

AVŞUMƏ ROƏDƏ ZƏVVORƏTİ

Zəvvor Davud

Zəvvor Davud

**Avşumə Roədə
zəvvorəti**

Bə tərcumon aid geyd

Yolə Avşumə Roy dirozi səyohət kardə insoni mıxtəlifə zıvononədə qəp jə de vey odəmi vindemon kardeydə. Zıvonon veyni Tırk mənşəynə zıvononin (məsələn uyğur, qazax, uezbək iyən azərbaycon), əmma tacik zıvoni İron mənşəynə zıvone; həmçinin Monqol, yaan bə Çin zıvoni məxsus bə zıvononədə qəp jə xəlğonən hestin. Qafqazədən vey mıxtəlifə zıvonon hestin, məsələn, qurcu zıvoni Qafqazədə qıləy nadirə zıvone iyən de ətrofədə bə zıvonon ələğəş ni. Diyəməkə ki, kamişə Çin iyən tırk zıvononədə qəp jəy zıneydəm, nafka kam-kam omutəmə tatar iyən monqol zıvonon əsos. İn zıvon isə imruj bə Qırğızstoni, Uzbəkistoni, Turkməniston i səyohət kardə bə odəmon umumiyyə zıvoni gəzinə xıdmət kardeydə, Azərbaycanədə isə urusi zıvonən jıqoye. Im nə çımı moə zıvon, nəən bı məmləkətonədə jiyə çımı duston moə zıvon ni, əmma in zıvoni həm az, həmən çımı duston zıneydəbin iyən de iyəndı qəp jəyro oko doydəbimon. Bı səbəb bı kitobədə bə gələm sə bə qəpon kalı qılən urusə zıvono, kalı qılən Çin yaan co zıvononədə tərcumə kardə bən. Hərçənd ki, çımı dini mivzuyonədə qəp jə duston həmməyəvo, peyğəmbəron nomon zıneydəbin, çumçiko peyğəmbəron nomon çəvon ıstə moə zıvonədə votə beydə. Məsələn, əvon Musa peyğəmbəri barədə məsə bəzinen, hətto haliyədə Musa nomədə bə odəmonən zıneydən, əmma urusə zıvonədə ‘Moisey’ yaan inqilis ‘Mozes’ votə formə bəvon çoçin ome bəzine. Fakt ime ki, imon həmməy gədim İbrani מֹשֶׁה (mō·šeh) nomo bə əməl omən, miosir Yəhudi zıvonədə isə im “Moshe”ye. Əmma qıləy zıvono bə iqlə zıvon ovaştədə nomon tikəy dəqiş beydən. Nomon bə Avropə Yunan yaan Latın zıvonono ome gəzinə, vey vaxt bə Miyonə Asiyə xəlğon nomon bilavasitə orijinal İbrani zıvono ne, suriyə, ərəb yaan hətto tırk zıvoni gəzinə co zıvonono omə. Hejo jəqoən bə mıxtəlifə zıvonon xısusiyəton mivofiğ tələffuzən fərgin be bəzinen.

Bı səbəbən az de odəmon qəp jeyədə, əvon sərəsin votəynə in nomon çəvon sərəsə formədə oko doydəm ki, ‘açinə’ peyğəmbəri həxədə ne, çəvon həni zınə peyğəmbəron barədə qəp jəy bızının. Eynən, çəvrəy zıvonədə ekvivalent be-be az sıxanon urusə formon oko nıdoyro dastpoçə

beydəm: məsələn, inqilis zıvonədə çəvrəjon zıvonədə bey ğəzinə Qazax iyan Qazaxıstan ne, urusə zıvono ‘*Қазақ*’ iyan ‘*Қазақстан*’ formon daxil kardə biən. Az zıne-zıne çəvon tanış biə sıxanon oko doydəm ki, händəkəsi təsəvürədə doğmə mihiti oqəteyro, doğmə mədəniyəti ğeyd karde dastpoçə biəm, çumçiko çımı oko doə terminon bə həmon vırəy odəmon həniyən vey tanışe.

Həlbətən, Miyonə Asiya ğəzinə qeşə məholədə viloyəton arədə fərğonən hestin. Kali vıronədə odəmon ıstə zıvononədə İbrahim yaan İbraxim votə peyğəmbəri nomi məsəşone, co vıronədə isə bə həmonə şəxsi İbraqim voteydən. Həttə peyğəmbəri ‘İbraqim’ nom doə vıronədə odəmon adətən ‘İbrahim’ nomiyən zıneydən, əmma ın nomi urus zıvonədə (Avraam) yaan inqilis zıvonədə (Abraham) varianton tanış nin.

Odəmon nomon hakənə qıləy zıvono bə iqlə zıvon tərcumə karde çətin bibeən, sərəsemonon iyan ideyon, xısusən, Xıdo, yaan bə zoləti aid biə mənəviyə mivzuyono qəp jəyədə tərcumə kardey həniyən çətinə. Qıləy zıvonədə biə sıxan vey mənonədə co zıvononədə de mıxtəlifə sıxanon vositə tərcumə karde bəbe. Məhz bı səbəb çımı Şimoli Qafqazədə jiyə (Karaçivijono biə) dusti bardışe mı Nalçikədə bə İslami aid kitobə məğəzen. Əyo vey co tərcumonən hestbin, əy bəmi məsləhat zınəşe Ğironi urusə zıvonədə biə həniyən çokə tərcumə biə kitob. Sıxanı rosti, jıqo vəziyətonədə nəzədə qətə biə mənə həniyən oşko dərəseyro mıxtəlif varianton mığoyisə kardey çok əbi. Bı kitobədə azən bə eyni işkili rast oməym, çumçiko çımı istinod kardə Mığəddəsə Nıvıştəyon ayon mənşə İbrani yaan Yunan zıvonədə nıvıştə biə, çəyo peso bə İnqilisi zıvon tərcumə kardə biə. Jıqoən be bəzine ki, qıləy tərcumə çə qıləynisə həniyən oşko beydə. İstə oko doə tərcumə varianton ğeydonədə nişo kardəme. Vey vaxtı az Tojə Beynəlxəlğ Variantonədə oko doəme (Beynəlxəlğ Mığəddəsə Kitob Cəmiyyəti tərəfo 1978-nə sori nəşr kardə biə; iminə Britaniyə nəşri “Hodder iyan Stoughton”, London, Sidney iyan Oklendi tərəfo 1979-nə sori nəşr kardə biə); əmma kalı kərə az internetədə (<http://net.bible.org>) unvanədə biə NET Mığəddəsə Kitobəon oko doəme (1996 iyan 2006-nə soronədə Mığəddəsə Kitobisə Tədqiqaton Nəşriyoti MMC tərəfo nəşr kardə biə). Umumən, çımədə iyan co tərcumonədən oko doy-doy az iddo kardəme ki, ın tərcumə çə co qılonsə həniyən ‘çok’ e, intasi inqilisi zıvonədə mənə həniyən oşko ifodə kardə ayə səçin kardəme; ım həmçinin çımı oko doə urusə zıvonədə biə bə tərcumə variantən aide. Az cəhd kardəme miyəyən nomon ‘İnqilis’ formon de ‘Mərkəzi Asiya’ formon əvəz bıkəm; mivofığ ‘Mərkə-

zi Asiyə' terminon səçin kardeədə Miğəddəsə Nivıştəyon bə urusə zivon tərçumə 'Şərq' variantədə oko doə biə formon tətbiğ kardəme (kitobi nom jıqoye: "Священное Писание – Смысловой перевод Таурата, Книги Пророков, Забура и Инжила (Издательство «Стамбул», Атаскадеро, 2003).

İntasi tərçumədə "İsa Masix" formə oko doə vəziyətədə, az miosir azərboycon zivonədə oko doə biə "İsa Məsih" varianto peqətəme. Im, həniyən nez bə Miyonə Asiya iyən Qafqazi vey çəvrəyjon zivonon oko doə biə doğmə zivonədə biə terminon. Im yolə peyğəmbər Azərboycon zivonədə İsa Məsih, Qaraqalpaq zivonədə İysa Masix, qazax zivonədə İsa Məsix, qırğız zivonədə Iysa Maşayak, tacik zivonədə İsoi Masex, uyğur zivonədə Əysa Masih, uzbək zivonədə isə İso Masixe. Sıxani rosti çəmə kon nomi oko doy, çımı zınəy, bə gəderən əhəmiyətin ni, çumçiko 'Mesih' fakti 'Məsh kardə biəy' mənə doə rutbəye. Im bə peyğəmbəron, bə kahi-non iyən podşon doə biə xısusiyə xıdməton əlomət biə məshe. 'İsa' nom İbrani 'Yehoshua' nomə bə əməl omə, çəy kirtə formə isə "Yeşua"ye. In nomi mənə jıqoye: 'Rəbbi xılos' yaan de co sıxanı bivotomon, "çe Xıdo Xılos". Sıxani rosti, Xıdo İştən miəyyən kardışe Çəy nom, çumçiko Əy votışe ki, im nomi bəvoten bə fərzəndi, çumçiko Əv İştə xəlği çəvon qı-noonku ozod bəkarde.¹

Mındəricot

Mıǵəddimə	6
Vəsə	8
Semon 1 Xincianq: Sədəxon	16
Semon 2 Xincianq: Rujə	28
Semon 3 Qazaxston: Xıdo qəp jəyədə	39
Semon 4 Qırǵızston: Ğonəǵpərəstəti	46
Semon 5 Qırǵızston: Sınnət	54
Semon 6 Tacikston: Tars, yaan mehibbət?	61
Bölüm 7 Tacikistan: Zararla Yaşamak	72
Semon 8 Uzbəkston: Fərzəndon yol kardey	84
Semon 9 Turkməniston: Xolçə	93
Semon 10 Turkməniston: Kınəro	100
Semon 11 Qaraqalpaq: Bəştə əcdədon hurmət	109
Semon 12 Kalmık: Hikmətinə sıxanon	119
Semon 13 Qaraçay Çərkəz Respublikə: Mardon bəyji kardey	126
Semon 14 Kislovodsk: Qafqazədə idmon	134
Semon 15 Dağıston: Mələklər	139
Semon 16 Azərboycon: Sipiye olətbətanə peyǵəmbər	145
Semon 17 Xıdo band	150

Mığaddima

1982-nə sori ıstə bə Uzbəkiston iminə səfəriku jıqoşə az piyəmə Miyonə Asiyə xəlğon. Çə vaxtiku toşə imrujnə ruji əsri çoədə i gışım dəvardə, məholonədə vey çiyon dəqiş kardə biən. İntasi odəmon dilonədə mehribonəti iyən ğonəğpərvərəti mandə. Bə iqtisodiyə iyən co çətinियon diyənıkarde insonon cəhd kardeydən ki, dastiku omə ğədərədə ıstə jimoni de rostriyəti, həğiğəti iyən tıvoxəti çok bıjiyin. Az vey hurmət kardeydəm bəçəvon dilon tıvoxəti iyən bəçəvon bə real həğiğəti iyən bə nımunə loyiğ biə piyəyon.

Bı kitobədə çımı de Miyonə Asiyədə biə kalı odəmon jə qəpon nıvıştə biən. Az çəvon jimonədə bo ıstırok karde, çəvon mıloyim ğonəğpərəstəti ğəbul karde iyən çəvon hartərəfə mədəniyyəti ku zovq səy şərəfi nail bim. Çəvonku vey dəqərinə çiyon omutime, xısusən ğonəğpərəstəti, alicənobəti iyən tıvoxəti. In kitob çımı bə Miyonə Asiyə xəlğon mənəviyə dəqəron iyən mədəniyyəton biə ehtiromi nişo doydə.

Vey vaxtı odəmon surfə qırdo niştəədə, yaan avtobusədə ıvırədə səyohət kardeədə bəmi kalı vocibə məsələn həxədə parson doydəbin. Çımon kalı qılın xıyzonon iyən əğılon perosniye barədəbe. (Diyəməkə ki, çımı penc qılə əğıl iyən dıqlə nəvəm heste, az hələ in sahon omuteydəm!) Həniyən co parson hestin ki, bə jimoni nığılə məsələn aidin, məsələn: “Jimoni mənə çiçe?” yaan “Əmə boçi jıyeydəmon?” bı mıvzuyonədə kali kitobon nıvışte bəbe, intasi çəy nığılı qırd izoh karde ğeyri-mımkune. Əncəxən az umudəvom ki, çımı bı kitobədə bəhs kardə kalı sohbəton, anlayışon iyən təcubon Miyonə Asiyə iyən Qafqazədə biə bəçımı duston çəvon zəvvorəti səfəronədə koməq karde bəzine, çumçiko zəvvorəti əsos jimoni ıstəne.

Əminim ki, çımı duston veyni etiroz nəkəyn, ehanə çəvon nomonım nıvıştəbəy, intasi az bəçəvon şəxsi jimoni hurmət kardeyro bəvon Mərkəzi Asiyə nomonım doə. Kali kərə çəvon nomon bə yod dənoyku ehtiyot kardəme. Anonim doyro, məsələn sohbəti vıray bilavasitə dəqiş karde zəruru be, əmma iyo biə sohbəton iyən təcubon mahiyyət həğiğəton reqionədə jiyəkəson jimonədə biə ğəziyon nişo doydə. Həmçinin az co-

co səfəronədə bıə ǵəziyon çoknə heste jəǵoən oqəte əvəzi qıləy səyohəti əsəri ǵəzinə nıvıštəme. Kali kərə az dıqlə co-co dialoqi bə ıvırə vardəme, yaxud mənə həniyən oşko təǵdım kardeyro konqıləsə dialoqi məzmuni barədə təfsiləton, həniyən ziyodə məlumoton əlovə kardəme. Umudəvom ki, çımı bı ǵədər ozodə redaktə bə Miyonə Asiyə iyən bə Qafqaz kardə zəvvorətiyədə mini mışoyiət karde piyə har handəkəsi ənqəl ne, koməq bəbe.

Vəsa

“Jolə Avşumə Ro çiçe?” Im əncəx (de i-dıqlə variantı) ticorəti ro bebu? Im əncəx çe avşumi Çino, Miyonə Asiyəo dəvarde-dəvarde bə Neze Şərg varde, həmçinin həniyən co molon, jəqoən həyvnon Şərgi istiqamətədə bə Çin bardə ro bebu?

Xəyr! Im maddiyə molonsə həniyən vocib biə mıxtəlifə xəlğon arədə biə vəynə əloğon bin. Yolə Avşumə Roy dırozi odəmon ıstə fikiron qəp jəydebin, mədəniyyəti iyən adət-ənənon deiyəndi paybaxş kardeydebin.

Dini ideyon iyən təcrubon həmçinin bə iyəndi doə beydəbe. Miyonə Asiyədə vey dındoron əsron dırozi deiyəndi bənə hamsiyə jiyəbin. İmon əncəx İslam, xristianəti iyən buddizm ne, həmçinin nisbətən kam məşhurə dinonədə biə zərduşəti, manixeizm iyən iudaizme. İntasi harujnə jimonədə kalı odəmon şamanəti, bə təbiəti ibadət yaan gədimə kultonədə bə məydon beşe milliyə dini ayinon icro kardeydebin. Məsələn, Miyonə Asiyəviyon kalı xısusiyə vironədə bə doy parçə, yaan koğəz dəbasteydən, ımən çe divo karde qıləy cure. In adət çıkonco omeydə? Im nə Ğironədə, nəən qıləy hədisədə geyd kardə beydəni. Az Buryatiyədə Buddistə muhitədə beydə vindəmbe eyini təcrubə, Ermənistanədə isə Kommunistəti dovrədə odəmon çe ibodətiku de diyəro karde məğsədi dəbastə biə kilsə nezi vindəmbe ım. Az həmçinin Sibirədə iyən hətto Çinədə vindəme jıqo adət. Çımı mahiyyət bə biton yaanki bə miyyəyən viron ruhon vardə biə təğdimonin. Məsələn, Sibirədə vey çəvrəyjə odəmon jıqo fikir kardeydən ki, qirəm əvon bə çəvrəy rufi qıləy edaşt nıvardə mığəddəsə vıvəy paliyo dəvardon, ruf ğıyızın bəbe, komsə yavə hodisə bəbe. Məhz bı səbəb, ehtimol heste ki, bə doy qıləy qadə parçə dəbaste adət İslam, Buddizm iyən xristianəti ğəzinə bə co dinon daxil biə şamanətiku yaan bitpərəstətiku mandə ənənonin. İntasi bimi diyənıkarde, bı ənənon rioyət kardə odəmon ıstəni mısılmon, xristian yaan buddist hisob kardeydən! De jıqoy, çəvon “rəsmi” dinon bə çəşi pardə kəşe ğəzinəye, çəvon təcrubədə kardəyon yaan bovə kardəyon bə bitpərəstəti yaan şamanəti vey oxşəş doy anə vocib ni.

Tarixi dirozi Yolə Avşumə Ro din-imoni iyən ənənon bə iyəndi ovoştı-niyeədə əhəmiyyətine ro biə. Məhz de in roy buddizm, xristianəti iyən İslam miyonə Asiyəku bə Çin daxil biə. Miyonə Asiyədə İslami təsir esətnə vaxtədə jıqo zumande ki, Qfqazədə, Turkmənistonədə, Uzbəkistonədə. Qırğızistonədə yaan şimol-ğərbi Çinədə jiyə odəmon ıstə dədə-bobon İsa Məsihi piyə iyən Deçəy təlimon jiyə odəmon bey barədə zineədə vey təcub kardeydən. Əfqanıstonədə iyən şimol-ğərbi Çini Xincianq iyən Qansu əyolətonədə jiyəkəson əjdodon vey qımon ki, buddist biən.

Çini Qansu əyolətədə biə Dunhuanqa buddist freskon (çəmə era VI-X-VI əsron tarixi) iyən 2001–nə sorədə Talibani tərəfo Əfqanıstonədə Bamyandə rıjniyə biə nəhəngə buddist heykəlon (ç.e. VI əsri aid) esət əsosən mısılmənon vırəbəvirə biə əraziyon nafqo Buddizmi təsiri jiyədə bey barədə şahodət kardeydən.² Buddizm çəmə eraku bənav seminə əsrədə oməy bə Əfqanıstan iyən peso çəyo bə Xincianq iyən bə Monqolustan şe.³

Hejo jəqoən, Miyonə Asiyədə vey xəlğon əcdodon vaxtincə İsa Məsihi dəvoməkon biən. Mijdə Kitobon İsa Məsihi marde iyən bəyji beyku⁴ təxminən haft həftə bəpeştə Şoyə Xəbə məsəkəson dilədə Parfiyəo biə xəlğon bə yod vardeydə; Parfiyə -- esətnə İroni, Turkmənistoni, Tacikistoni iyən Uzbəkistoni məholon ıstənədə bə ico vardə əroziyə. De İsa Məsihi ivirədə səyohət kardə iyən Çəy mardon dilədə bəyji bey barədə şoydəti kardə Bartalmay iyən Tadday şin bə esətnə Azərboycon iyən Ermənistan biə məholon iyən İsa Məsihi barədə biə Şoyə Xəbə bə əyo jiyə odəmon vəz kardışone.⁵ İsa Məsihi moəo beyku dı əsr bəpeştə Şoyə Xəbə esət Dağıstoni cənubədə jiyə bə odəmon oməy.⁶ In məhol bə Rusiyə İmperiyə daxil kardə beyədə Azərboyconədə biə Udi milləti oqətişə ıstə İsa Məsihi dəvoməkon bey tarixi xısusuyəti, əvon petovəyn bə ateistə kommunizmi kuloki, esət isə ıstə əcdodon imoni tojədən oşko kardeydən.⁷

Həmçinin, iminə əsriku jıqoşə bə İsa Məsihi bovə, həmən Xəzərə diyo şərgədə, əncəx Fars imperiyədə ne, həmən Hindistanədə iyən həniyən diyəroə şərgədə pevilo kardə be.⁸ Bə İsa Məsihi bovə esətnə Turkməniston, Uzbəkiston, Tacikistan, Qırğıziston, Qazaxıstan, iyən Çini Uyğuron jiyə məholədə vey nıgılə rışonış hestbe. İsa Məsihi moəo beyku təxminən dı əsr bəpeştə miosirə Turkmənistonədə biə Mərvədə (yaan Maridə) İsa Məsihi dəvoməkon həni hestbin bə vaxtiyə.⁹ Peşonə əsronədə əncəx Mərv ne, həmçinin Əfqanıstonədə biə Herat iyən miosirə Uzbəkistonədə biə Buxarə iyən Səmərqəndədən yolə xristian mərkəzon hestbin.¹⁰ Səmərqənd iyən Buxarə məholon, həmçinin esət Tacikistoni biə əroziyədə

Soqidian xəlgi jiyeydəbe, çımon dılədən İsa Məsihi vey dəvoməkon bən.¹¹ Soqidianon Yolə Avşumə Roy dirozi vey zumndə ticorəton bey qorə bə Çin vey səyohəton kardeydəbin; Soqidian xristian sənədon Xincianqda vırə-bəvırə biə çe Turfa nezi biə Bilayiqdə pəydo biə.¹² Çinqiz Xani dovrədə Monqol tayfon kalıqılön iyən vey Monqol rəhbərənən İsa Məsihi dəvoməkon bən.¹³ Kuçari bey səbəbo çəvon daimi dini binon biəşonni. Əvon jıqo hisob kardeydəbin ki, bə Xıdo har vırədə iyən bəçəvrəy mədəniyyəti mıvofiq sitoyiş karde bəbe.¹⁴ Monqol İmperiye iyən peşonə imperiyeon vaxtı Miyonə Asiyədə iyən Yolə Avşumə Roy dirozi – Qafqaziku bə Çin iyən həniyən bədi şərği vey xristianon hestbin. Tarixi nıvıştəyon Kasqar (esətnə Çini Xincianq məholi), Səmərqənd (mıosir Uzbəkistondə), Xorəzm (çe Xivani iyən Urqençi nezi biə Uzbəkistondə məholi) iyən Mərv (Turkməniston) biə vıronədə xristianon kilson iyən icmoon mıvcud bey bə yod vardeydə.¹⁵ Yolə Avşumə Roy dirozi İsa Məsihi dəvoməkon gədimə gəbon səpe əsosən Turk nomon nıvıştə bən. Çəvon dılədə kalı Fars iyən co nomonən hestin.¹⁶ Məsələn Qırğızıstondə İsikkulədə 1312-nə sori mardə İsa Məsihi dəvoməkəy gəbi lohasə biə nıvıştəy uyğurə zıvonədəye.¹⁷ Yolə Avşumə Roy dirozi gədimə əroziyondə kandemoni koon kardə arxeoloqon imrujnə Uyğur, Qazax, Qırğız, Tacik, Uzbək, Tukmən, Azərbaycan iyən Şimoli Qafqazi xəlğön əcdodon dılədə xristianəti təsiri barədə şoydəti kardə eksponəton pəydo kardeydə dəvom kardeydən. Im xəlğön əcdodon bə İsa Məsihi biə ehtiromi həmə məholi mıxtəlifə muzeyondə nımoiyş kardə biə sıgə gəb-gəcəğon, medalyonon iyən co eksponəton səpe jə biə rəvoşonədə vinde beydə.¹⁸ Miyonə Asiyə iyən Qafqazi xəlğön tarixədə biə vocibə dövri sıftə beetinobin, əmma esət Manarbek Baike (qazax), Fəridə Məmmədova (azərbaycanij), Rəşid Azizov (Dağıstondə Tbasarani alim) iyən vey çəvrəy alimon əy tədqiq kardeydən iyən bə sənəd səydən.¹⁹

Hətto Çinədə bə İsa Məsihi imon çe Uyğuron iyən vote bəbe ki, çe Hui milləti (yaan Qazaxıstondə iyən Qırğızıstondə Dunqanon gəzinə zinə biə) kalı əcdodon dılədə vey pevilə biə. İsa Məsihi barədə biə Şoyə Xəbə İsa Məsihi bəyji bey bəpeştə Deəy şəxsən vindemon kardə həvari Tomasi çəmə era 65-nə sori bə Çin vardə dəlil heste; Xıdo hətto bə Çini İmperatorı hanədə nişo kardəşe İsa Məsih, hozı kardəşe əv bo Şoyə Xəbə.²⁰ Vonq Veifan nomədə Çini alim qımon kardeydə ki, həni çəmə era 86-nə sori Çinədə xristianəti bey barədə dəlil heste, yəne bə vaxtı bə İsa Məsihi marde iyən bəyji bey şəxsən şoydəti kardə imoniyon hələ səlomət bin.²¹ Hiç şək ni ki, çəmə era VI iyən VII əsronədə Çinədə İsa Məsihi dəvoməkon bən;²² həştminə əsrədə Çini daqlə məholədə İsa Məsihi dəvoməkon

barədə məlumot kalı gədimə dastinivıştəyonədə bə daşt vardə biə, əmma ən məşhurə dəlil 781-nə sori tarixi sutunonədə vinde bəbe; həmonə sutun Yolə Avşumə Roy bino bey geyd kardə Çini şəhr biə Xianədəye.²³ Bəcəmə era VII-X əsron aid biə xristianə dastinivıştəyon Çini Qansu məholədə biə Dunhuanqədə yolə Buddist Mərkəzi Kitobxonədə oqətə beydə.²⁴ Çəmə era 1000- nə sorədə həmə Miyonə Asiyədə iyən həmçinin Monqolustanədə, Tibetədə, Hindistanədə, Birmadə, Tailandədə iyən gəvər həniyən qeşə Şərgə məmləkətonədən İsa Məsihi dəvoməkon biən.²⁵

Bimi diyənikardə, Sovet İttifoqi hafto sori middətədə de ateizmi bə ico mihoribon, istilon, inqilobon, əsorət, rımuş iyən co ideoloqiyon de zuy gəbul doy karde in dinon zahiri nişonon veyniş yodo bekarde.²⁶ Əmma insonon dilon niğliədə Xıdo Mığəddəsə Kitobon zınə iyən piyə əcdodon vey dəqəron iyən imonon niğə doə, oqətə biə. Xəlgi məsələn iyən məşhur hikmətinə sıxanon vey vaxtı im nafqonə odəmon bovon kalı ələməton iştəonədə nişə doydə. Məsələn, Dağıstoni Tabasaran millətə biə alim iştə odəmon barədə nivışteydə: “Tabasarani həmə qəsəbonədə har kəs dilisix-to qəp jəyədə çəvon etnik qrupədə iyən har odəmədə ənənəviyə mənəvi-yot oşkor çiyeydə. Şayət Mığəddəsə Kitob qırd ni bəboən zəmini dimisə, i kəs votə biəyon bə sistem dəbəno, təhlil bəka bə odəmon noxtə-nəzəron, həmçinin bəcəvon hərəkəton qorə tojədən əy nivışte bəzine”.²⁷

Həmonə miəllifi Mığəddəsə Kitobədə iştə məholi bə yod dəğandə Dağıstoni boğonədə biə diyovijiku sə təsurati geyd kardeydə: “Mığəddəsə Kitobədə hətto çəmə qəsəbə nom kəşə beydə, Diminə Podşoon Kitobi 17-nə semon, 6-7-nə ayon: “Çə Huşə podşoəti nəvminə sori Aşşuri podşo qətişə Samariyə iyən İsrailijoniş surqun karde bə Aşşuri zəmin. Əvoni Xalahədə, Qozanə ruy sahilədə biə Xavorədə iyən Midiyə şəhronədə vırəbəvırə kardışə. Əvə in ko bə İsraili fərzəndon sə oməy ki, əvon qıno kardəşonbe əvoni Misiri podşo fironi əsorəto, Misiri zəmino bekarde bə Rəbbə Xıdo vəynə. İsraili fərzəndon səcdə kardəşonbe bə co xıdoon”. Az Mığəddəsə Nivıştəyon handədə vindime imi iyən hədəyon mandim. Həgiğətən, imrujən əmə bəştə Rəbb iyən Xıloskori vəynə qıno kardeydimon. Məhz bı səbəb əmə kosibimon”.²⁸

Dağıstoni im səbəso istinod kardə in ayon ç.e.b. 722-nə sori bə Qafqaz məhol surqun kardə biə gədimə yəhudi xəlgi barədə bəhs kardeydə.²⁹ Gəvər hejo Miyonə Asiyədə biə yəhudi qəsəbə in hodisə bəpeştə nom səşe: həlbətən ki, Deği yəhudiyon Qafqaz məholədə çandə əsron middətədə jiyən.³⁰ Ehtimol heste ki, Səmərqənd, Buxarə iyən Turkustanədə (cə-

nubi Qazaxıstanədə) bıə yəhudi icmoon bə əməl ome tarix çe yəhudiyon ç.e.b. VI-VII əsrənədə əyo kuç kardə vaxti iye.

Bə dumo okıriyə Skifonən (həmçinin Saks votə bıə) deyəvon bə ico kuç kardışone bı ərozi. Ç.e.b. VII əsri sıftədə əvon işğal kardəşone Neze Şərg, hətto tosə İsraili iyən Misiri şən iyən vıstı həşt sori mıddətədə idarə kardəşone çe miosirə İroni Şimol-Ğərbədə vırəbəvırə bıə Midiyə.³¹

Təxminən i həzo pencsa sori bəpeştə, ç.e. VIII yaan IX əsri əvvələdə Krım iyən şimoli Qafqazi arədə bıə məholədə jiyə çe xəzəriyon veyni ğəbil kardışone yəhudi din. Sıftə-fıftə İudaizm ğəbul kardə be çe xəzəriyon tərəfo, xəzəriyon veyni isə nımunə peqətişone çəvonku. Bə Turk linqivistikə qrupi aid bıə xəzəriyon Kumık, Noqai, Tatar, Azəri, Uzbək, Qaraqalpaq, Qazax həniyən de co məholon mıxtəlifə, miosirə zıvonon əloğəyne. Ç.e. VII-X əsron arədə Xəzər viloyəti Krım iyən Xəzərə dıyo arədə bıə əroziədə yolə ğıvvaş hestbe; bıvrəy həmçinin Şimoli Qafqaz iyən esətnə Ğərbi Qazaxıstan iyən Şimol-Ğərbi Uzbəkistoni bıə əroziyon daxilin.³²

Xəzər dovləti ən başə xısusıyyəton qıləyni çəy bə co dinon nişo kardə tolerantətibə: mısılmonon, yəhudiyon, xristianon iyən bıtpərəston rımuzi yaan norohətətikü ənəters-ənətersi sərbəst rıoyət karde zıneydəbin baştə dinon.³³ Im bo ə vaxti vey ğeyri-adi qıləy çiybe iyən təsuf ki, jıqo tolerantəti de tosə esət co dovlətonədən nadir hole. Hətto vıstminə əsrədə SSRİ-ədə ateiston bə co ideyon pətoveydənibin, dini tərəfdoron həmməy rımuz kardeydəbin. Komuniston mıyyəyən dərəcədə tarseydəbin bə dini odəmon təsir nişo kardə zuyku iyən dini “çe odəmon nəşə” hisob kardeydəbin. İntasi çımı fikro, iyo insonon mənəviyə məsələonən əhəmiyyət hestbe. İstehsalati səviyyə barədə du votə məmuron yaan Kommunizmi izzətinə mıvəffəqiyyəton obrazi duyo soxteyro dastpoçə bıə burokraton tarseydəbin çe rostriyəti iyən həğiğətə dəqəron mıdofiyə kardəkəsonku. In dəqəron rəğ-rişə çe Xıdo xarakterə omeydə. De jıqoən məmuron tarseydəbin çe har iqlə insoni Xıdo tərəfo ofəyə beyku iyən piyəyku dəqər doə odəmonku, çumçıkə çəvon iştən hakimiyyət tarsi iyən istismori səpe soxtə bıə be. Har qıləy sosialə qrupi – dovləti, biznesi yaan xıyzoni əsos həğiğət (həmçinin rostriyəti) iyən mehıbbət (həmçinin bə co kəson nişo-kardə bıə rəhm iyən mehribonəti) bıənine. De in dəqəron bo jiye dastpoçə bıəkəson əslən həniyən vey Xıdo boəvon niyət kardə roədə jıyeydən. İntasi əmə bızınımon Həğiğət iyən Mehıbbət bıə Xıdo, vey çok səbəresəmon de in roy jıye.

Həm İslami, həmən xristianəti rişon İudaizmo omeydən; in dinon har

dıqlə yəhudi peyğəmbəron çe vahidə Xıdo həğiğiyyə nımoyəndon bey eti-rof kardeydən. Xıdo bə Musa peyğəmbəri İştəni təğdim kardeədə votışe ki, Əv çe yəhudi xəlgi əcdodon Xıdoyə: “Az isti pıə Xıdo, İbrahimi Xıdo, İsaği Xıdo iyən Yağubi Xıdom”.³⁴ İbrahim, İsağ iyən Yağub peyğəmbəron yəhudi xəlgi əcdodonin; imruj əncəx yəhudiyon ne, həmçini mısılmonon iyən xristianonən bəvon ehtirom kardeydən. İntasi bı peyğəmbəron nişo doə hurmətisə həniyən vocibə məsələ İştəni İbrahimi, İsaği iyən Yağubi Xıdo gəzinə təğdim kardə de Rəbbi mınosibəte.

Imruj Miyonə Asiyədə jiyə vey xəlğon əcdodon i-dı əsri mıddətədə bı Xıdo sitoyış kardəşone iyən vote bəbe ki, əvon mıxtəlif curə dıvo kar-de formonədə oko doydən, mıxtəlifə zıvononədə qəp jəydən iyən fərginə ibodətə usulon oko doydən. Xıdo anə yole ki, Əv İbrani, suriyə, ərəb, çeçen, uzbək, tacik iyən co zıvonon həmməyədə kardə dıvon bə sə də-şeydə, intasi bo Xıdo həniyən vocib insoni dili mınosibəte. Xıdo bəçəmə har qıləyni dili diyə kardeydə iyən çəmə kardə dıvon, ruhani hərəkəton peştədə bıə niyoniyyə niyəton vindeydə. Əv zıneydə çəmə ibodəti dilisıxtə bey yaan zahiri kardə bey.

Moə bətnədə bəçəmə har qıləyni jimon doəkəs Xıdoyə. Həmçinin, har kəs marde bəpeştə vindemon bəka Deəy. Əv əncəx çəmə jimoni səvon ne, həmçinin çəmə jimoni təyinote. Çəmə jimon səfərə: ın səfər de Xıdo bino beydə iyən de Xıdo sə beydə. Çəmə har qıləyni jimoni roədə səfər kardeədə səçın karde bəzınemon ki, bı səfərədə Xıdo dəvət bıkəmon, Əv deyəmə bibu, ya ne.

In kitob de Yolə Avşumə Roy hisson çe Miyonə Asiyəku dəvardə səfəri barədəyə. Im həmçinin, çəməhon har qıləyni de Xıdo şə səfəri barədəyə. Az rə-rə səyohət kardəmə bə Yolə Avşumə Roy mıxtəlifə hisson iyən pi-yejdəmə bı məholonədə jiyə odəmon. Vey hurmət kardeydəm bəçəvon mədəniyyəton iyən jimoni tərəzon, jimoni vocibə dəqəron barədə vey çiyon omutəmə çəvonku: gənəğpərvərəti, bəştəsə yoli hurmət, xıyzonə mınosi-bəton vocibot həniyən co çiyon. İmon həmçinin Xıdoən Dəştə peyğəmbəron vositə Mığəddəsə Kitobədə ibrətonə dəqəronin. Ehtimol ki Miyonə Asiyə xəlğon bı dəqəron hurmət kardeydən, çumçiko çəvon əcdodon əs-ron dirozi de peyğəmbəron vositə bə Xıdo vəhyon vey diğğət doəşone.

Mığəddəsə Kitob mıxtəlifə vaxtonədə de co-co peyğəmbəron vositə Xıdo doə vəhyon iqlə cildədə bə i arə vardeydə. Əmə Tovrati, Zəburi iyən Şoyə Xəbə kitobi co-co kitobon hisob karde bəzınemon, əmma əvon Xıdoo omə kitobonin iyən məhz bı səbəb Mığəddəsə Kitob əvoni ivirə-

də təğdim kardeydə. Hejo bı mənəodə azən bə Miyonə Asiyə ıstə kardə mıxtəlifə səfəron vaxtı bı təcrubon kalı qılön de iqlə kitobi təğdim kardəme. Az bə hikoyə formə dənəme əvonı iyan zəvvorəti nomi dome bə hikoyə, çumçiko jimon boçəmə həmməy qıləy zəvvorətiye. Əmə həmməy bə Xıdo şə roədə səfərədəmon.

Çımı Miyonə Asiyədə iyan Qafqazədə jiyə duston bı səfəri dırozi bəmi koməq kardəşone. Əvon əncəx de maddiyə roon, ǵonəǵpərvərəti iyan mehribonəti nişo doyədə ne, həmçinin, həniyən vocib bı deştə jimoni nımunon çımı zəvvorətiyədə bəmi koməq kardəşone. Məsələn, Qırǵızısıtanədə çımı duston nişo kardə dastojə hərəkəton, alicənobəti həxədə vey çiyon omutişə bəmi. İstə Qazaxə dustiku nımunə peqətəme, bə Xıdo imon iyan etibo karde omutəme. Çımı Uzbəkiston iyan Dağıstanədə bı duston çətinətiyon iyan işkilon navədə dəvom karde iyan təslim nıbe nımoyiş kardeədə bomı ruşinə nımunə bin. Kitobono ın dərson omute ǵeyri-mım-kune, əvonı jimonədə vindəniniyon iyan bəçəvon mənən ǵıymət doəni-nimon.

İstə duston veyni akademik konfransonədə, “ro kardeədə”, avtobusonədə təyyaronədə iyan bə co vıron səyohət karde-karde pəydo kardəme. Bə kalı qılön az Rusiyədə iyan co vıronədə rast oməm iyan əvon bəştə məholon omeədə çımiku əjo kardəşone ki, bışum bıqınım bəvon. In xunqıləti iyan dastojəti ruf bə həmə Miyonə Asiyə məxsuse iyan ımon çe mədəniyyəti ən zumandə cəhətonədə qıləyin.

Bəştə Mərkəzi Asiyədə bı duston dəqər doədə, həmçinin bəçəvon mıxtəlifətiyən hurmət karde piyeydəme. Məhz bı səbəb kalı kərə az deyəvon çəmə konco iyan bəiyəndi çoknəy rast omey, həmə çəvon jimoni vey co şəxsi təfsiləton barədə vey ətrofin izoh doyku ehtiyot kardəme. Hejo jəqəən, de anonim oqəte məǵsədi, hətto istə duston nomi zıne-zıne, əvonı bo oko doy ıstən icozə bıdonən, çəvon kalı qılön barədə nıvışteyədə, dəqiş kardəme çəvon nomon iyan co təfsiləton. Həmçinin iyo ǵeyd kardə bı sohbəton bə real sohbəton əsosin bıən, əmma vey kərə dıqlə iyan həniyən vey dialoqi bə i arə vardəme iyan mıvzu qırd izoh kardeyro kalı əlovə şərhon daxil kardəme. Məsələn qırəm az deki isə qəp jəydəmbo, çe Xıdo yolə peyǵəmbəri mıvzu həxədə votəy bə yod varde bəzınem. Həl-bətən, çe həmonə peyǵəmbəri nıvıştəyonədə orijinalə sitatı doy həniyən çoke. Jıqo vaxton az həmə sitatı Mıǵəddəsə Kitobo peqətəme həmə sitatı daxil kardəme iyan ǵeydədə həmonə sitatı vırə ǵeyd kardəme. Az redaktə kardeədə mızokirə kardə bı mıhumə mıvzuyon həniyən oşko kardeyro

kardəme imi. Əmma vey nıgılə mənəviyə məlumot gətiyən dəqiş kardə biəni. Ən vocibi iyo biə nıgılə əxloği mənəy, çumçiko miyonə Asiyədə qazaxcə Kozhanasir, uyğurcə Nasirdin Əfəndi, uzbəkə Nasriddin Afandi (yaan Afandi), turkcə Nasrettin Hoca, tacikcə Mushfiqi iyən sayrə. Co zivononədə məşhur biə şəxsi barədə hikoyon hoston zıneydən.³⁵

Az əy əncəxən de vey nom zıne xatır bəşmə yod vardeydənim, intasi bə səbəb ki, çay barədə biə hikoyon vey vaxt mıxtəlifə səviyyonədə bə sə dəşə bəbe: “zərfəti dumo mənəviyə gəzənc iyən adətən peso potensialə siri oşko kardə qədə əlovən beydə”.³⁶ Həmonə sıxanon çe Ezopi təmsilon yaan İsa Məsihi votə ibrətinə hikoyon, yəne nıgılə mənəviyə mənəş biə soyə hikoyon barədən vote bəbe.

Umudəvom ki, şımənən ha handəkəsona, jimonədə biə həniyən nıgılə məsəlon barədə kalı tojə çiyon iyo pəydo karde bəzıneşon. Şımə iyən az, har dıkəsmon səfərədəmon iyən jimoni səfərədə çəmə çoknə bey barədə iyəndıku bo omute ehtiyoc hestımone, əmma Xıdo İştən həmməysə çökə miəllime.

Az ın kitobi bəştə Miyonə Asiyədə iyən Qafqazədə jiyə duston həsr karde piyeydəme. Şımə iyən çımı gəzinə əvonən bə Xıdo bardə roədə səfərədən. Umudəvom ki, ın kitob bəçəmə həmməy bə Xıdo bardə roədə əncəx səyohət kardeyədə koməq nıbəka, həmçinin bı səyohətədə de Xıdo bey obəmute.

Semon 1

Xincianq: Sədəxon

Şimol-Ğərbi Çinədə qıləy qədə şəhrədə avtobuso beşə vaxtı beavə kavuyə osmonədə Mərkəzi Asiyə qamə həşi şəfəğ jəydəbe. Az dəvom kardıme ğərb istiqomətədə Avropə de Çini bə əloğə dənoə iyən Miyonə Asiyəku dəvardə de Yolə Avşumə Roy bo şey. Çımı səfər Çini Xian şəhronku bino be iyən Qazaxıstan, Qırğızıston, Tacikistan, Uzbəkiston, Türkmeniston, Azərbaycan iyən bə Rusiyə Federasiyə daxil kardə bə Qafqaz respublikono dəvardəydəbe.

Avtobusi roməvoni bəmə votəşbe ki, roədə nimsaat bəmandemon, de jıqoy, az şinəym ki, çımı vaxt bərəse beşum hardey pəydo bıkəm. Az Uyğuron “naan” votə iyən Mərkəzi Asiyə həniyən co zıvononədə bimi oxşərə nom votə nozıkə qırdılə nun patə i kəsi vindıme. İştə sə nuni bo harde bino kardeədə vindıme qıləy sininə Uyğur niştə peyəcınəti kardeyde iyən çəy tonə qıləy əğıl pəmandə.

Bəlkəmə, im qıləy marağ yaan co qıləy səvono omə təkən be, əmma az his kardıme ki, həniyən vey çiyon zıne piyeydəme im merdi barədə. Az bə ğəror oməym ki, qıləyən naan votə bə çı nunədə bıstənım, təklif bıkəm bə peyəcını. Bəlkə, az çəvrəy nibe qorə əv de təcubi erəxəy bəmi çəyo votışe: “Rekmet” – “Səğ bibi”.

Uyğurcə səlom dome bəy “Çoknəyiş?” votıme. Im çımı uyğurə zıvonədə zınə i-dıqlə kəlimonədə qıləynibe, de jıqoy, az ğadır nim bə sohbəti dəvom bıkəm. Az cəhd kardıme Çin zıvonədə çəy barədə çəyku bo parse, əncəxən imi omute zınəme ki, im merd uyğure, nişə ko, çəy tonə mandə əğıl isə çə sinədəy, çəy nəvəye.

Roməvoni sədo kardışe mi bə avtobus, demiyən çəmə kirtə sohbət orəxe. Pencəku diyə karde-karde bəmi deştə dasti “səğbi” işorə doə ə peyəcınım vindıme, azən deştə dasti bəy “səğbi” kardıme. Çəy iyən xı-

susən çəy nəvə oməvə barədə fikri peqətiş mı. Im əgıl yol beədə pul gəzənc kardeyro roy kənoədə nişte, peyəcınəti karde fikiri bəkəbu? Əv çanə təhsil bəste? Co kəson tərəfo istismor kardə bəbebu? Bəlkəməən əy bo peyəcınəti karde məcbur bəkan, çəyoən ə puli baxş bəka deəy idorə kardəkəson? Vey qımon ki, az hiç vaxtı in parson cəvobi nıbəzınem.

Avtobusədə çimi tonə niştə odəmi esındınışe mı çımı fikironku. De sipiyə bəzaqi rəvoş jə bıə çəy siyo kilo nişo doydəbe ki, əv bəçəvrəy etnik qrupon qıləyni məxsusə şəxsə. Əy bəmi votışe ki əv Uyğure. Əv Urum-çi Universitetədə inqilisi zıvoni omutə qıləy səvodinə merdbə iyən avtobusədə çımı çəy tonə nişte, bəy ıstə omutə inqilisə zıvoni məşq karde imkonış doəbe.

Əv parsəy çımiku: “Boçi koməq karde bə peyəcını?”

Az cəvob dome: “Boçi koməq nıkəm?” iyən az zınəme ki, çımı cəvob zəife. Hərçənd az nızınəme Əli de kon məğsədi doəşe in pars iyən bəy çoknə cəvob bıdəm.

“Çinədə əmə vey vaxtı hırdə pul doydəmon bə peyəcınon, əmma deyəvon bə qəp mandənimon”.

Az hozı bim ki, bəy bıvotım har inson əhəmiyyətine, əmma peso dəqiş kardıme ıstə fikir. Çəy əvəzi votıme:

“Çımı fikro, Çinədə bıə peyəcınon bəvon doə bıə puli bə dumo oqordıneydənin”.

“Həlbətən ne!” Əli cəvob doşe, “Əncəx Çinədə ne, co məmləkətonədən peyəcınon ımı əkənin”.

“İ kərə az Londonədəbim, peyəcın vite çımı dumo oqordınışe çımı doə pul bəmi!” az qədə-qədə votıme.

Çe Əli gəlinə bəvon jıtonə bıə siyoçəşon çoçunbin becurtiyəyn.

“Boçi? Bəy gəlpə pul doəyonbe, nekneki...?”

“Xəyr, həlbətən ki, ne. Pul əsl pulbe, peyəcınən əsl peyəcınbe”.

“Şımə çiç kardıyone ki?” votışe Əli, parsəy. Az vindıme ki, əy həğiğəti zıney piyeydəşe, de jıqoy, dəmandım hikoyə bəy qəp jəy.

“Peyəcın niştəbe metro stansiye tonə jiyədəzəmini bıə dəvardəcoədə. Az bəy nez omeyədə bə nezonədə gərəyz bəmi hiçki nıbe. Zıneydəbim ki, peyəcını pul bəpişe çımiku iyən az bə gərəor oməninbim. Az bəy məhəl nınoə dəvardım bışum, yaan bımandım çiçsə bıdəm bəy?”

İstə dılədə dıvo kardıme iyən mudrikəti piyəme Xıdoku. Az bə peyə-

çini nezbeədə əv edyəsəy bəmi, parsəy: “Bəmi koməq karde bəzineşon?”

Az parsəym: “Çiç piyeydone?”

“Bəmi koməq karde bəzineşon?” ujanən əy votışe.

Az ujan parsəym: “Çiç piyeydone?”

“Kamişi hırdə pul doy bəzineşon?”

Az parsəym çəyku: “Dəğiğ bivotən, çiç piyeydone?”

“İ iskan çay puli doy bəzineşon?” votışe, peyəcini əjo kardışe.

“Çanə puli piyeydə?”

Peyəcini i ləz tərəddud kardışe, çəyo votışe: “Penco pens”.

İştə dastım dənəy bəştə cıf, esətnə pul dəqiş kardə məbləğədə təxminən i mənoti gədarədə bıə penco pens pəydo kardıme. In pulım doy bı merdi, şım bədi metro.

İberdəmədə bənəm ə peyəçin viteydə çımı dumo. Oməy rəsəy bəmi, oqordinişe pul bəmi, votışe: “İmha, şımə pul, əy peqətən. Mı piyeydəmni şımə pul. Sıxani rosti mı piyeydəmbe i kəs demı qəp bijəni”.

Az mandım, peqətıme pul, niştım de peyəcini dəvardəco sardınə sığə poli səpe. Əmə dəmandimon de iyəndı qəp jəy iyən az omutıme çəy jimoni, boçi peyəçinəti kardey barədə. Çımı deəy bo sohbət karde sərf kardə vax iyən çımı bəy doə dığğət bo peyəcini pulisə həniyən vey gıymətinbe.

Bəçımı hikoyə de dığğəti quş doə Əli i ləz tamtiyə mande, vinde beydəbe ki, çımı votəyon barədə fikir kardeydəbe. Mılxəs əv parsəy:

«Boçi şımə “Bəti çiç lozime?” çan kərə parsəyon çəyku?»

“Bəşmə yod dənəm ki, az sıftədə mudrikəti piyəme Xıdoku. Nızəmə çiç bıkəm, əve divo kardıme iyən kuyə peyəcini hikoyə bəçımı yod dəşey. İsa Məsihi dumo oməy “Bəmi mərhəmət bıkə” vote-vote lovə kardeydəbe.³⁷ Şohidon kalı kəsi jıqo zınəşone peyəcini pul piyeydəşe İsa Məsihiku iyən əvon sənirəsəy İsa Məsih boçi parseydə ki, “cici piyeydə Çımıku”. Kuyə odəmi cəvob doşe “Ya Rəbb çımı çəşon obıbun”.³⁸ İsa Məsihi şifo doşe bəçəy çəşon. In şifo pulisə həniyən gıymətinbe”.

“Bəle, şımə rost voteydəşon” – Əli cəvob doşe. “Vey çiyon hestin ki, əvoni de puli səy əbını. Pul həğiğiye dustiəti yaan səmimiye sohbəti səy əzini. “Bitlz” qrupi handə mahne gəzinə: “Pul mehıbbəti səy zıneydəni” əvon rost voteydəbin. Ehanə əmə şıneydəmonbo pul bəmə baxtəvərəti bəvarde, bəvədə əmə səhv kardeydəmon ıştə jimonədə”.

Çımı Londonədə vində ə peyəcini etirof kardışe ki, çəy ehtiyoci hes-

tışe pulisə həniyən ǵıymətin bıə bə çiy. Əmma çəmə veyni, mande, deəy qəp jəy əvəzi, bə peyəcəni kamişi hırdə pul doydəmon, bəştə roy dəvom kardəmon”.

“Əmə uyǵuron bə peyəcənon pul doydəmon. Vey vaxtı məçito beşeyədə əvon nez omeydən bəmə, çumçiko mısılmonon çəmə zəkət votə sədəxə doəninimon”.

“Bəvon koməq kardeydon?”

“Həkənə. Məçitədə dıvo karde bəpeştə bə peyəcəni pul nıdom ıstəni pərt hiss bəkam! Bəvon çışə doy lozime ki, odəmi zəhlə enikən”.

“Zinə bəbe çanə doydon?”

“Eh, kamişi hırdə pul; mini bezo nıkardeyro ım bəvon vəse”.

“Bəs zəkati bə co odəmon doydon?”

“Xəyr, sıxanı rosti doydənimon. Be bəzine ki, qirəm buməlarzə ǵəzinə təbii fəlokətonədə ehtiyoci bıə odəmon bıbon, az de xəymandəti məǵsədi mımkun ǵədər pul doy bəzinem. Əmma az bə qiy qəteydəm ki, ım imomi votey ǵədərədə ni; imom voteydə ki, zəkət şımə ǵəzənci ən kamı, penc faizi yaan bı məbləǵi nez bıənine. Əmma az jıqo vey sədəxə doə odəm zıneydənim”.

Az bəy nıvotime ki, sıxanı rosti Tovratədə bə Musa peyǵəmbəri omute qorə, yəhudıyon ıstə ǵəzənci hiç nıbo da faizi iyən ǵərəyz bimi həniyən co sədəxon dəştəxoşi doəninin. İsa Məsihi vey dəvoməkon bə eyini prinsipi rıoyət kardeydən iyən ıstə ǵəzənci ən kamı da faizi doyro co kardeydən. Şoyə Xəbə bə dastojəti təşviq kardeydə, əmma dəǵıǵə faizi mıəyyən kardeydəni. İntasi çımı fikro, kalı odəmon – yəhudıyon, xristianon yaan mısılmonon – sədəxə qıləy doyənə hisob kardeydən iyən sədəxə doy peştədə mandə əsosə prinsipən zıneydənin.

Mı votime bə Əli: “İzn bıdən Qırǵızistonədə ıstə zınə qıləy xıyzoni barədə boşmə qəp bıjənim. Çəy jen xanım Bermet qəzet redaktori vəzifədə ko kardə qıləy səvodinə jene. Esət çəy şuyə Bişkekədə ko kardeydə, əv isə diyədə jıyeydə iyən ıstə xıyzoni zandəqon nıǵo doydə. Bermeti şəxsi ǵəzənc vey nıbe, əmma ıstə ǵəzənci nımə bə Xıdo koy doydəbə iyən bə vey ehtiyoci bıəkəson dəştəxoşi koməq kardeydəbə. Har kəynə pul səy-dəbə çəy nıməy bə co kəson koməq kardeyro bə co qıləy pəket noydəbə. Peşə bə ehtiyoci bıəkəson koməq kardeyro çı pəketo puli peqəteydəbə.

“Bermeti bə co kəson jıqo koməq kardeyış səçın kardəbə, çumçiko əv hiss kardeydəbə ki, Xıdo noəşbe ın məbləǵ bəçəy dıl. Əv voteydəni ki, co

kəsonən ğanuni ğəzinə ıstə ğəzənci niməy doəninin. Əsosə məsələ bə har kəsi vəziyəti mivofığ, bə co kəson vəynə dastoj beye”.

Əli bı barədə ləzəy bə fikir şe, çəyo votışe: “Az hələ məsəmnibə deştə puli bı ğədər dastojə odəmi barədə. Həlbətən, bə xeyriyə koon yolə məbləğədə pul noə ərbobə odəmon hestin, əmma əvon doy bəpeştə bəçəvon ıstəniyən veyə pul mandeydə. Sıxani rosti, əvon ıstə tənxo vey yolə hissə doydənin. Az jıqo şıneydəm ki, əsl dastojəti – şımə dust Bermeti ğəzinə ğırbon doe”.

“Az deşmə rozim iyən zıneydon ki, Xıdoən deşmə rozi beydə! Xıdo bə pul doəkəson dılı diyə kardeydə iyən çəvon niyyəton vindeydə”.

Əli parsəy: “Bəs qırəm Xıdo bə dılı diyə kardeydəbo, bə doə puli iyən deçəy məbləği boçi mərəğın beydə?”

Az izoh kardıme bo Əli: “Əlbətən, vaxt sərf kardey iyən dustiyəti kardeyən qıləy cur sədəxəye. Londonədə biə həmonə peyəcəni sıxanı rosti pulisə vey bə unsiyəti ehtiyoci hestışbe iyən piyeydəşbe kiysə qəp bijəni deəy. De Xıdoən çəmə mınosibət jıqoye: Musa peyğəmbəri votəşbe: “İnson əncəx de nuni ne, Xıdo qəvo beşə de har kəlmə bəjiye”.³⁹ İsa Məsihiyən eyni həğigətiş təsdiğ karde.⁴⁰ Vey odəm ruhən vəşiye, hardeysə yaan pulisə vey bə Xıdo sıxanı ehtiyoci hestışe”.

“Vote piyeydone ki, əvon kitob handəninin? İsa Məsih bə Musa peyğəmbəri Tovratədə nıvıştə sıxanon istinad karde barədə ıstı votəyon bəmi mərəğın oməyn. Im çe Xıdo Ğironədə votəyon bəçımı yod vardeydə. Xıdo votəşbe bə peyğəmbəri: “(Ya peyğəmbər!) Şayət şək vardeydəşbo, Çəmə bəti nazil kardəyon, (bı barədə) ıstışə bənav kitob (Tovrat) handəkəsonku (Abdullah ibn Salami ğəzinə kitobi əhlikü) bıpars. Sıxan niki, ıstı Rəbbiku oməy həx bəti. Şək vardə kəsonədə məbi!”.⁴¹

“In yolə həğigəti zıneyro şımə mudrikə odəmişon. İntasi az de həmonə peyəcəni qəp jəyədə Xıdo kitobonədə nıvıştə biəyon bəçəy yod vardıme, əmma çəy handə co kitob hestbe”.

“Çoknə yəni?”

“Nıvıştə biə kitobon vey vocibin. İntasi odəmon əməni kitobi ğəzinə handeydən, çəmə dılətonədə biəyon çəmə hərəkətonədə vindeydən. Şoyə Xəbədə nıvıştə biə: “Həmə insonon zınə, handə, bəçəmə dilon nıvıştə biə çəmə noomon şıməniyon”.⁴² İstə barədə jıqo fikir karde bəçəmə xoş oməy-ku bəşikrə nıbə, şımə iyən az “kitobimon” iyən çəmə hərəkəton çəmə dılətoni məzmuni nişo doydən. Əvə ıstə dilon məzmuni bə Xıdo məğbul, çok

iyən bə Xıdo loyiğ bey nişo kardey vocibe”.

Əli ləzi tamtamijə mande, çəyo parsəy: “Bəvədə zəkat çiçe?”

“Har çiy!” az cəvob dome “Odəmon məçito yaan kilsəo beşeyədə bə peyəçimon simvolik məbləğədə pul doədə jıqo hisob kardən ki, “zəkat” votə bıə dini sədəxə bə vırə rosneydən, sıxanı rosti zəkat prinsipi peştədə mandə həğiğiye vocibotonku ıştəni qordıneydən. Əsl zəkat kosib iyən bə ehtiyoc bıkəson əncəx maddi ne, bəçəvon jimoni har sahə gəygu nişo doy məsuliyyəti əhotə kardeydə. Məsələ ıştə puli çoknə xarc kardeyədə ni, dılətonədə çəmə dılı niyət iyən mınosibətonin.

“Im çanədə bıvotoş çətinə!” – Əli etiroz kardışe “şımə insononku çəş kardeydənişon ki, əvon de har rast omə peyəçini ruji dirozi bə qəp bıman-dın! Bəvon kamişi pul doy, çəybəpeşt bəştə jimoni dəvom karde həniyən hostone”.

“Az voteydənim ki, əmə mandənininimon bə har qılə peyəçini koməq kardəninimon. Vey vaxtı az ıştə Londonədə kardəy kardeydəm, əmma hiss kardeydəm ki, bə hodisədə Xıdo çımıku piyəşe ki, az imi bıkəm. Im “bə qıləy shrinə dusturi” oxşeydəni, im qıləy gənun ni iyən əmə har kərə imi kardənin nimon. Əsosə məsələ bə Xıdo quş doeye. İmkon bıdən Əv ıştə planı nişo bıkə bəşmə iyən omutı bəşmə har vəziyyətədə çiç karde lozime”.

“Şımə imi çoknə kardeydəşon? Xıdo çoknə qəp jəydə deşmə?”

“Im oxşiyeydəni bəşimə hejo məsə sıxanon, diyəməkə ki, i kərə az za-hirən məsəmbə jıqo sıxanon. Vey vaxtı mini bo çiçisə karde təhrik kardə yaan bəşimə ağılı qıləy ideyə vardə dılətono qıləy nıgılə bovə, dılətono omə qıləy sədo beydə”.

“Şımə ıştə vicdoni barədə voteydəşon?”

“Xəyr, vicdoni sədo fərgine, bimi diyənıkardə, az qımon kardeydənim ki, vey vaxtı çəmə vicdonən deyəmə qəp jə Xıdo sədoeye. Çımı təsvir kar-də çiy kam-kam fəfo gəzinəye. İntasi Xıdo deyəmə əncəx de ın roy qəp jəydəni. Xıdo deyəmə, məsələn, de hanı vositə qəp jəy bəzine, əmma ən vocibi əve ki, Xıdo de Mıgəddəsə Nıvıştəyon vositə qəp jəydə”.

“Məsələn?”

“Məsələn, az deştə jeni hiss kardımone ki, əmə besoybə əğılon kəo bə fərzəndəti əğıl peqətey piyədə Xıdo deyəmə qəp jəşe. Çəmə seqlə əğıl hestimonbe – dıqlə zoə iyən qıləy kinə – seminə əğıl moəo bey bəpeştə çımı jeni jıqo hisob kardışe ki, seqlə əğıl vəse. Təxminən da sori bəpeştə Xıdo deəy co qıləy əğılı bə fərzəndəti peqəte barədə qəp jəşe! Çımı jeni

məsəşe ki, Çinədə zoə əğil piyə valideynon ıstə korpə kinə əğilon kuçədə iyən parkonədə şodoydən. Bə vaxtı çımı jen Tovrati iyən Şoyə Xəbə handeədə bə səğiron iyən cəmiyəto kənoədə mandə əğilon biə İstə norohatəti iyən mehıbbəti barədə deəy qəp jə Xıdoş hiss karde. Jıqo bizin ın ayon handeədə əvon bəçəy dili təlğin kardə bin. Mılxəs itoətkorəti barədə pars bə məydon beşe – əmə karde piyeydəmone Xıdo bəmə votəy?”

“Əğil peqətone bə fərzəndəti?”

“Bə brukratizmi iyən çəşkarde mıddəton qorə bo dıqlə əğili har qıləyni təxminən dı sor lozim be, əmma bı roədə har qılə qəmi şodoədə əmə hiss kardeydəbimon ki, Xıdo boəmə kəybə okardeydə iyən əməni təmin kardeydə”.

“Bo Avropəvijon co məsələ, əmma iyo, çinədə jıqo çiyon kardey bəştə rəvo zıneydənbimon”.

“Kali odəmon jıqo şıneydən, əmma sıxanı rosti ım jıqo ni. Məsələn, əmə Çin zıvonədə nomış “Çokə ətır” biə ıstə iminə Çiniyə əğili bə fərzəndəti peqəteyədə şimon bə qıləy di iyən əyo bə seqlə əğili moə rast oməymon; əy bəmə votışe ki, ıstə əğilon qıləyni “Çokə ətır”i besoybə əğilon jiyə kədə peqətəşe. Dı sori bəpeştə əmə “Şəvəxi Pəriskil”i bə fərzəndəti peqəteyədə besoybə əğilon kədə icozə nıdoşone bəmə bə fərzəndon jiyə otağon diyə karde, əmma əmə kuçədə bə bina diyə karde əznimon. Əyo mandeədə besoybə əğilon kəo beşe qıləy merd bəmə nez oməy, piyəşe bizini ki, əmə əyo çiç kardeydəmon. İyo i dasə odəm hestbe: iqlə az deştə jeni nıbım, həminin çəmə dıqlə nupərəsə zoə iyən kinə, çəmə bə fərzəndəti peqətə iminə Çiniyə kinən deyəməbə (bəvədə çəy vote əbi ki, se sinış hestbe), Çin tərcuməəkə-bələdəvon iyən çəmə qədəavtobusi roməvon. Tərcuməəkə çəmə ki bey bəy voteədə merdi çiçsə votışe iyən tərcuməəkə çəşon təcubiku becurtiyen, vey hədəyon mande”.

Əli parsəy: “Əy çiç votışe?”

“Əy votışe ki, çəy çoqlə yolə əğil hestışe – bə har xıyzoni qıləy fərzənd ғанuni benışə moəo biə -- çəybəpeşt isə əvon həniyən havdə əğili bə fərzəndəti peqətəşone”.

“Həjdə!” – Əli ıstən-bəştə tikror kardışe, “Bə əğili dəvıjıyeydəni... Boçi? Əvon boçi kardışone ım?”

“Əmənen məhz ın parsi domone bəy. Əy izoh kardışe ki, İsa Məsihi dəvoməkəye iyən hejo bı səbəb deştə jeni bəivırə bə co kəson çe Xıdo mehıbbəti nişo karde piyeydəşe”.

“Şımənən Çiniyə əğli bı səbəb gəbul kardiyone?”

“Bələ. Əmə de doktor Zhu nomədə biə qıləy merdi çe əğilon bə fərzəndəti fikiri peqəteyədə çəmə eyni niyəti bey voteyədə çəy dimi şəvəx jəşe iyən əy Çini zıvonədə votışe: “Feichanq hao-da, feichanq hao (əla, əla)”.⁴³

“Dejiqoy, şımə fikro əmə həmməy bə har vırə şəninimon besoybə əğilon kəo əğilon bə fərzəndəti peqətaninimon?” votəynə Əli parsəy.

“Çəməhon har kəs ıstə dasto oməy kardeydəmon” –votəynə cəvob dome bəy “sıftədə vote gəzinə, əsosə məsələ boçəmə har qıləyni Xıdo planı omute iyən Bəçəy nişo doə ıstiqoməti pəmandeye. Ğaydə əsosə məsələ ni. Zəkati doyəne hisob kardə odəmonro Ğaydon problemin, çumçiko əvon ıstə gəzənci mıəyyən faizi doy bəpeştə hisob kardən ki, həni doəşone ıstə doyənonon bə Xıdo iyən bə vırə rosniyəşone ıstə vəzifon. Sıxani rosti çəmə doə puli məbləğisə iyən çəmə kardə co xəymandə əməlonşə vey çəmə dili minosibəton Xıdo mərəğın kardeydə. Əmə bə behişt şə roy de puli hiriye əzinimon. Məhz bı səbəb çəmə bə co kəson doəy dəştəxoşi iyən dilisıxtə bənəine. Im rusum yaan “doyənə” ni, çe mehıbbəti ifodə bənəine. İntasi əmə dilisıxtə doədə de səxa doəninimon. Mığəddəsə Kitob voteydə: “Nıpiye-nıpiye yaxud məcburi ne, har kəs çəştə dili niyəti qorə baxşə bıdə. Çumçiko Xıdo şoyvo karde-karde baxşə doəkəsi piyeydəşe”.⁴⁴

“De şoyvo doəninimon? İstə pulon doyro şoyvo kardə vey odəmi zıneydənim!”

“Məsələ çəmə dilədə, minosibətədəy: əmə behəvəs yaan de səxa doəydəmon? Çımı fikro, İsa Məsihi jimonədə vəge biə qıləy hodisən ımı nişo doydə”.

Ləzəy haştıme ıstə qəp iyən pəydo kardıme Mığəddəsə Kitobo qıləy ayə: “İsa edyəşəy iyən vındışe bə məbədi ianə ğoti ianə şodoə ərbobə odəmon. Həmçini Əy vındışe qıləy kosibə jeniyan dı lepton pul şodoşe bə ianə ğoti. İsa votışe: “Həğigəti boteydəm bəşmə: im kosibə vevə jeni həmməysə vey pul şodoşe. Çumçiko əvon həmməy ıstə tənxo vey beyku ianə doşone, im jeni isə bəştə kosibəti diyənıkarde, çəy dastədə çiç hestbe bo jıyeyro həmməş doy”.⁴⁵ Çəyo az əlovə kardıme: “Im həmçinin bəmənen aid biə prinsipe”.

“Çiç? Vote piyeydone ki, əmənen bənə vevə jeni ıstə hestı-ni doəninimon?” votəynə Əli birnişə çımı qəp.

Az cəvob dome: “Xıdo piyeydəşe ki, əmə ıstə gəzənciku bəşıkrə nıbə, de səxa bo doy hozı bıbəmon”. Xıdo loyiğə bəçəmə doy zınə ən çokə

çiy, əmə əncəx pul ne, həmçinin bə co kəson mehibbət, gəygu iyən ıstə vaxtiyən doy bəzinemon. Pul doy çe sədəxə doy ən “rohətə roye”, əmma doktor Zhu iyən çəy jen əsl zəkət bə gırboni novi nişo doydən. Har ruj fərzəndon baştə tojə valideynon əncəx puli ne, həmçinin bəçəvon vaxtı iyən mehibbəti ehtiyoc hestışone. ıstə valideynon tərəfo rədd kardə beədə doj hiss kardə iyən kalı kərə mardeyro kuçədə şodoə bə korpon çəvon tojə valideynon mehibbət nişo doydən”.

Əli votışe: “Əmma əmə həmməy jıqo bey yaan Hindistanədə beçizə odəmon arədə bə mərhəmətinə koon qorə Nobel Sulh mikofoti sə Terezə Moə gəzinə bey əzinimon.

“İ kərə şəxsi votışe bəmi çəy sıxan: okean vey ovə tılono iborəte. Əy votey piyeydəşe ki, çəmə xəymandə koon okeanədə bə bənə qıləy ovə tılə yaan Çinijon votəy gəzinə, amboədə bə bənə qıləy arzinə donə bıboən, çəməhon har kəs baştə eqınıyə koy kardəninimon.⁴⁶ Bəlkəməən əmə bənə doktor Zhu havdə qılə əğili bə fərzəndəti peqəte əzinimon, əmma çəməhon har kəs bə vırə rosniye bəzinemon ıstə qədə hissə. Şoyə Xəbədə nıvıştə bə: “Pıə Xıdo huzurədə pok iyən benoxsanə salehəti ime: bə səğiron iyən vevon çəvon əziyətonədə gəygu nişo doy iyən ıstəni dınyoku niğə doy, beləkə bey”.⁴⁷

Əli etirof kardışe: “Bəle, iyo, Çinədə ehtiyoci dılədə bə odəm veye, “iyən əncəx Çinədə ne, həmçinin co məmləkətonədən veye. Məsələn, Laosədə az yavə hardı-həş kardə iyən yavə tankardə fərzəndon vindəme, çumçiko çəvon valideynon bə nəşə anqılın iyən çəvon pulon veyni bə narkotiki xarc beydə”.

“Əvoni vindeədə çiç hiss kardıyone?”

“Bəbolim oməy bəəvon. Əvon çırkinə iyən beçizə oləton tankardəşonbe, kalı kəs pobənəsobe. Az hiss kardıme ki, koməq karde piyeydəme bəvon, əmma az nıznəmə bəvon çoknə koməq bıkəm.

“Şımə rəhminə odəmişon, Əli. Zıneydəşon, şımə həmonə hissi dəvoneədə Xıdo dılədə bə mərhəmət hissiədə kəmişəvoy çəşəyone?”

“Rostiyən? Az çe Xıdo rəhmin bey barədə məsəmbə, məqər Xıdo bə jəqo fərzəndon gəyd mandeydə? Az hejo jıqo fikir kardeydəbim ki, Xıdo çənə bıvotoş diyəro iyən ərşədəy”.

“Bə əziyət kəşəkəson mehibbət iyən mərhəməti hiss kardeədə, şımə fikro, ın hisson çıkonco omeydən? Şımə in hisson dəvoneədə çe Xıdo təbiəti nişo kardeydon, çumçiko Xıdo Baştə ofəyə məxloğon vəynə rəhmine

iyən piyeydəşe əvoni”.

“Nafqo im hiç vaxtı bəçımı ağılı omənibe” – votəynə Əli şər h kardışe.

“Hejo jıqoən, zəkət çe Xıdo təbiəti çımısən nıgıl nişo doydə. Xıdo çəməhon har kəsisə həniyən de səxa doydə. Xıdo Çinədə bıə doktor Zhusə, Hindistanədə bıə Terezə Moəsə həniyən vey səxayne. Xıdo həmçinin Bəştə prinsipən bəfomande. Bənə har çokə rəhbəri Xıdoən İştə karde nızne koon co kəsonku çəş kardeydəni. Əv İştə karde nıpiyə koy çəmaku tələb əkəni”.

“Vote piyeydone ki, Xıdo zəkətən doydə?”

“Qıləy mənəədə bələ, az ımı vote piyeydəme”.

“Oxo, Xıdo zəkəti çoknə doy bəzine?”

“Həni çımı votəy gəzinə, Xıdo Bəştə prinsipən mıvofiğ hərəkət kardeydə. Çe Xıdo çəmaku piyə qıləy ғırboni novi barədə fikir bıkən iyən bəvindeyşon ki, Xıdo İştən in ғırboni yaan həniyən qıləy yolə ғırboni doyro hoziyə”.

Əli kəmişi bə dumot şe çəyo, votışe:

“Bəs Xıdo İbrahimiku iştə zoə ғırbon vardey piyədə çoknəy? Əmə ha-sor in hodisə bə yod vardeydəmon, ғırbonə ғoçi qujdi bə odəmon paybaxş kardeydəmon. ғırbonə id bəçəmə yod vardeydə ki, İbrahim peyğəmbəri bə vırə rosnişə Xıdo bəy doə vədi. Çəy doə zoə ғırbon vardeyro hoziyə. İbrahim peyğəmbəri həni dəbastəşbe iştə zoə daşt-po iyən hozi kardəşbe əv ғırbon vardeyro. Əy hətto peqətəşbe kort, hozi kardəşbe ki, biyəni bəştə zoə dılı. Bı ləzədə Xıdo de qıləy mələki vositə qəp jəşə deəy iyən votışe: “İbrahim, İbrahim!... Dast rost məkə bə əğılı iyən hiçi məkə bəy. Esət zınəme ki, tı Xıdoku tarseydəş iyən muzayiğə nıkarde iştə iqləliyə zoə Çımiku”.⁴⁸ İbrahimi rost kardışe iştə sə edyəşəy iyən vindişə iştə peştəno şoxoniş bə kımoti pepuşiyə qıləy ғoç iyən iştə zoə əvəzi ғırbon vardışə əv. De jıqoy, şayət Xıdo İbrahim peyğəmbərikü iştə zoə ғırbon vardeyiş tələb kardeysə – vote piyeydone ki, Xıdo İbrahim peyğəmbərikü İştə piyəy İştənən əkəy? Həlbətən ki, im bey əzini!”

“Az hejo ımı vote piyeydəme? Xıdo vey yolə iyən tələb əkəni insoniku Çəy İştən nıkardə koy. Əmə çiçədə zıneydəmon ımı? İbrahim peyğəmbərisə çan əsr bə peso jiyə Yəhya peyğəmbər (Vəftizəvon Yəhya) barədə bışınən. İ ruj Yəhya peyğəmbəri vindişə bədi əy omə i kəsi iyən elon kardışe: “Çe dınyo qıno arəo peqətə Xıdo ғırbonə Pəs Ime!”⁴⁹ Zıneydon Yəhya peyğəmbəri Kiş vinde?”

“Az zıneydənim peyğəmbəri kiş vinde? Çe dınyo qıno ıstə səpe peqətə şəxs ki be bəzine?”

“Im İsa Məsihbə”.

“Əcəb sıxane!” –votəynə Əli bırıñşe çımı qəp: “Yəhya peyğəmbəri boçi bə İsa Məsihi “Çe dınyo qıno arəo peqətə Xıdo Ğırbonə Pəs” voteydə?”

“Yəhya peyğəmbər zıneydəbe İbrahim peyğəmbəri zoə bijiyı votəynə çe ğoçi ğırbon vığandey. Sıxani rosti isə Xıdo əncəx i kəsi əvəzi bo marde nıvığandəşe ğoç. Çe Xıdo ko həniyən yole. Əy cəmə har kəsi əvəzi bo marde rozi bıə həniyən cəkə Ğırbon vığandışe. Əncəx inson əvəz karde bəzine co insoni. Əncəx beqınoə inson ğırbon şe bəzine mırdolə, mıkəmməlınbə iyən de qıno pur bıə odəmonro. Im İsa Məsihe”.

“İsa Məsih cəkə beqıno be bəzine? Oxo har kəs qıno kardeydə?” – votəynə Əli əlovə kardışe ıstə sıxan.

“Əv iqlə kamilə insonbe.. Təxminən se sori mıddətədə de İsa Məsihi nez bıə odəmon nıvıştəydəbin: “Əy hiç qıləy qıno nıkardışe” iyən “Çəy qəvo benışe qıləy hilə sıxan”.⁵⁰ Şımə hətto se ruj demı bıbon çımı barədə in sıxanı vote əzınışon! İsa Məsihi Bəştə deşmənon votəşbe: “Şıməhono ki sıbut karde bəzine ki, Az qıləy qıno kardəme”.⁵¹ Əvon bə İsa Məsihi nıznəşone cəvob doy. Sıxani rosti İsa Məsihi beqıno bey vey nığılə səbəbış heste. Şımə təsəvur karde bəzıneyon ım çiç be bəzine?”

Əli ləzəy bə dumot şe çəyo votışe: “Bıvotən bəmi”.

“Şımə zıneyddon İsa məsih bə Xıdo çanə nez be?”

“Zıneydənim. Çanə nez be?”

“Həm Şoyə Xəbədə, həmən Ğironədə İsa Məsih “çe Xıdo Kəlom”⁵² ğəzinə təsvir kardə beydə. Zıneydon çımı mənə?”

“Xəyr, bıvotən bəmi”.

“Şoyə Xəbə çe Xıdo Kəloمی barədə ımı voteydə -- az cəvob dome, çəyo handıme: “Sıftədə Kəlom hestbe. Kəlom de Xıdobe. Kəlom Xıdobe. Har çiy Deçəy vositə ofəyəy iyən hiç çiy onıfəyəy Beəy. Jimon Bəykube iyən in jimon çe insonon Nurbe”.⁵³

“Oxo İsa Məsih Kəlom nıbe, qıləy şəxsiyyətbe!”

“Çəyo nıvıştə bıə: “Kəlom başər be, de lutfi iyən həğiğəti pur be, cəmə arədə səbəso be”.⁵⁴ Im, İsa Məsihi bı dınyoədə bo jıyey omeyro osmonon tərq kardə vaxtı barədə nıvıştə bıə. Hərçənd həmonə mətn bə vaxtı

jiyə insononən təsvir kardeydə. Əvon rədd kardışone insonon arədə bo jiyeə omə Xıdo Kəlom biə İsa Məsih. Kitob nıvışteyde: “Əv dınyoadə be, dınyo Deçəy vositə ofəyəy, əmma dınyo nıznaşe Əv. Oməy Bəştə məm-ləkət, əmma Çəy İştən həmvətənonən gəbul nıkardışone Əv. İntasi har kəsi ki gəbul kardışe Əv, imon vardişe Bəçəy nomi, Əy ixtiyor doşe bəçəvon həmməy ki, çe Xıdo fərzəndon bibun. Əvon nə xuno, nə insoni orzuyo, nəən merdi piyəyo ne, əncəx Xıdoo bə jimon oməyn”.⁵⁵

“Həlbətən Xıdo vey yole iyən əzini bey ki, çəy frzənd bıbuşe! Şımə vote piyeydone ki, Çəy de insonə jeni nezkətiş bışe?”

“Xəyr. Mətn voteyde ki, im fərzəndon de normalə roy moəku beydənin. Im çəmə bə fərzəndəti peqətə Çinijə fərzəndon gəzinəye. Əvon genetik cəhəto çımıno bə əməl omənin, əmma kalı co mənənədə əvon çəmə əsl fərzəndonin. Çəvon deyəmə biə minosibət çəmə doğmə fərzəndon deyəmə biə minosibəton eyniye. De Xıdo biə tojə minosibəton jıqoye. Minosibət anə neze ki, əmə vote bəzinemon ki, im bənə valideyn iyən fərzəndon arədə biə minosibətiye”.

“Az hiç vaxtı fikir nəkəym ki, i vaxt çe Xıdo bə fərzəndəti peqətə fərzənd be bəzinem”.

“Bəle şımə de Xıdo jıqo minosibətədə be zıneydəşon. Sıftə-sıftə çəmə bə fərzəndəti peqətə ə əğılon zıneydəninbin çəmə boçəvon peqəteyro sərf kardə vaxtı iyən əziyəti (xarc kardəyon voteydənim). Əmə vote bəzinemon ki, əmə doktor Zhu tərəfo bə fərzəndəti peqətə bə Çinijə səğırə əğılon oxşə doydəmon. Hərçənd Xıdoən səxa nişo doydə çəmə Bəçəy xıyzon bo gəbul bey. Çe Xıdo fədokorə mehibbət ime ki, Əy Bəştə dılı ən nez Bıəyış vıgənde bı dınyo iyən zıne-zıne ki, kalı kəson rəddə bəkarden Əy kardışe imi. İntasi Xıdo plan əv beki, İsa Məsihi gəbul kardə har kəs bə Xıdo xıyzoni gəbul kardə bıbu. Şoyə Xəbədə nıvıştə beydə im: “Bəs çımon barədə çiç vote bəzinemon? Şayət Xıdo deyəmə bıbo, ki bəçəmə vəynə mande bəzine? Əy İştə Zoəş jıqo muzayigə kardəşni, çəmə həmməy roədə bə marde təslim kardışebu Əv, Deəy ıvırədə həmmə çıyonən bəmə lütf nibəkarde bəqəm?”⁵⁶ Im çe Xıdo zəkate”.

Semon 2

Xincianq: Rujə

Mənzərədə ro bənə qıləy nozıkə xətti çiye-çiye jıqo bızın çəmə çəpədə bıə səhro esındıneydəbe rostədə bıə bandonku. Vey əsron dirozi odəmon de ın roon şe-omə kardeydəbin bə Çin. Az şınəym ki ın ro Çini əsosə ğərbi ro bey səbəbo vey əhəmiyətinə. In səhron iyən bandon bo vey kəson maneyə, bo risk kardəkson isə qıləy hele bıən. Çəvon məğsədon mıxtəlifbe: kalı kəson bo zıney nəveydəbin, ım hətto bə soyə mərəği xoto bıboən, çə kəson məğsəd tənxo, yaan bo ticorət kardeyro mol pəydo kardebe. Jıqəon be bəzıne ki, kalı kəsonən tojə iyən noməlumə vırədə bo ozodəti nəveydəbin. Çəvon qətə niyyətonku başıkrə nıbə, əvon təhlukə iyən imkonı arədə şə de tanqə roy bə səfər beşeydəbin.

Mənzərədə bıə kalı cızqıyon çe Xıdo tərəfo, co qıləyniyon isə insonon tərəfo ofəyə bıəbin. Çəmə səyohət kardə ın nozıkə xətt əloğə basteydəbe:əv oazison dəbasteydəbe, həmçinin Çini de Miyonə Asiyə iyən de Avropə dəbasteydəbe. Dirozə vaxton mıddətədə səhrono, bandono iyən biyobonono iborət bıə təbii səddon Çini çe Asiyə əmandə poəku bo təcrid karde koməq kardəşbe, əmma ın maneyə ovaşte mımkunbe. In maneyə ğoyım karde məğsədo Çini səbəsoon Çini şimol-ğərb səhroon iyən Sakitə okeanı arədə bıə mənzərədə qıləy co xətt kəşəşone. Nafqo mıdofiyə bıə divon dəbastey diyənıkarde, Yolə Dıvo məğsəd co kardə xətti – biyoboni de perosniyə zəmini, kuçariyon de fermeron, çinijon de monqolon nişə doyme.

Az edyəsem avtobusi vəy tərəfədə bıə tilivizorədə bə kino diyə kardə Əli. Diyəməkə ki, çəy milliyət Uyğurbe vey qımon ki, çənə çəmə həmməy əvən çe vey xəlğon geni kırneydəbe. Urumçiadə tarixi muzeyədə çımı vındə şəxsi cəsəd çe Əli əcdodon qıləyni cəsəd be əzni. Ə jen se həzo sor çımı bənav çe Xincianqi səhroədə dəkandə bıəbe. Esət isə çəy cəsəd Urumçi tarixi muzeyədə nımoyiş kardə bıə i-dıqlə insonə cəsədi eəi-mandəyon

arədəbe. Əv ki be? Əv, Miyonə Asiyədə biə jimoni barədə çiç şıneydəbe? Çəy umuyon, çəy tarson, çəy piyə iyən nifrət kardə çiyon noməlumbin; əncəx çe arxeoloqon de əy əloğəyn nişo kardə biə çiyon diyə kardeədə fərz karde bəzinemon.

Çəy cəsəd çe Xincianqi vey hişki şəroitədə çok mandeyro əmə əy zıneydəmon. İntasi gədimə Mərkəzi Asiyə odəmon xısusiyəton bə Avropəviyon miəyyən gədər oxşəş doydə: çe dınyo qıləy hissədə həzosoron dirozi vəynə mədəni iyən etnik əloğon barzə səviyədə biə şəhodəti nişo doydə.

Çımı qıləy urusə dusti sıxanon bəçımı yod oməyn: “Bo urusi binəvon tatar pəydo bəkayon”. Çımı bə fərzəndəti peqətə dıqlə Çiniyə əğili genetika mənşon kiye? Əmə zıneydənimon. İntasi dınyoədə jiyə --əncəx Miyonə Asiyədə ne, həmçinin Rusiyədə, Çinədə iyən co ğitonədə jiyə odəmon veyni bə mıxtəlifə qrupono biə əcdodon molikin. Məsələn, V.İ. Lenin məlumot doydə ki, çəy nənə Asiyəvi, etnik qrupış isə Kalmıkbe.⁵⁷ Əfqanıstonədə kavuyəçəşə odəmon əcdodon yolə Aleksandri vaxtı bə ərozi daxil biə Yunani sərbəzon hisob kardə biən. Eynən jıqo, Monqolə ləşğəron nəsilə nafqonə Monqol imperiyə əroziyədə jiyən, iyo çe Əfqanıstani Hazarə odəmon iyən Çini cənub-ğərbədə çe Yunan əyöləti Tonqai podşəotədə vırəbəvırə biə qədə Xinmenq şəhəri bə Monqolon aide.⁵⁸ Miyonə Asiyədə imruj ehtimol karde bəbe ki, odəmon veyni bə mıxtəlifə etnik qrupon mənsub biə əcdodon genon molikin, məsələn, soqdianon, baktrianon, farson, tırkon, çiniyon, monqolon iyən həniyən vey. Sıxani rosti, vote bəbe ki, dınyoədə jiyə həmmə odəmon əsron dirozi de co xəlğon miəyyən gədər bəiyəndi umuj biən; milləton deiyəndi kəxvand be proses bəçəmə genon bəyəndi genon bəyəndijəy səbəb beydən; in faktı ıştən nişo doydə ki, çəmə bə co-co novon mənsub bey iyən iyəndi arədə soxtə cobeyətiyon suniye. Mılxəs, əmə həmməy çe iminə insonon nəsilənimon, əmə həmməy çe iqlə ailə uzvonimon.

Çımı tono niştə Əli dəqiş kardışe ıştə vırə. Ekranədə iştirəkəkon nomon nişo kardə beydəbe, əmma hiç kəs dıminə dərəcəynə rolon ifa kardəkəson nomi məhəl noydənibe. Çəmə veyni jimoni yolə dramədə qədə rolon ifa kardeydəmon iyən çəmə nomon yodo bekardə beydən. Mudrik Suleyman peyğəmbəri votəy gəzinə: “Sıftənə çiyonku hiçiy bə yod vardey beydəni, oməvədə biə çiyon barədən çımı bəpeştə oməkəson arədə hiçiy bə yod nı-bome”.⁵⁹ Suleyman peyğəmbər tənxo, zınəy, həzz iyən de co roon jimoni mənə bo pəydo karde daspoçə biə qıləy podşəbe, əmma oxoyədə əv bə sə dəşə ki, çımon hiç qıləyni insoni qane karde zıneydənin iyən jimoni nişə

qıləy mənə.

Suleyman “osmoni jiyədə” ofəyə biə çiyon barədə voteydəbe, əmma osmoni ərşədə de Biəy, yəni de Xıdo ələğə nıbo, çəvon hiç qıləyni beydənişə mənə. Suleyman peyğəmbər sərəsəy ki, bexıdoə jimoni nişə mənə. Xıdo de məğsədi ofəyəşə çəmə har qıləyni; əncəx ın məğsədi oşko kardeədə çəmə jimon ıstə əsl mənə pəydo kardeyde.

Əli dənoşə ıstə dast bəştə sumkə bekardışe i-dıqlə sef, qıləynişən bəmi təklif karde.

“Səğ bibi”, votıme peqətime qıləy sef.

“Ğədəğən kardə biə mivə hardeyro bəşmə icozə doə biə?” votışe, zərfət kardışe Əli.

“Sefon nəzədə qəteydəşon? Sıxani rosti, Musa peyğəmbəri nıvıstə Mığəddəsə “Tovrat” Kitobi bəmə xəy iyən şəri nişo doə doədə kon mivə bey voteydəni. Az zıneydəm ki, vey vaxtı şikilonədə sef nişo kardə beydə, çumçiko Latıncə sef sıxani “malum” sıxan bevəcə mənə doə bə “malus” sıxani oxşıyeydə. Ehanə ğədəğən kardə biə mivə, sıxanı rosti, i huşə şirəynə anqı bəbəy şəxsən az təcub nəkəym!

“Boçi jəqo voteydəşon? Xincianqədə anqı vey çok bey qorə?

“Xəyr, çumçiko yolə huşədə qıləy anqıəqılə çıneyədə bənə şefi ğıç jəy bə çəş çıyeydəni yan oçko vinde beydəni! Çəmənəhon veyni de jıqoy dəmandəmon bo qıno karde, çumçiko qıno qədəli iyən beəhəmiyyət hesab kardeydəmon.

“Ha... bənə çımı iminə kərə pəpruz kəşe! Əli votışe.

“Be bəzine, bəs çəy səkiştə çiç be?”

“Rujədə vist qılə, beəy mande zıneydənim!”

“Çoke ki hələ bə qiy qəteydon!” – de zəveləsırə votıme bəy.

Ləzəy bəpeştə Əli co pəpruzi voşneədə piyəmə oqardım bə mıvzu iyən parsəym: “Şayət şımə dasto oməbəy, pəpruz kəşeyku imtino əkeyon?”

Əv i ləzbı barədə bə dumot şe, çəyo cəvob doşe:

“Az əmin nim. Tərəfiədə, zıneydəm ım bevəcə vərdeşə, iyən bəçımı səhəti ziyane, əmma bepəpruz jimoni təsəvur karde zıneydənim. Jıqo çıyeydə ki, bimi ehtiyoci hestime”.

“Bələ” –votəynə az cəvob dome “Mıyən dərəcədə çımınən de şkalati eyini işkil hestime!”

Əli jıqo bizin rohət be. Zəveləsırəş karde iyən votışe: “Tarsəym peyə-

çiniku daşt nıkəşe gəzinə, çimikuən çiç piyeydəme votəynə bəparseyon daşt nıbəkəşeyon!”

“Bəmi mərəgin oməy. İsa Məsihiyən şivi həşt sor noxəş bıə odəniku parsəşe “Piyeydə xəş bibi?”⁶⁰ Şimə esə boy çəy cəvobi həni oj-oşko zıneydəşon!”

“Ğironədə yaan Mıgəddəsə Kitobədə pəpruz kəşe barədə jıqləy sıxan voteydənin! Rujəmoə manqədə bəmi, pəpruz kəşe əbini, bə votəkəson az jıqo cəvob doydəm!”

“Şimə rujə qəteydəşon?” -- votəynə parsəym.

“İştə zu vıškiyə gəderədə qəteydəm, əmma im çətinə. Çinədə im vey çətinə. Az tələbə beədə im həniyən çətin be”.

“Çoknə ki?”

“Çımı yodədəy qıləy tələbə həmro “Demı çəştə bəhardeş?” votışe bo çəştə harde dəvət kardışe mı. Im vey rəhətə pars be, əmma az bə çətinə vəziyyət eqnım iyən cəvob dome bəy: “Mını bıbaxş, ımruj iştəni çok hiss kardeydənim iyən harde piyeydəmni”, əmma peso bı cəvobi qorə qınokor hiss kardime iştəni, çumçiko zıneydəbim ki, du voteydəm. “Kom həniyən yolə qınoye: du votey, yyan rujə nıqətey?” Həmonə ruji vey rəbədə nəfə hardəmbe iyən bərk vəşi qətəmbe, əmma iştə rujə qəte bə qiy qəte tarşəym”.

«Bəs boçi iştə rujə qəte etirof karde nıpiye?» – votəynə az parsəym iyən həni zıneydəbim çəy cəvobi.

«Az zıneydəbim ki, Çinədə kalı tələbon bəştə dindorəti qorə məktəbo tojniyə bıəbin. Im çətinə, çumçiko şiməku bənə çokə kommunisti hərəkət karde çəş kardeydən, çəmə avlodon həmməy isə “çokə mısılmon bıəni-nişon” voteydən».

“Fərgin bıboən az ə məcburiyyəti kamişi bə sə dəşeydəm. Az odəmon tonə şeədə əvon mini bo harde dəvət kardeydən, əmma az bə rujə beədə bomı çətin beydə. Az piyeydəmni bıvotım bəvon az bə rujəm, çumçiko İsa Məsihi votışe ki, bəpe iştə rujə qətey nıvotəmon bə co kəson”.

«Az ımı zıneydənbim! Əy boçi votışe ım?»

«Çumçiko İsa Məsihi vaxtədə jiye odəmon deştə dindorəti çə co kəson vadə loğəti karde piyeydəşonbe!» De jıqoy İsa Məsihi votışe: «Rujə qəteədə bənə dıdimə odəmon iştə diyəni eməkən, mənəvən. Əvon iştə rujə qətey bə insonon nişo doyro iştə diyəni ekardeydən, Bəşmə rosti voteydəm: əvon səşone iştə mikofot. Əmma tı rujə qəteyədə ruyən dəsu bəştə

səy iyən bışışt ıstə dimi. Jıqonə bə insonen ne, bəştə niyoniadə bıə Pıə rujəqəv biçiy. İştı niyoniadə bıəyon vində Pıə bədo bəti mikofot». ⁶¹

«Bəvədə şımənən rujə qəteydon?»

«Hakənə qəteydəm, ələlxısus çimi bə xısusiyə dıvo ehtiyoc beədə».

«Məsələn?»

«Çımı dılədə mini vey norohət kardə qıləy məsələ beədə. Çımı fikro, ən çokə nımunon – ıstə çətinə nuperəsəti vaxton jiyə fərzəndon bo har qıləyni qorə rujə qəteydəm, xısusiyə dıvo kardeydəm»

«Çan ruj rujə qəteydaşon?»

«Dı kərə az da ruji mıddətədə rujə qətime, əmma vey vaxtı çəysə kam rujə qəteydəm, jıqo beydə i-dı ruj».

«Əmma şımənən bənə əmə şəvədə hardeydebiyon jəqo ni?»

«Xəyr, əncəx ov peşomeydebim».

«Da ruj! Əmma az jıqo şıneydebim ki, İsa Məsihi dəvoməkon, sıxanı rosti, rujə qəteydanın, əvon kalı kərə qujd yaan kalı ərzağonku imtino kardeydan».

«Jəqo odəmonən hestin, əmma çımısən vey rujə qətəkəsonən hestin, bəlkəm dı-se haftə mıddətədə əncəx de ovi iyən mivə şirə rujə qətəkəsonən hestin».

«Bəs boçi şımə hiç xorək hardeydanışon? Oxo, Xıdo ofəyəşe hardı-həş iyən çokə çiy gəzinə doşe əv bəmə. Əy jıqo ofəyəşe əməni ki, əmə har-dəninimon iyən peşoməninimon. Bəvədə Xıdo boçi bəmə çe hardeyku imtino bıkən votənine?»

«Im vey çokə parse. Səbəbon qıləyni –İsa Məsihi İştən nımunəye; Əy səhroədə cıl ruji mıddətədə rujə qətişə».

«Vote bəbə ki, ın şəş haftəy! Əv bı mıddətədə hağ mande?»

«Şoyə Xəbə voteydə: “Əyo İsa cıl ruji mıddətədə iblisi tərəfo dəvinə kardə be. Bı mıddətədə İsa hiçi nahardışe iyən cıl ruj dəvarde bəpeştə vəşi qəte». ⁶² Çəy peşome barədə isə zıneydənim».

«Əy əsl hağəti dəvunişə! Rujəmoə manqədə haşəv çəmə kardey gəzinə, yəğın Əyən hağəti əvəzi yolə ziyofət kardışə?»

«Sıxanı rosti Əv iblisi tərəfo dəvinə kardə be. İblisi təklif kardışə Bəy ki, Əv İstə ruhani səlohiyəto iyən gırvəo oko doydoy de mecuza sığon bə nun oqordını. İsa Tovratı ayon votışe gəlib oməy bimi iyən bə co dəvinon. İsa Məsihi jıqo cəvob doşe bə İblisi: «İnson əncəx de nuni ne, çe Xıdo

qəvo beşə de har kəimə bəjiyə» nıvıştə bış». ⁶³ Dəvinə kardə beədə ım boəmənən çokə nımunəye, çumçiko de nəfsi vəbəvə omeədə Mığəddəsə Kitobədə çe Xıdo votəyon zine bəmə koməq kardeydə».

«Şimə çe Xıdo qəvo beşə de har qılə kəlimə jiyey barədə qıləy ayə bə yod vardione. İntasi dəvinə kardə beədə iyən iblisi vəynəbeşey hiss kardeədə boəy Tovrato sitat kəşə hələ bəçımı ağılı omənibe! İmi azən dəvinəo bebəkam. Əmma qımon kardeydənim ki, ım ruja vaxtı çımı vəşi iyən təşi hisson, yaan bə pəpruzi bış meyli arəo peqəti!»

«Şimə ımı dəvinə bıkan iyən bıvindən çiç beydə! Bəs umumən boçi ruja qəteydən? Ruja qəteədə çiç niyət kardeydən?»

«Qıləy tərəfədə, odəmon veyni ruja qəteydən, fərğın nıbum votəynə azən ruja qəteydən, co qıləy tərəfədən Xıdo əmr kardəşe ımı bəmə».

«De jıqoy, şimə piyeydone çe Xıdo irodə de səmimiyəti bə vırə bırosnən?»

«Bəle, ıştə zu vışkiyə gəderədə ımı kardeyro dastpoça beydəm».

«Şimə zıneydon əsl ruja barədə Yeşaya peyğəmbər çiç voteydə?»

«Xəyr, Yeşaya peyğəmbər ki bış?»

«Yeşaya İsa Məsihisə təxminən 700 sor bənav jiyə çe Xıdo peyğəmbərbe. Bə vaxtonədən bənə ımrujnə vey odəmon de səhvə səbəbi iyən niyəti ruja qəteydənin. Kali kərə əvon ruja məyyən vaxtonədə bə vırə rosniye vocib bış dini vocibot hisob kardeydən. Əmma əvon rıoyət kardeydənibin bə Xıdo co vocibə əmron, yəni bə co odəmon gəyd mandey, co odəmon bə daşt dəninoə de insofi hərəkət kardey, həniyən co əmron. Xıdo de Yeşaya peyğəmbəri vositə çe ruja əsl mənəş iizoh karde». Az okardıme ıştə Mığəddəsə Kitobi iyən handıme bəmə lozim bış sıxanon:

«Əvon jıqo voteydən: “Boçi vindeydənış çəmə ruja qəte, əmə ıştəni bə ji qəteədə Tı boçi vindeydənış?” Diyəkən, şimə bə ruja bış ruji ıştə piyəy kardeydən, ıştə koəkon həmməy bezo kardeydən. Dyəkən, ıştə ruja de pəresiey, de canqi, de yumruği, de bıjən-bıjəni dəvoneydon. ıştə sədo bə ərş rosniye qorə bənə ımrujnə ruja qətey kardənin nişon. Çımı piyə ruja insoni ıştəni bə ji qəteye bəqəm? Bənə lenə ıştə səy etovniye, cıl tankarde, xoki səpe niştəye bəqəm? Şimə bimi ruja, bə Rəbbi məğbul bış ruj voteydeşon? Çımı piyə ruja isə çe nohəxətiyon pəbandi sındiniye, çe qivi bandənon roxniye, əzobi dilədə bış odəmon ozod kardey, har cürə qivi məhv kardey ni bəqəm? Çımı piyə ruji ım ni bəqəm? Qucilə odəm vindeədə tankardovniye, ıştə nezə odəmiku koməqi muzayığə nıkardey ni bəqəm?» ⁶⁴

«Bo Yeşayə peyğəmbəri əsl rujə ayini zahirən bə vırə rosniye ne, in-soni de Xıdo minosibəti ifodə kardeye. In minosibət çəmə de co odəmon davranışı tərzonədə ifodə kardə beydə. Şayət əmə dave kardeydəmonsə iyan de iyəndi miborizə bardeydəmonsə, bə beçizi iyan əzobkəşi koməq kardeydənimonsə bə dini ayini rioyət karde məğsədi rujə qəte hiç mənəş ni. Dindor çiyə, vaxtı-vaxtədə rujə qəte iyan həmçinin rışvə sə iyan əsl ədoləti təhrif kardə odəmi barədə imruj Yeşayə çiç voteydəbe?»

«Vey rostə sıxane!» – votəynə Əli cəvob doşe “İyo kalı odəmon Yeşayə peyğəmbəri barədə umutəninin!”

«Yeşayə peyğəmbəri votışe ki, şayət əmə ıstə ətrofədə bıə odəmon pi-veydənimonesə, rujə qəte nişə mənə» votəynə az dəvom kardime “Im çe Xıdo ən yolə əmri barədə doə parsi cəvob bə İsa Məsibi doə təlimi vey oxşəş doydə. Əy cəvob doşe: «“Bıpi İstə Xıdo Rəbbi dılisıxtə, deştə həmə zuy iyan deştə həmə şini”. Im yolə iyan əsosə əmre. Bımi oxşər dıminəni ıme: “Bıpiy ıstə hamsiyən bənə ıstəni”. Həmə Ğanun iyan Peyğəmbəron sıxanon bı dıqlə əmri əsosin beydən».⁶⁵ De jıqoy rujə ıstən-bəştə məğsəd ni; məğsəd Xıdo həniyən çok zıneye iyan bı roədə rujə bəmə koməq kardə qıləy vositəye».

«Əmma az hələn bə sə dəşeydənim, boçi əmə çe Xıdo ofəyə hardı-hə-şiku imtino kardəninimon?»

“Kali kərə jıqə beydə ki, əmə ıstən hiç harde piyeydənimone həmonə vaxton de rujə qətey no-peqət bıkomon çe rujə mahiyyəti bə sə dəbəşemon. Vey vaxti ıstə azizə odəmi qin kardə yas qəte odəmon ıstə təbii ıstəfə qin kardeydən, rujə qəteydən. Bı jıqə vaxtonədə rujə çəvon dardi ifodə kardeydə. Hejo jaqəon rujə bəçəmə qınon qorə ğəhər iyan tobə hisson ifodə karde bəzine. Hisob bıkomon ki, rujə məyusəti hissi ifodə kardeydə bəvədə səbərəsemon ki, boçi əv bə səmimiyyə tobə dıvo səbəro kardeydə”.

“Bəs mini kəderin kardə qınon nıbome, bəvədə çokne? Şayət İsa Məsih beqıno bıəbo, Əv rujə qəteədə, həlbətən, Bəştə qınoon qorə ğəhərin beydəni, yaanki tobə kardeydənıbe”.

«Rost voteydon, İsa Məsih beqınobe. Həlbətən Əv beqıno bıə vahidə insonbe, əmma az jıqə şıneydəm ki, İsa rujə qəteədə çəmə bəştə qınoon qorə kəşə ğəhərisə yolə dard kəşeydəbe. Im, bə sıxanı quş nıdoə əğılonro bəmə iyan ğəhər kəşə valideyni darde. Valideyni vey piyeydəşe əğıl iyan çəy jimonədə bə kardə səhvən qorə pərt beydə. Əmənən hakənə de jıqə ğəhəri hissi rujə qəte bəzınemon».

«Şımə fikiro, Xıdo boəmə valideyni boştə əğlıro dəvoniyə hisson dəvoneydə?»

«Xıdo çəmə təsəvur kardeysə vey yolə hisson dəvoneydə. Ehanə əmə Xıdo bəmə doə hisson dəvoneydəmonbo, bəvədə Xıdoən jıqo hisson dəvoneydə. Məsələn, çe Rusiyə Federasiyə Qafqaz viloyətədə səbəso bıə dağistanıyə valideynon dardi təsəvur bıkən: çəvon şonzə sinədə bıə zoə kəo beşə şə iyən Sank-Peterburqədə deştə narkomanə duston jiyeydə. Kamişə mıddəti bəpeştə əvən bə narkotiki aludə be iyən dəmande bə puli qorə dızdi karde. Dı kərə bə həbsxonə eqınıye, əmma ujanən oqarde bəştə kanə jimon, narkotikə maddon ğəbul karde-karde dızdi kardeydəbe. Çəyo çəy səhətədə problemon bə əməl oməyn, siyo ciqər iyən vekoniş noxəşbe. Çəy lınqon hışkbin iyən nəve-qarde nıznaşe. Əv dı haftə mıddətədə vəşi-təşi qıləy bina kumisə bıə torbon səpe olxartəcə mandəbe. Əv dəmande əyo bo divo karde: “Xıdo, qirəm Tı hestişbu, bəmi koməq bıkə”».

«Həmonə vaxtı Xıdo bə kalı salehə odəmon dili noşe iyən əvon lozim zınəşone peşun bə bina kum; əvon əyo pəydo kardışone im odəm. Əvon bardışone əv bə narkolojiyə mərkəz iyən əv əyo çə anqılıku rəxəy –de dəmoni iyən həkimon koməqi ne, çe Xıdo fərzəndon kardə dıvoon iyən mehibbəti himhimbədə əv ozod be. Çəy səhhət bərpo kardə be iyən əv bə ko dəşe, dəmande bo normalə jimon jiye. Bı mıddətədə əv i kərən bıbu şənibe bə Dağıstoni Mahaçqalə şəhr, intasi mılxəs, çəy jimonədə ın dəqişilikon be bəpeştə Xıdo deçəy valideynon aştı beyro oqardınışe əv iyən dəyəvon beyro vığandışe. Valideynon ıştə vey vaxtiku qın bıə zoə sənibəton vındədə kom hisson dəvoniyə təsəvur karde bəzıneyon?»

«Şımə ımı çıkonco zıneydon? Vındəyone im odəmon?»

«Dağıstanədə beədə həmonə zoə ıştən qəp jəşe bomı ın ğəziyə. Həmçinin Xıdo boçəmə həmməy eyni hissi dəvoneydə. Əmə həmməy bənə bə zoə vey vaxtiku qın bəmon iyən ıştə piyəy kardeydəmon, əmma Xıdo bə çəşe ki, əmə oqardəmon Çəy tonə iyən bərpo kardə bıə minosibəton şoyvo dəvonəmon».

«Əmə əy çoknə karde bəzınəmon? ıştə de Xıdo bıə minosibət çoknə bərpo karde bəzınəmon?»

İzn bıdən boşımə co qıləy qın bıə zoə barədə qəp bıjənım. Im İsa Məsihi qəp jə hikoyəye. Im çe Xıdo vey vaxtuki qın bıə, ıştə piyəy kardə fərzəndon de əsl tobə bə dumo oqardə Çəy dəvoniyə hisson təsvir kardə hikoyəye.

«İsa qəp jəşe imən: “Qıləy merdi dıqlə zoəş hestbe. Zoon rukə qılə votışe bəştə pıə: “Pıə! İştə tənxoə bəmi rəsə hissə bıdə bəmi”. Çəy pıən paybaxş kardışe iştə tənxo dıqlə boə arədə. Ənəhoy dənıkəşe rukə zoə qırdə kardışe çiçış hestbe, dəro qınıye bə qıləy diyəroə məhol. Əyo beəxloğə jimon dəvonışe, puç kardışe iştə hestı-ni. Zoə iştə har çiy xarc karde bəpeştə bə məholədə yolə vəşyəni be. Əv dəmande korığ kəşe. Bı səbəb zoə şe qıləy çəvrəyə odəmi tonə bə ko dəşe. Im odəmi vığandışe əv bə kəfşən bo xuq çovniye. Zoə şo əbi ki, iştə luzi pur bıkə de xuqon hardə xol-xıçə luy. Əmma hiçki bəy jıçiy doydənıbe. Bəvədə zoə ağıl bəçəy sə ome, votışe: “Çımı pıə çanə koəkə hestışe, həmməy hestışone luzipuri nun bo harde. Az isə iyo vəşiku mardeydəm! Bəstem bəşem iştə pıə tonə iyən bəvotem bəy: “Pıə az qıno kardıme bə osmoni iyən bəştı vəynə. Az həni loyiğ nim isti zoə beyro. Mini gəbul bıkə bənə iştə qıləy koəkə”. Əv əşte şe iştə pıə tonə. Zoə hələ diyəroədə beyədə pıə vındışe əv. Rəhmış oməy bəy iyən vite dəvənqo qətişə əv iyən maçə kardışe bəy. Zoə votışe: “Pıə! Az bə osmoni iyən bəştı vəynə qıno kardıme. Az həni loyiğ nim isti zoə beyro”. Pıə isə votışe bəştə gılon: “Rəyrə bıbən ən çokə xələt biyən tan-kardən bəçəy tan. Bəçəy anqıştə anqıştı pevonən, lınqon məşo pobıkən. Biyən obırnən kokə poynə: boən bəhəmon şoyvo bıkəmon! Çumçiko çımı im zoə mardəbe, sənibəton bə jimon oqarde. Əv qin bıbə, pəydo be”. De jıqoy, dəmandin bo şoyvo karde. Çe pıə yolə zoə isə məzədəbe. Oqardeədə bə kəy nez beədə məsəşe mahne iyən musığı sədo. Əy sədo kardışe iştə qıləy nokə parsəy: “Im çiçə?” nokə votışe bəy: “İştı boə oqardə. İştı pıən çəy səğ-səlomət oqardeyro obırniyəşe kokə poynə”. Yolə zoə bərk gəzəbin be iyən nıpiyəşe dəşu bə dılə. Pıə beşe bə benton lovə kardışe bəy. Əmma əy jıqo cəvob doşe bəştə pıə: “Diyəkə, çan sore ki, bənə gıli botı bəkom. Hiç vaxtı beşənim isti əmro. Əmma hiç vaxtı qıləy bızəvəçə geymişı noməy bəmi bıdəy ki, Deştə duston şoyvo bıkəm. İştı im zoə isə isti həmə hestı-nış sərf kardəşe bə beəxloğə jenon. Əmma əv oqardeədə tı boəy kokə poynə obırniyə”. Çəy pıə votışe bəy: “Çımı zoə, oxo tı hejo deminiş iyən çımı həmə hestı-ni iştıne. İntasi esət şoyvo karde iyən şo bey lozime. Çumçiko iştı im boə mardəbe, bə jimon oqarde. Əv qin bıbə pəydo be!»⁶⁶

Az həni nahandıme Şoyə Xəbə. Əli edyəşəy bəmi votışe: «Dəvom bıkə».

«Im hikoyə oxoye» – az cəvob dome.

“Hikoyə boçi jıqo sə beydə? Bəs, peso çiç be?”

«Şimə fikro, çiç be? İsa Məsihi dini rəhbəron tərəfo tənğid beyro qəp jəşe in hikoyə; əvon isə hisob kardeydəbin ki, İsa Məsih de “səhvə odəmon» dustiyəti kardeydə.

«Şimə kuçədə de peyəcini nişte gəzinə?»

«Be bəzine. Əmma İsa Məsih de curbəcurə məşhurə qınokoron dustiyəti kardeydəbe. İsa qəp jəşe in hikoyə, çumçiko hikoyədə bə yolə boə mınosibət har çi y Xıdo piyey gəzinə kardə, vaxtı vaxtədə rujə qətə bə vey dindorə odəmon mınosibəti oxşəş doydə. İntasi əvon bə qin bə odəmon qorə çe Xıdo çanə gəhərin bey sərəseydənin».

«Az hiç vaxtı Xıdo gəhərin bey barədə fikir kardəmnıbe».

«Bəle, Xıdo gəhərin beydə. Tovrat voteydə: «Rəbbi vindişe ki, zəminə bə insonon şərə koon veye iyən har vaxtı çəvon dılı fikiron iyən niyəton bədi bevəci səbəro beydən. Əv pəşimon be zəminisə insonon ofəyəyro iyən gəhərin be iştə dılədə».⁶⁷

«Xıdo doj hiss kardeydə? Xıdo doj hissi dəvoniye bəzine? Həni imi gəbul karde mımkun ni» votəynə Əli cəvob doşe.

«Oxo, imi Tovrat voteydə! Im Musa peyğəmbəri qırdə kardə Mıgəddəsə Kitobe. Xıdo bəçəmə qınoon iyən taxsıron qorə gəhərin beydə iyən doj hiss kardeydə».

«Bəvədə bunən Xıdo bə həmə dınyo qınoon qorə çanə gəhərin beydə» votəynə Əli geyd kardışe.

«Jəqoye ki, heste. Valideynon piyeydəşone iştə fərzəndon iyən bəvon nezə mınosibəti piyey gəzinə, Xıdoən ofəyəşe insonon ki, əmə de xısusiyə roy bızınəmon Əy».

«Rujə qəteədə əmənen çətinəti iyən vəşiro doj dəvoneydəmon. De jıqoy, de rujə vositə əmə bə Xıdo kədəri xanboz beydəmon. Bo co kəson rujə qəteədə, boəvon dıvo kardeədə bəçəvon qınoon qorə gəhər kəşeydəmon, imən Xıdo dılədə bə hissi qıləy qədə zərrəye, çumçiko Xıdo bə insonon qıno iyən beitoəti qorə gəhər kəşeydə».

Əli ləzəy bı barədə bə dumot şe, çəyo parsəy: «Rujə mənə əncəx ime?»

«Xəyr, çəy co mənəon hestışe» az cəvob dome, «çumçiko rujə qətə vaxtı əmə harde iyən peşome gəzinə maddiyə çiyonsə, dınyoviyə dəqəronə həniyən başə mənəviyə dəqəron mıəyyən kardeydəmon. Hardey iyən peşomey vocibe, imon Xıdo bəçəmə jimoni doə vocibotonin. İntasi əmə rujə qəteədə bə həniyən başə çiy qorə deştəxoşi çokə çiyonku imtino kardeydəmon. Bı prosesədə əmə həmçinin doj hissi dəvoneydəmon, əmma imi

bə co kəson de foydə doy məğsədi dəştəxoşi kardeydəmon».

“Oxo, çəmə doj bə co kəson çəkə foydə doy bəzine?” votəynə Əli parsəy “İm bomı oşko ni”.

«Har çiy ğıymət hestışe. Şayət əmə piyeydəmonebo çışə, əy bə daşt vardeyro zəhmət kəşəninimon yaan vote bəzineşon ki, həniyən çəkə çiy səyro əzob kəşəninimon. Məsələn, moə əğili bə dınyo vardeyro boştə ıstən xəyri ne, boştə əğili əzob kəşeydə. Im vocibə mənəviyə prinsipi nımo-yış kardeydə: həniyən çəkə çiy bə daşt vardeyro əmə qıləy çəkə çiy ğırbon doəninimon. De jıqoy, rujə bə Xıdo dılı nez bıə qıləy çiy ifodə kardeydə. Şoyə Xəbədə nıvıştə beydə:

“Hiç qıləy koy ıstəni bo nişo doyro de loğəti məkənən. Bıdə şıməhon har kəs de itoətkorəti ıstə həmro ıstəsə baş bizini iyən əncəx ıstə mənfəti ne, co kəson mənfətiyən çəş bıkə. Məsih İsa çəkə şınəbe, şımənən jəqo bışınən. Xıdo surətədə be-be Əy İstəni de Xıdo i qəte ğəzinə qıləy həxış hisob nıkarde. İntasi hiç kardışe İstəni iyən bə ğuli surət dənoşə oxşər bə bə insonon. İnsoni şikil səşə İstəni bəji qətışe iyən tosə marde –çomexi səpe tosə marde itoətin be”». ⁶⁸

De jıqoy İsa Məsihi rujə rufi təcəsum kardə qıləy çiy kardışe. Əv bə dınyo dim omey iyən bo inson beyro dəştəxoşi tərq kardışe osmon. Çəyo Əy dəvom kardışe bo əziyət kəşə, hətto çomexədə kıştə be. İntasi bəçəmə qorə, əmə behiştədə zolə jimoni bo ğəbul kardeyro bıbumone imkon votəynə kardışe. İsa Məsih bəmə osmonədə jiye imkoni doyro İstə çəkə çiyku imtino kardışe – Əv osmonədə de Xıdo be”.

«De jıqoy, şımə voteydəşon ki, rujə – bo həniyən çəkə çiy bə daşt vardeyro Xıdo bəmə doə qıləy çəkə çiyku dəştəxoşi imtino kardeye?»

«Bəle. Əmə rujə qəteədə əziyət kəşeydəmon, İsa Məsihi isə çəməsə həniyən vey əziyət kəşəşə. Əv İstə həmə jimoni çe rujə mohiyət bıə itoət iyən fədokorəti tufədə jiyey. Çəmə vırədə mardeədə İsa məsihi dəştəxoşi co kəson roədə əziyət kəşəşə. Əy qıləy başə çiy roədə – bəçəmə jimoni xılosi qorə çəkə çiyku imtino kardışe. Demiyən İsa Məsihi çe rujə əsl mənəş nımo-yış karde.

İntasi im de çomexədə marde sə nıbe! Xıdo İsa Məsihi sənibəton bəyji kardışe iyən barz kardışe Əv ərşədə, nışandışe osmonədə çe Xıdo rostə tərəfədə Esət Əv Osmonədə ziyofətədə Bəy umuj beyro əməni dəvət kardeydə. Im çımı sıftə qəp jə qin bıə zoə hikoyədə bıə idi oxşəş doydə. Hikoyədə əvon bərpo kardə bıə mınosibəti id kardeydebin. Rujə qınoku iyən

ıřtənıpiyəyiku inkor kardeye. Şayət əmə çe rujə əsl mənə sərəsomonbo, osmonədə çe Xıdo ziyofətədə bo ıřtirok kardeyro de İsa Məsihi i bey bə-zinemon».

Semon 3

Qazaxıstan: Xıdo qəp jəydə

Tyan-Şan bandon coğrafi iyən siyasi sərhəd bey diyənı kardə, mədəni sərhəd anə fərgə doy nıvındıme. Həlbətən, Ərəb iyən Çini yazu de Kirili əlifba əvəz kardə beydə, çe Rusiyə bə Almaata sıftənə təsir hiss kardə beydə ki, həni “Avropəviy” kardəşe əv. İntasi az hiss kardeydəm ki, kavuyə ranqi de osmoni ranqi, sığ ranqi iyən bodomconı ranqi arədə bığ fərgə Tyan-Şanı uyğuron, qazaxon, qırğızon iyən Miyonə Asiyə co xəlğon arədə bə əməl vardə fərgisə həniyən kame.

Əli toşə sərhədi səyohət nıkardışe demı, çumçiko əv əncəx ləpək İliədə vırəbəvırə bığ bə Yuning şəydəbe. Az bə Qazaxıstan şə de qıləy avtobusi coylı dəvom kardıme bəştə səyohəti. Bə Almatı omeədə şəhərədə bığ veyə doon, vilon, çimənon tojdən məftun kardışone mı. Roon dırozi kaştə bığ doon həşi sıədə çokə soğnə kardeydebin. Şəhər çımı dəvardə səfədə vindeyku mığoyisədə xəyli dəqiş bıəbe. Az 1990- nə sori iminə kərə vindeədə şəhr “pup” mərhələdəbe, esət isə bə lilepəri oxşəş doydə.

Çə vaxtiku jıqoşə az i-dı kərə Almatıədə bıəm, de qazaxon, uyğuron iyən co odəmon dust bıəm. Vey kərə az dini iyən mədəni məsəlon mı-zokirə kardə vey akademik konfransonədə iyən co tədbironədə iştirək kardəme. Jıqo tədbiron de mıxtəlifə dinoon nımyəndon de mısılmonon, xristianon iyən hətto induistonən vindemon karde imkoni doydə. Çımı tanış bığ odəmon qıləynı – çe İslam İnstitutı dekan, rəhbərə mısılmonbe. Bəy hurmət oqəte qorə çəy nomi məxfi obəqətem, de “Şəmil” təxəllusi mırociət bəkardem.

Bə Almatı oqarde bəpeştə az tojdən vinde piyəme Şəmili. Çımı orzu çəmə arədə bığ əloğə dəvom karde iyən əy dustı gəzinə həniyən çok zıneybe. Pəydo kardıme çəy telefonu numrə, zanq jəmə bəy.

«Səlom, Şəmile?» – az urusə zıvonədə parsəym.

«Şəmile. Qəp bijn kiye?»

«Im Davude. Şimə yodədəye, 2001-nə sori konfransədə vindəmonbe iyəndı?»

«Davud? Ha, Davud! Şimə bə ikonon yaan Ənəbusətə Məryəmi divo nıkardə odəmonədə qıləynışon! Az şiməni məseyro şo bim».

Az ıstə barədə jıqo təsvirə doə sıxanon məsey çəş kardeydənibim! Ləzəy bəştə yod vardime konfransədə çəy de dıqlə Qazaxə pastori mızokirədə votəyon, əy ğeyd kardışe ki, çəvon arədə bıə umumiyyə cəhəton çəy şınəyonsə veyin. Sıftəku az məsəmə Şəmile bıtpərəstəti bə yod vardəyon, bə ikonoon yaan Ənəbusətə Məryəmi divo kardənin nibe barədə votə sıxanon. Əv hədəyon mandəbe məsəədə ki, İsa Məsihi im dəvoməkon deçəy fikiri rozi beydən iyən əvon jıqo kardeydənin. Şəmil sərəsəy bı odəmon imoni iyən dəmande hurmət karde bı odəmon, komon ki de Xıdo ikərəti iyən soyə mınosibətədə bey piyeydəşone, həmçinin piyeydəşone İsa Məsihi.

«Az ujn bə Almatı oməm» votime, «şiməni bo vinde imkon heste?»

«Bəle, həlbətən! Vey şo bəbəm! Konco mandeydon?»

Az ıstə mandə vırəy unvanı dome bəy iyən təyin kardımone çəmə vindemon. Şəmile boən demı bə vindemon oməbe iyən əmə ivirədə şimon çəvon key. Əyo mini mıbofə ğonəğpərvərəti çəş kardeydəbe. Çəy jeni votışe ki, əv Şimoli Qafqazije, inquse. Az qımon kardime ki, çəy valideynon bə Stalini əmri qorə Şimoli Qafqazo bə Miyonə Asiyə surqun kardə bıə odəmonin.

Əmə vey çiyon barədə qəp jəy bəpeştə Şəmile boə ikkərəti dini mevzuədə pars doşe. Az deəy rozi bim ki, əncəx iqlə Xıdo heste iyən əmə əncəx Bəy sitoyış kardəninimon. İntasi çəy boə dəmande təkid karde iyən Ərəbcə «ğərəyz Xıdo co qıləy Xıdo ni» sıxanon az tıkror bıkəm.

«Oxo, az ərəbi zıvoni zıneydənim».

«Fərq əkəni. Əncəx çımı bəpeştə hecon tıkror bıkə...»

«Qirəm az ın zıvoni sərəsydənimbo iyən ın sıxanon bomı bemononbo, az ın sıxanon dılısıxtə, səmimi vote nıbəzinem. Xıdo əncəx Ərəb zıvoni ne, həmə zıvonon sərəseydə iyən əmə de Xıdo səmimi qəp jəninimon. Im qıləy sehrinə ifodə ni!»

Bımədə Şəmile mıdoxilə kardışe bə sohbəti:

«Az uzr piyeydəmə ıştıku, əmə detı bənə diyoti odəmi rəftor kardımo-

ne! Həlbətən, şımə rost voteydon: sıxanon səmimi iyən dılısıxtə bəninin. UZR piyeydəmə bəştə boə həyəconı qorə!»

Çəyo şanqo Şəmili iyən çəy boə de tobə çımı mandə vırəy dəvonışone mi iyən əmə bənə dusti esiyemon iyəndiku. Az şo bim ki, əmə tojadən vindımone iyəndi. Əmma hiss kardıme ki, əmə fikir iyən doktrinon barədə vey qəp jəmonə, hiç imkon nırəse bıparsım çəyku Xıdo ğudrət çəy jimonədə ıstəni çəkne nişo doydə. Həlbətən, Xıdo barədə bə rostə fikiron bovə karde vocıbe, əmma ıstə jimonədə Xıdo huzuri iyən fəoliyətədə bə ğudrəti bə şəxsi təcubon molik zıneyən yolə əhəmiyyətış heste.

Bə kali kəson xoş omeydə Xıdo barədə dıroz-dırozi fikiron votey, mızokiron kardey iyən jıqo bizin ın mızokiron dövr kardeydən! İşkil rostə sıxanon pəydo nıkarde be bəzine. Çəmə insoni zıvonon insoni təcubə nişo kardeydən; bı dınyoədə bəştə təcubə əsəsin bıə de sıxanon osmoni iyən mənəviyə məsəlon barədə çəkne qəp jəy bəzınemon? Xıdo çəmə sərəsemonışə iyən de sıxanon ifodə karde zınəysə həniyən yole. De sıxanon ifodə karde nızneyədə əmə musiqio yaan incəsənəto bo oko doy dastpoçə beydəmon, əmma hətto de imonən de insoni ifodon təsvir karde nızne realəti zəifə ifadonin.

Çe Xıdo təbiəti barədə dırozə mızokiron karde əvəzi əmə Xıdoku Çəy həğiğəti yaan ğudrəti bəmə nişo kardeyro əjo kardəninimon. Məsələn, i kərə az Kazanədə beədə Qurbanqali nomədə qıləy tatarə merd oməy parşəy çımiku. Əy pieydəşbe Xıdo zıney rostə roy barədə bıə həğiğəti omutı. Qurbanqali Şoyə Xəbə handeydəbe, əmma İsa Məsihi dəvoməkə bey barədə tərəddud kardeydəbe.

Bı vəziyyətədə az hiss kardıme ki, həni lozim ni Qurbanqali insoniku vey sıxanon bıməsı. Bərəks, az təklif kardıme bəy deəy ıvırədə dıvo bıkəmon iyənXıdoku əjo bıkəmon ki, çəy mənəviyə vəziyəti nişo bıkə bəy. Az bə Xıdo dıvo kardeədə dəvət kardıme çe Xıdo Mığəddəsə Rufi bo çe Qurbanqali səpe iyən həğiğəti nişo bıkə bəy. Bı vaxtı Qurbanqali sakit mandəbe.

İberdəmədə Qurbanqali edyəsəy bəmi votışe: «Şımə mini hipnoz kardeydon!»

«Xəyr, az hipnoz kardeydənim» votıme, «Boçi jıqo voteydəş?»

«Şımə dıvo kardeədə, berdəmədə az bənəm qıləy dəhşətinə siyo çiylətono çımı amiku beşe iyən tərəq kardışe mini».

«Az şıməni hipnoz kardeydənim» cəvob dome «çumçiko başmə sə

oməninə koy barədə hiç vaxtı votəmni bəşmə. İntasi şımə iştənən vindıyo-ne ki bevəcə ruf hestbe şımənədə, az Xıdo Mığəddəsə Rufi dəvət kardeədə əv məcbur be bo şey».

«Ha!» – votəynə Qurbanqali bə dumot şe.

«Çımı bəpeştə» az dəvom kardıme, «İm Xıdoku Çəy ğudrəti barədə qıləy əlomətbe. İm şımə təxəyyul nıbe, çumçiko co odəmonən zıneydəm ki, iblis əvoni bo tərq kardeyro az dıvo kardeədə deyəvonən jıqo be».

Çəyo qıləy urusə jeni barədə bo Qurbanqali qəp jəme. Ə jeni bəmi votəşbe ki rə-rə ğərə eqəteydəbən əy. Az parsəym çəyku ki, keynəku bin imon imənə kərə bətiku. Əy cəvob doşe bəmi, keynəki az de okkultizmi mışğol bıə Vladimir Kaşpirovski televizorədə mışohidə kardıme çəybəpeştə dəmande jıqo be. Bı vəziyyətədə həni oşko be ki, çəy ğərəeqəteyon səbəb yavə rufəbən. De jıqoy, az de İsa Məsihi nomi iyən sələhiyəti bə yavə rufi əmr kardıme ki, tərq bıkə əy. Bəvədə əyən hiss kardışe ki, əy dəbirciniyə qılıy çiy beşe çəyku. Mıddəti dəvarde bəpeştə əy bəmi votışe ki, həni ğərə eqəteydəni əy.

Norohətə hanon həməy hejo iblisiku omeydənin. Hakənə əvon vıdöni əzobikuyən be zıneydən. Bə bevəcə hanon vəynə dıvo kardey çımiku xahiş kardə İlqiz nomədə qıləy tatarə merdədən jıqobe. Əmə ıvırədə dıvo kardımone iyən əy əjo kardışe Xıdoku ki, bıbaxşı çəy qınoon. Həmçinin İlqizi dəvət kardışe İsa Məsih çəy jimoni Xıloskor iyən Rəbb bo bey. Çə vaxtiku jıqoşə çəy vey çökə iyən aşışə han-hıtış be.

Kali hanon isə, şək ni ki, Xıdoku beydən. Kali kərə əvon hekoyə formədə beydən iyən əmə çəvon niyoniyə mənəon barədə fikir kardənini-mon. İsa Məsihən vey vaxtı soyə ğəziyon barədə hikoyon qəp jəydəbe, əmma çəvon həniyən vey mənəviyə mənə hestışonbe. Əmma bəpe hejo bə İsa quş doəkəson Çəy hikoyon barədə fikir kardənin iyən niyoniyə mənə sərəsənıbin.

Vey vaxtı Xıdo de hanı vositə çəmə mənəviyə vəziyəti barədə deyəmə qəp jəydə. Əv bəmə çəmə dilon vəziyəti yaan çəmə de Xıdo mınosibəti həxədə çiçiyə nişo karde bəzine. Məsələn, qıləy monqolə merdi bomı iştə mıntəzəm vındə eyni hanış qəp jəy: kəfşənədə bo honi nəveydə, əmma pəydo karde zıneydəni. Bı vəziyyətədə, çımı fikro Xıdo voteydəbe ki, çəy mənəviyə jimon hışkebən iyən əv bo mənəviyə ovi nəveydə. İsa Məsih ın mənəviyə ovi həxədə votəşbe: «...əmma çımı bəy doə ovo ki peşomo, hiç vaxtı təşi nıbəqəte. İntasi Çımı bəy doə ov çəy dılətonədə zolə jimon doə bə qıləy ovə çəşmə pebəqarde».⁶⁹ Həmçinin Əy votışe: «Ki təşişebu, Çımı

tono bo, peşomı. Mıǵəddəsə Nıvıştəyonədə votey ǵəzinə, Bəmi imon vardəkəsi dılətono jimonə ov ru bəbe bebəşe». Imi Bəy imon vardəkəson sə Rufi barədə votəşbe. «Ruf isə hələ nıbe, çumçıko İsa hələ dəşə nıbe Bəştə izzət». Imi voteyədə Əv, nəzədə qəteydəbe Bəy bovə karədəkəson peşo sənın bıə Rufi». ⁷⁰

Kali kərə Xıdo əməni çe dınyo vəomədə bıə ǵəziyon barədə çəşnavi karde bəzine. Jıqo vəziyatonədə əmə Xıdoku mıdofıə piye bəzinemon, yaan vəomədə vǵə bıə hadison mıvofıǵ hozo beyro çışə karde bəzinemon. Tovratədə handeydəmon ki, Xıdo de hani vositə vəomədə bıə vəş-yəni barədə çəşnavi kardəşbe Misiri hakim. ⁷¹ Xıdo de Yusif peyǵəmbəri vositə izoh kardışe hani mənə, həmçinin peyǵəmbəri bo vəşyənəti dovri qorə hozo beyro sıftəku qandımı dərhol tadaruk karde barədə aǵılmandə məsləhatən doşe. Oməvədə vǵə bıə hodisə barədə çəşnavi karde bəpeştə Xıdo bəvon bo hozəti vindeyro kifoyət ǵədər vaxtən doşe. Im deyəməni jıqoye: şayət Xıdo əməni çəşnavi kardeydəbo, əmə Bəy mıvofıǵ hərəkət kardeyro cəvobədəmon.

Şayət Xıdo de hani vositə deyəmə qəp jəydəbo, əmə cəvobədəmon bo çışə kardeyro. Ǵasbu ıstə jimonədə bıə qınoku imtino kardəninimon, qino vırədə çışə çəkə foydəynə ko kardəninimon. Bə hani məhəl nınoə şəxson qıləyni çe Roma vali Ponti Pilat be; yəhudiyon vardışone İsa Məsih çəy tonə, xahiş kardışone ki, edom bıkə Əy: «Pilat hıkmı kursiadə nışteədə çəy jeni xəbə vıǵandışe ki, “ıstı hiç koy nıbo de ın salehə Odəmi, çumçıko ım şanqo hanədə Bəçəy qorə vey əzob kəşəmə”». ⁷²

İsa Məsihi piyəkəson yıǵnəǵonədə bo ıstırok karde şə bəştə kinə yavə sıxanon votə qıləy ızbəkə jeni sən həmon çiyon omən. Hanədə əy vindəşbe qıləy mələk epəreydə bədi əy iyən ın sıxanon voteyde: «Boçi bəştə kinə bə məbəd şeyro dimjon doydəş?» Moə hano əştencə üzrxahı kardışe ıstə kinəku.

Co qıləy vaxtı həmonə ızbəkə jeni hanədəş vindəbe osmonon bə cici oxşəş doydən. Çəy zoə qəp jəşe bomı han iyən votışe ki, çəy moə “şəvəx jə ruşnə vindəşe iyən piyəşe bışu bədi əy, əmma qıləy sədo məsəşe: “Botı hələ rəye əyo bo şey” iyən əv hano pebəy. Çəy bəpeştə jen sərəsəy ki, osmonon çanə reçine”.

Hakənə çe hani molyət əncəx peso oşko beydə bo odəmi. Məsələn, Qazaxıstanədə jiyə qıləy uyǵurə jeni hanədə qıləy odəmi dimış vinde, əmma zıneydənıbe əv kiye. İ-dı manq dəvarde bəpeştə əy həmonə odəmiş oçkorə vindışe. Im şəxs İsa Məshi piyə Çəy dumo şə Xıdo fərzəndbe, həməni

əv uyğurcə qəp jəydəbe. Səkiştədə im uyğurə jəniyən de Xıdo nıgılə nezmə minosibətiş be.

Xıdo həmçinin İştə həxədə həniyən vey həğiğəton bəmə nişo kardeyro de hanı vositə deyəmə qəp jəy bəzine. İ kərə Karlyaqaş nomədə çımı nezmə qazaxə dusti iyən çəy şuyə kədə ğonəğ beədə az jıqo qıləy çiy məsəmbə. Qazaxə zivonədə çəy nomi mənə pərisqile: çəy kulinconku bə ji eləşkiyə dıqlə dirozə muyəxolə çe pərisqılı dumi bəçımı yod vardışe. Qazaxi odəmonən bənə pərəndon adət kardəşone bə toviştəonə iyən zımıştonə yeyləğon kuç kardey. Azən iştə səyohətonədə bənə kuçkardə pərəndon hiss kardime iştəni.

Karlyaqası i kərə iştə vində hanı barədə qəp jəşe bomı:

«İkərə az vindime qıləy yolə izdihom, əvon əncəx deştə jimoni ğəyğuyon bərk mişğolbin; əvon hardeydəbin, peşomeydəbin, jən səydəbin, iyən bə şu şəydəbin həniyən co çiyon. Az isə mişohidədə vindeydəbim omə kuloki. Bərkə vavaz təhlukəku ğətiyən xəbə nıbə im odəmon bo dərite, ni karde hozı beydəbe. Az dastpoçə bim əvoni bo xəbədo kardey, əmma əvon rədd kardışone mini iyən dəvom kardışone bəştə koy».

Çəyo səhnə dəqiş be. Az jəpədəbim (qoli yaan dıyo jəpədə) iyən edyəsəbim petono osmonədə bə ovşumi. Jıqo bizin ovşumi dimi de xuni edoə biəbe. Tədricən dəmande ovşumi dim bo təmiz be, çəy səpe nıviştə biə in sıxanon çiyəyn:

“Çəmə osmonədə biə Pıə, İştı nom miğəddəs qətə bıbu, İştı Podşəti bo, zəminisə bey ğəzinə... intasi əməni şəriliku xılos bıkə”.

Karlyaqaş hano pebəy iyən dəmande in hanı barədə bo şiney. Oməşəvi əy ujan vindişe in han. Im seminə şəviyən təkrar be. Tosə bə vaxti Karlyaqası həni omutəşbe hanədə ovşumi dimədə nıviştə biə divo sıxanon. Əv dəmande de in sıxanon bo divo karde iyən piyeydəşbe bizini in sıxanon çıkonco omən. Bı səbəb nəvəy kitobxononədə bə kitobon ki, pəydo bıkə, əmma nıznəşe pəydo karde. Peşo məsəşe Şoyə Xəbə iyən omutışe ki, im çe İsa Məsihi Bəştə dəvoməkon omutə divoye.⁷³

Şoyə Xəbə handədə vindişe ki, kitob çəy hani əməndə hissonən izoh kardeydə. Məsələn, in dınyo sənibəton mihokimə kardeyro İsa Məsih İştə omemoni barədə votışe:

“Nuhi rujonədə çokne beysə, Bəşəri Zoə rujonədən jəqo bəbe. Tosə Nuhi bə qəmi dəşə ruji insonon hardeydəbin-peşomeydəbin, kəxvand beydəbin bə şu şeydəbin. Çəyo ovbarz oməy məhv kardışe həmməy. Luti

rujonədən jıqobe: insonon hardeydəbin-peşomeydəbin, hırıyeydəbin-həvateydəbin, kaşteydəbin iyən kə duteydəbin. İntasi Lut Sodomo beşə ruji osmono otəş iyən qoqurd voəy iyən məhv kardışe həmməy. Bəşəri Zoə zuhur kardə rujiyən jıqo bəbe”.⁷⁴

Jıqo bizin de xuni edoə biə ovşumi həxədə biə hissə mənə əncəx Yoel peyğəmbəri xıdo tərəfo doə biə peyğəmbərəti handeədə bəlli beydə. Xıdo de Yoel peyğəmbəri vositə votışe:

“Əloməton nişo bəkam osmononədə iyən zəminisə: Xun, yəlov iyən duyəvulə sunon bəciyey. Rəbbi mıhtəşəmə iyən dəhşətinə ruj nıomə bənav həşi siyo bəbe iyən ovşum bə xuni ranq obəqarde. Əmma Rəbbi nomi sədo kardə har kəs xılos bəbe”.⁷⁵

In sıxanon dərhol bənav Xıdo Deştə Mığəddəsə Rufi vositə İştə doə hanon əhəmiyəti barədə de peyğəmbər Yoeli vositə voteydəbe.

Əy votışe: “Çəy bəpeştə isə həmə bəşəri səpe İştə Rufi ebəkardem. Şımə kinon iyən zoon peyğəmbərəti bəkarden, sipirişon hanon, cıvonon isə vindemonoon bəvindən. Bə rujonədə ğul iyən kənizon səpeyən İştə Rufi ebəkardem”.⁷⁶

Dı-se əsr bəpeştə Xıdo İştə Rufi bə İsa Məsihi dəvoməkon vığandeədə de Yoel peyğəmbəri vositə Xıdo peyğəmbərəti bə vırə rəsəy.⁷⁷ De Yoel peyğəmbəri vositə doə biə çe Xıdo peyğəmbərəti bə vırə rəsə izoh kardə bey bəpeştə odəmon sərəsəyn bə biəyon. Jıqon, əmə iştə vində hanon mənəon sərəseydənimon ta ki, çəvon mənə Xıdoku əjo nıkomon. Əncəx Karlyaqaş Şoyə Xəbə handeədə Xıdo bəy votəyon dəmande sərəsey.

Xıdo de hanı vositə çiçsə vteydə bəşmə? Ehanə voteydəbo, şımə divo kardəniniyon iyən hanı mənə xıdoku piyəninışon. Şımə həmçinin cəvobədə parsəninişon ki, çiç kardəninişon. Şayət Xıdo deşmə qəp jəydəbo, şımə jimonədə çiç dəqiş bənine?

Semon 4

Qırğızıston: Ğonəğpərəstəti

Almatıku bə Bişkek şə marşurut avtobusi dənıvarde çımı səfər kardə şəhro, de jıqoy az Bişkekədə bə Tokmak rəyoni di şeyro qıləy şəxsi maşınış bıə roməvon pəydo kardənin bim. Bə həmonə diy rəseədə əmə pəydo kardımone lozim bıə kəy iyən de yolə ğonəğpərəstəti pişvoz kardışone əməni. Xıyzoni rəyrə bo peşomey çay, bo hardey isə curbəcurə xorəkon vardişone iyən im hələ çay sıftəbe. Çəyo əvon okardişone yolə sufrə iyən əmə vey-veyi xorək hardımone.

Umumən, Mərkəzi asiyəvijon səxayn ğonəğpərəstin iyən az vey şo bim bəştə bı curə çox ğəbul kardə bey. Qırğızıstonədə bıə dəvardə kərə az əvoni çəvon piyə vijori piştəxtə peştədə pəydo kardəmbe iyən çəvon jeni hovəku nomə vardəmbe bəvon, bəçəy hovə isə az co vıradə rast oməbim. İ-dı sor çımı bənav çay hovə ğəbul kardışe İsa Məsihi iştə Xıloskori ğəzinə, piyəşe Çəy dumo şey iyən Bəy itoət kardey. Əmma çay xıyzon sərəseydənıbe boçi əy piyeydəşe İsa Məsih. Əvon voteydəbin: Dunqanijonku jıqo adət ni. İmi kardəkəs bəştə xəlği xəyonət kardeyde iyən çəmə əcdodon noə royku beşeydə”. İkərə kəşənədə bəştə piə aləf qırdə kardeyədə koməq kardeədə piə iberdəmədə de yabə peştiku bərk jəşe əv. Piə bəy “iştə xəlği xain” voteydəbe dıkarə, sekərə jəşe. Jen sə zərbəon dojiku nori-nıx karde-karde bə zəmin dəqineədə çay piə rəhmış oməy bəy. “Beşi bışı! Rəyrə rədd bibi çıyo!” –votəynə əy əmr kardışe. Əv dərhol vite şe, kəo peqəte nıznaşe iştə əyn-uynon.

Esət isə az tojədən oməbim bəçəy avlodon peqiniyeyro, cəvob çəş kardeydebim bəçəy nıvıştə nomə. Çəy jeni hovə deyəvon əloğə oqəte piyeydəşbe, əmma tarseydəbe imi bo karde. Az bə Qırğızıston iştə səfəri barədə votəmbe bəy; təklif kardəmbe ki, koməqəti bəkardem, cəhd bəkam bəştə xıyzoni nomə bəbardem iyən çəvonku cəvob bəvardem. Esət isə bəçəy həmrə hovə lozim bıə sıxanon rosniye piy-nıpiye zineyro çəvon

tono oməbim.

Əvon oşko nıparsəyn çımiku hovə esət konco jiyey, çumçiko sərəsey-dəbin ki, hovə hələn tarseydə çəvon əy norohət kardeyku. Əmma əvon bəmi votışone ki, piyeydəşone dəəy əloğə bərpo kardey. İmi oşko nıvotonən co odəmon votışone bəmi ki, pıə bəştə kinə hucum kardeyro vey pəşimon bıə. Nıpiyişeyən, ǵarxobe imi bo karde. Nomə doşone bəmi bə hovə bo rosniye; nomədə votə beydəbe ki, piyeydəşone çəy əloğə bastey iyən əv nıtarısı.

İm dunqanijə dodo hiss kardışe ıstə xıyzoniku co bey, jəqoən çəməhon kalı kəson hiss kardeydəmon ıstəni çe Xıdoku co bey. Çəy vəziyyətədə bey ǵəzinə boəmənən tərəfon arədə aştı kardeyro bə vositəçi ehtiyoc heste. Az qıləy vositəvoni ǵəzinə koməq karde zinəmə bəy: intasi əmə Xıdoku co jiyeydəmonbo, çəmə vositəvon ki be bəzine? Şoyə Xəbə bəmə jıqo vositəvoni barədə voteydə: “Çumçiko iqlə Xıdo heste. Xıdo iyən insonon arədə iqlə Vositəvon heste. Əv İnson bıə Məsih İsaye. Əy bo həmməy hırıyeyro fıdyə doşe İstəni iyən imən mınosibə vaxtədə kardə bıə şəhodəte”⁷⁸

Əsıl-nəsılş Xincianqij bıə im dunqan ayılə jıqo ǵəribə mınosibəti bəmi vey təsir kardışe. İ-dıqlə nəsil bənav im dunqanijon əcdodon Çini şimol-ǵərbədə vırəbəvırə bıə Xincianq, Qansu iyən Şensi məholono bə Qırğıziston kuç kardəşonbe. Esət isə əvon ıstə hovə taxsırbəqiy kardeydən bəştə əcdodon adəton rıoyət nıkardeyro. Bəs Çini şimol-ǵərbədə jiyə odəmon sıftənə imon çiç bıə? Xincianq hejo mıxtəlifə ənənoon iyən ideyon pevolo bıə vırə bıə. Hətto esət çe uyğuron iyən dunqanon (Çinədə Xuey voteydən bəvon) veyni mısılmone, əmma çəvon əcdodon veyni buddist bıən. Məsələn, Urumçidə bıə tarixi muzeyədə Xincianqo bıə curbəcürə çəvrəyjə nıxsoon dılədə çe Buddə kəhrəbə heykəl nımoyiş kardə beydə. Sıfəku bıə buddistə təsir Qansu məholədə bıə dunqanədə həniyən oşko vinde beydə; haliyədə iyo bıə səbəsoon veyni mısılmone. Dunqanədə Moqao məğarə vindəkəson esə boy, ç. e. IV-XIV əsrən aid bıə ǵədimiyə buddistə freskon iyən çe Buddə nəhəngə heykəli vinde bəzimen. Çini lap şərgədə, “Avşumə Ro”y bino bıə vırədə, mıosirə Xian şəhri nezi isə ǵədimə Chanqani sərşəhr vırəbəvırə bıəbe. Xianədə bıə muzeyon qıləyniədə Çini zıvonədə 碑林博物馆 “(beilin bovuqǵuan”, yəni “Sallon vişə” muzey) votə beydə. İyo vey tarixi əsr bənav bıə nəhəngə sıǵə sallonən nımoyiş kardə beydən; çəvon qıləyni (dımınə zalədə, dəşəcoyku çəpə tərəfədə) xristian kilsə obey ǵeyd kardeədə ç. e. 781-nə sori həkk kardə bıə.⁷⁹ İyo ǵeyd kardə beydə ki, ç. e. 635- nə sori qıləy suriyəviyə xristiani

Əhdi-Cədidi dastınıvıştəyış peşkəş kardışe, imperatori doşe əv bə Çini zıvon tərçumə karde iyən imkon doşe ki, İsa Məsihi barədə bıə xəbə pevoló bıbu Çini odəmon dılədə. In sal ç. e. 781-nə sori nıvıştə beədə həni həmə viloyətonədə, çe Sali səpe bıə bə nıvıştəy qorə, “sa şəhrədə” İsa Məsihi dəvoməkon hestbin. Diyəməkə ki, əmə zıneydənimon bə vaxtı Çinədə jiyə İsa Məsihi dəvoməkon hisobi, şayət əvon sa şəhrədə jiyənbo, bəvədə çəvon hisob vey bınəine. Bə vaxtı dunqanon əcdodon lap dəğig ki, bə İslami dini bovə kardəşonniybən; vey qımon ki əvon İsa Məsihi dəvoməkon bın.⁸⁰

İştə zu vışkiyə ğəderədə həniyən bə ğədimə zəmonon dığət bıkomon, çiniyon ən ğədimə imon çiç bıə? Se həzo sorisə bənav ğədimə çiniyon “Şanq Di” (上帝) – “Ən başə Hıkmədor” nom doə bə Xəlləği-Aləmi ibodət kardəşone iyən ‘Tian’ (天) – «Osmon» votəynə vanq kardəşone Əv.⁸¹ Dınyo vey vırədə bey ğəzinə, Çinədən ğərəyz Ofəyevonə Xəlləği-Aləmi bə co xıdoonən ibodət kardəşone. Mıxtəlifə zıvononədə çe Xıdo vey nomon bey ğəzinə, «Şanq Di» ən Çəy nomon qıləyniye. Əsos əv bıə ki, bə Ofəyevonə Xıdo ibodət kardə iyən Bəy xıdmət kardə insonon ıştə imoniku nıqardın ğərəyz Bəy bə co rufon xıdmət nıkən. Çımı fikro, dunqanə dusti həğigətən bəştə əcdoon ənənə riyyət kardeydəbe iyən de əsl həğigiyə mehıbbəti piyeydəşbe həmə insonon Ofəyevon bıə Xıdo.

Bə Bışkek de taksi oqardeədə əmə çe marzi tonó bə Qazaxıstan şə roy nezi dəvardeydəbimon. Roy kənədə pəmandə odəmon izdihomi çımı dığətış okırniye; bəlkəməni i-dı saat çımı bənav çəvon hisob kam bıə. Roməvoni izoh kardışe ki, əvon bo koy qorə iyo mandən çəş kardeyden ki, kiysə əvoni bo ko kardeyro bıbə. Imi bəçımı yod vardişe İsa Məsihi qəp jə hikoyə: ə odəmon ruji veyni bə çəş bin ki kiysə bə ko bıbə əvoni, oxoədə de ruji dırozi ko kardəkəson eyni rujəmıjdi səyden. Həniyən vey vaxt ko kardəkəson işə şikat kardışone ki, bə co kəson vey səxayne.⁸² İsa Məsihi əvə qəp jəşe ın hikoyə ki, Xıdo çəmə loyiğ nıbə ğəderədə vey səxa nişo doydə bəmə. Xıdo bəçəmə kardə xəymandə koon hisobi qorə bə behişt ğəbul kardeydəni; Xıdo loyiğ nıbə odəmon Bəştə alicənəbətı qorə bə behişt ğəbul kardeydə.

Kali kərə az Miyonə Asiyədə jiyə odəmon yolə ğonəğpərəstəti barədə şıneyədə eyni hissi dəvoneydəm: az loyiğ nim çəvon bomı bə isrof kardəyon həmməy. Avropədə jiyəkəson Miyonə Asiyə səbəsoon ın xısusiyəti peqəte bəzınen; Miyonə Asiyə iyən Qafqazi xəlğon bə Mığəddəsə Kitobi mədəniyəti kali Ğərbi Avropəviyonsə iyən Amerikəviyonsə həniyən vey

nezin. Xıdo İştən Qafqaz iyən Miyonə Asiya xəlğonku bıə bı keyfiyəti ğiymət doydə. Mığəddəsə Kitobədə nıvıştə beydə:

«Ha çımı boon, piyeydəmni ki şımə bexəbə bıbənen, co millətədə bıə vey kəson arədə karde ğəzinə, şımə arədən ıstə koy səməre peqətim votəynə çan kərə piyəme bom şımə tonə, əmma de tosə esə bə maneyon rast oməym».⁸³

«Şikat nıkarde-nıkarde ğonəğpərəstəti nişo bıkən bə iyəndi».⁸⁴

Co qıləy mərəğinə ayədə votə beydə:

«Ğonəğpərvər beyən ıstə yodo beməkən, çumçiko jıqo kardə kalı kəson nızne-nızne bə mələkon vəynən ğonəğpərvər bıən».⁸⁵

Ğasbu Miyonə Asiya yaan Qafqazi yolə ğonəğpərvəron nızne-nızne ğəbul kardəşone mələkonən! Jıqo ğəziyon qıləyni de yolə İbrahim peyğəmbəriyən bıə. Əy ğəbul kardışe ğonəğon, çəyo sərəsəy ki, ımon çe Xıdo vığandə mələkonin! Tovrat bəmə bı barədə voteydə:

«Mamre şımşoron tonə Rəbb çiyəy bə İbrahimi, bı vaxti əv nıştəbə həşi sıadə çıdo dəşəcoadə. Əv pedyəseadə vindişe çəy vadə seqlə merd mandə. Əvoni vindencə vite çıdo dəşəcoo bo əvoni pişvoz kardeyro iyən enəməy tosə zəmini votışe: «Çımı ağə, şayət esə lutf pəydo kardimebu ıştı çəşadə, yan dəməvard ıstə ğolami yurdiku.

Esə bəvarden kamişi ov, başışten şımə lınqon, ıstə dinci bəsteyon doy bınədə. Az isə,, başmə conı ğıvrə bo votəynə, bəvardem i tikə nun. Çəyo bəpeştə bəşeyon, çumçiko şımə dəvardeydəbiyon ıstə ğolami tonə». Əvon votışone: «Bıkə ıstə votəy». İbrahim vite bə çodı – çe Sarə tonə votışe; «Ğıvrəğ bibi, peqət təxminən senzə kilo lap çokə ordə, həmi bıjən, kukə bıpat». İbrahim vite bə mol-məlon tərəf. Peqətişe qıləy korpə iyən çokə quqlə çəyo, doşe bəştə nokə. Nokən tadibəsə be bəçəy hozı kardeyro. İbrahimi peqətişe cır, şıt iyən patə quqlə noşe çəvon vadə, ıstən isə mande doy bınədə, çəvon tonə. Əvonən hardışone.

Çəyo votışone bə İbrahimi: «İştı jen Sarə koncoye?» Əy votışe: «İyo çodıadəy». Çəvon qıləyni votışe: «Omə sori bı vaxti ijən hıkman bomem ıştı tonə. Bəvadə ıştı jeni Sarə bəbeşe qıləy zoə». Sarə mandəbə çəy peştəonədə, çodı dəşəcoadə quş doydəbə. İbrahim iyən Sarə pi bıəbin, hestışonbe veyə sin. Sarə omandəbə manqəsəo. Əv sırəy ıstə dilədə votışe: «Jıqo qıləy bəxtəvərəti be bəzine bəmi piyəjenə holədə? Çımı ağən piyəmerde». Rəbbi votışe bə İbrahimi: «Sarə boçi “Az piyəjen be bəpeştə ağıl zandə bəzinembu?” votışe, sırəy Bəqəm bo Rəbbi heste

*qıləy çətinə çiy? Oməsori bı vaxtı Az ijən ıstı tonó bəbəm, çe Sarə qıləy zoş bəbe».*⁸⁶

Haliyədə Xıdo bə İbrahimi iyən Sarə vəd kardə bıə zoə nəsilón İbrahimi yolə ğonəğpərvərəti nımunə ğəzinə bə yod vardeydən. Yəhudi xəlği bə Xıdo dıvo kardeydə ki, çəvon ğonəğpərvərəti bənə İbrahimi ğonəğpərvərəti bibu. Yəhudi xəlği həmçinin Xıdo bəvon hardey doə vaxtonən ıstə yodədə oqəteydə. Jıqo bızın ki, Xıdo kəsəybe, İbrahimi nəsil ğonəğbe! İbrahimi nəsil Misirədə ğul be, əmma Xıdo ozodkardışe əvon. Əy piyəşe əvon sitoyış bıkən Bəy iyən ıstə əcdodon Xıdo bizinin. Xıdo vıġandışe Musa peyğəmbər ki, İbrahimi nəsilə biyə bə Xıdo piyə vırə Deəy bo vindemon kardeyro. Kon vırəbe əvrə? Im səhro, hiç qıləy hardemon nıbə vırəbe! Bı səbəb əvon pıt-pıt kardışone, çumçiko zıneydənıbin ki, Xıdo vey ğonəğpərvəre! Şayət Xıdo əməni Bəştə hüzur dəvət kardeydəbo, çəmə ehtiyoci bıə hardeyən bədo bəmə. Tovrat çe Xıdo ğonəğpərvərəti təsdığ kardeydə:

«Rəbbi votışe bə Musa: “İmeha, Az osmono nun ebəkardem boşmə. Bıdə xəlğ haruj beşu lazim bıə ğədarədə ə nuni qırdə bıkə. Az esə boy əvonı dəvinə bəkardem ki, hələ bununm Bəçımı ğanununi mıvofığ jiyeydən, ya ne. Şanbə ruji qırdə kardəy isə co rujon qırdə kardəysə dığat ziyodə bibu, həmonə rujiyən əy hozı bıkən”.

Şanqo verdiğon epərəyn oməyn, eqətişone əvirə. Maştəvo şığı eqətəşbe həmonə atrofi. Şığ bə buj omeədə səhroədə zəmini səpe bə biyə oxşər hırdə bucon çiyəyn. İsrailijon ımı vindeədə votışone bəiyəndi “Im çiçe?” çumçiko zıneydənıbin əv çiçe. Musa votışe bəvon: “Im Rəbbi başmə bo harde doə nune. Rəbbi əmr ime: har odəm boştə harde lozim bıə ğədarədə qırdə bıkə çəvədə. ıstə çıdoədə bıə har odəməsə i pamyə (yəni i omer) peqəti”. Jıqəən kardışone İsrailijon. Kiysə vey, kiysə kam qırdə kardışe. Əvon de omeri pamyədə vey qırdə kardəkəsi ziyodə, kam qırdə kardəkəsi kəmişş nıbe. Har kəsi baştə lozim bıə ğədarədə hardış qırdə karde. ... İsraili fərzəndonədə har kəsi boştə lozim bıə ğədarədə haruj maştəvo qırdə kardışone çəvədə. Həşi taspeyədə isə əv ov beydəbe.

İsraili fərzəndon şanbə ruji çı hardədə dığat ziyodə, odəməsə dı omer qırdə kardışone. İcmo səkkon oməyn votışone im bə Musa. Musa votışe bəvon: «Rəbb jıqo voteydə: “Maştə istirohati ruje – bo Rəbbi təğdıs kardə bıə Şanbə ruje. Imruj çiç lozime boştə bıpatən, çiç lozime boştə bıqılvonən, ziyodə mandəyən oqətən boştə maşkinə ruji”». İsraili fər-

zəndon Musa bəvon hamye ğəzinə kardışone, boştə maşkinə ruji xorək oqətişone. Nə meyli dənəşe əy, nəən bu kardışe. Musa votışe: “Imruj ə xorəki bəhən, çumçiko bo Rəbb Şanbə ruje. Imruj daştədə harde pəydo karde əzinişon. Şimə əy şəş ruji muddətədə qırdə bıkən; haftminə ruji – Şanbə ruji ə harde ni bəbe”. Xəlği kalı qilon haftminə rujiyən bo harde qırdə kardeyro beşin, əmma pəydo nıkardışone. Rəbbi votışe bə Musa: “Tosə keynə Bəçımı əmron iyən ğanunon əməl nibəkaşon? Diyəkən, Rəbbi bəşmə Şanbə ruj doşe. Bı səbəb Əv har şəşminə ruji bəşmə dı rujnə harde doydə. Bıdə har kəs ıştə kədə bımandı iyən haftminə ruji bə hiç vırə nişu”. De jıqoy xəlği haftminə ruji istirohət kardışe. İsrail xəlği “manna” noşe in harde nom. Əv bənə qeşnı donə çiyeydəbe, sipibe çay ranq, çay təm bənə anqivinə ləvoşibe.... İsraili fərzəndon çıl sori muddətədə tosə bə Kənan zəmini marzi ome rəsencən manna hardışone».⁸⁷

Çıl sori muddətədə İbrahimi nəsili vındışone çe Xıdo mecuşəynə ğonəğpərvərəti! Tosə Xıdo əvoni bardə bə zəmin bekardə ruji in mecuşəynə nun boəvon çe Xıdo hozi kardə pırpazbe. Xıdo imrujən ıştə piyəy nımo-yış kardeydə boəmə. İbrahimi nəsili ğəzinə, əmənen Xıdo boəy piyəkəson vəd kardə Vırə şe-şe zəvvorəti roədəmon. Roədə besə, Xıdo Deştə xısu-siyə Nuni – Jimoni Nuni əməni si karde piyəydəşe. Xıdo de Jimoni Nuni çəmə rufi perosneydə iyən əməni mənəviyə cəhəto zumand kardeydə.

Bə Bişkek oqardeədə az bı barədə şineydəbim. Həmə az hakənə dunqanıjə ailə yolə ğonəğətiku zovq sə iyən çımı səfəri məğsədi barədə məsə de roməvoni qəp jəmə. Çəyku əjo kardime ki, mini bıbə Bişkeki nezi bıə di; əyo az qırğızıjə ailə yolə ğonəğpərvərəti vındime. Əvon soyə diyoti kəonədə jiyeydəbin iyən mehmonxonədə bıə şəroyit iyo nıbe, əmma bə kəy odəmon mehribonə xosiyəti, dustiyəti qorə deyəvon mandey piyəmə. Vaxt şe-şe hiss kardime ki, əvon mini əncəx bənə ğonəği ne, bənə xıyzoni qıləy üzvi ğəbul kardəşone. Həlbəən, xıyzoni uzv kədə koən kardənine. De jıqoy, çımı təcrubə həniyən ziyodə be – Bermeti omtışe bəmi zandə-ğoon duşe!

Çımı bəpeştə, az piyəydəmbə qırğızon jimoni təcrubəo bekəm. Co mədəniyəton həxədə omutedey piyə səbəbo ıştə zu vışkiyəy bəpe odəmon jimonedə iştirək bıkəm, çəvon mədəniyəti təcrubədə sərəsəy vey vocib be. Az dute iyən peçiniyə ğəzinə koon çok zıneydənim iyən im xıyzon ıştə kəy ziyodə kardeyro kə peqəteədə ıştə avlodon iyən duston dəvət kardeədə mı vey koməq karde nızınəmə bəvon. İntasi imkoni dılədə koməqəti kardime. Az həmçinin sərəsəym ki, im çəvon ənənəvi mədəniyəti i his-

səye: bə co kəson koməq kardə şəxs bəştə koməq lozim beədən çəvonku koməqəti çəş kardeydə. De Ğərbi Avropə miğoyisədə iyo cəmiyyətədə biə jimon həniyən əhəmiyyətine. İntasi az jıqo zənn kardeydam ki, im həniyən neze bə Xıdo boəmə piyey.

Kuvaniçbəy, Bermet iyən çəvon xıyzon dastojə iyən tıvoxə odəmonin. Sıftə-sıftə az zıneydənıbim ki, əvon Məsihi imoni ğəbul kardəşone. Əmma peşo Bermeti dəvət kardışe mı Bışkekədə dəy bə imoniyon qıləy yığnəğ bo şey; iyo odəmon yolə izdihom Xıdo Kəłomi məseyro, bo şifo iyən co çiyonro divo karde qorə stadionədə qırdə beydən. Az Bermeti bə Xıdo biə mehıbbəti vindeədə sərəsəym ki, çəy dastojəti səbəb Xıdo bəy nişo kardə səxa səkiştəye.

Xıdo çanədə səxayne? Bı barədə az Xincianqədə de Əli mızokirə kardəme, əmma İsa Məsihi jimonədə vağə biə hodisə bəçımı yod omeydə. Im hodisə bəmə nişo doydə ki, Xıdo vey səxayne, çəmə çəş kardeysən vey doydə bəmə:

*«In hodison bəpeştə İsa ovaşte bə Qalileyə – Tiberiya qoli bə qılə japə. Yolə izdihom şeydəbe çəy dumo, çumçiko vindeydəbin Çəy bə noxəşinon nişo kardə əloməton. İsa peşe bə band, nişte Deştə şoqirdon. Yəhudiyon Pasxə id nez beydəbe. İsa edyəşəy vindişe qıləy yolə izdihom omeydə Çəy tonə, votışe bə Filipi: “Çıkonco nun bıstənəmon bı odəmon bıdəmon bıhən? Əy de dəvinə karde məğsədi votışe in sıxanon, çumçiko İştən zıneydəbe çiç bəkarde. Filipi cəvob doşe Bəy: “Bımon dısa dinarı nunən nibərəse ki, har kəs tikəy bəhə”. Şoqirdonədə qıləy biə Simon Peteri boə Andrey votışe Bəy: “İyo qıləy zoə heste, bəyku penc qılə qədə cəvə nun iyən dıqlə moy heste, əmma bı anə odəmi im çiçie ki?” İsa votışe bəvon: “Xəlği bıñşandən zəminisə”. Çokə çimən hestbe əyo. Xəlğan nişte. Təxminən penc həzo merd hestbe əyo. Bəvədə İsa peqətişe nunon de moyon ivirədə, paybaxş kardışe bə niştəkəson – har kəsi piyə ğədarədə. Əvon hardışone, si bey bəpeştə İsa votışe bəştə şoqirdon: “Ziyodə mandə tikon qırdə bıkən ki, hiçiy bə puçi benışu”. Qırdə kardışone imon iyən penc qılə cəvə nuni vişmandəyono pur kardışone donzə qılə zambul».*⁸⁸

Çəyo odəmon dəmandin bo İsa Məsihi nəve, çumçiko əvon boştə miftə hardey bə dast varde piyəşone. İsa Məsihi isə votışe bəvon:

«... “Rosti, rosti voteydəm başmə: əloməton vindeyro ne, əncəx nun harde, si beyro nəveydon Bomı. Faniyə hardeyro ne, zolə jimon doə, dayimi mandə hardeyro koon bıkən, Başəri Zoə əy bədo başmə. Çum-

çıko Pıa Xıdo İştə muhi jəşe Bəy”. Əvon parsəyn İsakı: «Xıdo piyə koon kardeyro əmə çiç bıkəmon?» İsa cəvob doşe bəvon: «Çe Xıdo piyə ko ime: Bəçəy vığanda Şəxsi imon biyə». Əvon votışone bə İsa: «Tı çı əlomət nişo kardeydaş ki, bıvındəmon, Bəti bovə bıkəmon? Tı çiç karde bəzıneş? Çəmə dədə-bobon daştədə manna hardışone; bı barədə nıvıştə bıə: “Osmonono nun doşe bəvon bo harde”». Bəvədə İsa votışe bəvon: «Rosti, rosti voteydəm başmə: osmonono başmə nun doəkəs Musa nıbe, osmonono başmə həğiğiyyə nuni doəkəs Çımı Pıəye. Çumçiko Xıdo nun ime ki, osmonono evoəy iyan jimon doydə bə dınyo». Votışone Bəy: «Əğə, Tı hejo in nuni bıdə bəmə». İsa votışe bəvon: «Jimoni nun Azim. Bəmi nez oməkəs hiç vaxtı vəşi nıbəqəte, Bəmi imon vardəkəs hiç vaxtı təşi nıbəqəte. İntasi başmə votime ki, Mını vındiyo-ne, əmma imon vardeydəniyon. Pıə Bəmi doə şəxson həmməy Bəmi nez bomen iyan Az hiç vaxtı Bəmi nez oməkəsi nıbətojnem. Çumçiko Az osmonono evoəym ki, İştə irodə ne, Mını Vığandəkəsi irodə bə vırə bıros-nım. Mını Vığandəkəsi irodə ime ki, Bəmi doə bıə şəxson hiç qıləyni bo həlok be nahaştım, əmma oxonə rujədə əvoni bəyji bıkəm. Çumçiko Çımı Pıə irodə ime ki, Zoə vındəkəsi iyan Bəy imon vardə har kəsi bıbu-şe zolə jimon iyan Az əy oxonə rujədə bəyji bıkəm”».⁸⁹

Im çe xıdo zol ğonəğpərvər bey nişo doydə! Qırğızıstonədə Dunqanədə iyan qırğızə ailonədə çımı vındə ğonəğpərvərəti, tıvoxəti çanə vey bıboən im mıvəğətibe. Az ujen dəvom kardənin bim bəştə səfəri. Hərçənd ki, bo çəməhon har qıləyni səfər bı jimoni oxoədə əmə de Xıdo vindemon bəkardemon. Çəybəpeştə çiç bəbe?

Xıdo vəomədə bo kalı kəsonro hozı kardə ziyofəti barədə Yeşaya peyğəmbəri nıvıştəşe:

«Bı bandədə çe Ləşğəron Rəbbi bo həmə xəlğonro curəbəcürə xorəkonədə, çokə şərovonədə iborət ziyofət hozı bəkarde, əyo ən ləzətinə xorəkon, çokə şərovon bəben»».⁹⁰

Həmçinin İsa Məsihi votışe:

«Bəşmə voteydəm ki, şərgə iyan ğərbo vey odəmon bomen iyan Osmoni Podşoətiədə de İbrahimi, İsağı iyan Yağui bə i surfə bənışten»».⁹¹

İsa Məsihi boçi votışe vey odəmon “şərgə iyan ğərbo” bomen? İsa Məsihi vındışe ki, İbrahim peyğəmbəri nəsilə nıbə i kəsi Yəhudi xəlği arədə vındə nıbə imonisen yolə imon hestışe, Əy votışe in sıxanon. Bı səbəb bə Xıdo de səmimiyəti bovə kardəkəs iyan xıdo irodə bə vırə rosniye piyə har kəs çe Xıdo zolə ğonəğpərvərəti vındeyro dəvət kardə bəbe.

İsa Məsih əməni dəvət kardeydə ki, Əy bənə ğonəği ğəbul bıkəmon:

*«Imeha, Az kəybə peştədə mandəm əy kuyeydəm; ki Çımı sədo bıməso, kəybə oko, bomem çəy tonə iyən Az deəy, əvən Demı ıvırədə şanqonə bəhardemon».*⁹²

Şayət əmə esət İsa Məsihi bəştə jimon dəvət bıkomon, Bəyku bıə ğonəğpərvərəti çəməkisə həniyən səxayn bəy şoyd bəbemon. İsa Məsihi bəştə jimon dəvət kardəkəson Çəy bo həmmə bəşəriyəti zol hozı kardə bıə idə ziyofətədə bo iştirək karde dəvət kardə beydəmn.

Semon 5

Qırğızıston: Sınnət

Az Bişkekədə ıstə qırğızə duston key mandeədə əvon dəvət kardışone mini deştə bə ico İssıkkuli sahilədə vırəbəvırə biə Çolpon Atayədə biə bəştə avlodon peqıniyero. Şanqone bə qoli diyə kardeədə əy bə qırd qətə, bəşonədəş voə biə bandon vindeydəbim; əvon bənə anqışteyədə bey ğəzinə, qoli nıgılə safiri qırdə dəçiniyə biə bə almazon oxşəş doydəbin. Osmonədə isə sə-bin nıbə co ğıymətinə sığon pokə banə həvoədə aski-viski jədəbin, osmon de təmtərağın astovon dərostə biə be iyən az ıstə jimonədə hələ hiç vaxtı vindəmnıbe jıqo reçinəti. Bəçımı yod dəşəy Xıdo bə İbrahim peyğəmbəri osmonədə biə astovonsən vey fərzənd doy barədə vədi. «Rəbbi bekardışe əv bə benton vıtişe: “Diyə bıkə bə osmoni, aşmarde bəzineş əyo biə astovon, başmard”. Ujən votışe: “İştı nəsil anə bəbe”». ⁹³

Maşkinə ruji Bermeti bəmi votışe: “İmşanqo deyəmə bə ziyofət ome piyeydone? Çəmə duston qıləyni boştə zoə sınnətə vəyə kardeydə».

Əmə oməymon bə ziyofəti zalı rəse bəpeştə tanış kardışone mini de kəsəybi iyən deçəy zoə. In cıvonə qırğızə zoə bə ziyofəti qorə de ən reçinə oləton dərostə bıbə, əmma əv sireydənibe. Hələn hiss karde beydəbe ki, doj hestışe. Bəçəy sınnətə vəyə dısa kəsise vey odəm qırdə bıbə. Odəmon hardeydəbin-peşomeydəbin, kalı kəson raxs kardeydəbin. Kəsəybi təşəkor kardışe bə ğonəğon ome qorə. İ-dı kəs ğonəği ıstə dili xoşə orzu-yon de kirtə nitqi ifodə kardışone. Əmma hiç kəsi sınnəti nomi nıkəşəşe iyən ın faktı məno barədə i kəlimə jıqo nıvotışone.

Mizi qırdə çımı tonə nıstə bə qıləy merdi tərəf qardəym iyən mərosimi əsl məno barədə iyən de kon səbəbi dəvoniye barədə parsəym çəyku. Əy izoh kardışe ki, ım kanə ənənəye, əmma çəy məno zıneydənibe. Az dəmandim co kəsiku bo parsey. Se cürə cəvob doşone:

Kalı kəson votışone: «Qırğız bey əloməte».

Co kəson «ım, zoə mısılmón kardə beydə» votışone.

Co kəson isə «ım qıləy ğədimə ənənəyə; zıneydənimón ımı boçi kardeydəmon» votışone.⁹⁴

Az hədəyon mandım, çumçiko çımı xəbə sə odəmonədə hiç kəsi nızınəşe ın ənənə çıkonco omə.

Berdəmədə məsəmə, tamada mikrofonda jıqo votışe: «Çino səyohət kardə omə çəmə qıləy dust iyoye, piyeydəmone bəy sıxan bıdəmon, bıdə i-dı kəlimə bıvotı əvən». Az de itoətkorəti əştım ıstə vırəo iyən beşim bənav, çiç votey barədə şıneydəbim.⁹⁵

«Səğ bıbən. Vey şom ki, iyom iyən ım xıyzoni təbrik kardeydəm votime» qədəli pauza kardime, çəyo çiç bıvotım votəynə şıneydəbim iyən dim qətime bə tamadə iyən votime: «Çımı fikro, iyo odəmon hestin ki, zıneydənin ın sınnət ənənə çıkonco omə. Əpiyone az bı barədə boşmə qəp bıjənim?»

«Həlbətən, bıvotən» tamadə dəvət kardışe mini.

«Sınnət adəti təxminən 4 000 sor bənav jiyə İbrahim peyğəmbəriku, haliyədə “İraq” nomədə bıə vırəo omeydə».⁹⁶

«Dəvom bıkən, har çiy bıvotən boəmə» votəynə tamadə dəvət kardışe. De jıqoy, az dəmandım hikoyə boəvon qəp jəy.

«Xıdo votışe bə İbrahim peyğəmbəri: “Diyə bıkə bə osmoni, əyo bıə astovon aşmarde bəzineş, başmard”. Ujən votışe: “İştı nəsil anə bəbe”».⁹⁷

İbrahim peyğəmbər i middət haliyədə çe Turkiyə şərgədə bıə Haran şəhriədə jiyey.⁹⁸ İntasi çəy hafto haft sin beədə, əv həniyən bə diyəroon, haliyədə “İsrail” nomədə bıə zəmin kuç kardışe. Əyo Xıdo çiyəy bə İbrahim peyğəmbəri iyən votışe: “Diyə bıkə bə osmoni, əyo bıə astovon aşmarde bəzineş, başmard”. Ujən votışe: “İştı nəsil anə bəbe”».⁹⁹

İn vəziyəti həxədə fikir bıkən! Xıdo ımı bə fərzəndış nıbə hafto penc sinədə bıə odəmi voteydə. Bə jıqo qıləy merdi Xıdo votışe: – «Tıno qıləy yolə millət obəfəyem» iyən «ın zəmini bəştı nəsili bədom» İbrahim yolə imonsoybə odəmbe, əmma həlbətən, vey yəğın ki, fikir kardeydəbe: Xıdo ın vədon çoknə bə vırə bərosne, oxo İbrahim iyən çəy jen Sara – har dıqləy-ni veyə sin hestışonbe iyən vey qımon ki, həni çəvon fərzənd nəznışonbe.

İ middət bəpeştə İbrahimi məhz ın parsış doy bə Xıdo. Əy votışe bə Xıdo:

«Ha Xıdovandə Rəbb, bəmi çiç bədoş? Çımı nime fərzənd, ım Dəməşq-

vıjə Eliezer bəbe çımı kəy soyb». İbrami dəvom kardışe bəştə sıxani: «Tı bəmi fərzən nıdoy qorə çımı kəy nokə çımı varis bəbe». Rəbbi ın sıxan nazil be bəy: «Əv ıştı varis əbini, ıştı ıştən peştə omə fərzəndı ıştı varis bəbe». Rəbbi bekardışe əv bə benton votışe: «Diyə bıkə bə osmoni, əyo bıə astovon aşmarde bəzineş, başmard». Ujən votışe: «İştı nəsil anə bəbe».¹⁰⁰

Xıdo piyeydəşe İbrahim peyğəmbər etibo bıkə Bəy. Bə Tovrati mıvofiğ, məhz bı vəziyətədə «İbrahimi imon vardışe bə Xıdo iyən ım boəy salehəti hisob kardə be».¹⁰¹ Həttə çətinə vəziyətədə bə Xıdo bovə karde piyə etiboən bə Xıdo məğbule.

Jıqo vəziyətədə çəmə har qıləyni şək varde bəzinemon. Vey vaxtı əmə ıştə orzu kardə səkiştə deştə insoni roon bə dast vardey piyeydəmone. Əmə bəroət doydəmon bəştə usulon, “Xıdo Bəştə məğsədon nail beyro çəvonədə oko doy bəzine” voteydəmon.

İbrahim peyğəmbərən jıqo şıneydəbe. Xıdo bəy fərzənd doy vədi vaxtiku da sor dəvardəbe, əmma İbrahim iyən çəy jen Saraə hələn besonbin. Həmonə vaxtı bə İbrahimi jeni ağılı jıqo fikir oməy ki, əy de co roy pıə bıkə. Tovratədə nıvıştə bıə:

“İbrami bə Rəbbi imon vardışe iyən Rəbbi salehəti hisob kardışe ım boəy”.¹⁰²

“İbrami jen Səray bedəşnıbe əğıl. Çəy Həcər nomədə qıləy Misirijə kənizış hestbe. Səray votışe bə İbrami: «İme, Rəbbi çımı bətn dəbastışe ki, nıbume fərzənd. Deçımı kənizi nezkəti bıkə, bıdə əv bomı fərzənd bızandı». İbrami quş doşe bə Sərayı sıxani. İbrami jen Səray peqətişe ıştə kəniz Misirijə Həcər, doşe bəştə şuyə İbrami jen beyro; ın gəziyə İbram Kənanə zəminədə da sor jiyey bəpeştə be. İbrami nezkəti kardışe de Həcəri. Həcər hamilə mande. Həcər ıştə hamilə bey vindeədə dəmande xor diyə karde bəştə xanımı”.¹⁰³

Xıdo çəy jen nıbə jeno bə İbrahimi fərzənd vəd kardəşnıbe. Im de bovə kardə hərəkət nıbe. İmruj çəmə veyni, bənə İbrahimi iyən çəy jeni bə Xıdo doə vədi bovə karde əvəzi deştə insoni roon məsələ bo həll karde daşt-poçə beydəmon. Bəştə insoni orzuyon iyən şınemoni qorə hərəkət kardeədə ım bəmə mane beydə, əmə bıməsəmon Xıdo çiç vote piyeydəşe bəmə. Mığəddəsə Kitobədə handeydəmon ki, İbrahim peyğəmbər İsmaili moəo beyku bəpeştə senzə sori middətədə Xıdoku hiç qıləy vəhy nısəşe.

İbrahim peyğəmbəri nəve nəv sin beədə Xıdo ujanən deəy qəp jəşe

iyən votışe ki, təxminən visti penc sor çımı bənav doə bıə vəd bə vırə bərəse, əmma ım de İsmaili vositə əbini. Bə Xıdo planı qorə, İbrahimi jen Səray əğilbəbolo bıənine iyən Xıdo vəd kardə fərzənd bə dınyo var-dənine.

Xıdo votışe:

«Həcəri zandışe bo İbrami qıləy zoə iyən İbrami ıştə Həcəro bıə zoə nomış İsmail noy».¹⁰⁴

«İbram nəve nəv sinədə beədə Rəbb çiyəy bəy votışe: «Azim Kulli-İx-tiyorə Xıdo. Deçımı roy bışı iyən kamil bibi. ıştə əhdi bənom ıştı iyən ıştə arədə iyən ıştı nəsilə lap vey bəkam».¹⁰⁵

Bə vaxtı nə İbrahim, nəən İsmail sınnət kardə bıənibin. Sıxani rosti, Xıdo de toşə ın vaxtı hələ hiç qıləy sıxan votəşnibe sınnət barədə. Esət isə Xıdo bə İbrahim peyğəmbəri deçəy ıştən cəhdi bə dınyo fərzənd vardey məğsədi ıştə kənizi oko doə iyən həniyən dəğiğ bıvotomon, səhv oko doə andomi səpenə pusti bırnıye asbardışe. Bəştə yod bıyən ki, İsağ moəku beədə İbrahimi sa, çəy jeni Sarə isə nəve sinış hestbe. Xıdo bəvon nişo doy piyeydəşbe ki, əğili bə dınyo omey çəvon nəsil doy ғabiliyətiku bə şıkrə ne, çə Xıdo peşkəşbe. Çəy jeni boəy zandə fərzənd əncəx deXıdo lutfi bəy doə bıəbe; ım nişo doydə ki, Xıdo bəfomande iyən ıştə doə vədi bə vırə rosneydə. İntasi İbrahim peyğəmbər sıftə de rost nıbə məğsədi de rost nıbə insoni oko doə ıştə andomi hissədə «əməliyat» dəvoniyənin be. Çəy jimoni ın sahə de itoətkorəti iyən imoni qırd bə Xıdo doə be.

Im həmçinin Xıdo deyəmə kardə rəftori vey vocibə prinsipi nımoysi kardeydə. Ən əsos iyən ən vocib bıəy çəmə insoni cəhdən nin, çə Xıdo lutfe. Əmə ıştə moəo bıə vırəy iyən marde saati ıştən təyin karde zıneydə-nimon. Təylədaşt omeydəmon bı dınyo, bə qılə dınyoən təylədaşt şeydə-mon. Vey vaxt əmə şıneydəmon ki, deştə dasti ғəzənc kardəyon çəmə ıştən zəhməti səkiştəye, əmma bəməku bıə ғabiliyəton iyən ıstədədon iyən imkonon həmçinin əvoni inkişof karde-karde bə foydəynə ғabiliyət ovoş-tıniye imkonon həmçinin jimonədə ın ғabiliyəton oko doyro xəşəconəti çə Xıdo lutfe. Bə qılə jimon ovaştəədə çə Xıdo lütf ın eyini prinsipi uşənən tətbiq kardə beydə. Xıdo Mığəddəsə Kitobədə nıvıştə beydə: «Çumçiko de imoni vositə, lutfi xılos bışon. Im şımə nailiyət ne, çə Xıdo peşkəşe. De əməlon ni ki, hiç kəs ғuddə karde nızın».¹⁰⁶

Sınnət əncəx İbrahim peyğəmbəri ne, həmçinin çəmə ıştən jimonədən ın eyini prinsipi bəçəmə yod vardeydə. Əmənen bə Xıdo mərhəməti iyən xəymandəto layiğ nımon, əmma jimonədə bıə ən vocibə bıəy çə Xıdo xəy-

mandə peşkəşonin, ımən insoni şəxsi səyon iyən manipulyasiyon səkiştə ni.

Xıdo votışe bə İbrahim peyğəmbəri:

«Tı iyən ıstıku bəpeştə omə fərzəndon nəsilbənəsıl əməl bıkən Bəçımıəhdi. Ime Çımı detı iyən ıstıku bəpeştə bıə nəsilı bastə, şımə əməl kardənin bıə əhdi əlomət: bıdə sınnət kardə bıbun şımə arədə bıə həməmerdon. Sınnət bıkən ıstəni; ım bəbe Çımı deşmə arədə bıə əhdi əlomət. Həştminə ruji sınnət kardə bıbu şımə kədə moəku bıə, həməni ıstı nəsilə nıbə qıləy açınıjıku hırıyə bıə, merdə cinso bıə har qılə əğıl; ım dəvom kardə bıbu nəsilbənəsıl. Hukman sınnət kardə bıənine şımə kədə moəku bıə yaankı hırıyə bıə har qılə əğıl. De jıqo, Çımı əhdi əlomət zol bəbe şımə andomədə. Sınnət nıbə har qılə merdə cinso bıəkəs tojniyə bəbe ıstı xəlgi arəo, çumçiko əv dəbəqordine Çımı əhdi».

Xıdo ijən votışe bə İbrahimi: «Həni Səray məvot bəştə jeni Sərayən. Sarə bəbe çımı bəpeştə çəy nom. Bərəkət bədom bəy, bədom çəvo bəti qıləy zoə. Bərəkət bədom bə Sarə: əv bəbe milləton moə iyən çəvo moəku bəben çe xəlğon podşon».¹⁰⁷

İbrahimi çı cəvob doşe? Əmə handeydəmon ki, əv sırəy iyən ıstən bəştə votışe:

«İbrahim zəvbədim qınıye iyən sırəy ıstə dılədə votışe: «Sa sınədə bıə odəmi zoəş be bəzine? Nəve sınədə bıə Sarə bəzandebu?»»¹⁰⁸

Xıdo bə İbrahimi xahişi çı cəvob doşe? Əy votışe: «Xıdo isə votışe: «Xəyr, ıstı jen Sarə bəzande botı qıləy zoə iyən İsağ bənoş çəy nomi. Zol dəvom bəkardem İstə əhdi deəy iyən çəy peşonə omə nəsilı.

Məsəme İsmoyli barədə ıstı votə sıxanonən. Bərəkət bədom bəy, bəhərin bəkardem əy, lap vey bəkardem çəy nəsilı. Əv bəbe çe donzə sərdori pıə. Obəfəyem çəvo qıləy yolə xəlğ. İstə əhdi isə obəqətem omə sori bı vaxtı çe Sarə botı zandə de İsağı»».¹⁰⁹

«İbrahimi peqətişe sınnət kardışe həmonə ruji ıstə zoə İsmoyl, ıstə kədə moəku bıə həmə nokon, hırıyə bıə har kəs – ıstə kədə merdə cinso bıə həmə odəmon çe Xıdo bəy vote gəzinə. İbrahim nəve nəv sınədəbə sınnət kardə bıə vaxtı. Çəy zoə İsmoyl isə senzə sınədəbə sınnət bıə vaxtı. İbrahim sınnət kardə be deştə zoə İsmoyli bə ıvırə həmonə ruji.

Deəy bə ıvırə sınnət kardə bin kədə bıə həmə merdon – çəy kədə moəku bıə iyən açınonku hırıyə bıə har kəs».¹¹⁰

Im çe sınnət ənənə mənşəye. Im bə İbrahim peyğəmbəri qıləy əloməti

ğəzinə doə bıəbe, çumçiko sünnət İbrahimi fərzəndon iyən çəy nəsilón çə Xıdo fərzəndon iyən bə Xıdo həsr kardə be nişo doydə. Sınnət çə Xıdo iyən İbrahim peyğəmbəri arədə bastə bıə xısusiyə əhdi əlomətbe.

Həm senzə sınıdə bıə İsmail, həmən oməsoni Sarə zandə İsağ sınnə kardə be. De İsmaili vositə ənənə bə ərəbon, İsağı vasitə isə bə yəhudiýon ovaşte. Məhz İbrahim peyğəmbəri nəsilə beyro həm ərəbon, həmən yəhudiýon sınnət kardə beydən. Çan əsron bəpeştə ərəbon deştə vardışone ın adəti bə Qafqaz iyən Miýonə Asiyə, tırkə zıvoninon iyən co ğeyri-ərəb bıə xəlğon təğdim kardışone ın ənənə.

Məhz bı səbəb həm yəhudiýon, həmən mısılmonon sınnət kardə beydən. De jıqoy, vote əzınımon ki, sınnət zoə mısılmon kardeydə; sıxanı rosti Ğironədə merdon sınnət hiç bə yod vardə beydəni iyən ənənə barədə hiç qıləy izoh doə beydəni.

Həmçinin vote əbini ki, sınnət zoə əsl qırğız (yaanki uzbək, Qaraqalpaq, tolış, lak, avar, çeçen həniyən co millət)kardeydə. Hətto miləti merdon veyni sınnət kardə bıbonən, sınnət bə insoni millət iyən etnik mənsubiyət doydəni.

Bəvədə ımruj çə sınnəti boəmə mənə çičə? Boçi odəmon sınnət kardeyden?

Yeremyə peyğəmbər dı həzonim sor çımı bənav, İsa Məsihiku isə təxminən 600 sor bənav sınnəti həxədə votəşbe. Əv Nezə Şərgi mıxtəlifə vironədə jiyə iyən sınnət kardə vey etnik qrupo bə yod vardeydebe. Yeremyə peyğəmbəri votışe: «...Rəbb bəyon kardeydə: “Ruj bome ki, əncəx bə andomi sınnət kardə bıəkəson cəzo bədom. Bə Misiri, Yəhudə, Edomi, Ammoni fərzəndon, Moavi, daştədə jiyə ıstə xacı toşə kəson həmməy cəzo bədom, çumçiko ım milləton həmməy besınnətin, İsrail nəsilə həmməy dilonən besınnətin”». ¹¹¹

Peyğəmbəri votışe ki, qirəm insoni dılədə sınət nıbo, fizikiyə ayini nişə hiç qıləy mənə.

Bəs Yeremyə peyğəmbər “insoni dılədə bıə sınnət”i vocibəti barədə qəp jəyədə çiç votey piyeydəşbe? Çəmə jimonədən de Xıdo mıəyyən kardə roy ne, deştə roy ıstə koon bə vırə rosniye daşt-poçə bıə sahon be bəzinen. Ehanə jıqoye, əmə ıstə jimoni ın sahon bə Xıdo təğdim kardənimon. Sınnətədə bey ğəzinə andomi vəy hissə, yəni çəmə jimoni bə Xıdo qırd həsr nıbə har qıləy sahə bırnıyə bıənine, bə kəno şodoə bıənine. Xıdo çəmə jimonədə ın «əməliyoti» karde bəzine. Əncəx Xıdo çəmə qınokorə

təbiəti ğırvə rəğ-rişəo bırıniye çəmə dilon «sınnət karde» bəzine.¹¹²

Nıvıştə bıə ki, İbrahim peyğəmbər «...de insoni dasti ne, Deçəy noə sınnəti cısmoniyə təbiətiku co kardə sınnət kardə be...».¹¹³ Bı səbəb həmçinin nıvıştə bıə:

«Sınnətin bey, besınnət bey nişə hiç qıləy moliyə, molyət çe Xıdo əmron bə vırə rosnıyeye».¹¹⁴

«Çumçıko əhəmiyətin sınnətin bey yaaan besınnət bey ni, tojə ofəyemon beye».¹¹⁵

Əmə çəknə «tojə məxluq» beydəmon? Çe Xıdo bə İbrahim peyğəmbəri iyən bəçəy jeni Sarə doə fərzənd bıə İsağ Xıdo ko bey ğəzinə, imən çe Xıdo koye. Merd yaan jen beyku bə şıkrə nıbə, çəmə rufo qıno peqətə bə Xıdo icro kardə koy təslim bıbomon «tojə məxluq» be bəzınemon. Şımənən Xıdoku əjo karde bəzıneşon ki, şımə dili sınnət bıkə. Şayət şımə imi karde piyeydonebu, çəmə təğdi kardə ın divo ıştə moə zıvonədə bə Xıdo vote bəzıneyon:

«Mığəddəsə Xıdo, az bəti quş doy iyən Deştı roy şey piyeydəme. Mını bıbaş ki, Bəti quş doəmnı iyən ıştə zıney deştə roy şəm. ıştə həmə jımoni Bəti həsr kardeydəm. Xahiş kardeydəm, çımı rufo cırkinə, eqoistə yaan Bəti loyiğ nıbə çiç heste həmməyəvo bıbırın şodə. Az piyeydəme çımı dili «sınnət» bıkey, imi əncəx Tı karde bəzıneş. Xahiş kardeydəm, mını tojə məxluq bıkə. Xahiş kardeydəm, Bıvğand ıştə Mığəddəsə Rufi iyən mını tojə, dilətono təmizə inson bıkə. Amin».

Semon 6

Tacikistan: Tars, yaan mehibbət?

«Şımə iştənbəsə bı məholon bo səyohət kardeyro tarsedəniyon?» – votəynə bə Xujandə tərəf iştə maşını romə Camşed parsəy. Əmə mandəbimon yanəcəğ pur kardə vırədə ki, çəy bəlonu pur bıkəmon de ğazi – az iminə kərə vindeydəbim ki, benzini əvəzi ğaz oko doə beydə. Camşedi siysə bəpe sinış əbi, əv həkimbe, intasi həni çəy səy muyən kam-kam eməbe. Çəy kırtə siyo riş çəy sədə bıə kamə muy mıəyən dərəcədə deiyəndi taraz kardeydəbe. Əv mandəbe roy kəno ki, mini peqəti, əmə həni vey mevzuyonədə diroz-dirozi curbəcurə qəpon jəmonbe.

«Bəle, zıneydəm təhlukon bey bəzinen; kalı kərə az təhlukəynə hadisə beədəsə çiç karde barədə şıneydəm» votəynə az cəvob dome «əmma az tarseydənim, çumıko zıneydəm ki, Xıdo bəçımı ğəyd mandeydə. Har çiy mıtləğ hosan yaan rohət nibəbe, əmma bovə kardeydə ki, çe Xıdo mələkon mini niğə doydən».

“Bəs niğə nıdon, bəvədə çoknə?»

«Kali kərə Xıdo İştən imkon doydə ki, əmə əzobo dəvardəmon» az cəvob dome, «vey vaxtı im əməni təmiz kardeydə, əməni bə Xıdo piyəy uyğun kardə qıləy prosese. Oxoədə əmə həmməy bəmərdemon iyən həmməy hozı bıənininimon bo zoləti. Qirəm Xıdo bəmi dirozə umur bıdo, az zınəninim ki, Çəy bomı bı zəmini dimisə İştə məğsədönış heste».

«Çımı zınəy, şımə zəvvorəti kardeydəşon iyən ehdıbo kardeydəşon bə Xıdo bəşımə ğeyd mandeyədə!»

«Kali kərə zəvvorəti kardeədə çanə dəhşətinə çiyon beydən ki».

«Bəle, əvon roədə mande bəzinen, imruj şımə roədə mandey ğəzinə!»

«Rost voteydon! Şımə bıənəbeyşon, az «Tacikistoni dıyo» votə bıə qolo oqarde nəzinim! Həmçinin, əmə həmməy jimoni səfərədə bəmə roy

nışo karde zınə iyən ehtiyoc eqıneədə bəmə koməqəti karde zınə bə kiysə mihdoc beydəmon”.

«Əmma şımə coyli bişon, yəni ıstə votəy kardeydəmbişon!»

«Bəle, bə diyə kardə kəsi ım jıqo çiyeydə. Əmma sıxanı rosti azbovə kardeydəm ki, har vaxtı demı bıə qıləy roy həmrom heste; Əv hətto bəmi bo koməq kardeyro vıgandışe şıməni!»

«Çiç votey piyeydone?»

«Az votey piyeydəmə ki, qirəm jimoni roədə şımə tonə ikəs bıbo, hə-niyən hoston bəbe; İsa Məsihi sıxan doəşbe ki, Əv deəy piyəkəson bəbe. Əy votəşbe Bəştə dəvoməkon: «bəşmə əmr kardə bə har çiy rioyət kardey omutən bəvon. Iməha, Az de tobə dovri oxoy har ruj deşmənim.¹¹⁶

«İsa Məsih deşmə çoknə bey bəzine? Esət Əv de Xıdo Osmonədəye!»

«Əvən roste. Əmma İstə marde iyən mardon dılədə bəyji beyku bənav Əy Bəştə həmron votəşbe: «Demiyən jıqo Az həğiğəti voteydəm bəşmə: Çımı şey bəşmə xəyriye. Çumçiko nışom, Vəsodətəvon nıbome şımə tonə, əmma bışom, bəvıgəndem Əy boşmə».¹¹⁷ Əv jimoni roədə demı bıə Məslohatəvone”.

«Çəy nomi kəşə ım Məslohatəvon kiye?”

«İsa Məsihi jıqo təsvir kardışe ım Məslohatəvon:

“Azən Pıəku əjo bəkam iyən Əv boşmə qıləy Vəsodətəvon bəvıgənde ki, hejo deşmə bıbu. Əv həğiğəti Rufe. Dınyo gəbul karde nıbəzine Əy, çumçiko nə vindeydə Əy, nəən zıneydə. Şımə isə Əy zıneydəşon, çumçiko deşmə mandeydə iyən şımə dılətonədə bəbe. Şıməni səğır nıbahaştem, bomem şımə tonə”.¹¹⁸

«Şayət İsa Məsih «Az bomem şımə tonə» votışeysə, boçi Əy həməni şımə tonə omə Məslohatəvon «Mıgəddəsə Ruf»i beyış vote?”

Həmçinin Mıgəddəsə Ruf Mıgəddəsə Kitobədə «çe İsa Rufi» gəzina təsvir kardə beydə.¹¹⁹ Məhz bı səbəb Əy pieydəşe əməni iyən bə Xıdo piyəy həniyəni vey mıvofıg dəqış bıkə çəmə jimoni. Jimoni səfərədə də-nıqıjiyəmon votəynə Mıgəddəsə Ruf çe Xıdo təlimon bəçəmə yod vardeydə. İsa Məsihi votışe: “...Vəsodətəvon – Pıə Deçımı nomi vıgəndə Mıgəddəsə Ruf obəmute bəşmə har çiy iyən çımı votəyon həmməy bəşmə yod bəvarde”.¹²⁰

“Əmma ımruj Əy imkon doşe bəşmə ki, şımə bımandən roədə, jəqo ni?”

«Bəle, de tosa şımə ome! Bəşmə koməqəti qorə iyən mini iyo vardey qorə vey sağ bıbən!»

«Əmə tacikon voteydəmon ki, ğonəği Xıdo vığandeydə. De jıqoy, az qımon kardeydəm ki, Xıdo roədə bə di dəğandışe şıməni ki, şımə bəçəmə kə ğonəğ ome bızınən! Pieydəmə şıməni deştə xıyzoni tanış bıkəm».

Əy haştışe ıştə maşını yolə osonə dərvəzə vədə. Tikinti mərkəz soy qırdə vırəbəvırə bıbə. Əmə evatımone ıştə məşoon dəşimon bə dılə. Həşi sı bəpeştə az bo sərinə soğnə vırədə beyro vey şobim. Həmçinin Qırğızistonədə səyohət karde bəpeştə kamişe istirohat karde imkonı qorə şobim. Diyəməkə ki, Bıškeko bə Duşənbə de təyyorə bandon səpe pərəbim, Xu-jand eriji roy səfəri şist kardəşe mı. (Bəle, çəkə ğədimiyədə insonon hə yaan aspi nəqliyoti ğəzinə oko doəşone, imrujən zəvvoron təyyaron oko doydən!) “İm çımı jen Zərinəye” Camşedi votışe. Zərinə bə co otağ dənı-vardə bənəv az de hurməti səlom dome bəy.

“Bəs im kiye?” votıme, nişo kardıme poli səpe noə bıə taxtə qofe.

“Ə kinə se manq çımı bənəv moəku bıə”.

“Çəy nom çiçe?”

“Munirə”.

Camşed de fəxri edyəsey bəştə hıtə kinə. Miyonə Asiyədə vey odəmi bədnəzəriku tarsey zıneydəbim, əvə az okırıyəym, tarıf nıkardıme korpə vey reçine votəynə, yaan de co sıxanı.

Çımı fikiron aşış handə Camşedi votışe: “Diyəkə! Mığəddəsə Ruf deşmə bey ğəzinə, çəmə korpən hestışe ruhaniyə həmrö!”

Edyəşəym bəçəy nişo doə tərəfi iyən vindıme bə korpə oləti qıləy çəşəmə bərk dəbastə bıə.

“İm niğo doydə çəmə korpə bəy hucum kardeyro cəhd kardə cınonku iyən bədə rufonku” Camşedi izoh kardışe.

“Şımə bədnəzəriku tarseydəşon?” az parsəym.

«Har kəs bədnəzəriku tarseydə. Əmma im nıbo, çımı zınəy, çəşəmə yəni imi ıştə səpe jəy həniyən betəhlukəyne, lozim bıbo əv koməq bəka!»

“Şımə boçi şıneydəşon ki, çəşəmə koməq karde bəzine?” az parsəym, “şımə zıneydon Ğıron bəd nəzəri həxədə çiç voteydə?”

“Ğıron?” Camşed ləzəy bə dumot şey, çəyo bə qiy qətişe, “bıbaxşən az zıneydənim, əv bəd nəzəri həxədə çiç voteydə. Çiç voteydə ki?”

“Hiç çiy!” az cəvob dome, “qırəm şımə Ğıron bahandon, əyo bədnəzər

yaan çəyku niğə doyro hiç qıləy tilsimi həxədə qıləy sıxan pəydo karde əzinişon”.

“Rostiyan? Oxo Ğironədə bədnəzəri barədə votənine, bərəks boçi har kəs bədnəzəriku tarseydə iyən çəyku niğə kardeyro bəştə əğılon çəşmə dəbasteydən?”

“Çumçiko şimə tarsə çiy, sıxanı rosti, xəlği məşhurə bovəye, yağın ki, İslamiku bənav bə əməl omə. Im çe İslami rəsmi təlimi niy”.

Camşed ləzəy bə dumot şey, çəyo votışe: “Az nafqo hiç vaxtı bı barədə fikir kardəmnibe, vey qımon ki, şimə rost voteydəşon, çumçiko bədnəzəri tojneyro uzəriqi donoon ekardəmon zilisə, diyəvul pevolo beydə əğıli səy qırdo. Az bı vaxtı handə dıvo məsəmə, sıxanı rosti əv bə Xıdo ne, “Naqş-bənd” nomədə biə bə mardə podşoye. Im podşo mısılmon biəni, İslamiku bənav jiyə Zərduşti dəvoməkə biə! Əmə taciki zıvonəd jıqo voteydəmon:

‘Aspand balla band
Ba haq şah-e-naqşband
Çeşm-e-aaiş çeşm-e-xayş
Çeşm-e-adam-e bad andayş
Besuzad dar atəş-e-taiz’.”¹²¹

Az parsəym: “Urusi zıvonədə çəy mənə çiče?”

“Az ımı jıqo tərəcəmə karde bəzinem”:

“Im uzərike, əv bədnəzəri diyəro kardeydə.

Podşo Naqşbəndi xəy-dıvo

Har kəsi çəş, avlodon çəş,

Duston çəş, deşmenon çəş,

Har kəsi bədnəzər bı vəşə otəşədə sutənine”.¹²²

Az votime: “Şımı bədnəzəriku tarseədə”, sıxanı rosti lənətiku tarseydon, şimə şıneydon ki, pəxılə odəm bə əğıli lənət vığənde bəzine. Lənəti zu çıkonco omeydə? Im Xıdokuye, yaan bevəcə rufonkuye?”

“İblisiku yaan cini ğəzinə bevəcə rufonkuye”.

“Bəle, roste, əmma im həmçinin bəşmə tarse qorə bey bəzine”.

“Çič votey piyeydone?”

“Şimə çəkə piəyon. Az əminim ki, şimə jen Zərinə bəşmə korpə vey de vicdoni ğəyğu nişo kardə çəkə moəye, çəkə moə boştə korpə çič kardeydə, əv həmməy kardeydə: bəy hardey doydə, çəy oləton dəqiş kardeydə, deəy hənək kardeydə, əy bə və qəteydə. Şimə har dıkəsi piyeydone ki, əv

zunin iyan səğ-səlomət yol bıbu. Şımə ıstə dili nıǵılıyadə orzu kardey-dəşon ki, əv bənə çokə, xəymandə iyan bəfomandə insoni perəsi. İnsonon bəçəy əməlon ne, bəçəy şəxsiyəti hurmət oqətin”.

“Şımə rost voteydəşon. Əmə ımoni piyeydəmone boşte kinə”.

“Bəs ehanə deəy bevəcə çiy – ımruj çımı ǵəzinə roadə bəçımı sə oməyon bıbon, çoknə? Az çətinə vəziyətədə iyan bekomaqbm. Şımə ıstən parsəyon çımiku, zəvvorətiadə beadə Xıdo çoknə bəçımı ǵəyd mandeydə!”

“İmi bəçımı korpə kinə bə Munirə iyan bəçəy tilsimi çı dəxlış heste?”

“Şımə pıəyon iyan bəştə kinə ǵəyd mandeydəşoə, amma şımə həmçinin zineydəşon ki, əv perəsəyde iyan jimonədə çətinətiyon bəvinde, ehtiyoc. Şımə zınəy, Xıdo çəmə barədə eyni norohətəti hissi dəvoneydəbu? Az Munirə piyey ǵəzinə, Əyən piyeydəşe əməni, əmma ıstə jimonədə çətinətiyon nıvindo, yol nibəbe. Xıdoən çəmə yol beyiş piyeydə”.

“Əmma bəştə xıyzoni ǵəyd mandey, boəvon ıstə dasto oməy kardey iyan əvoni nıǵo doy roste”.

“Bələ, bəştə xıyzoni ǵəyd mandey roste, əmma kalı kərə bəştə fərzəndon qorə çəmə dəvoniyə norohətəti hissi yaan bə co çiyon qorə çəmə dəvoniyə tarsi hiss Xıdo zineyadə vey mane be bəzine bəmə”.

“İm çoknə be bəzine? Çəmə tarsi hisson çoknə mane be bəzinen bəçəmə Xıdo zınəy?”

“Yolə Əyyub peyǵəmbəri barədə məsəone?”

“Az məsəmə çəy nom, əmma hiçiy zineydəmin çəy barədə”.

“Hətto ım yolə peyǵəmbəri tarsə çiyon bəçəy ıstən sə oməyn. Əy votışe”:

“Çiçiku okırıyəym əvon eməyn bəçımı sə, çiçiku tarsyəm əvon oməyn bəçımı sə”.¹²³

“Əyyub peyǵəmbər çiçiku tarseydəbe?” votəynə Camşed parsəy.

“Əv bəştə fərzəndon qorə tarseydəbe. Mıǵəddəsə Kitobədə handeydəmon ki, kalı fəlokəton nıbə bənav Əyyub peyǵəmbər bəştə fərzəndon ǵəyd mandeydəbe: «Çəy zoon de nubə ziyofət doydəbin ıstə kədə iyan ıstə seqlə hovən dəvət əkəyn ki, ivirədə bəhən-peşomin. Ziyofət sə be bəpeştə Əyyub sədo əkəy ıstə fərzəndon təǵdis əkəy iyan rəbədə əşti bo həmməy cobəco sutniyə ǵırbon edəşteydəybən. Əyyub «ǵasbu çımı fərzəndon bə qino dəşən ıstə dilədə bə Xıdo lənət kardəşone» votəynə şiney

qorə hejo jiqo əkəy”.¹²⁴

“Əmma şımə votione ki, kalı fəlokəton bin. Votey piyeydone ki, Xıdo bə yolə Əyyub peyğəmbəi ən vey tarsə çiy qorə bo əzob kəşe imkon doşe?”

“Mığəddəsə Kitobədə handeydəmon ki, sıxanı rosti bə peyğəmbəri hucum kardə iyən bı fəlokəton səbəb bıə İblisbe. İblis çəmə jimoni ən zəifə sahonədə bəmə hucum kardeyro daşt-poçə beydə. Şımə boçi şıneydon ki, bə Əyyub peyğəmbəri hucum bıkə İblisbe?”

“Şımə votione ki, ım çəy ən zəifə tərəfibe. Əmma şımə həməən votione ki, çəy tarsə çiy nıbu votəynə, əy ғırbonoon vardışe. Az qımon kardeydəm ki, ғırbon çəmə bəştə kinə dəbastə tilsimisə yole. Əmma şımə voteydaşon ki, peyğəmbəri vardə ғırbonon ohaşte nıznaşone ın fəlokəton?”

“Jəqoye”.

“Boçi?” votışe Camşedi, şək varde-varde xəbə səşe, “Xıdo boçi onıqə-tışe fəlokəton?”

“Hiç jəqo çiy be bəzine ki, yolə Əyyub peyğəmbəri bəştə xıyzoni ғəyd mandeyku yodo bekardəşbe çe Xıdo mehibbat? Əyyub həm fəlokətiku, həməən Xıdoku tarseydəbe, əmma be bəzine, çəy tars mane be bəy Xıdo həniyən vey zineədə. Əmma sıxanı rosti Mığəddəsə Kitobədə nıvıştə bıə Əyyubi hekayədə peş-peşoni Əyyub peyğəmbər bə Xıdo voteyda”: «Zıneydəm Tı bə har çiy ғadiriş, İştı piyəy vəy səy əbini. Parsəyş: “Bə məslo-həti besəvod-besəvodi məhəl nınoəkəs kiye?” Rostiyən, ıstə nızna çiyono, çımı daşt nırəsə heyrətomizə koono qəp jəme. Vote: “Esət quş bıda, Az qəp bəjem, bəparsem, Bəmi cəvob bıda”. İştı xəbə rəsəbe bəçımı quşon, esət isə Tini deştə çəşon vindeydəm. Əve ıstəku zəhləm şeydə, xoki, qardı dılədə tobə kardeydəm».¹²⁵

“De jıqoy, şımə voteydaşon ki, jimonədə ən vocibə çiy Xıdo zıneye?”

“Jəqoye ki, heste! Əyyub peyğəmbəri deştə quşon Xıdo barədə məsəş-be, əmma ım «sədə bıə zınəy» be iyən ə şəxsən səşnıbe Xıdo vəhy. Xıdo İstəni bə Əyyub peyğəmbəri həniyən qırd nişo doədə, peyğəmbər sərəsey ki, əv səhv təsəvur kardeydəbe Xıdo”.

“Yəni əmə bə tilsimon etibo karde ғəzina əvən bəştə vardə ғırbonon etibo kardeydəbe?”

“Əyyub Xıdoku tarseydəbe iyən bəştə fərzəndon qorə tarseydəbe, bı səbəb rostə dini hərəkəton kardeydəbe, əmma çımı səbəb tarsbe. İntasi əzob kəşe bəpeştə sərəsey ki, Xıdo zıney həniyən vocibe”.

“De jıqoy şımə votey piyeydone ki, əməənən Əyyub peyğəmbəri ғəzina

vey dindor bey bəzinemon iyən hələn çe Xıdo təbiəti kam bə sə dəşeydəmon? Yolə peyğəmbər jıqo be bəzine?”

“Çəmə kardə dini hərəkətonədə əsosə çiy çiçe? Tars? Tarsisə qıləy yolə çiy heste. Qirəm əmə Xıdo həniyən nezəco zıneydəmonbu, çəmə orzuyon dəqiş beydən, çumçiko sərəseydəmon ki, Xıdo çokə valideyni gəzinə əməni de yolə mehibbəti piyeydəşe».

“Az dastpoşə beydəm çokə valideyn beyro, əmma az həmçinin tarseydəm”.

“Bəs şımə piyeydone ki, şımə fərzəndon yol bey bəpeştə bitarsın şıməku?”

“Xəyr; piyeydəmeki, bıpiyişə mını, etibo bıkə bını”.

“Xıdoən çəmə mınosibətonədə eyni çiyiş piyeydə! İsa Məsihi qəp jəşe bə piyə Xıdo etibo karde barədə iyən oxşəş kardışe Xıdo bəştə fərzəndon çokə peşkəşon vey-veynə doə bə çokə pıə. İsa Məsihi votışe”:

«Bı səbəb voteydəm bəşmə: gəygu məkəşən boştə coniro ki, “Çiç bəhardemon?” yaan “Çiç pebəşomemon?” iyən boştə andomiro ki, “Çiç tanbəkardemon?” Con hardeysə, andom tankardeysə həniyən vocib ni?!

Diyəkən bə osmoni pərəndon: əvon nə kaşteydən, nə dıveydən, nəən anbonədə oqətydən. Əmma şımə Osmoni Pıə bəvon hardehəş doydə. Şımə həniyən gıymətin nişon çəvonsə?! Şıməhon kom qıləyni de gəygu kəşe, hiç nıbo i ləz dıroz karde bəzine iştə umri? Boçi bo oləti gəygu kəşeydon? Bunən çoknə yol beydən daştı zənbəğon: əvon nə zəhmət kəşeydən, nəən ter rışteydən. Əncəx ımı voteydəm bəşmə ki, iştə həmə cəh-cəloli dılədə bıə Suleymani jıqo, tankardəşnıbe bənə çimon qıləyni.

Ha imoni kam bıəkəson, Xıdo jıqo tankardovneydəbu ımruj hest bıə maştə bə kiyə şodoə bıə daştı aləfi, şıməni tankardovniye həniyən yəğın ni? De jıqo, gəygu məkəşən “Çiç bəhardemon?”, “Çiç pebəşomemon?”, yaan “Çiç tanbəkardemon?” Çumçiko dınyo xəlğon nəveydən bıçimon həmməy. Həğiğətən, şımə Osmoni Pıə zıneydə ki, ımon həmməy lozimin bəşmə. Əvə şımə sıftə bınəvən bo Xıdo Podşoəti iyən Bəçəy salehəti. Bəvədə imon həmməy əlovə doə bəben bəşmə. De jıqo, gəygu məkəşən bo maşkinə ruji!» ¹²⁶

“Şımə voteydəşon ki, Xıdo piyeydəşe əməni. Yəni ki, ...ım ə voteye ki, ehanə Xıdo zəminisəbu iyən har çiy zıneydəbu, bəvədə əmə hiçiyku tarsənin nimon!”

“Roste! Ehanə Xıdo İştən bəçəmə gəyd bəmandeysə, əmə bə dini ayi-

non, hətto Əyyub peyğəmbəri vardə ğırboni ğəzinə dini ayinon peştıpur bənin nimon. Jıqəən, Xıdo İştən əğili tonə bıbo iyən əy Şəxsən İştən niğə bido, bəmə həni nə tilsim, nəən Xıdo əvəz kardə co qıləy çiy lozim ni. Bərəks tilsim Xıdo norozi haşte bəzine, çumçiko im əsl Xıdo ni, çəmə bə tilsimi bıə etibo nişo kardeydə”.

“Əmə imi kardeədə, be bəzine ki, Xıdo çəmə tarsə çiy bəmə bəviğande bəmə əzob doydə ki, əmə sərəsəmon ki bə rost nıbə çiy etibo kardəmonə? Ehanə jəqoyebo, bəvədə çimi tilsim koməq ne, təhlukəye!”

“Ən əsos bə şəxsiyyət nıbə simvoli ne, bə Xıdo Hestemoni, Bəçəy Şəxsiyyəti etibo kardeye”.

“Im, çəmə roədə qəp jə şimə həmro – Məslohatəvon, çe Xıdo Mığəddəsə Rufebru? Şimə votiyone ki, əv har vaxtı deşməne”.

“Az votime ki, İsa Məsihi sıxan doşe ki, de tosə oxoy deyəmə bəbe. İntasi əmə bə Xıdo xoş niomə çiyon kardeədə çe Xıdo Mığəddəsə Rufi kədarin karde bəzinemon”.

“Fərzənd ıstə valideynon kədarin kardey ğəzinə, əmma hətto qirəm əvon noloyiğə hərəkəton bıkonən jıqə, əmə ujanən piyeydəmonə ıstə fərzəndon”.

“Əmə bənə Xıdo fərzəndonimon. İntasi fərzənd bəştə valideynon hurmət kardeyən omutənine. Diyəməkə ki, valideyni ıstə fərzəndonış piyeydə, çəvon minosibətədə tarsən bənənine”.

Rukə fərzənd cici rost, cici səhv bey dərəsencən miyəyən mərhəlonku dəvardeydə iyən in mərhəlonədə fərzənd ıstə valideyni norozi mandeyku iyən cəzo doyku tarsənənine. De tarsi vositə fərzənd rostə hərəkət kardey iyən səhvə hərəkətikü diyəro bey omuteydə. Çəmə de Xıdo minosibətonən jıqə beydən. Zəburədə Davud peyğəmbər nıvışteydə:

“Rəbbi tars çe hikməti sıftəye, bimi əməl kardəkəson səlomətə şinəmon hestışone. Zoləti həmd-səno bıbu Bəy!”¹²⁷

Davud peyğəmbəri zoə Suleyman peyğəmbərən nıvışteydə:

“Rəbbi tars zınəy sıftəye, əmma səfehən bə hikməti iyən tərbiyə xor diyə bəkan”.¹²⁸

Co qıləy vırədə Suleyman peyğəmbər həmçinin nıvışteydə:

«Rəbbi tars çe zinəy sıftəye, əmma səfehən bə hikməti iyən tərbiyə xor diyə bəkan».¹²⁹

Bı səbəb bəmaku səheyə tars bənənine. Bə Xıdo bıə mığəddəsə ehtirom

valideyni noroziyətiku tarsə iyən bı səbəb səhvə hərəkət karde nıpiyə bə əğlı dəvoniyə hissi oxşəş doydə. Im rostə tarsə».

“Tars, yaanki mehibbət! Jıqonə səheyə tarsən bənine, əmma bo taraz beyro çe Xıdo mehibbətiyən rost bə sə dəşey lozime. Şımə ımı votey piyeydone?”

“Bəle. Xıdo bəşəriyyəti ofəyədə zıneydon çiç vağə be?”

“Az zıneydəm ki, Xıdo iminə odəmi – Adəmi ofəyşe, əmma peşo çiç vağə bey çımı yodədə niy”.

“Xıdo Behiştı boğədə noşə Adəm iyən Həvo ki, gərəyz qıləy doy, boğədə bıə həmə doon mivono bo harde icozə doəşbe. Gədəğən kardə bıə in mivə «çoki iyən bevəci zıney doy mivə» be. Həmonə mivəo naharde bənav Adəm iyən Həvo əncəx çoki çiç bey zıneydəbin. İntasi qıləy ruj oməy iyən əvon bə Xıdo noə gəydə betoətəti nişo kardışone. Gədəğən kardə bıə mivə harde bəpeştə əvon gərəyz çokə hərəkət karde, səhvə hərəkət kardeyən çiç bey zınəşone. İştə səhvə koy zınə əğılön ıştə valideynonku niyo bey gəzinə, Adəm iyən Həvo dastpoçə bin Xıdoku bo niyo bey. Əvon de Xıdo nezə, şəxsi dustiyətiku zovq səydəbin, çumçiko əvon bə Xıdo boəvon noə gəydon əməl kardeydəbin. Bəvonku bıə Xıdoku tars, rostə tarsbe; ım çe mudrikəti sıftəye. İntasi əvon qıno kardeədə iyən bə Xıdo tabe nibeədə sərəseyin ki, səhv kardəşone iyən tarseydəbinin çe Xdo cəzoku”.

“Bəs əvon boçi qıno kardışone? Oxo əvon de Xıdo bə rostə mınosibəti molik bey piyeydəşonbe!”

“İblisi bə daşt dənoşə Adəmi de Həvo. Əmma Xıdo ujanən piyeydəşbe əvoni”.

“İblisi bə daşt dənoşə Adəm iyən Həvo, İblis bə Əyyub peyğəmbəri hucum karde piyeydəşbe! Ehanə İblisi hejo bıpiyişə bəmə hucum karde, yaanki cınon bəmə vəynə vığandey, bəvədə həlbətən, əmə bədnəzəriku mıdofiyə bənininimon! Məhz bı səbəb çımı tilsim hestime!”

“Əmma şımə Adəm iyən Həvo hikoyə oxoy məsəniniiyon! Şoyə Xəbən heste! Həttə bəvon cəzo doədə Xıdo sıxan doşə ki, ruji bə İblisi zuy gəlib omə Xıloskor bəvığande. Behiştı Boğədə Xıdo votışə bə İblisi”: Az deşmenəti eğandeydəm bəştı iyən jeni arə, bəştı balə iyən bəçəy fərzəndi arə. Im fərzənd bəje bəştı sə, tınən bətikneş əy poşnəo”.¹³⁰

In peyğəmbərəti İblisi gıvvə fəth kardə İsa Məsihədə bə vırə rosniyə be. İblisi hucum kardışə bə İsa Məsihi iyən piyəşə de qınokorə insonon vositə bə çomex bıkəşi bıkiştı Əy. Əmma İsa Məsih beqınobe iyən Deştə

marde vositə İştəni ne, çəmə loyiğ biə cəzoş İştə səpe peqəte. Çəyo Xıdo bəyji kardışe İsa Məsihi mardon dılədə, şöhrət iyən şərəfi tacış noy Bəçəy sə. De jıqoy, İsa Məsihi şırtılə kardışe İblisi sə. Bə İsa Məsihi mənsub beyədə əmənan İblisi səpe bı gələbədə iştirək karde bəzınemon. Bı səbəb, bə İsa Məsihə mənsub beədə bəpe toyki tarsiku nıtarəmon. Bədnəzəriku bo tarsey ehtiyoc niy. Tilsimon iyən həmayilon faydəşon niy, çumçiko əncəx Xıdo zu cınon iyən bədə rufon səpe bə səlohiyəti molike. İsa Məsihi məğlub kardışe çe toyki zu, əmə bıpiyomene çe toyki zuy bıtəojnəmon İsa Məsihi nomi sədo kardəninimon. İsa Məsihi sıxan doşe ki, Bəy məxsus biə odəmon Deçəy nomi cınon bətojnən.¹³¹ In səlohiyəti İsa Məsihi həği-ğətən zınə iyən Çəy dumo şə, Deçəy Mıgəddəsə Rufi pur bəkəson doə beydə”.

“İsa Məsihi gırvəş heste bo bevəcə rufon təojniye!” votəynə Camşed barzədə nıdo kardışe, “Əv bədnəzəri lənətiyəni ləğv karde bəzine? Şayət mımkuə, az boştə iyən boştə fərzəndon piyeydəme jıqo zu!”

“Bə İsa Məsihə məxsus beədə Xıdo mehibbətiku əməni hiçiy co karde nıbəzine. Şoyə Xəbədə nıvıştə beydə: “Çumçiko əminim ki, nə marde, nə jimon, nə mələkon, nə səkkon, nə esətnə, nəən oməvə çiyon, nə gırvon, nə barzəti, nə nıgılı, nəən co qıləy məxloğ gədir ni əməni bo esındiniye çəmə Rəbb Məsih İsadə biə Xıdo mehibbətiku”.¹³²

Həmçinin Şoyə Xəbə voteydə: «Xıdo mehibbətə. Ki mehibbətədə bı-mando, Xıdoədə mandeydə, Xıdoən bəvədə mandeydə.

Mehibbət bəmənadə əvə kamil be ki, gıyoməti ruji çəmə ciqə bıbumone. Çumçiko Məsih cəknəyebu, əmənan bı dınyoədə jəqomon.

Mehibbətədə tars ni, bərəks, kamilə mehibbət tarsi bətojne. Çumçiko tars bə cəzo aide, tarsə inson kamil ni mehibbətədə». ¹³³

“Zıneydəm ki, az vey vaxtı tars dəvoneydəm” Camşedi etirof kardışe, “əmma qirəm çe Xıdo mıkəmmələ mehibbət tarsi ni kardeydəbo, az piyeydəme imi! Qirəm çe Xıdo mıkəmmələ mehibbət tarsi dəbircıneydə bekardeydəbo, bəvədə çımı tarson bə mini piyə Xıdo sıxanı çımı etibo nıkarde nişo doydə. Hisob kardeydəm ki, azən bə Əyyub peyğəmbəri oxşəş doydəm: şəxsən az Xıdo zıney əvəzi bəştə dini hərəkəton etibo kardeydəm. Az bə Xıdo etibo karde əvəzi, həmayilon gəzinə bə dini simvolon etibo kardeydəm”.

“Şımə bə simvolon səhvə etiboku qardey iyən bə Xıdo İştəni etibo kardey piyeydone? Ehanə imi karde piyeydinebu, əncəx imi bə Xıdo bıvotən

iyən Çəyku şıməni dəqiş karde, bəşmə rostə orzuyon doy əjo bıkən”.

“Camşed iberdəmədə dəzino oməy iyən nafko hiç vaxtı nıkardə tərzə-də dəmande de Xıdo qəp jəy. Çəy dılo co odəmon bəy onımutə sıxanon oməyn, ım çəy dılətono omə sıxanonbin. Əv voteydəbe: «Rəbbə Xıdo, az etirof ekardeydəm ki, çımı niyət mehibbət ne, tarsi hissbe. Bə tarsi hissi qorə az dini hərəkəton iyən xəymandə koon kardeydəbim, çımı niyət rost bıəni. Piyeydəme çımı niyət tars ne, mehibbət bıbu. Xahiş kardeydəm, peqət çımı səhvə niyəton iyən bəçəvon qorə mini bıbaxş. Xahiş kardeydəm, bəmi İştə mehibbəti nişo bıkə, piyeydəme həniyən çok bızınım Tini. Xahiş kardeydəm İştə piyə dili, bə odəmon bıə mehibbəti, valideyni bəştə fərzəndi bıə mehibbəti oxşəş doə mehibbəti bəmi nişo bıkə. Zıneydəm ki, Tı mini piyeydə iyən bəçımı ğeyd mandeydəş; tarsi ni kardə Pıə mehibbəti zıney piyeydəme. Tini səmimi iyən həğiğətən zıneyədə bəmi koməq bıkə”.

Semon 7

Tacikistan: Jimoni de balə doği jiyey

“Şımə bomı bə Əyyub peyğəmbəri sə omə bəloon barədə qəp jəyone, əmma az qımon kardeydəm ki, əvon çəmə xıyzoni kəşə gədərədə əziyət kəşəşon niy” votəynə Camşedi geyd kardışe. Az hələn çəy kədə bim iyən mızokirə dəvom kardey mərəğınbe.

“Şımə xıyzoni çoknə əziyət kəşəşe ki?” az parsəym.

«Çımı rukə boə vətəndoşə mihoribədə kıştə be. Bəyku qıno nıbe: ıştə duston kəy şeədə bombə tıpey iyən əv marde. Çəyo se sor çimi bənav az deştə dıqlə cıvonə zoə bə Pamir şəbim. İberdəmədə petono dəhşətinə qur-rə sədo məsəməne – zəmini firsiyeybe. Az zikə jəme: «Bıvitən!» Əmma hal eqiniyə bə har dıqləyni sə bərk zədə səşone. Az ıştə dasto oməyim karde boəvon, əmma çı foydə əvon həni mardəbin».

Camşed ıştə həlak bıə zoon bəştə yod vardeyədə zo-zo bəməy. Nıznə-me çı sıxan pəydo bıkəm bıvotım bəy, əncəx ıştə dasti nome çəy peştisə. In sıxanon bəminən vey təsir kardışone, azən bəmey piyeydəmbe.

İ-dı dəğiğə dəvarde. Çəyo iberdəmədə Camşedi rost kardışe ıştə nəzəron votışe: “Boçi Xıdo imkon doşe imon bıbun. Əy boçi cəzo doşe bəmə?”

Az votime: “Həğiğətən, az həmə cəvobon zıneydənim, kalı kərə be bə-zine ki, Xıdo bı jıqo hodison beyro imkon doydə, əmma vey vaxti, ım bo kışteyro, məhv kardeyro iyən həmçinin dızdiyero omə İblisi ko beydə.¹³⁴ Az zıneydənim ın koon bə çı səbəb omən bəşmə sə”.

Camşed sute-sute bəmeydəbe: “Vaxt hestbe az bı səbəb bə Xıdo vəynə gəzəb hiss kardeydəbim”. Çəyo əy həniyən de barzə sədo votışe: “Əmma esət az bə sə dəşeydəm ki, əmə sərəsey əzınimon bə Xıdo fikri iyən gəsbu ım İblisi koye”.

“Şımə sıxanədə həx heste” votime, “çumçiko zıneydənimon nıçiyə po-

dşoətiyonədə vāğə bəyon iyən çimbəpeştə çiç bəbe. Əmə bı dınyoədə vey kamə çiyon vindeydəmon, niyoniyə çiyon isə veyin”.

Az ləzəy mandim, çumçiko bı ın sıxanon çanədə mıvofiğ bey əmin nıbm. Bə Camşedi kəşə əzobi barədə intellektual mızokirə ne, dılvandi lozimbe. Berdəmədə divoədə bıə xolçə çımı fikiriş barde.

Camşedi ıştə sə rost kardışe edyəşəy bəmi. Jıqo bızın əy ıştəniş bə daşt səy.

“İ fincan çay piyeydone?” votəynə az təklif kardime.

“Esət ne” əy cəvob doşe. Çəyo əv oqarde bə sıftənə qəp iyən parsəy: “Bəs de Əyyub peyğəmbəri çiç be?”

“Əyən şımə gəzinə qin kardışe ıştə fərzəndon” votəynə az cəvob dome, “Şımə esət məse piyeydone çəy barədə? Şayət piyeydonebo, az co vaxtı boşmə bı barədə qəp bəjem”.

“Çımiku norohət məbən! Vey vaxtı ıştə zoon bəştə yod vardeyadə bə-meydəm. Əmma bəmi bıvotən, Əyyub peyğəmbəri çoknə gəbul kardışe ıştə zərər? Ğasbu ım bəçımı dardi koməq karde bəzine”.

“Çok esət kı, şımə məse piyeydone, az qəp bəjem”.

“Bəle, qəp bıjənən”.

“Şımə yodədəysə, zinə az votime ki, çəy tarsə hodisə bəçəy sə oməy. Həttə peyğəmbəronən tarse bəzinen iyən səhvon karde bəzinen. Zineydon əv boçi yolə peyğəmbərbe?”

“Xəyr. ıştə jimonədə yolə mecuzon karde qorə? Ğasbu Xıdo de Musa peyğəmbəri yaan İsa Məsihi vositə kardə mecuzonədə əyən nişo kardəşe?”

“Xəyr, bəçəmə zınəy qorə Əyyub peyğəmbəri jəqo mecuzon nişo kardəşni. Çımı səbəb həniyən soyəye, əmə həmməy mıəyyən gədar əy bəştə aid karde bəzinemon. Əyyub peyğəmbər dəhşətinə hodison çəy jimonədə boçi bey sənirəsoən, bə əzobi iyən bə balə doği petovey qorə yolə peyğəmbər hisob kardə beydə”.

“Rostiyən? Əv çoknəy omeydəbə əzobi iyən balə doği ehdəo?”

“İcozə bəbe Mığəddəsə Kitobi çəy həxədə votəyon bahandım boşmə?”

“Lutfən, bıhamyən”.

Az dəmandim bo hande: “Uz məmləkətdə Əyyub nomədə qıləy şəxs hestbe. Əv kamil, əməlisaleh, Xıdoku bitars iyən ıştəni şəriku nığə kardə insonbe. Çəy haftqılə zoə, seqlə kinəş hestbe. Əv haft həzo sə pəs, se həzo

sə dəvə, pencsa qit neqo, pencsa sə hə iyən veyə nokə-nayibi soybbe, şərgədə jiyə odəmon dılədə ənərbobə odəmbe”.¹³⁵

“Əv konco jiyeydəbe?” Camşedi birnişə cımı sıxan, “Şimə Uzbəkiston votiyone?”

“Xəyr, Uzbəkiston nivotime. Əmma məsəmə ki, kalı odəmon zənn kardeydən ki, əv Miyonə Asiyədə jiyə! Im koncosə Nezə Şərgədəbe, ǵasbu miosir İordaniyə məmləkəti tərəfədə. Əmə bə co peyǵəmbəron istinadon qorə vote bəzinemon”.¹³⁶

“Çok, az əncəx zıney piyəmə. İntasi qıləyərbobə Mərkəzi Asiyəviji ǵəzinə təsəvur kardime əv! Xahiş kardeydəm, dəvom bıkən”.

Az dəvom kardime bo handey: «Ruji ilahiye hestemonon omeydəbin bə Rəbbi huzur bo rostbeyro Şəytonən umjən qıniye bəvon oməy. Rəbbi votışe bə Şəytoni: “Çıkonco omeydəş?” Şəyton cəvobədə “dinyo nəvey-çameyku” votışe. Rəbbi votışe bəy: “Bcımı ǵul Əyyubi çok-çoki nəzər səǵandeyi zınəy? Oxo zəminisə bənə bəy bıəy ni. Əv kamil, əmə-lisaleh, Xıdoku bıtarı iyən ıstəni şəriku nıǵo doə qıləy odəmə”. Şəytoni jıqo cəvob doşə bə Rəbbi: “Əyyub hədəre vırədə məqəm tarseydə Xıdoku? Bəçəy conı, kəy, tənxo sipər bıə, əy nıǵo doəkəs Tınış bəqəm? Bəçəy dasti zəhməti həmməyı bərəkət doə, çəy ǵələ eqətəşe həmə məmləkəti. Esət daşt diroz bıkoş çəy tənxo bıstənoş çəyku, əv ıstı çəşi vədə mıtlaq Bəti lənət bəkardə”. Rəbbi votışe bə Şəytoni: “Çok çəy soyb bıə har çiy bəti təslim kardeydəm, əmma bəçəy conı məqın”. De jıqoy, Şəyton Rəbbi huzuro şe». ¹³⁷

Camşed parsəy: “Bəs İblisi çiç kardışe bə Əyyubi?”

“İblisi vey fəlokəton vıǵandışe bə peyǵəmbəri xıyzoni iyən mılki. İ ruji dılədə əy qın kardışe ıstə həmə fərzəndon iyən həmə mol-mələ”.

“Həmə fərzəndon? Çan qılə əǵılış hestbe?”

“Haft qılə zoə iyən seqlə kinə”.

“Daqlə fərzənd ikərəti marde! Çı dəhşəte! Im çoknə be?”

İ kəs oməy Əyyub peyǵəmbəri tonə votışe:

«Əy hələ sə kardəşnıbe ıstə sıxan, co qıləy nokə oməy jıqo votışe: “İstı zoon deştı kinon ıstə yolə boə kədə xorək hardeədə şərov peşomeədə iberdəmədə daştədə zumandə kulok rostbe iyən eqətışe kəy ço tərəfi. Kə rıjiye çı cıvonon səpe, həmməy mardin. İqlə az mandim ki, botı xəbə biyəm”». ¹³⁸ Çımı bəpeştə bə peyǵəmbəri çəy mol-mələ mardey iyən deşmeni kisibəkon tərəfo dızdiyə bey barədən xəbə rəsey. Ğərəyz bəy xəbə

vardə xıdmətəvonı, co xıdmətəvononən kıştə bin». ¹³⁹

Camşed parsəy: “Əmma Xıdo ohaştə əzni ın koon?”

“Bələ, rost voteydəşon: Xıdo ğadire bə zuy. Məsələn, İblisi cəhd kardışe İsa Məsihiyən bo kıştə: Əv kulosədə hiteədə İblisi zumandə vavaz vıġandəşbe, əmma İsa Məsihi bə vavazi iyən dalġon aşış beyro əmr kardışe. ¹⁴⁰ İntasi Əyyub peyġəmbəri vəziyyətədə Xıdo bə İblisi İştə doə sıxanı bə dumo penəqəti. Az əncəx qımon karde bəzinem ki, peyġəmbəri fərzəndon bə behişt şin iyən peso Əyyub deyəvon ivirədə be. Bı mənoədə jıqo balə doġ mıvəġətiye”.

“Çok, az sərəseydəm ki, əmə səbəbon həmməy zıneydənimon. Mıġəd-dəsə Kitobo bo handey dəvom bıkən. Əyyub peyġəmbər ın dəhşətinə fəlokəton ehdəo çoknə ome?”

Az dəvom kardıme: «Bı səbə Əyyub əştə dırnişe ıştə əbo, bırınişe ıştə səy mu iyən riş, zəvbədim olxarte səcdə kardışe. Əy jıqo votışe: “Bı dınyo qucili oməm, quciliyən başem. Bıdən Rəbbe, bıstənən Rəbbe. Şukur bıbo bə Rəbb nomi!” In hodison beədəsə Əyyubi qıno ġəzənc nıkardışe boştə iyən taxsırbəqiy nıkardışe Xıdo». ¹⁴¹

“Əv bıjıqo ciddi fəlokəti qorə bə vey çətinə vəziyyət eqınıyəbə” Camşedi votışe: “İ ruji dılədə ıştə fərzəndon həmməy iyən həmə mılki dasto şey! Kali odəmon mıhoribədə, buməlarzədə yaan sunami ġəzinə fəlokətonədə bı vəziyyət eqıneydən”.

“Rost voteydəşon” az deəy rozibim, “əmma Əyyub peyġəmbəri ın dəhşətinə hodison peştədə mandə bə çəş nıçıyə ġıvvon həxədə hiçiy zıneydənıbe. Məhz bı səbəb Əyyub peyġəmbəri təcubə boçəmə jimoni ro əhəmiyyətine. Jimonədə əmə vey çiyon qın bıkomonən, çımonku nımunə peqəte bəzinemon. Həmçinin, Əyyub peyġəmbəri əzobon bəçəmə jimoni təsir nişo kardə ətrofədə bıə həniyən yolə, nıçıyə ruhani mınəoqişə bəçəmə yod dənoydə”.

“Bəs çəyo çiç be?”

“Xıdo fərzəndi koon həniyən bevəc bin. Əmə handeydəmon”:

«Co qıləy ruji ilahiye hestemonon bə Rəbbi huzur rostbeyro omeədə Şəytonən umuj be bəvon, bə Rəbbi huzur rostbeyro oməy. Rəbbi votışe bə Şəytoni: “Çıkonco omeydəş?” Şəytoni cəvob doşe “dınyo nəvey-çamey-ku”. Rəbbi votışe: “Bəçımı ġul Əyyubi çok-çoki nəzər səġande zıne? Oxo zəmini dimisə bənə bəy odəm ni. Əv kamil, əməlisaleh, Xıdoku bitars iyən ıştəni şəriku niġo doə qıləy odəme. Mını vadar karde ki, hədəərə vırə-

də məhv bıkəm əy, əmma əv hələ kamil mandə”. Şəytoni jıqo cəvob doşe bə Rəbbi: “Pusti əvəzi pust! İnsan bəştə conı qorə ıstə har çiy bədo. Dıroz bıkə ıstə dasti pexəv bəçəy qujdi iyən astə, əv ıstı çəşi vədə hukman lənət bəkarde Bəti”. Rəbbi votışe bə Şəytoni: “Çok, Az əy bəti təslim kardeydəm. Əncəx çəy conı məstən”. Jıqonə, Şəyton Rəbbi huzuro şe iyən çəyo dəmande Əyyubi andomədə səyki bə po doj doə lıkon bo beşe. Əyyub boştə lıkon tırniyero qıləy dizə poə peqətişe nişte xoki dılədə. Çəy jeni votışe bəy: “Ujənən kamil bəbeş bəmandeş? Lənət bıkə bə Xıdo, bımard perəx!” Əyyubi cəvob doşe: “Lap bənə nodonə jenon qəp jəydaş. Çiç be, Xıdoku çoki gəbul bıkəmon, bevəci gəbul məkəmon?” İn gəziyon beədə Əyyubi nıvotışe boştə qıno gəzənc kardə qıləy kəlimən». ¹⁴²

“Əyyub peyğəmbəri bəştə əzobon qorə ittıhom nıkardışe Xıdo, əmma vey fikir kardeydəbe ki, boçi jıqo be. Qırəm əmə əncəx bə maddiyə dınyo diyə kardeydəmonbo, hodison nohəx çiyeydən iyən əmə əvonı bə sə dəşey zineydənimon”.

“Az bə sə dəşeydəm şımə çiç votey piyeydone, əmə əncəx fiziki, maddiyə hodison vindey zineydəmonbo, jıqo çiyon barədə şiney çətinə”.

“İmən roste. Peyğəmbəri kalı duston bıə hodison barədə məseədə oməyn bəy bo peqiniye. Əvon peyğəmbəri vindeədə bərk tarsəyn iyən nıznəşone çoknə izoh bıkən imi. Əvon fikir kardışone ki, bənə Əyyubi qıləy salehə odəm çe Xıdo xəy-dıvo əlomət bıə baxtəvərə iyənərbobə jimon jiyənine”.

Camşedi votışe: “İmrujən odəmon veyni bənə bəvon şineydən, əvon voteydən, ehanə kiysə əzob kəşeydəbo, bəçəy qıno qorəye im insoni ıstən səhve. Məsələn, induiston iyən buddiston voteydən ki, şayət inson çoləx yaan ku moəku bıəbo, yaanki kosıb yaan jinə kastə xıyzonədə moəku bıəbo, im əve ki, ıstə sıftənə jimonədə qıno kardəşe. Şayət şımə əzob kəşə odəmi jıqo qınobəqi kardeydonbo, bəy mərhəmət nişo karde nıbəzineyon”.

“Çımı zınəy im vey oşkoye! Həlbətən, peyğəmbəri dustonən jıqo şineydəbin. Vey əsron bəpeştə İsa Məsihi vaxtədən odəmon şineydəbin ki, noxəşi çe insoni qıno səkiştəye. Əmma İsa Məsihi təmomən fərğinə mınosibət nişo kardışe”.

“Çoknəy?”

“Əmə İsa Məsihi həxədə Mıgəddəsə Kitobədə handeydəmon:

«İsa de roy şeədə vindışe movardo qıləy kuyə odəm. Şoqirdon parsəyn

Çəyku: “Rabbi, ki qıno kardışe ki, ım odəm ku oməy bə dınyo: ıştən, yaan çəy pıə-moa?” İsa cəvob doşe: “Nə ıştən qıno kardışe, nəən çəy pıə-moa. Əmma Xıdo koon çəy jimonədə bıçıyın votəynə jıqo be. Çanə ki ruje, Mını Vıgandəkəsi koon kardəninimon. Rəyrə şəv omeydə, bəvədə hiçki ko karde əzını. Çanə ki dınyoadəm, çe dınyo nur Azim». In sıxanon vote bəpeştə Əy tu kardışe bə zəmin, umjən kardışe bə tuli, dəsüşe həmonə tul bə kuy çəşon. Çəyo votışe bəy: «Bışi, dənışt Siloami hovuzədə». «Siloam» sıxani mənə «vıgandə bıə» votəye. Əvən şe dənışte iyən oqarde vinde zineydəbe”.¹⁴³

“Əy kuyə odəmi xəş kardışe!” Camşedi vanqipuri ucadan nido kardışe, “İm əvə ki, Əv əzobi gəbul kardeydəni, əy çok kardeydə!”

“Bələ. Az jıqo hisob əkeym ki, bə əzobi mıvıgə cəvob rəhmə. Qirəm Əgər mımkuəbo, əmə koməqəti kardəninimon. İsa Məsih bə noxəşinə iyən əzobkəşə odəmon rəhm kardeyro şifo doydəbe bəvon. Əmə handeydəmon: «İsa səkuyeydəbe şəhron iyən diyon həmməy, təlim omuteydəbe çəvon sinaqoqonədə. Bəyon kardeydəbe Osmoni Podşoəti Şoyə Xəbə, şifo doydəbe bə har curə noxəşi iyən mərəzi.

İntasi İsa izdihomi vindeədə rəhmış oməy bəvon, çumçiko betağət iyən beçarəbinbənebeqələvonəpəson”.¹⁴⁴

“İm fərginə çe Əyyub peyğəmbəri duston minosibətişən. Əvon şineydəbin ki, əzob çe qıno səkiştəye”.

“Roste. Bəvonku şəvğət iyən əsl rəhm nıbe, bı səbəbən əvon Əyyub peyğəmbəri qıno karde qımon kardışone iyən cəhd kardışone bəçəy əzobi həx bıdən. Peyğəmbəri «dılvanı doə» duston çanə nıboən zineydəbin həğiğəti, əmma əvon jıqo zənn kardeydəbin ki, həmə həğiğətiön zineydən. Əmə həmməy zineydəmon ki, kalı əzobon çe qıno səkiştən. Im çəmə ıştəni yaan bəmə təsir nişo karde zınə co kəsi qıno be bəzine. İntasi ım həmə hikoyə ni».

Camşed parsəy: “Əyyub peyğəmbəri hikoyə oxoy çoknə be?”

«Mılxəs, Xıdo İştən mıdoxilə kardışe iyən qəp jəşə de həmməy. Xıdo nıdoşe həmə cəvobon, əmma çəmə nızinə insoni fikiron sənirəsə “yolə mənəzərə”ş nişo karde bəvon. Əyyub peyğəmbər bə Xıdo etirof kardışe nafqo ıştə bə sə dənışə çiyon həxədə votəyon.¹⁴⁵ Çəyo Xıdo bə peyğəmbəri duston qıləyni mırociət kardışe, votışe: «Az rıkno bıəm bəşmə iyən bəşmə dıqlə dusti, çumçiko şımə Çımı xıdmətəvon Əyyubi gəzinə Çımı həxədə rost bıə sıxanon nivotoyone».¹⁴⁶

“Xıdo bə Əyyubi Çımı xıdmətəvon voteydə. Boçi Xıdo bə Əyyubi Çımı peyğəmbər voteydəni?”

«Xıdo təsdiğ kardışe ki, Əyyubi Çəy barədə “rost” bıəy qəp jəşe, əmma əmə bı səbəb vote əzınimon ki, Əyyub “peyğəmbər”be! Peyğəmbər əncəx Xıdo həxədə rosti votəkəs niy, həmçinin Xıdoku sə vəhyi bə co odəmon rosniyə Xıdo daynəye».

“Əyyubən imi kardeydəbe?”

“Bələ, jəqoye ki, heste! Əyyub çe Xəlləği-Aləmi boəy okardə nığılə mənoynə mənəviyə həğiğəton zıneydəbe. Əyyubi votışe:

“Əmma az zıneydəm ki, mini Hıriyəkəs jiyeydə, oxoədə Əv zəmini səpe bəmande. Çımı pust ni bey bəpeştə andom bəstem Xıdo bəvindem. Az Bəy diyə bəkam, co kəs ne, az deştə çəşon bəvindem. Imeha, çımı, con həsrətiku beşeydə!”¹⁴⁷

Im Əyyubi əncəx Xıdoku de vəhyi vositə sə yolə həğiğətbe.

“Bəs oxoədə Əyyub peyğəmbər çiki barədə voteydə? Oxoədə zəmini səpe mandəninə Hıriyəkəs kiye? Camşed parsəy iyən “Boçi məhz Hıriyəkəs?”

“Əyyub peyğəmbər zıneydəbe ki, çəy hestışe Xıloskor iyən Əv ozod iyən xılos bəkarde əy yaan bəhəriye. İntasi hırıye bə dumo səye, mıəyən məbləğ doydəş, mılki bə dumo oqordıneydəş. Şımə zınəy Ki karde əpişe imi bo Əyyubi? Şımə fikro, doənin bıə məbləğ çiçbe? Boçi Əyyub ıştə Hıriyəkəsi zəmini səpe mandə vaxtı de besəbrəti bə çəşbe?”

“Çımı zınəy şımə İsa Məsihiku qəp jəydon, əmma Əyyub peyğəmbər, çəmə gəzinə, əmə İsa vaxtiku bəpeştə jiyey gəzinə, əvən İsa Məsihi vaxtiku vey soron bənav jiyə”.

“Roste! Məhz bı səbəb çəy kardə peyğəmbərəti jıqo ecozkore: Xıdo İştə kardənin bıə çiy sıftəku zıneydəbe! Əmə Əyyubi peyğəmbərəti bə vırə rəse Şoyə Xəbədə de in sıxanon vinde bəzınemon:

«Çumçiko çe Xıdo bə həmə insonon xılos vardə lutfi zuhur kardışe. In lutf bəmə omuteydə bexıdoəti iyən dınyoviyə ehtirosən rədd bıkəmon, bı dovrədə de ağıl-kəmoli, saleh iyən bə mominəti mıvofığ qıləy umr bıjiyəmon. Bı vaxtədə bəmə bəxtəvərəti vardə umi bə rosti beşey, gədirə Xıdo iyən çəmə Xıloskor İsa Məsihi izzəti zuhuri çəş bıkəmon. Əy İştəni boəmə fido kardışe ki, əməni har curə beğanunəti bıhırı, təmiz bıkə Bəştə məxsus iyən bo çokə koon dastpoçə bıə qıləy xəlg bısoxtı».¹⁴⁸

“De jıqoy, şımə voteydon ki, Əyyub peyğəmbəri sıxanon de İsa Məsihi vositə bə vırə rəsəyn?”

“Beşək! Sıxani rosti, İsa Məsihi İştə barədə votışe:

«Çumçiko çe Xıdo bə həmə insonon xılos vardə lutfi zuhur kardışe. In lutf bəmə omuteyde bexıdoəti iyən dınyoviyə ehtiroson rədd bıkəmon, bı dovrədə de ağıl-kəmoli, saleh iyən bə mominəti mıvofiğ qıləy umr bı-jıyəmon. Bı vaxtədə bəmə baxtəvərəti vardə umi bə rosti beşey, ğadire Xıdo iyən çəmə Xıloskor İsa Məsihi izzəti zuhuri çəş bıkəmon. Əy İştəni boəmə fido kardışe ki, əməni har curə beğanunətikü bıhırı, təmiz bıkə Bəştə məxsus iyən bo çəkə koon dastpoçə bıə qıləy xəlğ ofəyi».¹⁴⁹

«Şımə “hətto Bəşəri Zoə vey odəmon hırıyeyro, İştə jimoni doyro oməy” voteyədə cici nəzədə qəteydəbiyon? Im Bəşəri Zoə kiye?”

«İsa Məsih vey vaxtı Bəştə jıqo voteydəbe. Çəy in sıxanon məsəkəson Daniel peyğəmbəri vində vindemoni bə yod vardeyden. Əv həmə milləton idorə bıkə bə “Bəşəri Zoə” oxşəş doə Şəxsi təsvir kardeydəbe».

“Rostiyən? Az Daniel peyğəmbəri barədə məsəmə. Jıqo voteyden ki, Daniel peyğəmbəri ğəb Uzbəkistonədəye! Vindemonədə əy çiç vindışe?”

“Bıpiyone imi boşmə bahandem”. Az peqətime Miğəddəsə Kitobi iyən Danieli kitobi haftminə semoniku handime:

«Şanqo omə vindemonədə vindime ki, iməha, bə bəşəri zoə oxşəş Şəxsi de osmoni avon omeydə. Əv nez be bə Əzəlikü Hest Bıəy iyən Bəçəy huzur vardə be. Bəy hakimiyyət, izzət iyən podşoəti doə be ki, bə həmə xəlğon, milləton iyən zıvonon mənsub bıə odəmon bəy xıdmət bıkən. Çəy hakimiyyət oxoy nıbə zolə hakimiyyətə. Çəy podşoəti əslo ni əbini».¹⁵⁰

“Votey piyeydone ki, İsa Məsih jıqo podşo bey iddo kardeydəbe?” Camşed de təcubi parsəy.

«Hejo jəqo, bəle. Əmma Əy həmçinin izoh kardışe ki, Çəy Podşoəti çı dınyoku niy.¹⁵¹ Əy piyeydəşnıbe ki, odəmon jıqo bızının ki, Əv bə Roməvijon vəynə bə usyani rəhbərəti karde hozı beydə. Sıxani rosti, Yəhudıyon Roməvijon bə İsa marde hıkmı doyro məcbur kardey qorə çe İsa podşo bey iddo kardey voteydebin. Bə vaxtı Yəhudıyon Yunancə “Christos”, yəni “Məsih”, “Məsh kardə bıəy” nom doə qıləy Şəxsi çəş kardeydebin. İntasi əvon fikir kardeydebin ki, im Roməvijon Yəhudıyon ozod kardə istilovon-siyasi hakim bəbe. Əvon sənirəseyn ki, İsa Məsih əvoni həniyən yolə təhlükəku, İblisiku ozod kardeyro omə; sıxani rosti əvon çəy əsir-bin».

«Əmma odəmon bəy “İsa Məsih” yaan “İsus Xristos” votışone. Əy, İştən Bəştə jıqo votışe məqəm?»

“Kali vaxtı Əy İştən piyeydəşnibe jıqo bivotın Bəy, əmma kalı vaxtı imi İştən oşko voteydəbe. Sıxani rosti, Yəhudi rəhbəron piyeydəşonbe bı-kıştın Əy, çumçiko Əv iddo kardeydəbe ki, Xıdo vığandəşə Əv”.

“Əv çiç voteydəbe?”

Çimi cəvobədə az Şoyə Xəbədə ın hissə handime:

«Əmma İsa damə beydəmibe. Sər kahini isə votışe Bəy: «Tini ğəssəm doydəm bə hest bıə Xıdo, bivot bəmə, Tiniş Xıdo Zoə Məsih?»

İsa votışe bəy: «İştı votəye. Həttə voteydəm başmə: çımı bəpeştə bə-vindeşon Bəşəri Zoə niştə Ğudrətin Bıəy rostədə iyən omeydə osmoni avonsə». Bəvədə sər kahini dırnişə iştə tanədə bıə olət, votışe: «Əy küfr kardışe bə Xıdo! Həni çı ehtiyoc hestimone bə şoydon? Esət məsəone Çəy küfr vote! Bə kon ğəror oməyşon şımə?» Əvon cəvob doşone: «Əv loyiğə bə marde cəzo».¹⁵²

«İyo sər kahin parsəy İsa Məsihiku ki, Əve Xıdo Zoə “Məsih” ya ne; İsa “Bəşəri Zoə” yaan Daniel peyğəmbəri vindemonədə bıə Şəxs be-nibe barədə parseydəni. Həlbətən, Bəştə Xıdo Zoə votə insoni ittıhom karde roste» Camşedi votışe.

«Əmə sərəsəninimon ki, Yəhudiyon bə “Xıdo Zoə” kəlimə həmçinin siyasi mənoə doydəbin. Im omənin bıə podşo, Məsihbe. İsa Məsihiku təxminən i həzo sor bənav Xıdo votəşbe bə Davud peyğəmbəri: “İştı umr bə sə rəseyədə bənə iştə dədə-bobo çı dınyoku şə vaxtı bəştı vırə iştı fərzəndi – iştı zoon qıləyni rost bəkardem iyən çəy podşoəti ğoym bəkardem. Əv Bomı kə bədute iyən Az çəy taxtı zol ğoym bəkardem. Az bəy Pıə, əv isə Bəmə zoə bəbe. İştə lutfi ıstısa bənav bıə odəmiku bə dumo səy ğəzinə çəyku bə dumo nibəstem. Əy İştə kəy iyən İştə podşoəti səpe zol bənom, çəy taxt zoləti ğoym bəmande”.¹⁵³ Camşed, iştı zınəy, ın peyğəmbərəti bə ki aide?»

«Jıqo çiyeydə, Daniel peyğəmbəri “Çəy podşoəti əslo ni əbını” kəlimon “Bəşəri Zoə” barədə kardə bə peyğəmbərəti sıxani aide».

«Roste! Əmma bı hissədə Xıdo “əv isə Bəmə zoə bəbe” voteydə. “Zəbur” Kitobi dımınə Məzmurədən “Məsh Kardə bıəy” barədə voteydə. İyo Xıdo Bəy əncəx podşo ne həmçinin İştə Zoə ğəzinə mırocıət kardeydə. Bı səbəbən yəhudiyon çəş kardə bə Məsihi “Xıdo Zoə” dəmandin votey. Çəvon fikro Məsh kardə bıə Şəxs əvonı Roməviyonku xilos əkey. Məhz bı

səbəb sər kahin parsəy İsa Məsihiku “Xıdo Zoə Məsih Tınış?” Jəqəən, co qıləy odəm İsa Məsihi vindeədə votışe Bəy “Rabbi, Tı Xıdo Zoəş, İsraili Podşoş!”¹⁵⁴

«De jıqoy, şımə votey piyeydone ki, imon həmməy eyni şəxsi nomonin? Bəs bə eyni insoni həm “Bəşəri Zoə”, həmən “Xıdo Zoə” votey zidd ni?»

«Bə həmə mətni diyə nıkomon, çoçun bəçiye. Daniel peyğəm-bəri “bəşəri zoə oxşər Şəxsi” vindeədə zəminisə yaən osmonədə vinde təsvir kardeydəbe?»

“Təsvirədə oj-oşko çiyeydə ki, im, osmonədə, Xıdo tonobe”.

“Bə Daniel peyğəmbəriən yolə təsir nişo bıkə əvbe ki, Osmonədə jıqo səlohiyəti iyan ǧırvə, sıxani rosti, bə insoni formə molik bıə şəxsi doə be! Osmoni vindemonədə peyğəmbəri ıstə fikri bə insoni aid bıə xısusiyəton cəm kardışe”.

“Votey piyeydone ki, iyo, zəmini dimisə İsa Məsihi təsvir kardə kəson bə co qıləy çiy qorə hədəyon mandin?”

“Roste! Məsələn, İsa Məsih mardeədə, çəy marde hətto Yəhudi nıbə Roma sərbəziyən təsir kardışe iyan əv dəmande bə İsa Məsihi hurmət karde. Şımə zınəy Roməviyə sərsa çiç votışe?”

“Yəğın ki, İsa Məsihi mıǧəddəsə xosiyəti həxədə çiçsə votışe?”

«Roste! Romə sərbəz İsa Məsihi marde vindeədə “rostiyən, im Odəm Xıdo Zoəbe” votışe.¹⁵⁵ Vey ehtimol ki, əy çe Yəhudiyon oko doə Məsihi nomi ne, İsa Məsihi xosiyəti barədə şəhodət kardeydəbe».

Camşed ləzəy bə dumot şe, çəyo votışe: «Urusə zıvonədə qıləy xonəxo həxədə exrocə sıxan voteyədə “sıpə zoə” kəlimə oko doydəmon. Həlbətən, im əv ni ki, insoni moə həǧiǧətən sıpəye, əmma həmonə şəxsi xosiyəti təsvir kardeydə. Ğərəyz bimi, ehanə şımə qıləy xonəxo vey hurmətinə iyan çokə xosiyəti ğeyd kardey piyeydonebu, bəy “Xıdo Zoə” voteyədə çəy əməlonədə Xıdo vinde zıney ğeyd kardeydəşon».

«Zıneydon, Camşed, İsa Məsihi i kərə votəşbe: «Xəyli vaxte ki, Az deşmənim, Filip Mını nızne bəqəm? Mını vindəkəsi, vindəşe Pıən. Bəs tı boçı “Pıə nişo bıkə bəmə” voteydəş?»¹⁵⁶ De İsa Məsihi qəp jəyədə, Çəy jimoni, mecuzon iyan xosiyəti vindeədə odəmon jıqo zıneydəbin ki, insoni formədə bıə bə Xıdo rast oməyn».

«In nomon İsa Məsihi xosiyəti iyan təbiəti nişo kardeydən votəynə Camşed şıneydəbe “Bəşəri Zoə” iyan “Xıdo Zoə” nomon isə “İsraili Po-

dşo” yaan “Məsih” mənə doydə. İsa Məsih boçi imi oj-oşko voteydənibə? Boçi co sıxanon oko doydəbə?»

“Şimə şineydon ki, Əy jəqo bərmalə votəşbəy, odəmon Əy gəbul əkeyn? Əy imi əncəx de votə sıxanon ne, həmçinin de mecuzonən nımo-yiş kardışe. Çəy beqınəə jimoni Çəy İştə həxədə votə sıxanonsən həniyən zumandə şəhodətbe. Əmə həmməy zineydəmon ki, əməlon sıxanonsə həniyən zumand qəp jəydən”.

Camşedi ləzəy tam jəşe, çəyo berdəmədə bəştə oməy votışe: – «Zineydon, esətnə Dalay-Lama marde bəpeştə Tibetədə çiçon bəben, i dəğəliğə təsəvur kardıme. Çımı zınəy, qirəm Tibeti səbəsoon qıləy co şəxsi tojə Dalay-Lama bey bıpiyışone, əvon əy de in nomi sədo nibəkan, çumçiko Çini hukuməti əpinişə bizinin əv kiye. Əmma əvon bə tojə şəxsi Dalay-Lama bey mane bey bıpiyışone, əy de in nomi sədo kardəninin. Jəqəən, İsraili Romə işğal kardə vaxti Yəhudıyonən bə Məsih nıbə qıləy merdi co nomon voteydəbin».

Az votıme: “Mərağınə mığoyisəye, Camşed, az şiməni çok bə sə dəşəydəm”.

“Jəqo yəni” Camşedi dəvom kardışe, “oxoədə İsa Məsihi əzob kəşəşe iyən marde. De jıqoy, Əy çiç karde zınəşe? Çəy Podşoəti koncoye?”

“Çəy Podşoəti nişə coğrafi marzon. Əy Podşo gəzinə gəbul kardə odəmon jimonədə Əv podşoye. Çəy gələbə, odəmon jimoni de tosə oxoy pobandonədə oqətə toykiyə hakimiyyəti səpeye. Deştə marde mıkəmmələ iyən insonon loyiğ nıbə ғırbon doşe, Əy kəşəşe çəmə qıno cəzo, çəmə har qıləyni loyiğ bıə cəzoş İştə səpe peqəte. İmi kardışe ki, əməni bə İblisi ғul beyku ozod bıkə iyən Osmonədə tojə, Zolə Podşoəti bısoxtı. İm Çəy Zolə Podşoətiye”.

“De jıqoy, əzob həniyən bə qıləy yolə çiy bardə roye. Be bəzine, im şimə Əyyub peyğəmbəri həxədə bə votəy oxşəş doydə. Çəy duston isə şineydəbin ki, çəy əzob çəy kardə qıno səkiştəbə, əmma sıxanı rosti, im de İblisi vındənibə ruhaniyə vəynə mandey səbəbobe”.

«Şimə rost voteydəşon, Camşed: Az nafka bı barədə jıqo şınənıbım! Bələ, Çəy Ozod karde barədə kardə bıə peyğəmbərətisə əleydə Əyyub peyğəmbəri jimonədə bıə peyğəmbərəti noxtəyi-nəzərişən heste. Sıftə çımı bə yod vardey gəzinə, çəmə hərəkəton çəmə sıxanonsə həniyən vocibin. Əyyub peyğəmbəri vəziyyətədən jıqobe. Çandə əzobonədə əv mənəviyə fakton har çiyse həniyən vocib hisob kardeydəbə. Çəy mınosibət bə

İsa Məsihi minosibəti oxşəş doydəbe. Şoyə Xəbədə nıvıştə beydə:

“Şımə məhz bı səbəb dəvət kardə biəyon. Çumçiko Məsihiyən bəşmə qorə əzob kəşəşe iyən boşmə nımunə be ki, şımənən Deçəy noə riyə bışənən. Əy hiç qıləy qıno nıkardışe, Çəy qəvo benişe qıləy hilə sıxan.

Dımjon doşone Bəy, Əv isə cəvobədə dımjon nıdoşe, Əzob kəşəədə rıjd noməy bə hiç kəsi, Bərəks, təslim kardışe İştəni bə ixlosinə Hakimi”.¹⁵⁷

«Şımə voteydəşon ki, İsa Məsih beqınobe?»

«Bələ. İsa Məsihi «hiç qıləy qıno nıkardışe» sıxani hestışe səbəb, çumçiko əncəx bı jıqo vəziyyətədə Əv Xıloskor bey bəzine. Ayədə in sıxanonən hestin: «Əy İştə andomi səpe peqətişe çəmə həmə qınon, bə çomex bardışe ki, əmə bə qıno minosibətədə mardə, bə salehəti bijiyəmon. Deçəy yaron şımə şifo səyone». ¹⁵⁸ Qirəm Əyyub peyğəmbər, yaan İsa Məsihi gəzinə Xıdo yolə şəxsiyəton loyiğ be-be hurmət iyən ləyoğət nişo kardə nibe, bəmə boçi nişo doəninin? Əmə Əyyub peyğəmbəri, yaan İsa Məsihi jimoniku in dərsi omutəninimon: Xıdo zıney, çe Xıdo xəy-divon səysən həniyən vocibe».

“İyoən əsos əve ki Xıdo həxədə zıney ne, Əy şəxsən zıney lozime”.

“Rost voteydəş, Camşed. Vey odəm çe Xıdo peşkəşon səy piyeydəşe, əmma əvon de əy Doə Xıdo iştəni minosibəti inkişof kardeyro mərağın beydənin. Çəvon ehtiyoci beədə divo kardeydən iyən Xıdoku xahiş kardeydən ki, əvone bekə çı vəziyyətədə, əmma əvon quş doy piyeydəşonni bə Xıdo bəvon votəyon. Əvon boştə jimonro çe Xıdo irodə zıney yaan bə Xıdo kardə dəvəti əməl karde piyeydəşonni”.

“Ah, bələ! Çəmə veyni jıqomon” Camşed rozi be, “əmə peşkəşon piyeydəməne, əmma Doə Xıdo zıney piyeydəmonni! Əmma az həniyən çok zıney piyeydəmə Əy. Xıdo lutfkore. Əv jimon doəkəse, həmə çokə çiyon doəkəs Əve. Diyəməkə ki az vey əzob kəşəmə, çımı fikro Xıdo çımə jimonədə bəmi doə qədə Munirə peşkəşi qorə Bəy təşəkor karde bəzınem! Əmma deti rozim ki, maddiyə tənxsosən, xıyzoni yaan dustonsən vey, Xıdo çok zıney həniyən vocibe”.

Bərdəmədə az sərəsəym ki, Camşed həni demı ne, de Xıdo qəp jəydə. Əv urusə zıvono bə tacikə zıvon ovaşte, az həni sərəseydənıbım bəçəy votəyon, əmma peso əy bomı izoh kardışe ki, bə Xıdo divo kardeydəybən: “Ha Xıdo, bəmi ciqə bıdə, İştı bəmi votəyon iştə jimonədə bə vırə rosniye bızınım”.

Semon 8

Uzbəkiston: Fərzəndon yol kardey

Tacikistano bə Uzbəkiston marzi ovaştey ğeyri-adi qıləy təcubəyə. Xujando bə marz şeyro az təkxi qətənin bim. İyo pardi har dı tərəfədə biə dıqlə osonə dərvozə məholon co kardeydəbe çe iyəndiku.¹⁵⁹ De maşınon marzi ovaştey icozə nıbe, dejiqoy, az «bə hiç kəsi məxsus nıbə» vırəy bə Uzbəkiston piyodə ovaştənin bim. Çə marziku mini bə Daşkənd bardə co qıləy nəqliyoti vositə qətənin bim. Bəçımı yod oməy ki, iminə kərə Tacikistoni iyən Uzbəkistoni arədə biə marzi ovaşteyədə imi hiç zıneydənbim. Im 1982-nə soribe, həmə ərozi bə Sovet İttifoqi məxsusbe. Az Səmərqəndə bə ğədimi Pəncakənd şəhri arxeoloji ərozi səyohət kardəme. İ həzo sor iyo Soqidian odəmon mədəniyyəti inkişof kardeydəbe. Çəvon zıvonon bə İron qrupi aidbe, Səmərqənd isə Avşumə Roədə vırəbəvırə biə ticorət mərkəziyon qıləynibe. Hətto imruj bə hind-avropa zıvoni qrupi aid biə tacik iyən farsı zıvononən Səmərqəndi kuçonədə qəp jə beydə.

Az Xorəzm viloyətədə vırəbəvırə biə Xivay şeyədə tırkə zıvonon, xısusən uzbək zıvoni həniyən vey məseydəbim. In ğədimə şəhri qırdo nəveədə arxitektura yolə təsurat bəxş kardışe bəmi, xısusən şəhri ğalınə divon iyən nafaqonə şəhri dılədə əzəmətinə barzə ğullə. İntasi binonsə həniyən vocib biəy iyo jiye odəmonbin.

Az Xivani tanqə xəlvətə kuçonədə nəveədə bə kuçədə hənək kardə əğılön rast oməym. Piyeydəmnıbe bəçəvon hənəki umuj bıbum, əmma ləzi mandim mışohidə kardime əvon, berdəmədə əvon vındışone mini iyən qırda bin çımı qırdo. Çəvon qıləyni vındışe çımı kamerə iyən xahiş kardışe çəvon həmməy şikili bıkəşim. In xahişi rədd karde nəbi!

Bı vaxtı dıqlə yolə odəm bə bəleti və beşe. Əvon deştə fərzəndon qəp jə şəxsi – im noməluma odəmi bəştə kə dəvət kardışone. Sıftə az təcub kardime, əmma çəyo fikir kardime ki, de çivrəyjə xıyzoni tanış beyro im

çokə imkon bəbe.

Nıştimon dəmandimon çay peşome, əğılon isə ujenən bo hənək kardeyro vitin bə kuçə. Az həni votəmbe bə kəsoybi Cəsur iyən Nərqizə ki, çımı pencqılə əğıl iyəndıqlə kinə nəvə hestime, əmma bı informasiyə çəvon cəvobi çəş kardeydənıbim. Cəsur ujenən bə çay ekardə Nərqizə edyəsey, çəyo votışe bəmi: “Pencqılə əğıl hestiyone. Çokne oqəteydon əvoni? Valideyn bey vey çətinə”.

Az parsəym: “Boçi bı həxədə parseydeşon? Şımə çiçsə problem hestiyone?”

“Əmə piyeydəmone çəmə fərzəndon çok yol bıbun, rostə jimon bıjiyin, əmma şımə bəvon rosti votey, co kəsi bə daşt dənınoy, hurmət oqətey, co kəsi çiyon peniqətey iyən həniyən co çiyon...çoknəy omuteydeşon?”

“Fərzəndon yol kardey hoson niy” az deyəvon rozi bim, “tərbiyə doy çəmə jimonədə rast omə ən çətinə koon qıləyniye. Həyf ki, bimi hosonə cəvob niy”.

Çəyo bəçımı yod dəşəy Qazaxıstanədə çımı kardə qıləy sohbət iyən az dəvom kardıme: «Valideynon veyni ıstə fərzəndon mıkəmmələ şəxs karde zınə qıləy “sehrinə sıxan” zıney orzu kardeydən! Əmma hiç ki jıqo qıləy “sehrinə sıxan”i hələ kəşf kardəşni!”

“Şımə çoknə yol kardiyone ıstə pencqılə əğıl?”

“Vey səhv əkemon! Əmma tərbiyə koy bəmə omutə Miəllim heste”.

“Əv kiye?”

«Tərbiyə icad kardə Şəxs! Az Xıdo nəzədə qəteydəm: şımə şıneydon ki, Xıdo jıqo çətin ofəyəşe tərbiyə doy ko? Xıdo iminə merdi iyən jeni ofəyədə bəvon əmr kardışe: “Pevatən, heyve bıbən iyən eqətən zəmini dimi iyən soyb bıbəm bəy... hıkmronəti bıkən”.¹⁶⁰ Şayət Xıdo bəmə fərzənd bə dınyo vardey imkonı doəşebu, bə iminə odəmon heyve bey zəmini dimi eqətey asbardəşebu, həlbətən, Əv bəmə fərzəndon saleh yol kardeyro ən çokə roon həxədə kalı məslohaton doəninbe, jəqo ni?»

Cəsuri votışe: “Az i kərə bı barədə fikir kardəmbe”, “de jıqoy dəmandim Ğironədə bo nəve, əmma fərzəndon tərbiyə karde barədə nıznəmə çiçsə pəydo karde! Az mılki varisəti həxədə qıləy vırə pəydo kardıme əyo votə beydə ki, zoon kinonsə dı kərə vey meris səninin.¹⁶¹ Co qıləy hissən hestbe, əyo votə beydə ki, əmə bəpe ıstə fərzəndon nıkıştəmon.¹⁶² Ğironədə fərzəndon barədə ən çokə təlim jıqoye: tənxo iyən fərzəndon bı dınyodə bıə jimoni naxşe».¹⁶³

Az parsəym: “Zineydon, Suleyman iyən Davud peyğəmbəri fərzəndon həxədə çiç nıvıştəşone?”

“Əvon çiç voteydən?”

“Suleyman peyğəmbəri nıvıştəşe”:

“Fərzəndon Rəbbi doə baxşən, bətni bəhrə Çəy mikofote. İnsoni cıvonəti vaxtı fərzəndonış bibo, im bə qıləy pəhlivoni dastədə biə tiyon oxşəş doydə. Tiyədoni jıqo pur biəkəs çı baxtəvərə! Dərvozəku deştə əleydoron canq kardeədə xəcolətəjə əbini”.¹⁶⁴

Davud peyğəmbəri isə Zəburədə nıvıştəşe:

“Pıə bəştə fərzəndon rəhm karde gəzinə Rəbbən Çəyku bə tarsəkəson jəqo rəhm kardeydə”.¹⁶⁵

Davud peyğəmbər çəmə de Xıdo arədə biə minosibəti çəmə deştə fərzəndon arədə biə de minosibəti miğoyisə kardeydə. Xıdo deyəmə bənə İştə fərzəndon rəftor kardeydə».

«Əmma şımə vote əzinişon “çə Xıdo fərzəndonış heste”» Cəsür Xincianqədə çımı rast omə Əli gəzinə şineydəbe.

«Şımə zineydeşon iminə inson biə Adəmi həxədə Miğəddəsə Kitobədə çiç nıvıştə biə?” az cəvob dome, “Adəmi nəsil şəcərədə Adəm “Xıdo zoə” gəzinə təsvir kardə beydə.¹⁶⁶ In kəlimə Adəmi bioloji mənədə bəşəri valideynon gəzinə Xıdo zoə bey mənə doydəni, həlbətən, imi hiç bo izoh karde ehtiyocən niy. Tovratədə votə beydə ki, Xıdo “zəmini xoko” ofəyəşe Adəm iyən jimoni nəfəsi pu kardışe bəy, Adəməni jiyə hestemon be.¹⁶⁷ İntasi Miğəddəsə Kitob voteyde ki, valideyn bəştə əğili gəyd mandey gəzinə Xıdoən bəştə ofəyə insonon gəyd mnadeyde. Im təcubin niy, çumçıko əmə Xıdo tərəfo ofəyə kardə biəmon iyən sıxanı rosti çəmə həmməy əcdod əve».

“Əmma Adəm peyğəmbər iminə insonbe, həlbətən əy, de Xıdo xısu-siyə minosibət hestışbe” Cəsuri əlovə kardışe.

Az cəvob dome: «Co peyğəmbəronən, şımə iyən azən daxil, Xıdo həmə bəşəriyyəti pıə gəzinə təsvir kardeyde. Məsələn, Mələki peyğəmbər voteydebe:

«Çəmə həmməy pıə i ni bəqəm? İqlə Xıdo onifəyəşe bəqəm əməni həmməy? Jəqo isə boçi əmə iştə pıəon bastə əhdi ləğv kardeyde, bəştə hamsiyə xəyonət kardeyde».¹⁶⁸ Hejo jəqoən, Yeşayə peyğəmbər insonon həxədə qəp jəyde voteyde ki, əvon bə Xıdo sıxanı quş nıdoə fərzəndon oxşəş doydən:

«Ha osmonon, bıməsən, ha zəmini dim, quş bıdən! Çumçiko Rəbbi jıqo votışe: «Fərzəndon perosnime, yol kardıme, əmma əvon Bəmi vəynə usyonkor bin». ¹⁶⁹ Xıdo deyəmə bənə İştə piyə fərzəndon rəftor kardeydə, əmma kalı kərə Əv bənə pıə bəmə cəzo doydə».

“Cəzo doydə bəmə? Bəle, bəçəmə fərzəndon cəzo lozime!” votəynə Cəsür rozi be, əmma Xıdo bəmə şoknə cəzo doydə?”

Suleyman peyğəmbəri nıvıştəşe:

«Çımı zoə, bə Rəbbi doə tərbiyə xor diyə məkə, nıfrət məkə Bəçəy mızəmməti. Pıə ıstə piyə zoə çoknə mızəmmət kardeydəbo, Rəbbən ıstə piyəy jəqo mızəmmət bəkarde». ¹⁷⁰ Həmçinin Şoyə Xəbədən bı hissə istinod kardə beydə, bə fərzəndon dılvandi doə sıxan jıqoye: «Yodo be-kardıyone bəşmə doə bıə ə nəsihəti ki, Xıdo ovardışe bəşmə zoə gəzinə: «Çımı zoə, bə Rəbbi doə tərbiyə xor diyə məkə, Rufo eməqın Çəy kardə mızəmmətiku. Çumçiko Rəbbi bıpiyoşe harki, tərbiyə doydə bəy, Əv jəydə İştə gəbul kardə har zoə». Tov biyənen bə tərbiyə. Xıdo İştə fərzəndon gəzinə rəftor kardeydə deşmə. Heste məqər jəqo qıləy zoə ki, çəy pıə tərbiyə nıdə bəy? Bo har kəsi umumi bıə tərbiyəku məhrum bıbon, bəvədə şımə zoə ne, gənanı nıbə fərzəndonışon. Əqəm hurmət kardımonesə əməni tərbiyə kardə bəştə cısmoniyə pıon, bə ruhaniyə Pıə həniyən vey tabe be-be jiyənini nimon məqər? Çəmə pıon ıstə sərəsəmoni gəzinə bo kəmişə mıddəti tərbiyə kardışone əməni. Əmma Xıdo Bəçəy mığəddəsəti xanboz bıbəmon votəynə boçəmə xəyro tərbiyə kardeydə əməni. Har tərbiyə isə esətnə vaxtədə şoy-şotkomə ne, gəhər vardə çiy gəzinə çiyeydə, əmma peşo bı roədə salehəti rohətə səməmə doydə». ¹⁷¹ Bə sohbəti de dıgəti quş doə Nərqizi parsəşe: “De jıqoy, şımə voteydəşon ki, jimonədə bıə çətinətiyon Xıdoku cəzo yaan dərs bey bəzine? Məsələn, az bəştə əğılon kalı kərə voteydam əvon şini əvəzi xorək hardəninin? Xıdo minosibət bimi oxşəş doydə?”

“İm çokə nımunəye” az cəvob dome, “sıftədə Xıdo Adəmi iyən Həvo ofəyədə piyeydəşbe əvon Deəy çokə iyən nıgılə dustiyəti ku zovq bıstənin. Har valideyni piyeydəşe deştə fərzəndon səməməynə vaxt dəvonı. Əməni ofəyədə çe Xıdo niyətən ımbe. Behiştə Boğədə Adəm iyən Həvo sıftə de Xıdo vey neyə minosibətiku zovq səydəbin, çumçiko əvonı çe Xıdo minosibətiku co kardə hiç qıləy qıno nıbe. Har valideyn deştə fərzəndi məhəz jıqo minosibəti orzu kardeydə”.

“İdealə vəziyətədə ım jıqoye, əmma ım jıqo beydəni” Nərqizə izoh kardışe “əmə vinde zıneydənimon Xıdo”, deçəmə fərzəndon bıə minosi-

bə-ti şımə de Xıdo minosibəti çoknə mıǵoyisə karde bəzineşon?”

“Qirəm şımə fiziki cəhəto ıstə fərzəndon tonoyon iyən əvoni vinde zineydonbu, şımə minosibəton lozimi ǵədərədə nez nin, jəqo niy? Nezə minosibət de unsiyəti anqile. İmruj maştəvo az deştə Çinədə bıə xıyzoni, dıqlə cıvonə zoə telefonədə qəp jəy qorə vey şo bim. Az fiziki cəhəto çəvon toni nibim, əmma əmə deiyəndi curbəcürə çiyon həxədə qəp jəmonə. Ən vocib bıəy minosibəti keyfiyətə”.

“Be bəzine ki, ım çəmə işkili i ǵısme: çəmə əǵılön məktəbo bə kə omeydən, bə televizori diyə kardeydən yaan elektron hənəkon kardeydən, əmənən bəvon əncəx səthi bıə çiyon qəp jəydəmon, ǵərayz bimi co hiç çokə çiy qəp jəydənimon

“Səfəri vaxtı ıstə vində kalı odəmon bə yod vardeydam. Çımı zınəy, çəmənən veyni de Xıdoən jıqo rəftor kardeydəmon, adi sıxanon voteydamon, əmma real, məzmuninə unsiyət oqəteydnimon”.

Nərqizə doə peşonə parsi bırıne çımı fikir: “Şımə votıyone ki, Xıdo deyəmə İstə fərzəndon ǵəzinə rəftor kardeydə, hətto cəzo doydə bəmə. Əv boçi ımı kardeydə? Xıdo boçi imkon doydə ki, çəmə jimonədə çətinətiyon bıbun?”

Az cəvob dome: “Əmma çokə valideyni ǵəzinə şımənən ıstə fərzəndi hərəkətonədə hıdud mıəyən kardəninışon? Şımə bə əǵılı zərər doə çiyon zineydeşon. Şımə piyeydəniyone əv bə sutə piçi pexəviyı yaan beşu bə maşınon de surəti romə ro. Jəqon, Xıdo bo Adəmi iyən Həvo məhdudiyəton noəşbe. Əvon bə Xıdo əmri tabe nibeədə məcbur beydən de yavə səkşton vəbəvə bon. Şımə ıstə fərzəndon piyə valideynoniyon, az zineydam ki, piyeydonni bə əǵılön cəzo bıdən, əmma şımə həmçinin zineydon ki, boştə əǵılı çokiəti qorə hakənə bəvon cəzoən doəninışon”.

“Bəle, az jıqo qımon kardeydam” Nərqiz rozi be.

“Vey vaxtı təhsil prosesində etibo tələb kardə beydə” az dəvom kardime, “ǵasbu şımə fərzəndon qırd bə sə dəşeydənin, maşınəroy dəvardeədə boçi əvon ehtiyotın bıəninin, intasi şımə bəvon betəhlükəyn bey tədbiron barədə voteədə əvon bəşmə pəmandəninin. Jıqo etibo oqəteyro itətkorəti zəruriye: fərzənd bəşmə votəyon pəmandey omutənine”.

Cəsuri cəvob doşe: “Fərzəndon əǵıl beədə ım jıqoye, əmma əvon yol be bəpeştə iyən nupərəs beədə həni pəmande piyeydəşonni”.

“Roste, qıləy valideyni ǵəzinə, ıstə tojə moəki bıə korpə piyeyro əmə nəpiyemone ki, əvon hejo korpə bımandın. Əmə ıstə fərzəndon deyəmə

qəp jə iyən deyəmə ivirədə ko kardə ruji intizorədəmon. Səkiştədə əmə piyeydəmone ki, çəmə əğılon yolə bibun, məsuliyyətinə odəmon bibun. Fərzəndon boşta omutəninin bı prosesədə rost biyə iyən rost nıbəy”.

“Əvon ımı çəknə omuteydən?” Cəsur parsəy, “əvon məsuliyyətin bey, rostə iyən səhvə çiyon çəknə miyəyən karde bəzinen? Haliyədə bəçəmə və beşə işkil ımə”.

«Korpə iyən hırdənon bəştə valideynon etibo kardəninin, əmma vaxt şe-şe əvon dəmandən miyəyən prinsipin cobəco kardey. Əvon tojə vəziyyətonədə həmonə prinsipin tətbiq kardey omuteydən. Xıdoən de eyini gəydə omuteydə əməni. Əy Mığəddəsə Kitobədə çəkə gənunon iyən gəydon doəşe bəmə. İntasi əmənen əvonı bə vəziyyəton tətbiq kardəninimon. Məsələn, de Musa peyğəmbəri iyən co kəson vositə Xıdo votəşbe: “Dızdi məkə”.¹⁷² Haliyədə əmə in gəydon tətbiq kardəninimon bə ərbobə iyən kəsibə məmləkəton, bə ko peqətəkəson iyən koəkon, mıştəriyon iyən şirkəton arədə bıə mınosibəton».

“Bəs prinsipin gəydonku çı fərgə doydən? Im təxminən eyini çiy ni bəqəm?”

“Im bə maşin rome oxşəş doydə. Əmə maşin rome omuteyədə roy hərəkəti gəydon iyən maşini çəknə idorə karde omuteydəmon. Əmma roməvonəti imtılhonı doy bəpeştə maşini roədə romeədə həmonə prinsipin bə tojə iyən çəşnikardə vəziyyəton tətbiq kardəninimon. Xıdoən əməni jıqo omuteydə. Xıdo bəmə prinsipin doydə ki, əmə rost jiye bızınəmon iyən bədbəxtə gəziyon nıvon bəçəmə sə. Bə roy gəydon əməl nıkardeədə fəlokəton bey gəzinə bə Xıdo prinsipinə məhəl nınomon bəçəmə sə fəlokəton bomen”.

“Bəs ımı de fərzəndon tərbiyə çı əloğə hestışe?”

“Bə fərzəndon tərbiyə doyan jıqoye. Valideynon bəştə fərzəndon rostə iyən səhvə gəydon omutey bəzinen, əmma fərzəndon ıştən harujnə jimonədə rast omə vəziyyətonədə ə gəydon tətbiq kardəninin. Məktəbədə yaanki co vironədə əvon bə co kəson mənfi təsiri ji eqniyə bəzinen, bı səbəb əvon ıştən səçin kardəninin rosti iyən səhvi. Valideynon əzinin zinə ıştə fərzəndon rast omə vəziyyəti həmə təfsiləton, əmma əvon bəştə fərzəndon rostə mənəviyə gəydon omute bəzinen, fərzəndonən harujnə jimonədə ə prinsipin tətbiq karde bəzinen”.

“De jıqoy, şımə voteydəşon ki, əsosə məsələ kalı əsos prinsipin omuteye?”

“Xəyr, əncəx im ni. Şimə yodədəybo, çəmə sohbəti sıftədə bəmə çokə valideyn bey Omutəkəsi barədə votime?”

“Şimə votiyone ki, bəmə əsl valideynəti omute zınə bə Şəxsi malik bey lozime”.

«Roste, əsosə məsələ rostə sıxanon votey yaan rostə hərəkəton kardey ni, əsosə məsələ mınosibəte. Demiyən jıqo boçəmə rostə ğəror ğəbul kardeyro Xıdo bəmə koməq kardeydə. Xıdo insoni ofəyədə bə har kəsi vicdon doəşe. Qirəm əmə bəştə vicdoni, dılətono omə bə sədo quş doy omutimon, vey vaxtı əv bəvotə bəmə rost iyən səhv bıəy. Şoyə Xəbə bəmə voteydə: “Jıqəon bə Ğanuni molik nıbə co milləton bəştə xislətiro bə Ğanuni əməl kardeədə əvon bə Ğanuni molik nıbə-nıbə ıstən-boştə ğanun beydən. Əvon demiyən nişo doydən ki, Ğanuni noə tələbon çəvon dilonədə nıvıstə bıən. Çəvon vicdon bimi şoyde, çəvon şınemonən ya əvonı ittihom kardeydə, yaan mıdofia kardeydə.”¹⁷³ Təsuf ki, kalı kərə çəmə vicdon kurocəq beydə. Əmə bəştə vicdoni sədo quş nıdoədə iyən bəçəy vəynə hərəkət kardeədə əv kurocəq beydə. Həmçinin çəmə qırdo (valideynon iyən duston daxil be-be) bıəkəson bevəcə nımunonən tosnıye bəzinen çəmə vicdoni sədo. Əmə şıneydəmon: «Co kəson imi kardeydən, jəqobu imi karde bəbə». Qirəm əmə sıftə ıstə vicdoni sədo bıməsomon, norohat beydəmonbo, həni peso şe-şe çəy həniyən bərkə sədo nıbəməsemon».

“Votey piyeydone ki, çəmə vicdoni sədo Xıdo sədoye?”

“Vey vaxtı az jıqo hisob kardeydəm, əmma çəysə yolə çiyən heste. Ğərəyz çəmə vicdoni (çımı zınəy vicdonisən vocib bıəy) Xıdo hejo deyəmə beyro iyən bəmə rostə roy nişo doyro co qıləy Məslohatəvon doəşe bəmə. Çəy fərzəndon de çətinə ğəroron vəbəvə omeədə Xıdo hələn bəvon məslohat iyən istiqomət doyro hozı bıə valideyni ğəzinəye. Yolə fərzəndon həmonə məslohati iyən istiqoməti ıstə valideynonku omutənin iyən imi bo ğəbul kardeyro hozı bıəninin. Hejo jəqəon, əmə əjo kardəninimon Xıdoku Çəy Məslohatəvon bəçəmə jimon bo iyən koməq bıəkə bəmə”.

“Şimə kom Məslohatəvoni barədə qəp jəydon?” Xıdo ıstə fərzəndonədə çokə xosiyət tərbiyə kardə bə valideyni oxşəş doydə. Məhz bı səbəb Mıĝəddəsə Kitob voteydə: «Əncəx de imoni ne, deştə kəşə əziyətonən fəxr kardeydəmon, çumçiko zıneydəmon ki, əziyəto durum, durumo bə Xıdo xoş ome, bə Xıdo xoş omeykuən umu bə əməl omeydə. Çəmə umu bə puçi beşeydəni, çumçiko Xıdo mehıbbət de bəmə doə bıə Mıĝəddəsə Rufi vositə ekardə bıə bəçəmə dilon».¹⁷⁴

“Im Mıǵəddəsə Ruf kiye? Şımə votə həmonə Məslohatəvone?”

“Bəle. Xıdo İştən, Deştə Mıǵəddəsə Rufi bəçəmə jimon omeydə. Əmə çe Xıdo Mıǵəddəsə Rufi ğəbul kardəninimon iyan bə Xıdo Rufi bəmə həğiǵəti roy omuteyro imkon doəninimon. Əv çəmə kurocaq bıə vicdoni bərpo karde zınə, bəmə çoki iyan bevəci omute zınə Həğiǵəti Rufe. Mıǵəddəsə Ruf bəçəmə jimon ome, bəmə tojə ruf doy bəzine”.

“Hımm... Qirəm az şıməni rost bə sə dəşeydəmbo, im çımı bəştə zoə dombra-da jəy omutey oxşəş doydə. Bəy əncəx kitob doy yaan akkordon qətey vəs beydəni. Əmə ivirədə iyan az deəy yanbəyan beədə əv vey çok omuteydə”.

«Im çokə təsvire, Xıdo fərzənd bey barədə azən bimi oxşər qıləy sıxan votey piyeydəmə. Mıǵəddəsə Rufi barədə, Şoyə Xəbə votey ğəzinə, əmə çe Xıdo “ğəbul kardə” zoon beydəmon.¹⁷⁵ Jıqo nıvıştə bıə: «De Xıdo Rufi səbəro kardə bıəkəson həmməy çe Xıdo zoonin. Oxo şımə nısayone ğul-yəti ruf ki, ijanən bıjiyanən tarsi dılədə, fərzəndəti Rufi səyone şımə. Hejo de ə Rufi vositə bə Xıdo «Abba, Pıə» votə nıdo kardeydəmon. Hejo Ruf İştənən deçəmə rufi ivirədə şoydəti kardeydə ki, əmə çe Xıdo fərzəndonimon. Əqər Çəy fərzəndonimonbo, im əvə ki, həməni Çəy varisonimon. Qirəm Çəy fərzəndonimonbo, im əvə ki, həməni Çəy varisonimon. Qirəm bə Məsihi izzəti xanboz beyro, Bəçəy kəşə əzobon xanbozimonbu, Xıdo varison iyan Məsihi irsi xanbozon beydəmon».¹⁷⁶ Xıdo “ımi bıkə, ımi məkə” votə iyan Çəy piyəy bə vırə rosnıeyro bəmə lozim bıə vəsaiton bəmə nıdoə valideyn niy. Həmonə zu bəmənadə jiyə Xıdo Mıǵəddəsə Rufiku omeydə».

“De jıqoy, əmə ıştə fərzəndon rostəvoj bey piyey ğəzinə, Xıdoən çəmə rostəvoj bey piyeydəşə?”

“Rostə! Əmə qıləy valideyni ğəzinə piyeydəmone çəmə fərzəndon rostə xarakter bıbuşone iyan mıkəmməl yol bıbun. Xıdoən Boştə fərzəndon ımi orzu kardeydə. Fərg bəvədəye ki, Deştə Mıǵəddəsə Rufi vositə Xıdo bəmə səhey iyan həğiǵiyə roədə jiyeyro ğıvə doydə”.

“Bəs Mıǵəddəsə Ruf çəmə jimonədə kon dəyişiliqon soxteydə?”

“Bəmənadə jiyə Xıdo Mıǵəddəsə Ruf bəmə çe Xıdo niyətədə bey ğəzinə jiyeyro ğıvə doyə ki, təmiz iyan pokə dılı soyb bıbəmon. Şoyə Xəbədə nıvıştə beydə:

«Az ımi vteydəm: Mıǵəddəsə Rufi hamyey ğəzinə bıjiyan, bəvədə şımə əsir nıbəbeşon ıştə cısməni tələboti dastədə. Çəmə cısmi piyə çiyon

bə Rufi vəynən, əmma Rufi piyə çiyonən bəçəmə cismi təbiəti vəynən. Əvon hejo deşmenəti kardeydən deyəndi ki, bədə şimə hejo ıstə piyəy karde nızənən. Əmma şiməni idorə kardəkəs Rufebe, bəvədə Ğanuni nişə şimə səpe hiç qılə hakimiyyət. İnsoni cismi həxədə ko çəşvində koye. Im beaxloğətiye, mirdolətiye, dəqardətiye bətpərəstətiye, cındorətiye, deşmenətiye, rıxnəye, rıvınətiye, ğəzəbnokətiye, taməkorətiye, mirdolətiye, mərəşuləye, pəxılətiye, sərxoşətiye, əyyoşətiye iyən jıqo-jıqo çiyonin. Az çəşnavi kardəmbe şimə navko, ijən esən xəbədo kardeydəm: jəqo əməlon kardəkəson, hiç qıləyni Xıdo Podşoətiədə bə hiçiy soyb əzının be. Rufi mivon esə boy imonin mehıbbət, şoyvo, sulh, sabitğədəməti, xəymandəti, səxaynəti, bəfomandəti, həliməti, ıstəni bə dast qəte səriştə. Ni jəqo qıləy ğanun ki, vəynə beşu bimon. Ə şəxsən ki mənsubin bə İsa Məsihi, bə çomex kəşəşone ıstə cismi təbiət dəstə ehtirosi iyən orzuyon bə ico. Mədəm ki əmə jiyeydəmon bə Rufi mivofığ, boən təslim bəbəmon bə Rufi». ¹⁷⁷

“Bəs Mığəddəsə Ruf çoknə çəmə Məslohatəvon beydə?”

“İsa Məsihi sıxan doəşbe ki, Məslohatəvon bıə Mığəddəsə Ruf deyəmə bəbe: Jıqoən, Az həğığəti voteydəm bəşmə: Çımı şey çoke boşmə. Çumçiko nişom, Vəsodətəvon nıbome şimə tonə, əmma bışom bəvığandem Əy boşmə. Əv omeədə ifşo bəkarde dınyo qıno, salehəti iyən mıhokimə barədə: qıno barədə, çumçiko imon vardeydənən Bəmi; salehəti barədə, çumçiko Az şeydəm Pıə tonə iyən həni nibəvindeşon Mını; mıhokimə barədə, çumçiko ın dınyo hıkmədor mıhokimə kardə bıə. Hələ bəşmə votənin bıə vey sıxan həstıme, əmma esə imoni sənibərəseyşon. İntasi Əv – həğığəti Ruf omeədə ro nişo bəkarde bəşmə bə har həğığəti. Çumçiko nıbəvotə İstəku hiçi, çiç bıməsə, əy bəvotə iyən bəvotə bəşmə oməvədə bıəyon. Əv izzətın bəkarde Mını, çumçiko Çımiku pebəqəte bəşmə bəvotə. Pıə çiçış həstebo, Çımıne. Bı səbəb votıme: “Çımiku pebəqəte bəşmə bəvotə”. ¹⁷⁸

Cəsuri votışe: “Şimə votey piyeydone ki, Mığəddəsə Ruf bəmənədə de Xıdo unsiyət ofəyeydə? Bəvədə qirəm Xıdo mudrikebo, Deçəy Mığəddəsə Rufi vositə əmənen Çəy mudrikətiəo oko doy bəzinemon? Çokə valideyn beyro bəmə həlbətən, mudrikəti lozime!”

“Bələ. Mığəddəsə Ruf bəmənədə jiyə iyən har vaxtı deyəmə bıə Məslohatəvone. Əv hiç qılə bəşəri valideyni bəmə doy nızənəy doydə bəmə. Mudrik valideyn bıə Xıdo bəmə məslohat doy iyən əməni de Xıdo bə neza unsiyət bardə Mığəddəsə Rufi təşkil kardəşe. Xıdo ofəyəşe əməni iyən bəçəmə çokə valideyn beyro bəmə istiqomət nıdoə əməni tərq kardə valideyn ni. Xıdo vəxtincə peyğəmbəron omutey ğəzinə əməni İstə fərzəndon

ğəzinə omuteydə. Həmçinin, çe Xıdo sədo məseyro iyən Xıdo niyətədə bey ғəzinə çoknə jiyeyro İştə Mığəddəsə Rufi bəmə doydə. Çe tərbiyə əsl sire ıme”.

Semon 9

Turkməniston: Xolçon

Qonça kədə biə ğonəğə otağədə xolça boftə dirozə dəzqo peçiniyə bibe. İyo çəy moə ənənəvi tərzədə xolça bofteydəbe. Çəvon xıyzon çan nəsilbe ki, de xolça boftey mışğolbe. Əvon de fəxri nişo kardışone bəmi çe Qonça pıə kəşə kalı naxşon. Əvon iştə boftə iyən həvətə xolçon sikli kşeydəbin, oqəteydebin. Çimon dilədə xolçədə şikiliş təsvir kardə biə məşhur siyosətəvoni siforiş kardə xolçən hestbe. Qonça iyən çəy Universitetədə dərs doə kinə əmə iminə kərə Almatıədə Əl-Farabi Qazax Dövlət Universitetində dəvoniyə biə akademik konfransədə 1990-nə sori rast oməbimon. Esət isə vey soron dəvarde bəpeştə bə Turkməniston səfər karde imkonim be iyən əmə ujanən vindemon kardımone.

Az bə xolça boftə Qonça moə zirəkəti iyən ғabiliyəti heyran biəbim.

“Həğığətən reçinə incəsənət əsəriyə” Votime bə Qonça.

“Bəle, çımı moə iştə həmə umri dirozı xolça bofteydə”.

“Turkməniston dəştə xolçon məşhure; har tobyə bəştəməxsus mıvzu iyən nımunonış heste. Xolça riyə-riyə, qədə-qədə yol bey mışohidə kardeədə dəmandim bo şıney jıqo xolçon bofteyadə ifodə kardə dəqəron barədə.

Az votime: “Həlbətən, bo xolça bofteyro qonə ko tələb kardə beydə!”

“Bəle, bo jıqo xolça bofteyro vey vaxt lozime” Qonça rozi bey.

Az votime: “Xolça şımə turkmənön zirəkəti nımoyiş kardeydə!” Qonça votışe: «Rostiiyən? Az hiç vaxtı şınənim çəmə zirək bey!», «az məktəbədə handeədə kalı odəmon bə Türkmen mədəniyyəti de təkəburi diyə kardəbin bəmə “primitiv aborigenon” voteydəbin. Bəvədə az hisob kardeydənibim ki, çəmə mdəniyətədə musbət xisusiyyəton veyin».

Az etiroz kardıme: “Ə odəmon səhv kardeydən!” “Şımə turkmənön mədəniyətədə vey xisusiyyəton hestin ki, əmə bəvon yolə hurmət nişo kardəninimon iyən çəvonku omütəninimon”.

“Şımə çəməku çiç omute bəzıneşon?” Qonça de təcubi parsəy.

«Məsələn, şımə nənə bə otağ dəşəədə əmə çiç kardımone? Bəy səlom doyro bə səpo əştimon; imən hurməti əloməte. Tovratədə nıvıştə biə: “Si-

ninə odəmon vədə bə səpo bəştən, bo sipirişon hurmət oqəton. Bitarsən ıřtə Xıdoku. Rəbb Azim”.¹⁷⁹ Təsuf ki, Avropədə iyən co vıronədə jiyə odəmon veyni yodo bekardəşone jıqo adəton. De jıqoy, əmə şıməku omutey bəzinemon, çumçiko şımə adəton bə Xıdo standartı çəməkisən vey neze».

Qonça votışe: “Az hiç vaxtı fikir nəkəym ki, avropəvişon çəmə mədəniyyətiku jıçıy omutey bəzinen!” “Çəmə mədəniyyətdə həni kon musbətə iyən çəkə xısusiyət heste?”

Az edyəsem bəçəy xolçə boftə moə, çəyo votime:

“Diyə bıkən bəştə xolçə boftə moə səbri. Şımə xolçon zəhmətkəşəti iyən səbri gəzinə şımə kali ənənəviyə dəqəron ifodə kardeyden”.

“Həlbətən, şımə odəmonən zəhmətkəş iyən səbrinin, jəqo niy?”

“Kali qılön, bəle; kalı qılön isə ne. Çımı zınəy, har millətdə ım jıqoye. İntasi az şıneydənim ki, Avropədə jiyə odəmon veyni bo jıqo reçinə xolçə bofteyro lozimi gədərədə səbr bibuşe. Şımə xolçə boftə moə səbr bəmi Suleyman peyğəmbəri tarif kardə iyən əməni bəy molik beyro təşviq kardə reçinə keyfiyəti nişo doydə”.

“Suleyman peyğəmbər səbri həxədə çiç voteydə?”

Əy vey mudrikə sıxanon nıvıştəşe, çəvon kalı qılön səbri həxədə voteydə. Məsələn:

«Di gəzəbin bıkəsi yolə dərrokəş heste, behovsələ odəmonku səfəhəti bebəşe».¹⁸⁰

«İnsoni ağıl hiddəti bə di dəbəno, co kəson qıno baxşey bəy şərəf bəvarde».¹⁸¹

«De səbri bə rəhm varde bəbe hıkmıdori, şinə zıvon de astonən nam bəkarde».¹⁸²

“Jıqo çiyeydə, bəpe bahandım Suleyman peyğəmbəri mudrikə sıxanon!” Qonça gəyd kardışe, “Əy həni çiç nıvıştəşe?”

“Əy həmçinin şımə Türkmənön dəştə xolçon ifodə kardə co dəqəron həxədən nıvıştəşe, məsələn, de səy ko karde əhəmiyəti barədə. Bı mıvzuədə əy nıvıştəşe:

«Tənbəli daston beçiz bəkan, zırəki daston sərvət bəvan. Ağılmandə zoə toviştonədə məhsuli qırdə bəka, diveni vaxtı hitə zoə rısvo bəbe».¹⁸³

«İştə zəmini kaştı-qıl kardəkəs si conı nun baha, kamsərə odəm çe puçə çiyon dumo bəşe».¹⁸⁴

«Ha tənbəl, bə muşonon diyə bıkə, çəvon jimoniku ibrət peqət. Çəvon

nişone nə səkkon, nə nəzorətəvonon, nəənhıkmədoron. Tovistonədə qırdə bəkan ıstə ruzi, dıveni vaxtı pebəqəten ıstə hardımoni. Ha tənəbəl, çanə bəhiteş? Kəynə hano pebəbeş? Tıkəyən bihiş, bə han bışoş, dıroz bıkoş ıstə daşt-po bihiş, beçizəti bənə kisibkori bome ıstı səpe, ehtiyoc bənə golduri hucum bəka bəti». ¹⁸⁵

“Kali turkmənəon Suleyman peyğəmbəriku i-dı dərs omutey əznin!” Qonça ğeyd kardışe.

“Avropədə jiyəkali kəson iyən co odəmonən həmçinin!” az əlovə kardıme.

“Zıneydəşon, sıftə-sıftə hiç vaxtı çəmə xolçon bofteyro tələb biə dəqəron həxədə fikir kardəmnıbe”. Qonça dəvom kardışe, “Xolçon həni cici nişo doydən?”

“Çımı zınəy, şımənən imi təsdiğ karde bəzineşon, xolça rostiyyətən nı-moyış kardeydə, çumçiko ehanə qıləy səhv bıbo, əv oşko bəçiye iyən imi niyo kardey ğeyri-mımkune!”

Qonça zevelə sırəş karde. “Bəle, çımı zınəy şımə rost voteydəşon! Məhz bı səbəb əmə qıvon ko kardeydəmon, çumçiko piyejdəmonni səhv bıbəmon! Az qımon kardeydəm ki, Suleyman peyğəmbəri rostiyyəti həxədən nıvıştəçe, jəqoye?”

“Çanə bıvotoş vey nıvıştəşe. Şımə məse piyejdəone çəy kalı mudrikə sıxanəonədə?”

“Bəle, lutfən”.

“Rostə sıxan zol bəjiye, çe duy umr kam bəbe”. ¹⁸⁶

«Rostə şoyd pebəroxne conon, duyəvoje şoyd pebəsoxtə hilə». ¹⁸⁷

«Duyəvoje zıvon Rəbbi vədə exrocəti bəvarde, həğigəti bə vırə rosiyəkəsonku isə Rəbb rozi bəmande». ¹⁸⁸

«Salehə odəmi zıvon podşo rozi obəqəte, əvon bəpiyeşone rosti votə odəmi». ¹⁸⁹

“Az bə du votə lıbuton nıfrət kardə de Xıdo rosti votə lıbutonku məmnun biə podşoon arədə paraleləti vindeydəm” Qonça ğeydkardışe.

“Əminim, şımə rost voteydəşon, şayət podşoon rosti votə lıbutonku məmnun beydənbə, buni podşoon Podşo biə Xıdo çoknə!”

“Çəmə xolçon mədəniyyətədə biə həni kon musbət keyfiyyətən nişo doydən?”

“Ən vey oşko nişo doəy – ofəyevonəti hələ bə yod vardənimone”.

“Rost voteydaşon, bo xolça bofteyro yolə ofəyevonəti tələb kardə beydə. Naxışon vey diğət tələb kardeydən”.

“Şimə zınəy insonon ofəyevonəti çıkonco omeydə?”

“Zıneydənim. Be bəzine ki, ım çəvon təbiəti qıləy hissəye, dilətono omeydə”.

«Əmə həmməy de curbəcurə roon ofəyevonəti karde bəzinemon. İnsoni ofəyevonəti əməni xəlğ kardə Xıdoku omeydə. İcozə bıdən Tovratədə Xıdo bəşəriyəti çoknə ofəye barədə qəp bijənım. Jıqo nıvıştə bıə: «Çəyo Xıdo votışe: «Ofəyəmon insoni Bəştə surəti iyən oxşəri qorə ki, bıdə əv hıkmronəti bıkə bə dıyoədə bıə moyon, osmonədə bıə pərəndon, mol-məlon, bə həmə zəmini dimi iyən zəminisə luzəfırs kardə coninon həmməy».¹⁹⁰ İnson ofəyevonə Xıdo surətədə xəlğ kardə bıə. Məhz bı səbəb əmə həstımone ofəyevonəti ғabiliyəti səbəb əmə xolça boftey ғəzinə ofəyevonəti koyku həzz səydəmon».

“Əmma bəşəriyəti çə Xıdo surətədə be əzini! Xıdo çəməsə vey fərginə iyən vey yole! Şimə vote əzinişon əmə bə Xıdo oxşəş doydəmon!”

«Rost voteydaşon ki, əmə Xıdosə qırd fərginimon. Xıdo çəmə zınə de hiçiy yaan de hiç kəsi mığoyisə karde əbini, çumçiko imon həmməy ofəyə kardə bıə çiyonin, Xıdo isə həniyəni yole. İntasi əmə ın ayon Tovratədə bıə de peşonə ayon mığoyisə bıkomon, həniyəni çok səbəbəsemon bəçəy mənə. Əyo nıvıştə bıə: «Jıqoy Adəmi nəsilı şəcərə. Xıdo insoni ofəyədə soxtışe əv Bəştə oxşər. Xıdo ofəyəşə əvon merd iyən jen, bərəkət doşə bəvon iyən ofəyə ruji nom noşə bəvon «inson».¹⁹¹

Adəm jiyəy sadı si sor, pevatışe bəştə oxşər, ıstə surətədə qıləy zoə, noşə çəy nom Şet. “Co curə bıvotomon zoə ıstə pıə kalı keyfiyəton nişo karde ғəzinə, bəşəriyəten çə Xıdo keyfiyətonədə kalı qılən nişo doydə. Ə keyfiyətonədən qıləyni ofəyevonətiyə”.

“Az nafqo hiç vaxtı şınənıbim imi”.

«Tovrat omuteyde ki, Xıdo İstə məğsədon bə vırə rosniyəyro Bəştə odəmon xısusiyə ofəyevonəti ənomi doydə bəzine. Məsələn, Xıdo votışe bə Musa peyğəmbəri: «Musa votışe bə İsraili fərzəndon: “İmha, Rəbbi sədo kardışe Yəhudə tobyəo bıə Xuri zoə Uri zoə Besalel deçəy nomi, de Xıdo Rufi pur kardışe de hikməti, dərrokə, zınəy iyən har curə məhorəti ki, çəy dasto bo de ғızılı, niğə, birinci ko kardey, bıtoşı sığon, doon, deştə dasto omə har curə məhorəti nişo bıkə ıstə ғabiliyəti. Rəbbi noşə bəçəy iyən bə Dani tobyəo bıə Axisamaki zoə Oholiavi dili ki, omutı co kəson, pur kar-

dışe çəvon dilon de hikməti ki, həkkokəti bıkən, bıboftın, naxş eğandın bə vənəşə iyən tınd sıə ilməynə parçon, çəvon dasto bo har curə məhorət”.¹⁹²

“De jıqoy, qirəm Xıdo de ofəyevonəti ofəyəşəbo əməni, ofəyey məğ-səd çiçe?” Qonça parsəy.

Az cəvob dome: “Xıdo boəmə orzu kardə koon bə vırə rosniyeyro!”, çəyo Şoyə Xəbədə ımı nıvıştə vırəy niço kardıme:

“Cəhd bıkə ıstəni təğdim bo karde bə Xıdo dəvinəo beşə, həğiğəti kə-lomi sərost oko doə, xəcolət nıkəşə, qıləy koəkə gəzinə”.¹⁹³

Qonça ləzəy tam jəşe, de dığəti edyəşəy bəştə moə xolçəsə bıə koy. Ləzəy bəpeştə votışe: “Boçi hiç vaxtı ıstə miəllimonku məsəmnıbe ki, əmə ofəyevonəti karde bəzinemon, çumçiko ofəyevonəti bə Xıdo aid bey nişo doydə? Im bə merdon aid bey gəzinə bə jenonən aide?”

«Həlbətən! Xıdo bəşəriyyəti ıstə surətədə ofəyədə oşko bəyon kardə bey: “əvoni merd iyən jen ofəyəşe”. Xıdo başımə moə iyən başımə ıstəni ofəyevonəti, başımə pıə iyən başımə şuyə ofəyevonəti eyni cur gıymət doydə».

“Co peygəmbəronən Xıdo ofəyevonəti barədə votəşone?”

«Şımə odəmon həmməy ənənəvi dəqəron mıkəmmələ nımunə İsa Məsihe. Ofəyevonəti noxtəyi-nəzəro Çəysə baş bıəy əzini bey, çumçiko çəy barədə nıvıştə bıə: «Əv çe nıçıyə Xıdo bə çəşçıyə obraze, İminəvəçəye, həmə məxloğonsən bəpeye. Çumçiko deçəy vositə ofəyə bıən osmoni iyən zəmini, bə çəşçıyə iyən çəşnıçıyə çiyon həmməy: Taxt-tocon, Hıkm-dorəti, Səvonon iyən İxtıdorən. Harçi ofəyə be Bəçəy xoto iyən Boəy. Əv hestbe həmməysə bənav, harçiy Bəvədə bərgəror beydə».¹⁹⁴

İsa Məsihi həxədə co qıləy hissədə jıqo bəyon kardə beydə: «Sıftədə Kəlom hestbe. Kəlom de Xıdobe. Kəlom Xıdobe. Əv sıftəku de Xıdobe.

Har çiy Deçəy vositə ofəyəy iyən hiçiy Beəy ofəyəni».¹⁹⁵

«”İsa Məsih çe Xıdo Kəlombe?” Qonça nıdo kardışe, “az məsəme ki, dındorə mısılmonon bə İsa Məsihi “Xıdo Kəlom” voteydən. Əv jıqo mo-like bə ofəyevonəti gıdrəti?»

Sıftədə Xıdo votışe sıxanən iyən har çiy ofəyə be. İntasi İsa Məsih Ofəyevonə Xıdo surəti anə mıkəmməl nişo kardeydə ki, Xıdo Deçəy vositə ofəyəşe əməni. Mıgəddəsə Kitobədə jıqo nıvıştə bıə: «Çumçiko əmə çe Xıdo soxtə əsəronimon, Əy ofəyəşe əməni sıftəku bo hozı kardə bıə çokə əməlonro ki, əmə de Məsih İsa ıvırədə bıjiyəmon».¹⁹⁶

“Az nafqo hiç vaxtı bə sə dəşeydənibim İsa Məsihi ım nomi. Esət isə bəmi əyon be”.

Çe Qonça moə oqətişə ıstə xolça bofte koy quş doydəbe bəçəmə jə qəpon. Esət əv parsəy: “Şimə votıyone ki, Xıdo piyeydəşe əmə zəhmətkəş iyan səbrin bıbəmon. İsa Məsih çiç kardeydə?”

Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə: «Xıdo de Mığəddəsə Rufi iyan ğudrəti məsh kardışe Nazaretijə İsa. Əvən xəymandə koon karde-karde, har vırəy nə-veydəbe xəş kardeydəbe iblisi hakim bıə odəmon həmməy. Çumçiko Xıdo Deəybe».¹⁹⁷ Əy İstə mecuzon barədə İstə “koon” ğəzinə qəp jəşe, əmma Çəy kardə ko mecuzonsə həniyən yolbe. Çəy ən yolə ko çəmə loyiğ bıə cəzo İstə səpe peqətey iyan əməni xılos kardeybe.

“Bələ” Qonça ğeyd kardışe, “Ğironədə votə beydə ki, İsa Məsihi yolə mecuzon kardəşe. Həmçinin İsa Məsihi mardon bəyji karde zıney yaan bə jimon nıbəkəson jimon doy zıney votə beydəni bəqəm?”¹⁹⁸

«Xıdo ofəyəşe bəşəriyyəti iyan bə Adəmi jimoni nəfəsi pu kardışe ki, əv jiye bızını” az cəvob dome “iyan şimə voteydon ki, İsa Məsih mardon bəyji karde zıneydəbe. İntasi odəmon Çəyku “Xıdo piyə koon kardeyro əmə çiç kardənimon?” parsi doədə İsa Məsihi cəvob doşe: “Xıdo piyə ko ıme: Bəçəy vığandə Şəxsi imon biyən”».¹⁹⁹

“İstə koy bə vırə rosneyədə İsa bənə əmə turkmənon səbrinbebu?” Qonça moə parsəy.

İsa Məsih hətto əzob kəşeyədən, yolə səbr nişo kardışe. Əy duyoy it-tıhom kardəkəson bə sə dəşey zıneydənibin ki, boçi tam jəşe. Bə çomex kəşə bey bənav Əv tov vardışe bə kuyey, bə nolojiğə sıxanon, rıxəndon, təhğiron həniyən co vey çiyon səbr kardışe. Az şıneydəm ki, Çəy səbri nımunə sıxanı rosti çan əsr bənav Yeşayə peyğəmbəri İsa Məsihi həxədə nıvıştə Nıvıştəy icrobe: «Zılm kardışone Bəy, iztirob kəşəşe, əmma onı-kardışe İstə qəv. Bo obırniye bardə bıə bənə Ğırbonə Pəsi obırniyəkəson vədə bezıvonə pəsi ğəzinə onı-kardışe ıstə qəv».²⁰⁰

“Az məsəmə ki, Əv çomexədə bə dəhşətinə marde məruz mande” Qonça şərh kardışe.

Az edyəsəym bəştə linqi jiyədə bıə xolça iyan çəy kincədə təpə səpe seqlə bə çomexi oxşəş doə naxış vındıme. İmi bəçımı yod vardışe İsa Məsihi rostədə iyan çəpədə dıkəsi arədə bə çomex kəşə bıə mənzərə.

“Diyə bıkən bəçtə xolçədə bı mıvzu!” az votıme, “In naxış İsa Məsihi kıştə bıə təpə səpe bə seqlə çomexi oxşəş doydə!» çəyo az Şoyə Xəbədə

bıə ın sıxanon handıme: «De İsa ıvırədə dıqlə caniyən bardışone bo kışte.

Bə Kəllə nomədə bıə vırəy rəseyədə bə çomex kəşəşone Əv iyən həmon caniyon, qıləyni Çəy rostədə, qıləyniyən Çəy çəpədə. Əmma İsa voteydəbe: «Pıə! Bıbaxş əvoni, çumçiko zıneydənin çiç kardeydən». Əvon de pışki Çəy oləton ıştə arədə baxş kardışone».²⁰¹

“Az hiç vaxtı fikir doəmnıbe bı mıvzu ki, de İsa Məsihi əloğəyn bey” Qonçə ğeyd kardışe, “əv iyoye lap çəmə lınqon jiyədə!”

«“Çəmə əcdodon piyəşone İsa Məsiho” Qönçə moə votışe, “iyən ehtimol heste ki, məhz bı səbəb imruj kali turkmənon bəiyəndi voteydən: “Xıdo detı bə ico bışo”».

«Bəle, turkmənonku jıqo qıləy ifodə heste» Qonçə izoh kardışe, “əmma həniyən dəğig bıvotomon çəy məno jıqoye: “Xıdo detı həmro bıbu”. Turkmən zıvonədə im jıqoye: “Xudai yar bolsun” yaan “Xudai yarın bolsun”. Əmə bə tojə koy dast noə yaan qıləy vocibə koy dumo bə şəkəson ıştə xoşə orzuyon de ın sıxanon ifodə kardeydəmon».

“Vey çəkə xəy-divoye” az cəvob dome, “Xıdo həmçinin deşmənen bə ico bışo”.

Semon 10

Turkməniston: Kinəro

Çe Qonça hovəleyonədə qıləyni Keiyik nomədə biə həkime. Deçəy xahişi az boəy İnqilisi zıvonədə bo mutəxəssisi tibbi parson kitobi vardəmbə. Səkiştədə az əncəx de Keiyiki ne, həmçinin deçəy şuyə, əğili, həmə, valideynon iyən rukə hovon tanış bim. İ ruj əvon həkimi valideynon Qurban iyən Marali kəy bo xorək harde dəvət kardışone mini.

Əmə bə jiton niştəbimon, çəmə kalı qılən nimdarisə, kalı qılən curbəcurə naxış eğandə biə gəlinə xolçə səpə niştəbin. Qurban çımı tonə niştəbe. Bə yanədə çəy yolə kinə Keiyik iyən çəy şuyə, çəvon i sornə əğil iştəmoə vədəbe. Qurbani jen iyən seqilə kinə dəşe-beşe kardeydəbin bə otağ, hərdən deyəmə bo xorək hardey nişteydəbin, vey vaxti isə bə mətbəx bo xorək vardeyro şeydəbin çəyoən xorəki xolçə səpə oğandə biə surfəsə dəvoçteydəbin.

Vey mivzuyon barədə qəp jəmonə, əsosən Turkməniston iyən Avropədə biə jimoni həxədəbe. Qurban Avropə bənə behiştə təsəvur kardeydəbe, az çənə bekoəti iyən işkilon həniyən co qılən barədə məlumot bədomən, əy esındiniyə beydəniyə çəy xıyolonku. Qurban imoni bə nəzər səydənibə: «İmon həmməy Turkmənistonədən hestin, əmma az ujanən şinəydəm ki, Avropədə jimon, rujiqor həniyən çoke».

“Hampoəti iyən dustiyəti Turkmənistonədə bey gəzinə çok ni”, az dəvom kardeydəbim bo irad qətey, “məsələn, şimə xıyzon şimə ətrofədəyə, şimə kinə iyən yəznə dəştə əğılon rə-rə omeydən peqineydən bəşmə. Avropə şəhronədə isə jıqo xıyzonon hiç vaxti bə ivirə qırdə beydənin. Az vindeydəm ki, iyo Aşqabadədə iyən çe Miyonə Asiyə co vironədən, hətto Rusiyədə, odəmon zanq jəydən rə-rə iştə hamsiyon iyən avlodon hol-əhvoli xəbə səydən, vey vaxti surfə qırdə nişteydən sohbət kardeydən. Mıgoyisədə Frankfurt, London, yaan Dublinədə imon vey kam beydən. İyo

şımə bə hampoəti iyən dustiyəti vey dəqər doydəşon. Az jıqo şıneydəm ki, ım vey vocibe. Mıǵoyisədə Avropədə jiyə odəmon həniyən vey coylınən, həniyən vey xıyzonon yəndiku beşeydən”.

Qurban bə ğəror oməy ki, co mıvzu rost kardey vaxte.

“Bəvədə boçi de türkmenə jeni kəxvand beydənişon” votəynə ber-dəmədə əv parsəy.

In parsi dəqijnişe mini, çumçiko Qurban zıneydəbe çimi jeni iyən pen-cqılə əǵılı bey. Az çəş novnime bə otaǵı. Qurbani reçinə, rukə, ğasbu, 18 sinədə bıə kinə bə otaǵ xorək vardeydəbe. İştə pıə sıvoli məseyədə çəy dim tınd sı be. İştə çəşon niyo karde-karde dastədə bıə nimçəş rəyrə bə jiton noşe iyən ovaşte bə mətbəx.

“Çımı həni hestime jen” votə cəvob dome, əmma əyo bıə həmməkəs həni ımı zıneydəbe.

“Eybiş niy, qıləyən bıstən!” Qurbani cəvob doşe “Türkmenistonədə şımə çoqlə jen vardey bəzineşon. Boy iyo bıjiy, deçəmə türkmenə kinon qıləyni kəxivand bıbi”.

“Az jıqo zıneydəbim ım esət ne, nafqo jıqo be. Az məsəmbə ki, haiyədə hukmət rəsmən əncəx bə iqlə jen vardey icozə doydə”. “Odəon hejo hukməti votəy kardeydənin! Şayət şımə bıbone dıminə jen hiçki etiroz nıbəkarde”.

“Az jıqo şıneydəm ki, çımı jen bərk etiroz əkəy!” votime.

Bə co mıvzu ovəştəmon votəynə ro nəve-nəve əlovə kardime: «Ğərəyz bimi az hələ qımon kardeydəm ki, hələ vəyu xıyzoni kinəro bəpişe. Az Uzbəkistondə beədə məsəmbə ki, Uzbəkə merdi kəxivand beyro bəştə piyə kinə valideynon 500 dollar iyən curbəcurə peşkəşon kinəro doənine. Uzbəkistonın co qıləy vırədə xıyzonədə kinəro i-dı sor çımı bənav 100 dollar iyən co peşkəşon doəninin. Az həmçinin Uzbəkistonda qıləy merdiku məsəmbə ki, vist qılə zandəqo dəqəri bərobər kinəro iyən bə nezə avlodon peşkəşon doəninin be. Uzbəkistonda co qıləy odəmi peşkəşon doşe iyən boştə oməvə jeni universitet təhsili qorə pul doy barədə bə mıǵovilə ğol kəşəşe”.

“Şımə əmlli-başdi de mıvzu mərağın beydəşon ki!” Qurbani votışe, “əmma az miosirə pıəm, deçımı kinon qıləyni kəxivand bey piyəkəsiku kinəro tələb nıbəkam. Əmma çımı rukə kinə səvodine iyən vey cazibədo-re, qirəm az boəy kinəro piyəmbəy, penc-da həzo dollar kinəro əpiyeme”.

Az piyəmə sohbəti iştəku diyəro bıkəm.

“Bəs imruj kinəro həxədə çiç fikir kardeydon?” az parsəym, “kalı kəson voteydan ki, in gədimə adəton oqətey vocibe, co kəson isə əy həni vocib nıbə ənənə hisob kardeydan, çumçiko kəxivand bıə qiti xəşbəxtəti çəyku başıkrə niy. Şımə çiç şineydəşon?”

Qurban de jıqo rohətəti ıstə fikriku bo qarde hozı nıbe.

«”Az jıqo şineydəm ki, iyo həniyən niğilə məsələ heste” əy cəvob doşe, “çumçiko ən vocib bıəy “çımı şuyə ki bəbe?” yaanki “çımı jen ki bəbe?” parsonin. Har qılə cıvon bəştə in parsi doydə. Çe valideynon kalı qılənən jıqo parsi vədə mandeydan: “Boştə zoə çokə jeni çoknə pəydo bıkəm?”, yaaanki “Ki çokə şuyə bəbe boçımı kinə?” Çumçiko imon çəmə jimonədə gəbul kardənin bıə ən vocibə gəroronin, kinəro dımınə dərəcəynə məsələye».

“şımə rost voteydəşon” az cəvob dome, “məhz bı səbəb bəmə mudrikəti lozime. İnsan bəpe bo niqahi tadibəsə nıbu, çumçiko im bə qıləy fəlokət peqarde bəzine. Bo kəxivand beyro rostə odəmi zineyro bəmə mudrikəti lozime. İntasi əmə çıkonco səy bəzinemon mudrikəti? Az əminim, şımə zineydəşon ki, mudrikəti səvon Xıdoye. Suleyman peyğəmbəri nıvıştəşe: «Çumçiko hikmət yağutisə gıymətine, insoni dili piyəyon bəy to be əzinin».²⁰²

«Ah, bəs əmə çoknə səydəmon mudrikəti?” Qurban parsəy, “Əmə bı çiyon barədə təcrubəyn bıəninimon!”

«Cəvob Xıdo Miğəddəsə Kitobədə doə bıə: «Qirəm şıməhon kom qıləyni mudrikətiş rəseydənıbo, bıdə əjo bıkə Xıdoku, əv de səxa, besə-kuyə doydə bə har kəsi, bəyən doə bəbe. Əmma bıdə əjo bıkə de imoni iyən beşək. Oxo ə odəm ki şək vardeydə, əv oxşəş doydə bə vavazi tojniyə iyən çı tonə bə ton okuyə dıyo ləpə. Bıdə həmon dıdimə, ıstə əməlonədə tərəddud kardə odəm umdəvo nıbu ki, jıçiy səy bəzine Rəbbiku. Əv ıstə har koədə beğərore».²⁰³ Xıdoku mudrikəti səy qorə əmə har çiyə bənav bə Xıdo quş doəninimon iyən Bəy imkon doəninimon ki bəmə həğiğəti roy nışo bıkə. Suleyman peyğəmbəri həmçinin nıvıştəşe: «Rəbbi tars hikməti sıftəye, Miğəddəsi ziney idrakin beye».²⁰⁴

Qurbani etiroz kardışe: «Əmma bə mudrikə odəmi, həm mudrikəti, həmənen jen lozime!» əy votışe.

«Bəle, əmma ağılməndə odəm zineydə ki, Xıdo boəy səçin kardə həməro boəy mıkəmmələ həməroye!»

«Zineydəm, Suleyman peyğəmbərikü sitat vardeyadə başmə xoş omey-

də. Sıxani rosti, azən handeydəm çay hikmətinə sıxanon iyən piyeydəmə bəçimi xoş omə in sıxanon bivotum: «Jen səkəs ovand bəka, Rəbbi rizo bəste».²⁰⁵

«Bəle, səheyə sıxane, Xıdo har çiy Ofəyevone iyən bı səbəb çe həmməy pıəye. Çokə pıə gəzinə boştə kinə çokə şuyə piyeydone, hejo jəqəon Xıdo boçəmə har qıləyni vey mıvofığ bıə həmmro piyeydəşə. Məhz bı səbəb İsa Məsihi votışe: «De jıqo, gəyğu məkəşən “Çiç bəhardemon?”, “Çiç pebəşomemon?”, yaan “Çiç tanbəkardemon?” Çumçiko dınyo xəlğon nəveydən bıçimon həmməy. Həğığətən, şımə Osmoni Pıə zıneydə ki, imon həmməy lozimin bəşmə. Əve şımə sıftə bınəvən bo Xıdo Podşoəti iyən Bəçəy salehəti. Bəvədə imon həmməy əlovə doə bəben bəşmə».²⁰⁶

«Az gəbul kardeydəm ki, harde-peşome bəmə Xıdo doydə, əmma Əv bəmə çoknə həmmro doy bəzine?»

«Ğədimə zəmonədə turkmənə valideynon ıstə fərzəndon niqahi təşkil kardey gəzinə, ımruj bəmə har ruj ehtiyoci bıə hardey iyən rohatə vırə doə çəmə Osmoni Pıə Boştə fərzəndon har qıləyniro mıvafığ bıə koməqəvoniyən bədo. Zıneydon İbrahim peyğəmbəri boştə zoə bo İsağı çoknə jen pəydo kardışe?»

«Xəyr. Az handəmə Suleyman peyğəmbəri hikmətinə sıxanon, əmma əyo İbrahim peyğəmbəri həxədə hiç çiy nıvındime».

«Hekayə Suleyman peyğəmbəri hikmətinə sıxanon dılədə ni, Tovratə-dəye. Piyeydone ə hikoyə qəp bıjənım boşmə?»

«Əmə turkmənəon hejo xoş omeydəməne bə hikoyə quş doyl!»

Az dəmandım votey: «İbrahim peyğəmbər şıməsə iyən çımısə vey sinibe. Pıəmerdəti vaxtı Xıdo zoə doşə bə peyğəmbəri. Çokə valideyni gəzinə, peyğəmbəri piyəşə çay zoə çokə həmmro bıstəni boştə. İntasi əy piyeydəşnıbe çay zoə bə bıton sitoyış kardə kinə bıstəni, çumçiko əv zıneydəbə ki, niqahədə jen-şuyə eyni imoni soyb bey vey vocibe. De jıqoy əy votışə bəştə xıdmətəvoni: «ğəssəm bəhə bomı bə osmoni iyən zəmini Xıdo Rəbbi nomi ki, jen əstəniş boçımı zoə çimon arədə çəmə jiyə Kənanıjon kinonədə, əncəx bəşəş bəçimi vətən, çımı avlodon tonə bəstəş kinə boçımı zoə İsağı».²⁰⁷

Deştə da qılə dəvə, vey-veyi baxşoon peqətə peyğəmbəri xıdmətəvon bə diyəroə səfər dəro qınıye bə İbrahim peyğəmbəri avlodon jiyə şəhr. Bəy bələdəvonəti kardeyro jıqo dıvo kardışə bə Xıdo. «Ha Rəbbə, çımı əğə İbrahimi Xıdo, lovə kardeydəm, ımruj ovand bıkə çımı koy iyən xəy-

mandəti nişo bıkə bəçımı ağə İbrahimi. Imha, az pemandeydəm bı honi tonə; şəhri səbəsoon kinon iyo omejdən bo ovi. Bıdə jıqo bıbu ki, az voteədə “xahiş kardəm, enovon ıstə səhənqi ov peşomım” əvən bivoti “ıstə tənən peşom, bəştı dəvonən bıdəm”. Bəvədə az bəzinem ki, ım kinə ıstı niyə kardə kinəy bo ıstı nokə İsağı. Çımıku bəzinem ki, xəymandəti kardeydəş bəçımı ağə». Əy hələ sə kardəşnıbe ıstə dıvo, oməy amisəş səhənq İbrahimi boə Naxori iyən Milka zoə Betueli kinə Rivqa».²⁰⁸

«Nokə vite bəçəy nav, votışe: «Xahiş kardeydəm, kamişe ov bıdə bəmi ıstə səhənqo, peşomım». Kinə votışe: «Peşomən çımı ağə». Kinə rəyrə enovnişe səhənq ıstə dastisə doşe bəy ov. Votışe bəy ov doə bəpeştə: «Bıdə ov bekırnım boştı dəvonən, si conı peşomın». Kinə rəyrə təy kardışe səhənq bə lokə, ğırvəğ vite çoli tonə bo ovi iyən bekırnişe ov bo nokə dəvon həmməy».²⁰⁹

«Əy hələ sə kardəşnıbe ıstə dıvo, oməy amisəş səhənq İbrahimi boə Naxori iyən Milka zoə Betueli kinə Rivqa. Kinə vey ğəşənqbe iyən hələ bokırəbe. Əv evəy bə honi, pur kardışe ıstə səhənq peşe sape».²¹⁰

Piyəmerdəti vaxtı bə İbrahimi İsağı doy ğəzinə, peyğəmbəri boəzo kinə çəy ən nezə avlodi kinəbe. Xıdo ən mıvofıĝ bıə vəyu səçin kardəşbe boəy!

İntasi əmə Xıdo irodə bə vırə rosniyeyro hozı bıəninimon. Rebekə hiç vındəş nıbe İsağ, əmma xidmətəvon ıstə omey məğsədi izoh karde bəpeştə, bə Xıdo doə əloməton rıoyət kardeyro hozıbe.

«Sədo kardışone Rivqa votışone bəy: «Şeydəş de ım odəmi?» Əyən votışe: «şeydəm».²¹¹

Peyğəmbəri xidmətəvon həmçinin “...ğızılə-nıĝə çiyon iyən oləton be-kardışe doşe bə Rivqa. Ğıymətinə çiyon peşkəş kardışe bəçəy boə iyən moə».²¹²

Qurbani votışe: «Ah, əyən çəmə turkmənəon ğəzinə kinəro doşe bə xıyzoni!»

«Bəle! Im əncəx turkmənəonku niy! Im ən vey Şimoli Qafqazədə jiyə çımı tanışon jiyə qaraçayıjə qıton votəy ğəzinəye. Əvon bəmi votışone ki, bəvonku hiç qıləy kinəro doə beydəni, əmma zoə valideynon bə vəyu cəvohirot iyən reçinə oləton doydən».

«Çəmə adətonən Tovratədə təsvir kardə beydəni! Jıqəon, Xıdo bə jıqə ənənən vəynə niy?»

«Rostiyən, əmə bo İbrahim peyğəmbəri zoə kinə pəydo kardey piyədə bə vəyu xıyzoni ğıymətinə peşkəşon doy barədə Tovratədə handeydəmon.

İntasi peygəmbəri nəvə Yağubi co curə hərəkət kardışe. Pul yaan maddiyə peşkəşon əvəzi, əv deştə piyə kinə kəxivand beyro haft sori muddətədə boştə həsuyə ko kardışe. Oxoədə əy sıxanı rosti çordə sor ko kardışe, çumçiko çəy həsuyə təkid kardışe ki, Yağub deçəy kinon har diyninən kəxivand bibu. Im ıstəni, ıstə vaxtı, iyən ıstə enerji ğırbon doeye. Pul yaan de co maddiyə peşkəşon doy ifodə kardə bə mehibbəti nisbətən jıqo ğırbon insoni həniyən nıgılə mehibbəti ifodə kardeydə».

«Az qımon kardeydəm ki, im roste» Qurban demı rozi be. Mılxəs, çəmə pul məyyən mənəədə boəmə ko kardə vaxt iyən enerji təmsil kardeydə. Im «vəyu səy» ni, çəmə vaxtı iyən enerji səy voteye».

«Xıdoən ıstə mehibbəti bəmə jıqo nişo kardeydə. Xıdo çəmə har qıləy-niş jıqo piyeydə ki, Əv hoziyə ıstəni qırd bıdə bəmə. Xıdo ıstə mehibbəti Yağub peygəmbərisə həniyən de yolə roy nişo kardeydə».

«Ah, əmma Xıdo kəxivand beydəni, de jıqoy im bə kinəro doy oxşəş doydəni!»

«Roste, Xıdo kəxivand beydəni, əmma zıneydon çiçe? Sıxanı rosti Xıdo osmonədə vey reçinə qıləy vəyə ziyofəti hozi kardeydə. Zıneydon vəyu kiye?»

«Xəyr! Osmonədə ki vəyu be bəzine?»

«Əmə! Xıdo piyeydəşe çəmə har qıləyni, həm merdon, həmən jenon iyən Əy piyeydəşe ki, Behiştədə əməni de idi pişvoz kardey, çoknə ki, əmə vəyə karde ğəzinə. İntasi ə vəyə vey bohoyinə bekinəro ni».

«Şimə votey piyeydone ki, Xıdoən kinəro doydə? İbrahim peygəmbəri xıdmətəvoni boçəy zoə vəyi pəydo kardeədə doy ğəzinə?»

«Bələ!»

«Bəs, Xıdo kinəro çiç doydə?»

«Xıdo doə kinəro İbrahim peygəmbəri yaan Yağub peygəmbəri doə kinərosən yole. Çe Xıdo kinəro vey ğıymətine, iyo vey yolə ğırbon heste. Xıdo anə piyeydəşe əməni ki, Bəy ən nez Bıəy, mıkəmməl, təmiz iyən mığəddəs bə Şəxsi ğırbon doəşe. Çe Xıdo doə kinəro İsa Məsihi ıstəne!»

«İsa Məsih? Şəxs? Həttə peygəmbər? Çiç votey piyeydone?»

«Jıqo nıvıştə bə:

“Oxo şimə zıneydəşon ki, ıstə dədə-boboku irs sə ın puçə jimoni ğızıl yaan nığə ğəzinə de faniyə çiyon ne, bə beğusurə iyən məsumə Ğırbonə Pəsi oxşəş doə de Məsihi ğıymətine xuni hırıyə bıəşon”.²¹³

Xıdo doə kinəro səbəb – Çəy bəmə biə vey nıgılə mehibbətə. Xıdo əməni jıqo piyəşe ki, hiç vaxtı qıno nıkardə Şəxsi, İsa Məsihi ğırbon doşe ki, şımə iyən çımı ğəzinə de Xıdo jiyeyro ixtiyor nıbə odəmon ome bızının bə Behişt”.

İsa Məsihi İştə həxədə votışe:

“Hiç kəsi mehibbət barz be əzini iştə duston roədə iştə conı fido kardə odəmi mehibbətisə. Şayət Çımı bəşmə hamyə əmron icro bıkon, şımə Çımı dustoniyon”.²¹⁴

“Çiç? İsa Məsihi dust? Çe Xıdo dust? Im çoknə mımıkune?”

Şoyə Xəbədə bə İsa Məsihi Rəbb iyən Xıloskori ğəzinə imon vardəkəson barədə nıvıştə beydə:

“Əmma çəmə Xıloskor biə Xıdo İştə xəymandəti iyən bə insoni biə mehibbəti oşko nişo kardə vaxtı çəmə de salehəti kardə əməlon ne, Bəştə mərhəməti qorə xılos kardışe əməni. De əməni şışte, yəni Deştə Mığəddəsə Rufi əməni tojədən bə jimon vardey, pok kardey kardışe imi. Xıdo deçəmə Xıloskor İsa Məsihi vositə bol-boli ekardışe İştə Mığəddəsə Rufi ki, Deçəy lutfi saleh hisob kardə bıbəmon çəmə umu biə zolə jimoni molik bıbəmon”.²¹⁵

«Deçəy mərhəməti?» Qurban hələn şıneydəbe, «Bəçəmə xəymandə əməlon qorə ne? Bəle, çe Xıdo mərhəmətin bey barədə məsəmbə. Çe Xıdo kinəro, həlbətən, vey yole az kəxıvand beədə çımı valideynon iyən bəçımı jeni valideynon çəmə doə kinərosən vey yole!»

Həmonə kinəroy doy bəşmə jeni iyən şımə arədə biə bə minosibəti mıəyən mənəodə təsir nişo doydə. Eynən jəqo, şımə şıneydon ki, İştə kinəro doeyədə Xıdo nişo kardə mehibbət bə çəmə xıyzononədə biə minosibəton təsir nişo doydə?

Şoyə Xəbədə həmçinin nıvıştə biə:

«Ha şuyon, çokne Məsihi piyəşe imoniyon icmo, fido kardışe İştəni çəy roədə, şımənən bıpiyənen iştə jenon. Məsihi əvə kardışe imi ki, de ovi bışıştı icmo, təmiz bıkə de kələmi, təğdis bıkə, de jıqoy nıbu bəvədə hiç qılə ləkə, pecuc yaən co qıləy noxsan, Əy Bəştə huzur izzətin, mığəddəsə iyən benoxsan bekə. Şuyonən eyini curə piyəninin iştə jenon iştə andomi ğəzinə. Harki piyeydəşe iştə jeni, əy piyeydəşe iştəni. Çumçıkə hiçki nıfrət nıbəka bəştə andomi hiç vaxtı. Bərəks, bəmande bəçəy ğəyd, çokne ki Məsih bə icmo ğəyd mandeydə, piyeydəşe əv. Oxo əmə Çəy andomi uzvonimon. «Bı səbəb şuyə tərq bəka iştə pıə-moə, umuj bəbe bəştə jeni

iyən i andom bəben dıynənən». In sir yole, az bə Məsihi iyən bə icmo aid kardəm imi. Şımənən həmçinin, bıdə har kəs bıpiyişe ıstə jen ıstə gözine, jen isə hurmət bıkə bəştə şuyə». ²¹⁶

İnsoni mehıbbət, hətto jen-şuyə arədə bıə mehıbbət çe Xıdo bəmə bıə kamilə mehıbbəti mıəyyən gəder nişo kardeydə. Xıdo mehıbbəti zınə har şəxs ıstə niqahi həhiyən fırvon karde bəzine; Xıdo mehıbbət bə jen-şuyə arədə bıə mehıbbəti peqarde bəzine. Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə:

«Ha qıromiyona, bıpiyəmon iyəndı, çumçiko mehıbbət Xıdoku omə. Har piyəkəsən Xıdoo bə jimon omə iyən zıneydə Xıdo. Nıpiyəkəs zıneydəni Xıdo, çumçiko Xıdo mehıbbəte... Əmə dərəsemon çe Xıdo bəmə bıə mehıbbəti, bovə kardımone bimi. Xıdo mehıbbəte. Ki mehıbbətədə bımando, Xıdoədə mandeydə, Xıdoən mandeydə bəvədə. Mehıbbət bəmənadə əvə kamil be ki, Hıkmı ruji çəmə bıbumone ciqə. Çumçiko Məsih çəkəyəsə, əmənen jəqomon bı dınyoədə. Mehıbbətədə tars ni, bərəks kamilə mhibbət bətojne tarsi. Çumçiko tars aide bə cəzo, tarsə inson kamil ni mehıbbətədə. Əmə piyəydəməne, çumçiko sıftə Əy piyəşe əmə». ²¹⁷

«Bəle, şımə rost voteydon. Zıneydəyon Xıdo boçəmə har kəsi vey xısusiyə koməqəvon hozı kardəşe?»

«Şımə çəmə jenon nəzədə qəteydon?»

«Əncəx jenon ne, həmçinin merdonən! İntasi Xıdo nadir ofəyəşe çəmə har qıləyni iyən Çəy boəmə nəzədə qətə jimoni deyəmə jiyeyro nadir həmrəon ofəyəşe. Xıdo iminə odəm bıə Adəmi ofəyə bəpeştə votışe: “Rəbbə Xıdo ijən votışe: «Çok ni, çe insoni tənho be, Az bəsəxtəm boəy mınosibə qıləy koməqəvon»”. ²¹⁸

Çe Xıdo bə Adəmi doə xısusiyə koməqəvon iminə jen Həvobe. İntasi əmə de toşə niqahi əy piyə iyən çəy irodə bə vırə rosniye piyəkəsən vəd kardə koməqəvoni səyro çəş kardənin nimon. İsa Məsih Xıdo piyə iyən ıstə jimonədə çe Xıdo huzuri gəbul karde piyəkəsən koməqəvon iyən Məslohatəvoni gözine İstə Mıgəddəsə Rufi vıgəndeyiş sıxan doy. Əy votışe:

«İntasi Vəsodətəvon çe Pıə Deçımı nomi vıgəndə Mıgəddəsə Ruf obəmute bəşmə har çiy iyən Çımı votə sıxanon həmməy bəvarde bəşmə yod. Şımə arədə sulh noydəm şeydəm, İstə sulhi bəşmə doydəm. Az doydənim əy bəşmə bənə dınyo doy gözine. Bıdə şımə dıl gərəğəydi nıqəti iyən mətarsən». ²¹⁹

“Şımə votey piyəydone ki, Xıdo Mıgəddəsə Ruf hətto şuyəsən yaan

jenisən çokə iyən nezə həmroye?”

«Mıxtəlifə mənənədə, bəle, çumçiko de Mığəddəsə Rufi vositə Xıdo İştən bəçəmə dıl dəşeydə. İnsoni jen yaan şuyə nıboən bəbe, intasi həniyən vocib bıəy de Xıdo bə xısusiyə dustiyəti molik beye. In dustiyəti çəmə jimonədə bıə de Mığəddəsə Rufi vositə omeydə. İştə jimoni de ən çokə roy jiyeyro Əv koməq kardeydə bəmə. İsa Məsihi Koməqəvon iyən Dılvandi bıdəy gəzinə Çəy vıgandə Mığəddəsə Rufi səy piyəkəson bı jimonədə har qıləy insoni şuyə yaan jenisən bə çokə koməqəvoni molike. Hejo jəqəən, Xıdo plan – İştə Mığəddəsə Rufədə bə ico omə mığəddəsə odəmon tojə ailə soxtəye”.

Qurban parsəy: «Mığəddəsə odəmon tojə ailə? Xıdo Osmonədə hozi kardə reçinə vəyə ziyofəti barədə voteədə imi nəzədə qəteydebıyon?»

«Vəyə ıstəni boştə vəyə hozi kardənine; əməni həniyən mığəddəsə kardeyro, Osmonədə de Xıdo bə zolə jimon hozi kardeyro bəmə İştə Mığəddəsə Rufi doşe. İntasi bə Xıdo tojə ailə mənsub bıəkəsonro xısusı hozi kardə bıə vəyə əvoni çəş kardeydə: sıxani rosti Xıdo İştən Osmonədə vəyə ziyofəti hozi kardeydə. Bə Xıdo dəvəti «bəle» votəkəson həmməy ıvırədə vəyə gəzinən. Əvon çe Xıdo kinəro bıə bə xısusiyə ғırboni qorə bə behişt dəşe bəzinen. İsa Məsih Çəy zolə «vəyə» beyro İştə mığəddəsə odəmon pebəqəte; esət əmə bə «vəyə» hozi bıəninimon. Yəhya peyğəmbər həmonə ruji bıə hodison barədə nıvışteydebə:

“Az vindime qıləy tojə osmon iyən tojə zəmin. Çumçiko dəvardəbə şəbə sıftənə osmon de sıftənə zəmini, həni nıbe dıyoən. Az vindime mığəddəsə şəhri – tojə Yerusəlimi osmono, Xıdoku omey. Şəhr hozi kardə bıəbə boştə bəqi dərostə bıə vəyə gəzinə. Taxto məsəme jıqo votə qıləy barzə sədo: «İmeha, insonon arədəy çe Xıdo məskən. Xıde deyəvon i vırədə bəjiye; əvon Çəy xəlg bəben, Xıdo İştən çəvon Xıdo bəbe, çəvon arədə bəjiye. Xıdo bəmole çəvon çəşə arson həmməy. Həni marde nıbəbe. Yas, nalə iyən doj həni i kərən nıbəbe. Çumçiko dəvarde şe sıftənə çiyon».²²⁰ ... Yəhya peyğəmbəri dəvom kardışe bo nıvışte: «Rufən, voteydə: «Boy!» Bıdə məsəkəsən bıvotı: «Boy!» Bıdə təşiqətəkəs bo, orzu kardəkəs həvoy peqəti jimoni ovi».²²¹

Semon 11

Qaraqalpaq: Bəştə əcdodon hurmət

Əvon təmiz kardışone ğəbi qırdoədə beşə aləfon. Nənə ıstə vardə zambuli okardeədə qaraqalpaqə xıyzoni həmmə uzvon ğəbi tono nıştın bə zəmin. Nənə bekardışe çəy dilədə doşe bəştə yolə zoə çəvon “naan” votə nuni. Əyən poə kardışe çəvo kamişi iyən doşe mandəy bəştə tono biə şəxsi. Dairə bə sə qınıye har kəsi çə nuno tikəy peqəte harde-harde ujən oməy rəsey bə nənə. Har kəsi tamtamijə hardışe çə nuno iyən mardəkəsi boəvon çanə aziz bey bə yod vardə be. Barzədə nivotonən, ıstə dilədə komsə dıvoşonən handışone.

Az Aşqabadiku bədi şimoli səyohət kardime iyən pməym rəsəym bə Uzbəkistoni şimol-ğərb hissə, qaraqalpaqon jiyə vırəy. Nukusədə internet pəydo kardime iyən əyo Bahadur nomədə de qıləy qaraqalpaqi tanış bim. Əy de yolə iltifoti təklif kardışe bəmi ətrofi nişo kardey. Çımı de qaraqalpaq mədəniyyəti mrağın bey zineədə maşkinə ruji dəvət kardışe mine de kalı duston ıstə day ğəbi ziyarət kardeyro. Çımı bəpeştə az parsəym ıstə dust Bahaduriku ki, ıstə mardə avlodi barədə çiç hiss kardeydeş?

«Həlbətən, az bə Xıdo dıvo kardeydəm, əmma hiss kardeydəm ki, çəmə əcdodon ruf bə aruaki çəkəsə vey neze. Məhz bı səbəb az həniyən vey bə Xıdo ne, bə aruaki dıvo kardeydəm. Az hiss kardime ki, Xıdo çımiku vey diyəroye iyən demı vey mərağın beydəni, aruak-i isə bəmi həniyən neze».

Çəy sıxanon bəçımı yod vardışe çımı Yaponiyədə məsə oxşərə sıxanon. Rəsmi İslam təlimi nıboən, qaraqalpaqon iyən qazaxon arədə adi mınosibəte.

Az votime: «Yəğın ki, şımə vey piyeydonbe ıstə valideynon iyən nənə-bobo».

«Ah, bəle, əvon bəmi vey çokiyon kardəşone. Əvon yol kardəşone mıno, ıstə dasto oməyon kardəşone bomı, ıstə zu vışkiyəy doəşone bəmi.

Bəştə sə təhsili qorə bəvon ğarxıxom. Əvonərbob nıbin, əve əvon bəmi hiç qıləy maddiyə meris bə dumo oqəte nıznaşone, əmma ıstə səğətiyədə bəmi vey çokiyətiyon kardəşone, bəçımı veyə xarçon koməqəti kardışone. Əvon piyeydəşonbe mini iyən bəçımı ğəyd mandeydəbin. Az çəvon ğarzi doy nibəzinem».

Az cəvob dome: «Həlbətən, bəvon bı ğədər hurmät kardey iyən ehtirəm oqətey vey çoke, şımə ıstən fərzəndonən boşmə jıqo hurmät oqəteydən. Peyğəmbəronən voteydən ki, bəştə valideynon hurmät kardey çe fərzəndon yolə vocibə məsuliyyətə».

Bahaduri cəvob doşe: «Az jıqo zıneydəbim im əncəx çəmə Qaraqalpaq mədəniyyətədə jıqoye». Bə «valideynon hurmät kardə fərzəndon həxədə Ğironədə çiç votə bey məsəonni».

«Az Tovrati nıvıstə yolə peyğəmbər Musaku qəp jəydəm. Xıdo daqlə yolə əmr doşe bə Musa; in əmron vey vocibbin iyən Yəhudi xəlği in əmron yodədə oqəteyro Xıdo sığə lohə səpe nıvıstışe əvonı. Əyo nıvıstə bıə əmron qıləyni jıqoye: «Hurmät bıkə bəştə pıə-moə ki, ıstı Xıdo Rəbbi bəti doə zəminədə dirozə umr bıkey».²²²

«Musa peyğəmbəri votışe imi? De jıqoy qirəm az bəştə pıə-moə hurmät kardeydəmbo, çımı umr diroz bəbe?»

«Çəy mənə jıqo be bəzine, əmma çımı zınəy, im həmçinin co qıləy çiyən voteydə. Musa peyğəmbəri vardışe Yəhudi xəlği əcdodon Xıdo bəvon vəd kardə bıə zəmin. İntasi Xıdo votışe ki, ehanə əvon bı tojə zəminədə bə Xıdo ğanunonu rioyət nıkon iyən xısusən, qirəm əvon bə co xıdoon ibodət bıkon məhv bəben yaan ıstə zəmino tojniyə bəben iyən həni əyo jiye nibəzinen.²²³ De jıqoy, şıneydəm ki, im həmçinin bə həmə etnik qrupon tojə zəminədə çanə dirozə mıddət jiye zıney barədə voteydə».

«Əmma, həlbətən, əvon çe Xıdo səçin kardə bıə odəmon bıənin bin! Məqər Xıdo çəvon əcdod bə İbrahim peyğəmbəri çəy nəsilə vəd kardə bıə zəminədə jıyeyro sıxan doəşnıbe?»

«İbram qınıye zəvbədiməy. Xıdo deəy qəp jəşe, votışe: «Az bastəme deti əhd, tı veyə milləti pıə bəbeş. Həni İbram votə nibəbe bəti, çırujnəku İbrahim bəbe ıstı nom, çumçıko veyə milləti pıə kardıme tı. Lap vey bə-kardem ıstı nəsilə, ıstıku obəfəyem milləton, podşon bebəşen ıstı nəsilə. Zolə əhd noydəm ıstə deti iyən ıstı bəpeştə bıə nəsilə arədə ki, Az ıstı iyən ıstıku bəpeştə bıə nəsilə Xıdo bəbem. ıstı bənə ğəribi jiye in zəmini – həmə zəmin Kənani bədom bəti iyən ıstıku bəpeştə bıə nəsilə zolə mılq beyro

iyən çəvon Xıdo bəbem».²²⁴

«Şımə rost voteydəşon. Xıdo doşe in əmri iyən Musa peyğəmbəri vax-tiku jıqoşə əyo İbrahimi nəsilə kalı kəson jiyəbin, əmma dirozə mıddətə veyni bə co vıron pevılo bıəbin. Əncəx İbrahimi nəsilə beysən həniyən yolə çiy ni».

«Çiç votey piyeydone ki?»

«İbrahimi nəsilə bıəyon veyni şıneydəbin ki, peyğəmbəri nəsilə bey əvoni xısusı kardeydə iyən zəmonət doydə bəçəvon xəy-divo səyro. İntasi bioloji nəsilə beysən həniyən vocibi – çəvon əcdodon de İbrahimi eyni imonsoyb beye. Yəhya peyğəmbəri votışe bəçəvon kalı qılın: «Yəhya vindeədə ki, fəriseyon veyni bo vəftiz be omeydən çəy tonə jıqo votışe bəvon: «Ha qurzon nəsil! Ki sərosniyəşe şımə vəomə ğəzəbiku ıstə conı peroxniye? Esə boən bə tobə loyiğə bəhəron bıdən.

İstə dılədə fikir məkən, məvotən “çəmə pıə İbrahime”. Az voteydam bəşmə: Xıdo ğadire çı sığono bo İbrahimi fərzənd soxtə. Həni təvən ho-zıye doon bıədə. De jıqo, çəkə bəhrə nıdoə har do bırnıye iyən şodoə beydə bə otəş».²²⁵

Bahaduri votışe: «Vay-vay! Çı zuninə sıxanonin!»

«İsa Məsihi çımışə zininə sıxanı ıstıfodə kardışe iyən votışe ki, əvon iblisi fərzəndonin!»

«Rostiyən! Əy çiç votışe?»

«İsa votışe bəvon: «Rosti, rosti voteydam bəşmə: qıno kardə har kəs çə qıno ğule. Ğul hejo kədə əmandını, zoə isə hejo bəmande. Jıqoən Zoə ozod bıko şıməni, həğığətənən, ozod bəbeşon. Zıneydam şımə İbrahimi nəsiləyon, əncəx demiyən jıqo dast-poçə bıəşon Boçımı kışte. Çumçıko Çımı sıxan dəşeydəni bəşmə dıl. Az İstə Pıə tonə vindəyon voteydam, şımə isə ıstə pıəku məşəyon bə vıre rosneydon». Əvon ıstə cəvobədə vo-tışone bə İsa: «Çəmə pıə İbrahime». İsa votışe bəvon: «İbrahimi fərzəndon bəbeyon, İbrahimi kardə əməlon əkeyon. Şımə esə boy Mini – Çe Xıdo-ku məsə həğığəti bəşmə votə Odəmi kışteyro dast-poçə bıəşon. İbrahimi jıqo nıkardışe. Şımə ıstə pıəon əməlon kardeydəşon». Əvon votışone Bəy: «Əmə zinoo bə əməl omənimon, çəmə hestimone iqlə Pıə, Əvən Xıdoye». İsa votışe bəvon: «Qirəm Xıdo şımə Pıə bəbəy, əpiyone Mini, çumçıko Az Xıdoo beşəm, oməm iyən esə iyom. Az İstəku omənim, intasi Əy vığan-dışe Mini. Boçi səreşeydənişon Bəçımı votəyon? Çumçıko məsə zıney-dənişon Çımı sıxanı. Şımə ıstə pıə ibliso oməşon iyən piyeydone ıstə pıə

orzuyon bə vırə bırosnən. Əv sıftəku odəm bıkıştbe iyən bəfomand nıbe bə həğigəti, çumçiko həğigət ni bəyku. Du votey çay xısusiyəte, çumçiko əv duyəvoje iyən çe duy pıəye”». ²²⁶

«Az sərəsey bəzinem, boçi əvon bə İbrahim peyğəmbəri ıstə əcdodon voteydəbin, bəs boçi əvon bə Xıdo ıstə pıə nivotişone? Hlbətən, çe Xıdo fərzəndiş bey əzini!»

«Xıdo çe həmməy Ofəyevone iyən de jıqoy, əmə çay fərzəndon hisob beydəmon. De Yeşayə peyğəmbəri vositə Xıdo jıqo votışe:

«Ha osmonon, bıməsən, ha zəmini dim quş bıdən! Çumçiko Rəbbi jıqo votışe: “Fərzəndon yol kardıme, perosnime, əmma əvon Bəçmı vəynə usyonkor bin. Neqo ıstə soybi, hə ıstə soybi ləqəni zıneydə, əmma İsrail xəlgi Mini zıneydəni, Çımı xəlğ sərəseydəni”». ²²⁷

Co vırədə Yeşayə peyğəmbər bə Xıdo jıqo mırocıət kardeydə:

«Ya Rəbb, diyə bıkə osmonono, ıstə mığəddəsə, izzətinə, barzə məskə-no bəmə nəzər səğand! Koncoye İştı ğıryət, ğırvə? İstə ğəlbədə bıə həsrəti, rəhmi çəməku mızoyiğə karde. Tınış çəmə Pıə. İbrahim əməni nıznoən, İsrail çəmə ki bey nıznoən, Tınış çəmə Pıə, ya Rəbb, əzəliku jıqoşə İştı nom “əməni Hiriyəkəse”». ²²⁸

Eyni curə Məlaki peyğəmbəriyəni votəşbe:

“Çəmə həmməy pıə i ni bəqəm? Eyni Xıdo ofəyşni bəqəm əməni? Boçi əmə ıstə pıəon bastə əhdi dəqordıneydəmon, xəyonət kardeydəmon bəştə hamsiyə?” ²²⁹

Bahaduri nıdo kardışe: «Bəvədə Xıdo həğigətən çəmə oxonə əcdode!», “Bı səbəbən şımə vote bəzıneşon ki, iminə inson bıə Adəm mıəyən mənoədə çe Xıdo zoəbe? De Adəmi vositə əmə həmməy mıəyən mənoədə çe Xıdo nəsil beydəmon?»

«Şımə vey ağılmandıyon, Bahadur!» az cəvob dome, “Şımə zıneydon ki, İsa Məsihi nəsil şəcərədə iminə inson bıə Adəmi nom kəşə beydə?»

“Çoknə?”

«Şımə votey ğəzinə, Xıdo Zoə! Jıqo nıvıştə bıə:

«İsa si sinədəbe İstə xıdməti bino kardeədə, Əy zıneydəbin bənə Yusifi Zoə, Eli zoə, Mattəti zoə, Levi zoə, Melki zoə, Yannay zoə, Yusifi zoə, Mattitya zoə, Amosi zoə, Nahumi zoə, Hasli zoə, Naqqay zoə, Mahata zoə, Mattitya zoə, Simi zoə, Yosehi zoə, Yoda zoə, Yohannə zoə, Reşa zoə, Zerubbabili zoə, Şəaltieli zoə, Neri zoə, Melki zoə, Addi zoə, Kosami

zoə, Elmadami zoə, Eri zoə, Yeşua zoə, Eliezeri zoə, Yorimi zoə, Mattəti zoə, Levi zoə, Simeoni zoə, Yəhudə zoə, Yusifi zoə, Yonami zoə, Elyaqimi zoə, Melea zoə, Menna zoə, Mattəta zoə, Natani zoə, Davudi zoə, Yessey zoə, Ovedi zoə, Boazi zoə, Səlmoni zoə, Naxşon zoə, Amminədavi zoə, Admini zoə, Arni zoə, Admini zoə, Arni zoə Hezroni zoə, Peresi zoə, Yəhudə zoə, Yağubi zoə, İsağı zoə, İbrahimi zoə, Terahi zoə, Naxori zoə, Seruqi zoə, Reu zoə, Peleqi zoə, Everi zoə, Şelahi zoə, Kənanı zoə, Arpaşadi zoə, Sami zoə, Nuhi zoə, Lemeki zoə, Metuşelahi zoə, Xanoki zoə, Yeredi zoə, Mahalaleli zoə, Kənanı zoə, Enoşi zoə, Şeti zoə, Adəmi zoə, Xıdo Zoə».²³⁰

«Mərağine...» Bahadur bə dumot şe, çəyo votışe, «şimə votəy gəzinə, Musa peyğəmbəri nıvıştəşe ki, əmə bəştə pıə-moə hurmət kardəninimon. Bəvədə bəştə valideynon valideyn bıə nənə-boboən iyən bə həmə əcdodonən hurmət kardəninimon? Əmə qaraqalpaqon aruakı bə yod dənəodə imi kardeydəninimon bəqəm?»

«Şimə rost voteydəşon, əmə bəştə pıə-moə hurmət kardəninimon, qeş diyə bıkomon, əmə bəştə əcdodon həmməy hurmət kardəninimon. Bəs ən yolə hurməti bə kom əcdodi nişo kardəninimon? Bə ən oxonəni, yaan həmə gəbilə sədə mandə bə əcdodi?»

«Çımı zınəy həmə gəbilə iminə əcdod həniyən yole».

“Bəvədə şimə gəbilə iminə əcdod ki bıə?»

«Sıxanı rosti etirof kardəninim ki, az zıneydənim! İntasi qirəm əmə lap bə sıftə bışomon, qımon kardəm ki, əmə bomemon bərəsəmon bə iminə inson bıə Adəmi. Əmma şimə hejo esət bəmi votoyone ki, Xıdo tərəfo ofəyeyro Adəm çe Xıdo zoə hisob kardə beydə...- Bahadur ləzəy bə dumot şe, çəyo votışe, –...çımı zınəy, yəni, sıxanı rosti Xıdo bə ən yolə ehtıromi loyiğə!”

«Şimə rost voteydəşon, Bahadur!»

“Bəs bəvədə aruak çəkne bıbu? Az həmçinin bəştə əcdodon hurmət kardəninim?»

«Bəştə əcdodon hurmət kardey çoke, əmma əvon Xıdo vırədə bıəninin. Xıdo ofəyəşe odəmon; odəmon çe Xıdo vırədə noy bıtpərəstətiye. Yeşayə peyğəmbəri votışe: «Bəşmə kalı odəmon voteyədə ki, pıç-pıç kardə mır-mır kardə de cındoron, rufsədoəkon qəp bıjənən”, jıqo cəvob bıdən bəvon: “Xəlğ ıstə Xıdoku məsləhat sənini ni bəqəm? Hiç mardon bəyjiyon barədə qəp bəjenbu?»»²³¹ Həmçinin Musa peyğəmbəri votışe ki, əmə de

mardon rufi ələğə basteyro cəhd kardənin nimon: jıqo nıvıştə bıə: “Bə cındoron iyən rufsədoəkon tərəf məqardən, deyəvon qəp məjənən, neysə mirdol bəbeyon. Şımə Xıdo Rəbb Azim”.²³²

«Mirdol? De mardon məslohat kardeədə inson mirdol yaan notəmiz beydə? Şımə jıqo votey piyeydone?»

«Bəle, qirəm əmə de mardon rufi bo ələğə bastey cəhd kardeydəmon-bo, mənəvi cəhətə mirdol beydəmon. Odəmon de jıqo roon mirdol yaan bə bədə rufon mibtəlo be bəzinen».

«Əmə bə məçit şeədə ıstə fiziki andomi şısteydəmon, bəs ıstə rufi çək-nə təmiz karde bəbe? Əmma az bədə rufon təsiri jiyədə bıə odəmon həxədə məsəme. De mardon məslohat kardey qorə bə cını mibtəlo bin?»

«Co səbəbən bey bəzine, əmma əsosən ım çe iqlə qınoku omeydə. İntasi Şoyə Xəbə çimədə iborətə ki, İsa Məsihi səlohiyə hestışe mirdolə rufon tojniyero iyən Əv Deştə Mıgəddəsə Rufi əməni tojədən təmiz kardey gıdrəti molike. Bə İsa Məsihi mənsub bıə odəmonən de İsa Məsihi nomi iyən səlhiyyəti cınon səpe hestışone səlohiyə». ²³³

«Ah! Jıqo beşeydə İsa Məsih odəmon cınonku ozod karde zıneydə!»

«Bəle, odəmon sıftə bəştə kardə qınoon qorə tobə kardəninin, çe Xıdo Mıgəddəsə Rufi bəştə jimon dəvət kardəninin, ıstə dılətonədə bıə zılmoti de nuri əbəz kardeyro xahiş kardəninin». ²³⁴

«Bo mardon qorə çəmə kardə qıləy çiy heste ki, bo cınon ro okardiyədə bəçəmə gəlb dəşeyro?»

«Im ən vey mədəniyyəti iyən miyəyən təcubon mənoku bəşikrəye. Məsələn, Musa peyğəmbəri vaxtədə odəmon bə mardon qorə ıstə andəmon birneydə yaan şikil kuyeydəbin bəştə andomi yaan mardonro ıstə səy miyyəyən formədə toşeydəbin. ²³⁵ Musa peyğəmbəri ittıhom kardışe jıqo koon, çumçiko odəmon bə Xıdo qorə mıgəddəs bənininbin. Əvon isə de səhvə roy bə mardon ehtırom nişo doydəbin ıstəni mirdol kardeydəbin».

“Bəvədə az de səhvə roy ne, de rostə roy çək-nə bəştə əcdodon hurmət karde bəzinem? Mardon bə Xıdo bərobər nıqətim, bəvon səcdə nıkom, divo nıkom, bəvon çək-nəy hurmət nişo kardey bəzinem?»

«Ən əhəmiyyətin bıəy – bə Xıdo mənsub bıəy miyəyən kardey iyən bə Xıdo aid bıəy bə mardon nıdoeye. Im həmçinin bə xorəkon edaşt vardeyən aide. ²³⁶ Əsosə məsələ çe ənənə zahiri formədə niy, çəy mənəoədəye. Xıdo bə dili diyə kardeydə».

«Bəle, Xıdo bə dili diyə kardeydə, əmma çımı avlodon iyən co odəmon

bəçımı daston diyə kardeydən. Çımı avlodon ğəbisə şey iyən əyo rostə ayınon icro kadey vocibe zıneydən. Əvoni mənə hiç mərəğin kardeydəni».

«Təsuf ki, im həmə dünyoadə vey pevilə bıə minosibəte. Odəmon i kəs marde bəpeştə yas iyən co mərəsimon dəğiğ bə vırə rosniyey vocib hisob kardeydəmon. İntasi bə sininə avlodi çəy səğətiyədə hurmät nişo kardey iyən ğəyd mandey həniyən çətine».

«Rostel!»

«Sıxani rosti İsa Məsih soyə ayınon karde-karde bəştə valideynon hurmät nişo doy zənn kardə odəmon tənqid kardeydəbe. Həttə imrujən bəştə valideynon əsl ğəyğu nişo doyro manə ğəzinə dinədə istifodə kardə odəmon hestin».

«Rostiyən? Əvon çiç kardeydən?»

«İsa Məsihi bı həxədə votəyon boşmə hande bəzinem?»

«Lutfən!»

Az peqətime Şoyə Xəbə iyən İsa Məsihi votəyon handime: «Çəyo İsa votışe bəvon: «Çı əcəb karde zıneydəşon çe Xıdo əmri bə kəno şodoy boştə adət-ənənon bərgəror kardeyro! Oxo Musa jıqo əmr kardışe: “Bəştə pıə-moə hurmät bıkə” iyən «Kıştənine bəştə pıə yaanki moə dımjon doə odəm». Şımə esə boy voteydəşon: “Şəxsi bıvotı bəştə pıə yaanki moə ki, ğırbon be ıştı çımıku çəş kardəy, yəni həsr kardə be bə Xıdo», bəvədə ray doydənişon bə odəmi ki, dast bıqəti bəştə pıə-moə. Demiyən şımə hiç kardeydəşon çe Xıdo kəłomi, deştə nəsilbənəsıl dəvoniyə adət-ənənə. Şımə bimi oxşə vey koon kardeydəşon oxo».²³⁷

Bahadur ləzəy bı barədə bə fikir şe, çəyo votışe: «Az qımon kardeydəm ki, imruj çımı day ğəbisə şey ğəzinə, bə ğəbiston şey avlodon ğəbisə kom-sə ayini bə vırə rosniyey, şımə bəştə mardə avlodon hurmät kardey vindey həniyən hostone. Əmma çəmə dilonədə bıə fikiron iyən bə həmon şəxsi həğiğətən hurmät karde-nıkarde əncəx Xıdo zıneydə».

Bahaduri ləzəy tam jəşe, çəyo votışe: «Odəmon “bə Xıdo həsr kardə edaşt”i barədə handiyone, ə sıxan çiç be? Im “ğırbon”i ğəzinə qıləy çiyə?

«İsa Məsihi İbrani zıvonədə bıə “korban” sıxanı istifodə kardışe, çəy mənə jıqoye: Bo Xıdo vardə “baxşə” yaan “ğırbon”. Şımə boçi parseydəşon?»

«Bəməkuən həmonə sıxan heste! Miyonə Asiyə har vırədə ğırbon vardeydəmon, Ğırbonə İdi ğəyd kardeydəmon. Həttə bə kalı odəmon Ğırbon

nomi noə bıə!»

«Bəle, Turkmənistonədə az “Ğırbon” nomədə bıə de i kəsi vindemon kardıme. Tatarstanədə Qurbanqəli nomədə qıləy dust hestime».

«De jıqoy, çımısən nıgılə mənəon hestin! Çoknə ki şımə voteydəşon, Xıdo bə dılı diyə kardeydə; de jıqoy, ayini formə ne, mənə vocibə!»

«Az rozim deşmə!»

Çəyo Bahaduri bə yod vardışe ğəbon ziyarət kardey iyən mardon bə yod dənəy barədə cəmə jə qəpon. Əy co qıləy pars doy piyəşe: “De jıqoy, əcdodon bə yod vardeydə həni kon təcubon çok hisob kardə beydən?”

“Bahadur, şımə bəmi votıyone ki, zıneydənişon şımə ğəbilə əcdod ki bıə. Şımə ıstə nənə-bobo yaan cəvon valideynon həxədə çiç zıneydon?”

“Az vey kam zıneydəm, vey çiy zıneydənim. Az cəvon konco jıyey iyən de kon koy mışğol bey zıneydəm”.

“Ğasbu çok əbi şımə ıstə ailə şəcərə tərtib bıkən iyən ailədə bıəkəson bıvııştən. Az şıneydəm ki, çimi bəşmə əğilonən foydəş əbi. Çəyo qıləy kitobçə nıvışteyro cəhd bıkən, ıstə əcdodon har qıləyni həxədə yodədə mandəyon iyən şıməku bıə foto-şikilion, hətto qəzet məğalonən yaan co kəson cəvon həxədə votəyon iyən nıvıştəyon qırdə bıkən. Mığəddəsə Kitobədə nəsil şəcərə nıvıştey iyən oqətey vey nımunon hestin.²³⁸ Im bə mardon hurmət kardey iyən əvoni yodədə oqətey qıləy musbətə roye”.

Bahaduri votışe: “Im çokə fikire: az nəsil şəcərə tərtib kardey barə-də hiç vaxtı şınə nıbım”

“Şımə əy hətto ıstə kədə bə xısusiyə şərəfinə vırə noy bəzineşon”.

“Həni ıstə əcdodon çoknə bə yod vardey bəzinem?”

“Şımə hakənə əvoni bə yod vardeyro xısusiyə tədbiron təşkil karde bəzineşon yaan id kardey bəzineşon, əmma həmçinin Xıdo boşmə kardəyon yodo beməkən. Xıdo piyedəşe əmə ıstə yodədə oqətəmon vocibə çiyon iyən əvoni bə yod vardə əşyon. Mə-sələn, zıneydon haftranqə bəcəmə yod cici dənəydə?»

«Hiç vaxtı fikir kardəmni ki, haftranqə bəcəmə yod cici dənəydə. Ən-cəx fikir kardəme çəy reçin bey iyən boçi vey dənəkəşey həxədə».

«Xıdo de Nuh peyğəmbəri ıstə bastə əhdi əloməti ğəzinə haftranqəş təyin karde. Əv Xıdo vədi bəcəmə yod dənəydə: Nuh peyğəmbəri vaxtədə bıə ovbarz həni i kərən tikror nıbəbe.²³⁹ Az qımon kardeydəm ki, haftranqə diroz dənəkəşey fakt çe ovbarzi cəzo hejo dəvom nıkardey bə yod

vardeydə».

“Az imi hiç vaxti zınəmnıbe! Esät çımi bəpeştə bə hafranqə ın noqtə-nəzəro diyə bəkam!”

“Be bəzine ki, çımi formə iyən mənəon həxədə votə sıxanı ım co qıləy nımunəye! Çe hafranqə formə dəqiş beydəni, əmma şımə esät bəvədə mıxtəlifə mənə bəvindeşon!”

“Əmma diyə məkə ki, Xıdo çəmə oxonə əcdode, az hələn bəştə valideynon iyən nənə-bobo vey minnətdorim, çumçıko əvon bomı vey çiyon kardəşone».

“Həlbətən, əmma sıxanı rosti bə Xıdo təşəkor kardey jozime, çumçıko əmə bı dınyo hiçiy vardeydanimon iyən çı dınyoədən hiçiy barde zıneydanimon. Xıdo ofəyəşe çəmə jiyə zəmini, hardə həmə hardemoni iyən həyvnon de jıqoy, şımə valideynon iyən nənə-bobo əncəx Xıdo bəvon həvolə kardəyon gəbul kardəşone”.

“Əmma əvon çanədə yol nıboən kalı mılک meris noəşone”.

“Şımə zıneydon Xıdo bəmə çiç irs doydə?”

“Xəyr, Xıdoku irs səy zıney hiç bəçımı ağıliyən nəvoy!”

«Şoyə Xıbədə nıvıştə bıə: “Həmd-səno bıbu bəçəmə Rəbb İsa Məsihi Xıdo – Bəçəy Pıə! Çəy yolə mərhəməti hımhımbədə əmə sənibəton bə jimon oməymon. De İsa Məsihi mardon dılədə bəyji bey soyb kardışe əməni bə jiyə umu, puç nıbə, pok, tərəvətinə qıləy irsi. Im irs osmononədə boşmə oqətə beydə. Şımə de Xıdo gıdrəti oxonzəmonədə bo oşko bey hozı bıə xılosi qorə de imoni vositə nıgo doə beydəşon.”²⁴⁰

“Hiç vaxti məhv nıbə, bə puçi benışə, tərəvətinə irs çiçe ki?”

“Qırəm ın irs boəmə Osmonədə oqətə beydəbo, şımə zınəy ım çiç bə bəzine?”

“De Xıdo bə uco jimon? Osmonədə de Xıdo jıyey? Jıqo qıləy çiy?”

“Bəle. Im çəy oxonə hissəye, əmma əmə həmçinin esät çəy i hissə gəbul kardeydəmon”.

“Esät? Esät əmə çiç səy zıneydəmon?”

«Ujənən Şoyə Xəbədə bahandəmon: “Deçəy vositə şımə məsəone həğiğəti kəłomi, ıştə xılosi Şoyə Xəbə, imon vardıyone bə Məsihi, nışonə jə be bəşımə de vəd kardə bıə Mıgəddəsə Rufi. Mıgəddəsə Ruf bə Xıdo məxsus bıəkəson hırıyeyro noə bıə qırove boşmə irsiro. De jıqoy mədh bıəkəmon Çəy izzəti.”²⁴¹

“Mıǵəddəsə Ruf? Əv kiye ki?”

“Xıdo Mıǵəddəsə, Mıǵəddəsə Ruf isə Xıdo Rufe. İntasi Əv bəmənadə jıeyro ome bəzine iyən Əv bəmənadə beadə əmə Xıdo şəxsən zıneydəmon”.

Ujənən Şoyə Xəbədə nıvıstə bıə: «Çəy fərzəndon beyro Xıdo İstə Zoə “Abba, Pıə!” vote-vote nıdo kardə Rufi vıǵandışe bəçəmə dılon. Bı səbəbən tı həni ğul ne, fərzəndış. Qırəm fərzəndışbu, həmçinin çe Xıdo təyin kardə varisış».²⁴²

“Xıdo varis? Ah! Əmma az çe Xıdo varis beyro layıǵ nim”.

“Həni çımı votəy ğəzinə, Xıdo mıǵəddəsə. Əmə Çəy mıǵəddəsə huzurədə bo jiye loyiǵ nimon, çumçıko əmə həmməy bə qıno hisob ruhaniyə cəhəto miyəyən mənəodə mırdol bəmon. Pok iyən mıǵəddəs əncəx Qıləy Ğanuni Varis heste. İntasi bə varisəti loyiǵ bıə vahidə Şəxs deyəmə irsi paybaxş kardeyro imi dəstəxoşı doy səçin kardışe».

«Həǵiǵətən? Im şəxs Kiye? Kom ğanuni varis çımı ğəzinə de bə irsi loyiǵ nıbəkəsi irsi paybaxş bəkarde?”

«Əv çe har çiy varise. Şoyə Xəbədə nıvıstə bıə: “Xıdo çan kərə de mıxtəlifə roon, peyǵəmbəron vositə ovardəşbe bəçəmə dədə-bobon ğədimə zəmonədə. Əmma bı oxon rujonədə Əy Dəştə Zoə vositə ovardısa bəmə, çe har çiy varis təyin kardışe Əv iyən Dəçəy vositə ofəyəşe kainot”».²⁴³

«Şimə votıyone ki, Adəm miyəyən mənəodə Xıdo zoəbe, çumçıko Xıdo ofəyəşbe əv; əmma az əminim ki, Xıdo de Adəmi vositə onıfəyəşe kainot. Xəyr, kainot Adəmisə bənav ofəyə kardə bıəbe. De jıqoy, im qıləy co şəxs bənəine. Ğasbu İsa Məsihe?»

“Az votıme oxo, Bahadur, şimə vey aǵılmandiyan!”

“Əmma şimə həmçinin votıyone ki, Əy İstə varisəti huǵuǵıku imtino kardışe. Im çoknə be bəzine?”

«İsa Məsih tojə irodə vositəvone ki, dəvət kardə bıəyon həmməy vəd kardə bıə zolə varisəti səy bızının. İsa Məsih insonon çəvon qınonku ozod kardeyro İştəni fido kardəşe. Jıqo nıvıstə bıə: “Qıləy vəsyətnomə hestebo, bəvədə vəsyət kardəkəsi marde subut karde lozime. Çumçıko vəsyətnomə əncəx odəm marde bəpeştə ğırvədəy. Vəsyət kardəkəs səlomət beadə vəsyətnomə nişe hiç qıləy ğırvə.”»²⁴⁴

«Şimə voteydon ki, əncəx əmə Çəy İştən varisəti səy zıneyro Əy dəştə marde ro okardışe boəmə?”

«Bəle. Əv mardənin nibe, əmma bəçəmə qorə marde. Əy İştən votışe: “Bo Pasxə hoziəti vində ruji. Şəşminə saati ərəfəbe. Pilati votışe bə Yəhudiyon “şimə Podşo imel!” Əmma əvon “Ne, rədd bıbu, rədd bıbu! Əy bə çomex bıkəş!” zikkə jəşone. Pilat parsəy çəvonku: “Bə çomex bıkəşim şimə Podşo?” Sər kahinon cəvob doşone: “Çəmə ğərayz ğeysəri nimone podşo!” Bəvədə Pilati İsa bə çomex kəşeyro təslim kardışe bəvon. Sərbozon bardışone İsa. İsa İştən kırıñşe İştə çomex bardışe ibranicə Qolqotə, yəni “Kəllə vırə” nomədə bıv vırə. Əyo de dı kəsi kəşəşone bə çomex, qıləyni İsa rostədə, ə qıləyni isə çəpədə, İsan miyonədəbe».²⁴⁵

“Bəs, qirəm İştə jimoni tojadən peqəteyro İsa Məsihin səlohiyət hestışebo, boçi imi nıkardışe?”

“Şoyə Xəbən hejo ime voteydə: Əy kardışe imi! Əv marde, seminə ruji bəyji be. Demiyən Əy nişo kardışe ki, marde səpe hestışe səlohiyət. Bə İsa Məsihi mənsub bıv əməhon mardeyku tarsənin nimon, çumçiko Əy fəth kardəşe mardey. Məhz bı səbəb əmə Deəy zolə jimon bıv irsi paybaxş karde bəzinemon”.

“Həlbətən, zolə jimon çımı əcdodon bəmi doə merisisən həniyən çoke”.

“Həlbətən! Həni çımı votey ğəzinə, bəmaku bı varisəti zəmonət doə Mıġəddəsə Ruf heste. Mıġəddəsə Ruf Osmonədə bıv jimoniro əməni hozı kard-karde çəmə jimonədə ko kardeydə”.

“Azən Mıġəddəsə Rufi səy bəzinem?”

“Bəle, şimə əncəx Əy bəştə jimon daxil beyro iyən şiməni dəqiş kardeyro dəvət kardəniniyon”.

“Əmma az zineydənim kon sıxanon votey lozime!”

“Xıdo vindeydə çəmə dilon iyən sərəseydə çiç vote piyeydəmone əmə. Bə xısusiyə ifodon ehtiyoci niy. Xıdo həmçinin sərəseydə bə həmə zıvonon, de jıqoy şimə iştə dili zıvon bıv Qaraqalpaq zıvonədə Bəy dıvo bıkən. Şayət şimə zineydənişonbu çoknə dıvo karde lozime, Mıġəddəsə Kitobədə ğeyd kardə bıv divonədə oko doy bəzineyon. Im divon bəşmə ideyon doə nımununin, əmma vocib bıv de Xıdo səmimi qəp jəye”.

“Şimə bəmi qıləy nımunə nişo karde bəzineyon?”

Az cəvob dome: “Varianton veyin”. Okardıme Mıġəddəsə Kitobi iyən handime in ayon. Im bo Xıdo piyəkəson vəd kardə bıv varisəti bə yod vardə dıvobe: “Əmə bə həxədə bə dıvomon ki, şimə bə Rəbbi loyiğ umr bıkən, Bəy xoş omə əməlon bıkən, ijən həməən har qılə xəymandə koədə şimə zəhmət iştə bəhrə bıdə iyən şimə rujbəruj həniyən vey dərk bıkən

Xıdo. Bıdə bomı Əv Bəştə ğudrəti loyiğ hartərəfə ğoym iyən zumand bıkə şıməni iyən yolə səbr iyən eğrorəti bıdə bəşmə. De şoyvo şukur bıkən bə Pıə bə səbəb ki, Əy doşe bəşmə mıġəddəson nurədə bıə irsi xanboz beyro səlohiyəť”.²⁴⁶

Az təklif kardıme: “Bəvədə ıřtə dıvo Şoyə Xəbədə bıə bı dıvo əsəsin karde bəzıneyon iyən Xıdo Mıġəddəsə Rufi şıməni pur kardeyro dəvət karde bəzıneyon”.

Bahaduri handışe dıvo, bı barədə fikir kardışe, çəyo dəmande deştə sıxanon de Xıdo qəp jəy iyən votışe: «Xıdo, az Bətı loyiğə jimon jıyey piyeydəme. Har xəymandə koədə Bətı məġbul jimon jıyey, Tını zıne-zıne yol bey iyən Deştı ızzətinə ğudrəti zumand bey piyeydəme. Xahiş kardeydəm, bəmi ğıvıvə doyro ıřtə Mıġəddəsə Rufi bıdə, çımı yolə səbr, iyən durumım bıbu, de şoy-şoy Bətı şukir karde bızınım, ha Osmoni Pıə. Az piyeydəme Tını həniyən çək bızınım iyən Nuri Podşoətiyədə de salehon bə ico irsi səyro loyiğ bıbum».

Semon 12

Kalmık: Hikməinə sıxanon

Həştərxoni stansiyədə i kəs penişte bə ğatər iyən oməy qətişə çımı tono bıə vırə. Xəzərə dıyo şimol sahili ətrofədə çımı de ğatəri hələ i-dı saat şənininə rom hestbe. Tojə omə sərnışını çiyemonədə votey əbi ki, əv çı-koncosə Monqolstano yaan Çini şimolo be bəzine iyən az rost təxmin kardəmbe. Az dəmandim deəy bə qəp iyən omutime ki çəy milliyət kalmıke. Çəy əcdodon təxminən ço əsr çımı bənav Çinədə “Xincianq” votə bıə vırəo ovaştənbən Rusiyə bı məhol. Əvon Çin ne, Çinədə “Oiraton” ğəzinə zınə bıə Gərbi Monqollonbin, Rusiyədə isə bəvon “kalmık “voteydəbin.

Az imkonədə istifodə kardime Kalmık xəlği iyən çəvon mədəniyyəti həxədə dəmandim Baturiku bo xəbə səy. İ muddəti bəpeştə əv dəmande çəvon hikmətinə sıxanon kali qılə barədə bo qəp jəy. Əy votışe ki, mıəyən curə hikmətinə sıxanon hestin, əvon təxminən seqlə yaan çoqlə mıxtəlifə çiyonku voteydən iyən çəyo mığoyisə kardeydən, mığoyisədə zərofətən heste. Məsələn: «Seqlə çiy reçine:

Butovə ovşum reçine

Kəfşənədə zizə reçine,

Valideynon nəsihət reçine! ²⁴⁷

Baturi dəvom kardışe: “Co qıləyni jıqoye”

«Dınyoədə çoqlə çiy veye:

Tiyəğandon bəhsədə iştirək nıkardə vey sərrastə tiyəğand heste,

Dəçikəkəson bəhsədə iştirək nıkardə vey dəçikəkəs heste,

Rəğibon nıbə vırədə veyə ğəhrəmon heste,

Osnəğə nıbə vırədə veyə lehm bıjən heste».²⁴⁸

Az votime: “İm çı ğəşənqe! Jıqo məsələn şımə xəlği arədə vey ğədimi-kuye, yaan bı nezə vaxtonədə nıvıştə bıən?”

Baturi cavob doşe: “Jıqo məsəlon veyin. Çımı zınəy çəvon tarix gədimə”.

Az cavob dome: “Bovə kardeydəm”. “Nezə Şərgədə təxminən se həzo sor bənav nıviştə bə oxşərə məsəlon bey zıneydəbişon?”

“Xəyr, az hiç vaxtı məsəmnibə im. Az şıneydəbim ki, jıqo nadir məsəlon əncəx kalmıkonku heste”.

“Şımə vardə nımunon nadirin, əmma janr, seqlə yaan çoqlə oxşərə çiy təsvir kardə janr Mıgəddəsə Kitobədə nıviştə bə hikmətinə sıxanonədə vey heste”.

“Mıgəddəsə Kitob? Əmma çəmə odəmon xristian nin, buddistin!”

“In hikmətinə sıxanon İsa Məsihiku vey vaxt bənav nıviştə bə yəhudi Mıgəddəsə Kitobonədə nıviştə bən”.

“Əvon çoknəyin? Bəmi çəvonədə i-dıqlə bivotən”.

«Çımı ağıl nıbrıyə seqlə çiy heste, çımı sərəse nızne çoqlə çiy haeste: osmonədə gəci ro, halədə mori ro, dıyoədə qəmi ro, merdi de cohilə jeni ro».²⁴⁹

Batur sırəy. “Xəyr, sərəseydəm votey əzinim!» votışe, “co qıləyni bivotən bəmi”.

«Dınyo dimisə çoqlə çiy heste, qədəli bıboən, hikmətiş veye: Mıjonon gırvəynnıbə tifoğın, toviştonədə bəqəten ıstə pırpazi; həvuşonən gırvəynnıbə tifoğın, halı dılədə bəbasten ıstə lonə; çəçurkon nişone podşo, intasi həmməy dastə-dastə hərəkət kardeydən; morəçəçuli de dasti qətey bəbe, əmma əv petirıyeydə bə podşon səray».²⁵⁰

«Əv voteydə ki, çoqlə çiy vey mudrike. Bəməkuən mudrikəti barədə bə hikmətinə sıxanonədə qıləyni ime:

“Seqlə çiy besəbine: Astovəynə osmon besəbine, insoni mudrikəti besəbine, insoni sarsəğəti besəbine”».²⁵¹

Az parsəym: “Şımə bovə kardeydon bimi?”

“Çok, az votey əzinim ki, insoni mudrikəti besəbine, əmma, həlbətən, insoni sarsəğəti nişə hiç həddi-hudud!”

“Bəle, az əminim, şımə rost voteydəşon. Şımə imi voteyədə cici nəzədə qəteydebişon?”

Berdəmədə Baturi tam jəşe. Əv ləzəy pencəku edyəşəy. Az çok vindey zıneydənbim çəy dimi, əmma jıqo zınəme ki, kam mande bıbəmi. Mılxəs, əv edyəşəy bədi mı, votışe:

“Çımı zınə ən yolə sarsağəti çımı valideynon bə Sibir vığandeybe. Əncəx çımı valideynon ne, çəmə odəmon həmməy – həzo-həzo merdi, jeni iyən əğili, həyvoni gəzinə qırdə kardışone bə mol-mələ kırıyə vəğonon iyən dəro kardışone çəmə vətəniku bə diyəro. Çəvon veyni roədə marde. Vey co kəsonən Sibirədə mardin. Im jimoni hədəre vırədə qin kardey, lo-zimnibə gəddorətibe”.

Bəçəy ne, bəçəy valideynon sə omə gəziyon oj-oşko norohat kardyedəbin Baturi. Az zıneydənim parsey roste ya ne, əmma Batur ıstən dəmande qəp je, çumçiko şələku ozod beyro ehtiyoc hiss kardeydəbe.

“Əmə xəyonətkor nıbimon! Çəmə hiç qıləyni! Əncəx i dı kəs de almanon bə əloğə dəşəbe iyən həvatişone çəmə vətən. Votey nəbi xəlgi həmməy bı xəyonətədə qınokore! Əmma almanon mıhoribə vaxtı kəmişə mıddətədə çəmə vətəni qəteyədə Stalini ittıhom kardışe əməni həmməy bəvon koməq kardeyədə. Im hiç ədolətin nıbe. Uruson oməyn iyən çəmə həmməy, hətto dastikuş hiçiy nomə əğilonən, həyvoni gəzinə qırdə kardışone bə ıvırə. Çımı boon vığandə bin bə surqun. Əvon hiççi kardəşon-nıbe. Gərayz bimi əvon du-tərbiz, şayon pesoxtişone çəmə zıvonədə. Sibirədə jiyə çəvrəyjon gəbul nıkardışone əməni, çumçiko bəvon votəşonbe ki, əmə odəmbəhəmon, əve cəzo doəşone bəmə!”

“Dəhşət!” Az bədəyon mandim. Qazaxıstanədə jiyə Şamil bəçımı yod dəşey. Çəy jeni valideynonən Stalini hukmətəti kardə vaxti Qafqaz məholo surqun kardə bıəbin. Əncəx bə kalmıkon ne, həmçinin çeçen, inquş, qaraçay, balkar, məşəti tırkon iyən co xəlğon bə Miyonə Asiyə surqun kardə bıəbin. Həmçinin Krımı tataronən Krımo surqun kardə bıəbin; çe Rusiyə Diyəroə Şərgədə jiyə bə koreyəvıjon iyən Rusiyə şimolədə jiyə finjonən oxşər siyosət tətbiq kardəşonbe iyən həssos sərhəd rəyononku diyəro vırə, bə Miyonə Asiyə surqun kardə bıəbin.

“Im əncəx dəhşətin nıbe”, Baturi dəvom kardışe, «ım, qenosidbe! Çımı valideynon bə Sibir vığandə beədə az korpə bıəm, xoşbəxtətikü səğ mandəm. Çımı moə əsosən vəşyənətikü marde. Əv dastpoçə beydəbe mini perosnı, bəmi harde bıdə, əmma boçəy ıstən harde hiçiy nıbe. Məhz bı səbəb çəy zu nıvışkiye bə infeksiyə kifoyət gədərədə mıgəvimət nışo bıkə”.

“Im dəhşətinə” az bovə kardeydəm iyən zıneydənim həni çiç bıvotım. Baturi şest sin əbişə, əmma çəy əğiləti xatiron doj hələn çəy dılədəbin.

Az həni zıneydənim çiç bıvotım. Əncəxən “ım dəhşətinə” sıxanı Baturi dılədə bıə doji şivik karde nəzını, əmma qıləy mıvofiğ sıxan pəydo karde nıznəme. Oxo, çiç votey bəbe?

Batur damə be. Əy peqətişə Yəhudi hikmətinə sıxanon handə Mığədəsə Kitob iyən dəmande çəy səhifon peqordiniye. Mılxəs, əv parsəy:

“In kitob çiç voteydə? Boçi Xıdo imkon doydə bı jıqo çiyon bey?”

Az ləzəy bə dumot şim, çəyo cəvob dome: «In kitob şımə əcdodon gəzinə kuçari bıə odəmon həxədəye. Əv vəxtincə co kəsi zəminədə gələ bıə xəlgi Xıdo çoknə xılos kardey təsvir kardeydə. Əvon ozod bin, çumçiko Xıdo piyeydəşbe ki, əvon Deəy nezə iyən səmimi mınosibətədə bıbun. İntasi əvon Xıdo yodo bekardeədə iyən Çəy mudrikəti rədd kardeədə, de Xıdo standartı ne, deştə standartı jiye bino kardeədə əvon bə co zəminon surqun kardə bin”.

“Surqun kardə bin? Kalmıkon gəzinə? Əvon hiç onıqardin bəştə zəminon?”

“Əncəx hafto sori bəpeştə. Çəvon veyni onıqarde”.

“Surqunədə hafto sor? Im se nəsilə! Im əmə kalmıkon surqunədə bıə senzə sorisən veye”.

“Bələ”.

“Əmə kalmıkon Sibirədə beədə ıstə mədəniyəti veyni qin kardımone. Surqunədə bə dınyo omə nəsilə veyni kalmık zıvoni zıneydənıbe iyən urusə zıvonədə qəp jəy-jəy yol beydəbin. Şımə çəy barədə qəp jə də odəmonən jıqo bıəbe?”

“Im Yəhudi xəlgi be. Əvonən mıəyyən gəderədə yodo bekardeşonbe İbrani zıvoni, çumçko bəştə zəminon oqardeədə vındışone ki, odəmon veyni Arami zıvonədə qəp jəydən. Əmma ən əsos əvbe ki, əvon tərq kardəşonbe nəfəqonə bovə kardə mıvhumoton, səhvə bovon iyən təcruvon veyni.

“Bələ, əmə kalmıkonən surqunədə beədə Buddist təlimon veyni yodo bekardeşonbe. Bəs, Yəhudi xəlgi qin kardəşbe ıstə dini? Əvon ateist bin?”

“Xəyr. Sıxani rosti, əvon bə oşko bekardeşone ıstə əcdodon təmizə imon. Əvon surqun nıbə i həzo sor bənəv Yəhudi xəlgi əcdodon bə i qılə Xıdo sitoyiş kardə kuçariyon bıən. Xıdo bə çəvon əcdodon əmr kardəşbe ki, ıstə vətəni tərq bıkən iyən gərb istiqomətədə Bəçəy nişo kardə zəmin kuç bıkən”.

Baturi votışe: “Çəmə əcdodonən gərb istiqomətədə kuç kardəşonbe! Əvonən kuçari bin!”.

“Şımə əcdodon jimoni gəzinə Yəhudi xəlgi jimonən hoston bıəni. İ

kərə yolə vəşyəni be, əvon ujanən bə Misir kuç kardənin bin, əmma sə-kıştədə gül bin. İntasi Xıdo bəfomand be bəçəvon əcdodon doə vədi iyən de veyə mecuzon ğulyəniku xılos kardışe əvoni iyən vardışe əvoni bə vəd kardə bıə zəmin”.

“Əmma şımə votone ki, peşo əvon çəyo surqun kardə bin. Boçi?”

“Əvon yodo bekindəşonbe əvoni ğulyəniku xılos kardə iyən bə zəmin vardə həğiğiye vahidə Xıdo. Həmmə kainoti iyən bəşəriyəti Ofəyevonə Xıdo pərəstış karde əvəzi əvon dəmandəbin bə co rufon sioyiş karde. Sə-kıştədə adil iyən həğiğiye Xıdo bəçəvon surqun kardə bey icozə doşe ki, əvon həni bə rufon sitoyiş nıken iyən bəştə əcdodon əsl imon oqardın. Bo Yəhudi xəlği surquni vaxt təmiz bey prosesbe”.

“İm mərəğine. Çəmə əcdodon sıftə bə Tenqeri yaan bə Tenqri – bə Behiştə yolə Xıdo sitoyiş kardeydəbin. Əvən ədoləti Xıdobə, de ədoləti mihokimə kardeydəbe odəmon. Əv kainoti ofəyevonbe. Çəmə Zolə Osmonədə bıə Tenqer yaan Tenqri Xıdo şımə təsvir kardə bə Xıdo oxşəş doydə”.

“Şımə odəmon hələ Bəy sitoyiş kardeydən?”

“Xəyr, bıboən, kame. Az bəy sitoyiş kardə qıləy odəm zıneydənim. Çəmə əcdodon həmçinin peş-peşoni Buddist beədə bə kalı co Xıdonən sitoyiş kardeydəbin”.

“Şımə çoknəy şıneydon, Tenqri bı barədə çiç hiss kardeydə?”

“İm çı parse! Az hiç vaxtı bı barədə fikir kardəmni! Az qımon kardeydəm ki, əv ğəzəbin əbi. Tenqri kainoti ofəyə Xıdoye iyən əmə yodo bekindənin nimon Əy”.

“Dınyoədə jiyə ço xəlğonən sıftədə Ofəyevon hisob kardə, yolə Osmonədə jiyə, xəymand iyən bə adilə Xıdo sitoyiş kardeydəbin. Vilhelm Şmitt nomədə bıə qıləy alman professori həmə dınyoədə bıə jıqo imonon de yolə təfsiləti bə siyohi səşbe.²⁵² İntasi vey vaxtı odəmon səhv kardeyro ım xəymandə iyən ədolətinə Xıdo yodo bekindəydəbin yaan Deəy əloğon qin kardeydəbin, çəyoən dəmandin bə vey xıdon yaan bə bədə rufon xıdmət kardey”.

«Az ımı zıneydənıbim! Çımı zınəy əve ki, Miyonə Asiyədə tırkə xəlğon veyni, hətto İslam ome bəpeştən, bə Tenqri mırocıət kardeyro dəmandin “Xodai” sıxani oko doy iyən baş qətişone Xıdo ım nomi. Çımı zınəy Türkiyədən odəmon bə Xıdo “Tanrı” voteydən».

“Şımə Tenqri həxədə həni çiç zıneydon?”

“Jıqo çiyeydə ki, əyo sorədə i kərə yolə mərosim beydəbə; odəmon boşə iyən mol-mələro çəyku xəy-dıvo səyro bo Osmoni ğırbon vardeyro qırdə beydəbin. Vey odəm qırdə beydəbə iyən şaman, keşiş, yaan co qıləy şəxs ne, xan ıstən bə mərosimi rəhbərəti kardeydəbə. Im təxminən i həzo pencsa sori müddətədə toşə cəmə era çordəminə əsri hasor dəvom kardə beydəbə”.²⁵³

«Vey mərağinə! Im toşə vistminə əsri dəvom kardə Çini qıləy ğədimə ənənə bəçımı yod vardeydə: çini odəmon nomo Osmoni məbədədə İmperator dıvo kardeydəbə, çe Xıdo xəy-dıvo piyeydəşbe bo çini odəmon iyən məhsulonro. “Osmoni” ro istifodə kardə bıə çin sıxanı “Tian” bey zıneydon (天)? İmperator bə har çiy ofəyə kardə “«Tian”i dıvo kardeydəbə. Lap sftənə nıvıştəyonku jıqoşə bə ali Xıdo iyən bə həmməy Ofəyevoni kardə dıvon barədə ğeyd kardə beydə; “Osmonədə bıə Rəbb” çin zıvonədə “Şanq Di” (上帝) votə beydə.²⁵⁴ İntasi peşo im bo Xıdo oko doə bıə co qıləy nom “Tian” be. “Tian” nomi mənə “Osmone”, əmma im həmə “Osmoni Rəbbi” nome.²⁵⁵ Az piyeydəmə bızınım “Tenqri” iyən “Tian” nomon mənşə çıkonco omə».

«Çəvon tələfuz bəiyəndi oxşərə, jəqo ni? Həməni jıqo bızın əvon eyni mənə doydən. Çımı əcdodon “Tenqer” yaan “Tenqri” nomono əncəx bə osmoni ne, həməni bə Osmonon Hıkmədorı mırocıət kardeyro oko doydəbin. Şımə votey ğəzinə çini odəmon bıçımıro “Tian” sıxanı oko doydən».

Berdəmədə Baturi dimi ifodə dəqiş bey. Çəy çəşon təcubiku çı konə beşin iyən əy vanqıpurı votışe: “Çini odəmon hejo cəmə deşmen bıən! Əmə kalmıkon, monqolon deyəvon soron dırozi mıhoribə kardəmonə. Esət şımə voteydəşon ki, əmə deyəvon bə eyni Xıdo sitoyiş kardəmonə!”

“Şımə əcdodon ğəzinə, vey vaxt çini odəmonən “Şanq Di” yaan “Ti-an”i yodo bekardeydən iyən çəy əvəzi bə co rufon sitoyiş kardeydəbin. Im bə ərəbon iyən yəhudiyon vey oxşəş doydə: vey vaxti de iyəndi mınaqişədə bıə im xəlğon har qıləyni əcdodon esətnə İraqi əroziyo beşən bo kuçari beyro iyən ğərb istiqomətədə bo şey sədo kardə bə Xıdo sitoyiş kardeyro iddio kardeydən. Ərəbon bə həmonə kuçari İbrahim peyğəmbər voteydən iyən bəy çanə bıvotoş hurmət kardeydən”.

“Dəhşəte, əvon bə eyni Xıdo sitayiş karde-karde dini dave kardeydən”.

«Sıxanı rosti həni cəmə era pencminə əsrədə – İslamiku vey-vey bənav – ərəbi zıvonədə qəp jə xristianon “Xıdo” votə bə Yolə Hestəmoni ibodət kardeydəbin.²⁵⁶ Hətto imruj Nezə Şərgədə jiyə ərəbi xristianon hələni bə “Xıdo” ibodət kardeydən. Məsələ bo Xıdoro oko doə nom ne, ın nomi

peştədə mandə mənəy».

“In nomi peştədə mandə mənə çiçe ki? Çiç votey piyeydone ki?”

«Nom bə mıxtəlif odəmon vey çiyon vote bəzine. Batur, şımə zıvonədə şımə nom “ğəhrəmon” mənə doydə, əmma co kəson imi sənirəseyən bəzinen. Jəqoən, odəmon “bə Osmonon Xıdo” mırociət kardeyədə “Tenqri” yaan “Tenqer”, “Tian” yaan “Şanq Di”, “Xıdo” yaan “Tanrı” mononədə oko doydə bəzinen, əmma əhəmiyətin əvə ki, imon əncəx nomon iyən təsvironin. Çəmə işkil bəvədəye ki, əmə bə nomi qorə mıbohisə kardeydəmon iyən sərəseydənimon ki, ən vocib bıəy de Xıdo şəxsiyə mınosibəte. Ən vocibi – şımə nomi iyən çoknə inson bey zıney, bəşmə xarakteri bələd bey iyən dusti gəzinə zıney».

“Az əpime ki, odəmon hətto çımı nomi rost votey nıznonən, demı bənə dusti rəftor bıkən!”

“Rostel! Şımə fikir kardeydəniyon ki, Xdoən jıqo hisob kardeydə? Şayət şımə bı barədə şıneydonbo, həlbətən, Xıdoən bı barədə şıneydə, çumçiko Xıdo çe har qılə insoni nomisən həniyən yole. Əmə kom qıləy nomi voteyro ıstə zıvono iyən ağılı oko doəninimon, əmma şımə zınəy, Xıdo çe sədonsə həniyən yol niy?”

“Az nfko bı barədə fikir kardəmmıbe”.

“Çımı zınəy, yolə peyğəmbər Xıdoku çəy nomi parseədə məhz bı səbəb Xıdo ıstə nomi nıvotışe”.

“Həğiğətən?”

«Bəle. Çe ərəbon “Musa”, yəhudiyan isə “Moşe” nom doə peyğəmbər çəmə kalmık əcdodon veyni gəzinə kəfşənədə pəs çovneydəbe. Çəyo əy məsəşe Xıdo sədo; Xıdo asbardışe bəy Misirədə gul kardə bıə Çəy xəlgi ozod kardey.

Çəyo peyğəmbəri votışe bə Xıdo: «Fərz bıkən ki, az şeydəm çe İsrailijon tonə voteydəm: “Şımə pıəon Xıdo vığandəşe mini”. Əvon Çəy nomi bəparsen çımıku. Az bəvon çiç bıvotım?»

Xıdo votışe bə Musa: “Az detınim. Çımı tini vığandey əlomət ım bəbe: tı xəlgi Misiro bekardeədə bı bandədə bəmi ibodət bəkardeyşon”. Musa votışe bə Xıdo: “Az bışom İsraili fərzəndon tonə bıvotım bəvon “mini şımə pıəon Xıdo vığandəşe şımə tonə” əvon çımıku parsey bəzinen: “Bəs Çəy nom çiçe?” Bəvədə az çiç bıvotım?» Xıdo votışe bə Musa: “Hest Bıəy Azim”. Çəyo votışe: «jıqo bıvot bə İsraili fərzəndon: “«Azim» vətəkəsi vığandışe mini şımə tonə”». Əy uşən votışe bə Musa: Bıvot bə İs-

raili fərzəndon: “Şimə pıəon Xıdo, İbrahimi Xıdo, İsağı Xıdo iyən Yağubi Xıdo Rəbbi vığandışe mını şimə tonə”. Zoləti çımı nom ıme. Nəsılbənəsıl bə yod vardə bıə Çımı nom ıme». ²⁵⁷

«Im nom bəmi xoş omeydə – “şimə pıəon Xıdo” – ımı yodədə oqətey har qılə nomisən həniyən hostone!»

«Bəle, ım sıftədə bıə Xıdoeye. Xıdo nivotışe ki, Əv çe esətnə nəsili valideynon nənə-bobon əcdodon vey vaxt yodo bekarədə Xıdoeye. Çəy əvəzi Xıdo soron dirozi çımışə bənav Xıdo zınə bə əcdodon oqarde. Əv boəvon həmonə Xıdobe, çumçiko Əv vaxtışə bəpeye; məhz bı səbəb İbrani zıvonədə Əv voteydə: «Az Hest Bıəyim». Im bo Xıdo vey mənoynə nome – hejo Hest Bıəy, sıftəş iyən oxoyış nıbə, hejo Hest bıəy iyən hejo Hest Bəbe. Sıxani rosti, Yəhudi xəlgi ın sıxani bə Xıdo aid bıə təzim termini hesab kardışe iyən bı səbəb Yəhudi Mığəddəsə Nıvıştəyon handeədə ın termini əvəzi “Rəbb” voteydəbin. İbrani zıvonədə “Az Hest Bıəyim” nomi “Yaxve” gəzinə handə beydə, əmma tarix şe-şe kali odəmon əy de co tələfuzi bə puçi bekardeydən “İyeqova” handeydəbin».

«Bəle, az deşmə rozim: əsos nom yaan çəy tələfuz niy, çe Xıdo xosiyəti təsvir kardeye. Bomi «çımı pıəon Xıdo» votey hostone, çumçiko az şıneydəm ki, ım həniyən əhəmiyyətine bomı. Im əncəx çe Monqol xəlgi Xıdo niy, çin iyən türkə xəlgonən həmməy, çe həmə dınyo Xıdoeye».

“Az mudrikə sıxanon məseydəm!”

«Bəle, sıxani rosti, az esət şıneydəm ki, insoni besəbınə mudrikəti həxədə votə çəmə gədimə məsəl səhve. Əncəx Xıdo mudrikəti besəbine!»

“Az qırd rozi beydəm”.

Semon 13

Qaraçay Çərkəz Respublikə: Mardon bəyji kardey

Az oməym bə şimoli Qafqaz bəştə dıqlə qaraçayə dusti bə Osmani iyən Fatimə peqiniyeyro. Az dı-se sor çımı bənav deyəvon Nalçikədə dəvoniyə bı qıləy akademik konfransədə iştirok kardeədə tanış bıəbim ujonən piyəme deyəvon əloğə oqətim. Əvon dəvət kardışone mını Qaraçay Çərkəz Respublikədə çəvon diyədə bıə kədə az bımandım. Əmə i kərə ivirədə bə Dombai iyən şimoli Qafqazi co çokə vıron səyohət kardəmonbe. Bandi kəmədə bə səyohət beşəbimon, Osman çəmaku tikəy diyəro şe oğandışe ıstə qədə xolçə çimənise dəmande nımoj vote. Oşko çiyeydəbe ki, çəy imon boəy vey vocibe.

Maşkinə ruji ləzətinə çoştə harde bəpeştə əmə mətbəxədə surfə qırdə niştəbimon; bı ləzədə kəsoyb Osman dəmande ıstə handəyon barədə bəmə qəp jəy.

Əy votışe: «Az Ğironədə vey mərağinə çiyon handeydəm», «piyeydəme bı barədə şimaku bıparsım».

Az parsəym: «Əyo çiç nıvıstə bıə?»

Osmani peqətişe ıstə Ğiron iyən dəmande “İmrani xıyzon” nomədə bıə seminə surəku handey:

«(Ya Peyğəmbər!) Bəştə yod bıə ki, qıləy vaxti mələkon jıqo votışone: “Ya Məryəm, həğiğətən, Xıdo səçin kardəşe tını, (eybonku) pok kardəşe, (cəmi) aləmon (həmə dınyo jenonsə baş qətəşe)” [3.42].

“Ya Məryəm, itoət bıəkə bəştə Rəbbi, bımand bə səcdə iyən de ruku kardəkəson ivirədə ruku bıqət! (De nımoj votəkəson ivirədə nımoj bıvot!)” [3.43].

«(Ya Rəsulım!) İmon ğeybi xəbonədən ki, de vəhyi voteydəmon bəti.

Əvon: “Məryəmi ki bəştə himoyə bəste?”

Votə ıstə ğələmon (bə ov) şodoə iyən deyəndı mıbohisə kardə vaxtı tı ki çəvon tononıbiş» [3.44].

«Mələkon votışone: “Ya Məryəm! Həğiğətən, Xıdo ıstə tərəfo de i kəlimə bəti Şoyə Xəbə doydə. Çəy nom Məryəmi zoə İsa əl-Məsihe ki, dınyoədə iyən axirətədə şərofətine (şərəfin) iyən (bə Xıdo) nez bəkəsonə-dəye”» [3.45].

“Əv (həm) qofeədə beədə, (həmən) sinin bey bəpeştə qəp bəje de insonon iyən salehonədə (foydəynə ko kardə şəxsonədə) bəbe” [3.46].

«(Məryəm:) “Ya Rəbbim! Bəmi qıləy insoni daşt qınıyənı, çoknə çımı əğıl bey bəzınə?” – voteədə, (Xıdo) hamyəşe: “(Bəle) jəqoye, (intasi) Xıdo ıstə piyəy ofəyedə. Əy qıləy koy bə əməl omey bə ğəror səşebu, bəy əncəx “Bibi!” bəvote, əvən (dərhol) bəbe» [3.47].

“(Xıdo) bəy (bə İsa) nıvıştey, hikməti, Tovrati iyən İncili obəmute” [3.48].

«İyən əy bo İsrail xəlği (bo yəhudiyon) peyğəmbər bəviğande. (İsa bəvon bəvote:) “Az, həğiğətən, şımə Rəbbiku boşmə mecuzə vardəme. Boşmə qılıyo bə pərəndə oxşər qıləy surət bəsoxtəm, pu bəkardem bəy əvən de Xıdo izni pərəndə bəbe. Movardo ku bıəyon, cuzamı noxəşinon xəş bəkam iyən de Xıdo rizo mardon bəyji bəkardem. Az şımə kəonədə hardəyon iyən qırdə kardəyonən bəşmə xəbə bədom. Qirəm şımə momi-noyonbu, bımədə (çımı votəyonədə peyğəmbər bey) dəlil heste”» [3.49].

“Çımısə bənav vığəndə bəkəso Tovrati təsdiğ kardə (həmçinin əyo bıə) bəşmə hərəom kardə bıə kalı çiyon (dəvə qujdı, qədə iyən ruyə piy hardey, şənbə ruji ko kardey.) həlol kardeyro oməym iyən bəşmə Rəbbi tərəfo (peyğəmbərəti rost bey sıbut kardə) qıləy mecuzə vardime. Esət bıtərsən Xıdoku iyən itoət bıkən bəmi!” [3.50].

“Şək niy ki, Xıdo çımınən Rəbb, şımənən Rəbbe. Jəqoyse Bəy ibodət bıkən! İme rostə ro!” [3.51].

«İsa çəvon (yəhudiyon) kufri (bovə nıkardey) hiss kardeədə: “Xıdo roədə ki çımı koməqəvon bəbe?” – votə parsəy. (Bəvədə) həvariyon votışon: “Əmənimon Xıdo (Çəy dini) koməqəvonon! Əmə bovə kardımone bə Xıdo. Tınən çəmə (bə Xıdo) təslim bey şoyd bibi!”» [3.52].

«(Həvariyon votışone:) “Ha çəmə Rəbb, (bəmə) nazil kardə bə (İncili) imon vardımone iyən bəştı peyğəmbəri bə (İsa) tabe bimon. Həni əməni (bə həxi) şoyd bəkəson bə ico bııvışt!”» [3.53].

“Əvon (bə İsa bovə nıkardəkəson) daşt ğandışone bə hilə. Xıdoən bəçəvon hilə (rost kardışe İsa bə osmon mınofiqonədə qıləyni isə İsa surətədə bəvon kıştışe) əvəz doşe. Xıdo (həmmə) hiləqəronsə tədbirine (bə hiləqəron ən çokə cəzo bıdəye) [3.54].

«Bəvədə Xıdo hamyəşe: “Ya İsa, həğiğətən, Az ıstı umri sə bəkam Tini Bəştə dərqo rost bəkardem, Tini kofironku pok bəkardem (tərtəmiz ebə-sındinem). Bəti imon vardəkəson tosə ğıyoməti ruji kofiron səpe ğalib bəkam. Çəyo isə obəqardeşon Bəçımı huzur. Bəvədə şımə mihokimə kardə məsəlon barədə az hıkm bədom!» [3.55].²⁵⁸

Az votime: “Vey mərəğinə hissəye, Osman”, “Şımə cici barədə parsey piyeydone?” Az çe İsa bepıə mecuzəynə moəku bey təsvir kardə ın ayon Osmani izoh kardey çəş kardeydəbim, əncəxən çəy parsi çəş kardeydənibim.

«Ğironədə votə beydə ki, İsa Məsih kuyon iyən cuzaminon xəş kardeydəbe, mardon bəyji karde zıneydə. İsa zəmini dimisə jiyədə ımı kardeydəbe. Az piyeydəmə bızınım ki, İsa ımruj həmonə koon kardeydəbu?»

«Bəle, kardeydə, intasi etirof kardəninim ki, vey vaxtı ım beydəni. Hətto İsa Məsih bı dınyoədə jiyədən bəçəmə zınəy qorə, Əy əncəx seqılə mardə bəyji kardışe. Jıqo çiyeydə ki, Xıdo ıstə ğudrəti nişo kardeyro yaan İsa Məsihi barədə Şoyə Xəbə həğiği bey təsdiğ kardeyro ım mecuzon kardışe. Xıdo şifo doydə, əmma vey vaxtı şifo dıvon əmə de İsa Məsihi nomi iyən səlohiyəti kardeədə Xıdo cəvob doydə.²⁵⁹ Çumçıko İsa Məsihi ıstən bəyon kardəşe: «İsa Donzə şoqirdi ıstə tonə sədo kardışe bəvon mirdolə rufon səpe səlohiyət doşe ki, ımoni bıtojnən bə har curə noxəşi iyən mərəzi şifo bıdən».²⁶⁰ İsa Məsih Bəştə şoqirdon «... bə har curə noxəşi iyən mərəzi şifo bıdən»²⁶¹ əmr kardəşe. Bəle, İsa ımrujən bə şifo doy səlohiyəti molike».

«Az məsəmə ki, İsa Məsih ımrujən şifo doydə» Osmani cəvob doşe, “Bəs mardon bəyji karde çoknə? Haliyədə mardə odəmon İsa Məsihi tərəfo bəyji kardey sıbutuon hestin?”

Az cəvob dome: “Bəle, az i-dıqılə vəziyəti barədə məsəmə”, “piyeydone çəvon kalı qılən barədə boşmə bıvotım?”

Osmani votışe: “Bəle, lutfən, de dığğəti quş doydəm!” Fatimən de dığğəti quş doydəbe, de jıqoy az miosir vaxtonədə bəyji kardə bıə mardon vəziyəti həxədə dəmandım bo qəp jəy.

“Az de bəyji bə odəmon vindemon nıkomən, Sibirədə jiyə İsa Məsihi

dəvoməkon bo dıqlə odəmi divo kardey iyən çəvon bəyji bey bomı vətəşone”.

Osman parsəy: “İm çoknə be?”

“Har dıqlə hodisə cənubi Sibiri Altay Respublikədə bıə. İminə qılə dəqınyəbe iyən təxminən nimsaat sıfır dərəcədə zəminisə qınyə mandə odəmbe. Odəmon fikir kardeydəbin ki, əv dəbiyə mardə. Co qıləyni isə bərkə toki jəşbe, elektroşok sə odəmbe. Əv mantyor ko kardeydəbe. Toki jəy bəpeştə bə zəmin eqıniyəbe, həməkəs voteydəbe ki, əv mardə. İntasi çımı Sibirədə vındə ə odəm dəmandəbe de İsa Məsihi nomi bə Xıdo divo karde iyən im odəmon bəyji bıəbin”.

“Bəvədə çəy xısusiyə zu hestışe, jəqoye?”

“Xəyr, çəy ıstənədə zu ni. Bəyku imoni ənəm iyən mıəyyən vəziyətənədə Xıdo msey gəbiliyət be bəzıne”.

“Ğərəyz bimi kon nımunon zıneydon?”

«Bə mardon bəyji bey aid co nımunə barədə Cənubi Amerikədə Çilədə məlumot doə bıə. Əyo “Andres Montupil” nomədə bıə Xıdo qıləy fərzənd şe bə qıləy kə. Əyo qılı nupərəsə kinə bərk noxəşbe. Əv bə kəy nez beədə bəştə kinə marde qorə jeni sute-sute bəmə sədo məsəşe. Andresi divo kardışe bə Xıdo iyən dəşe bə kə. Kinə moə dasti qətışe de ehtiyoti bekardeşə əv kəo bə kəno. İyo reçinə Ğəssəmi zincir çiyeydəbe. Andresi votışe: «Çımı pıə imi kardışe. Əv həmçinin ıstınən Pıəye; Əv gədire boştı mardə kinən bəyji kardey iyən əmə divo bəkamon». Əvon bə kə oqardeədə mardə kinə cəsəd həni sardın bıəbe iyən hışk beydəbe. Andresi divo kardışe bə Xıdo iyən co kəsonən umujbin bəçəy divo. Sıftə hiçi nıbe, de jıqoy əvon dımınə kərə divo kardışone. Əvon seminə kərə divo kardeədə Andresi votışe: «Xıdo boştı şöhrəti qorə, bıdə im odəmon İştı hest bey, İştı gıdrətin bey bızının, im kinə bəyji bıkə!» İberdəmədə kinə ekırəy iyən lıvəy. Andresi xahiş kardışe xorək bıdən bəy iyən əvon kəmişi sup vardışone bo kinə. Marde xəbə məsə iyən dılvandi doyro omə hamsuyon kinə səğ-səlomət vindeədə hədəyon mandin”.²⁶²

“Vey çokə hikoyəye” Osmani votışe iyən çəyo parsəy, “İsa Məsih bı dnyoədə beədə mardon jıqo bəyji kardeydəbe?”

Az cəvob dome: “Həlbəttə!” “Sıxani rosti ın hikoyə İsa Məsihi donzə sinədə bıə kinə bəyji karde hikoyə bə yod dənoyda. Şoyə Xəbə bəmə voteydə ki, Yair nomədə bıə qıləy odəm omey iyən lovə karde-karde dəqınyə bə İsa po ki, Əy bıbə bəştə kə. Çumçiko çəy donzə sinədə bıə

ıqləliə kinə mardeydəbe. İntasi İsa Məsih roədə beədə Yairi kəo kiysə de yavə xəbə oməy. Az peqətmə Mığəddəsə Nivistəy dəmandim Şoyə Xəbə handey:

«İsa hələ bə qəpbe, sinaqoqi rəisi odəm oməy, votışe: «İştı kinə marde, həni Miəllimi norohat məkə». İmi məsencən İsa votışe: «Məters, ən-cəx imon biyə! İştı kinə pebərəxə». İsa dəşəədə bəçəy kə, nahaştışe hiçki dəşu Deəy, ğərəyz Peteri, Yəhya, Yağubi iyən çe kinə pıə-moə. Həmməy bəmə-şivənədəbin bo kinə. İsa votışe: «Məbəmən, əv mardəni, ən-cəx hitə». Əvon pəsırəyn Bəy, çumçiko zıneydəbin ki, kinə mardə. İsa esə boy qətişə çəy dast, votışe: «Kinəma, bəşt!» Çe kinə ruf oqarde bəy, əv əlbəhol əşte səpo. İsa votışe ki, harde bıdən bəy».²⁶³

Osmani ımruj bıə mecuzon həxədə həniyən vey zıney piyeydəşbe. «Şimə bəmə ıqlə miosirə nımunə vardıyone» əy votışe, «co qılənən hes-tin?»

Az votime: «Heste», «mardon bəyji bey barədə co qıləy miosirə xəbə Cənubi Koreyəo oməy. «Şamuel» nomədə bıə zoə kuçədə həvatə sı kardə barəmə meyli hardışe. Əv zıneydənibe ki, bə şəhr barəmə meyli vardə fermeri həşorəti zəhərə dəvo oko doə ğabədə vardəşeybən ımı. Zoə zəhəriku marde».

Şamueli pıə Pol Yonqqi Ço Koreyədə vey məşhure, Xıdo fərzənde. Əv ın xəbə məsencən bə kə oqarde iyən cəsədi tono divo kardışe bə Xıdo, piyəşe Xıdo bəyji bıkə çəy zoə. İ-dı saat mande bə divo iyən Xıdo çəyo bəy bo Şamueli bəyji kardeyro imoni ənomi doşe. Çyo pıə ıştə zoə nomi vanqi puri sədo kardışe: «Şamuel!» Deçəy daston ıvırədə dastəkə jəy-jəy zikə jəşe: «Şamuel! De Nazaretijə İsa Məsihi nomi bəşt, bınəv!»

Zoə pevaşte mande bə səpo, çəyo çe sə bə qij şe iyən pevardışe dəqın-ye bə yonqo. Deştə daşı işorə kardışe bəştə pıə votışe: «Pıə, bə İsa səlom bıdə, Əv iyoye». Çəy pıə bəştə zoə nişo kardə tərəfi ediyəsəy dəzıno oməy iyən de mehribonə sədo votışe: «Səlom, İsa».

Çəyo Şamueli votışe bəştə pıə: «Şimə vindeydənıbiyon əməni eyvonədə evoydəbimon? ...İsa mini İştə dastonsə bardeydəbe. Əv mini bə çokə vırə bardeydəbe. Az hələ jıqo ruşinə vırə vindəmni, jıqo reçinə mahne sədo məsəmnibe. Az nızname ə mahne, əmma əmə bəy həniən nez beydəbimon. Çəyo İsa bəmi votışe: «Əmə oqardəninimon». «Xəyr» az votime. «Bəle, əmə oqardəninimon» İsa votışe, «ıştı pıə imkon nıbədo boştı şe». Əy oqordinişe mini bə yonqo. Şimə vindeydənıbiyon əmə eyvonədə bəyji evoydəbimon? Tı mini sədo kardeyədə iyən əmr kardeyədə bəmi bə səpo

beştım. Bəvədə İsa vadoşe mini. Əv iyoye. Of, Əv həni iyo niy. Əv yağın ki, oqarde”.²⁶⁴

“Vey çokə hikoyəye” Osmani votışe, «çımı Ğiron voteydə ki, İsa Məsihi bəyji kardışe mardon. Az mardon bəyji kardə co qıləy peyğəmbəri barədə hələ hiç vaxtı məsənime”.

“Mardon əncəx Xıdo bəyji karde bəzine, Əv həməən bəçəmə divon cəvob doydə. Xıdo həm bə soyə odəmon, həməən bə peyğəmbəron divon cəvob doydə. İntasi İsa Məsihisən təxminən 850 sor bənav jiyə co qıləy peyğəmbər, İlyas peyğəmbəriyən mardə bəyji kardeyro Xıdo tərəfo oko doə bıə. Sıxani rosti Xıdo Koreyədə Şamueli bəyji kardey bə İlyas peyğəmbəri hikoyə vey oxşərə. İlyas peyğəmbər de qıləy xıyzoni jiyeydəbe, «Çımı bəpeştə ə kəsoybi zoə noxəş qınıye, çəy noxəşiyən vey qon be, jıqoən çəy hiç nəfəs omeydənibe. Jeni votışe bə İlyasi: “Az bəti çiç kardime, ha Xıdo odəma? Çımı qıno bəçımı yod vardeyro iyən çımı zoə kışteyro oməş çımı tonon?” İlyasi votışe bəy: “İştə zoə bıdə bəmi”. Peqətişə əğıl jeni vənqoyo, bardışe bəştə mandə petonə otağ iyən dıroz kardışe əv ıştə yonqosə. Əy sədo kardışe Rəbbi votışe: “Ha çımı Xıdo Rəbb, çımı çəy tonon mandə vevə jeni zoə kıştə, mısibəti vardə bəçəy sə?” Çəyo se kərə olxarte əğılı səpe iyən sədo kardışe Rəbbi votışe: “Ha çımı Xıdo Rəbb, bəti lovə kardeydəm, bıdə im əğılı con oqardı bəy”. Rəbbi məsəşe İlyas sədo: əğılı con oqarde bəy iyən əv bəyji be. İlyasi peqətişə əğılı petonə otağə evardışe bə jiton iyən doşe əv bəçəy moə, votışe: “İmeha, ıştı zoə səğ-səloməte”. Jeni votışe bə İlyasi: “Esət zınəme ki, tı çe Xıdo odəmiş iyən ıştı qəvədə Rəbbi sıxan həxe”.²⁶⁵

Osmani votışe: «İlyas çe Xıdo yolə peyğəmbərbe», «əmma ın hikoyən həmməy divosə ləzəy bənav mardə cıvonə odəmon barədəye. Şək vardə odəm vote bəzine ki, im fərzəndon hiç mardə nıbin, bənə mardə çiyeydəbin. İ-dı ruj bənav mardə, andomış həni bo pıxe bino kardə odəmi barədə hikoyə məsey həniyən çok əbi!»

Az cəvob dome: «Şimə rost voteydəşon, Osman», «əmma i-dıqlə jıqo vəziyədən bıə. Mərkəzi Afrikə Konqo Demokra-tik Respublikədə qıləy xəbə ome: Aleksandr nomədə i kəs bə imoniyon jıgıncəği rəhbərəti kardeydəbe. Qıləy cıvonə kinə meyt vardə be bə dılə. Mardə kinə pəvəndi de ın sıxanon dəmande bəy rıxşand qətey: «Şimə voteydəşon ki, Xıdo fərzəndon mardon bəyji kardeydən. İmeha, im boşmə qıləy dəvinə». İmeha, çorujnə mardəye im iyən qədə, darısqalə otağədə ufunəti buyku mande beydənibe. Aleksandri dəvət kardışe həmə imoniyon bəştə sə iyən əvon

ivirədə bə Xıdo dıvo iyən şukur kardışone. Təxminən vist dəğiğə bəpeştə Aleksandri hiss kardışe ki, kiysə çəy pencəki okırneydə. İştə çəşon okardışe vındışe ki, cəsəd ni. Diyə kardışe bə ətrofi vındışe mardə jen de co kəson ivirədə dıvo kardeydə. Jeni vi kardəşbe iştə çəşon, iştə daston rost kardəşbe bə Xıdo şukur kardeydəbe!».²⁶⁶

Osman parsəy: «Bəs İsa Məsihi bəyji kardəşbe həni bo pıxe bino kardə odəmi cəsəd?».

«Bəle, bəyji kardəşbe. Bımi oxşər mecuza bıəbe, çə ruj mardə bıə odəmi İsa Məsihi bəyji kardəşbe. Im Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə. Az de barzə sədo handime ın hissə:

«Lazar nomədə qıləy Betanyəviyə odəm noxəş qınıyəbe. Əv Məryəmi iyən çəy hovə Marfə diyovijbe. Im həmonə Məryəmbe ki, ətrinə ruyən də-suyəşbe bə Rəbbi iyən dəştə muon moləşbe Çəy lınqon. Noxəş qınıyə Lazarən çəy boəbe. Əvə çəy dıqlə hovə xəbə vığandışone bə İsa: «Ya Rəbb, İştı piyə odəm noxəşe». İsa oməy, zınəşe Lazar həni çə ruje ki, gəbədəye. Betanyə nezbe bə Yerusəlimi, ponzə stadi məsofə hestbe. Vey Yəhudiyon oməbin bəçəvon boə qorə dılvandi bıdən bə Marfə iyən Məryəmi. Marfə çə İsa ome məseədə, beşe Bəçəy pişvoz, Məryəm isə kədə mandəbe. Marfə votışe bə İsa: «Ya Rəbb, qirəm Tı iyo bəbeş, çəmə boə nəmardi. Əmma esətən zıneydəm ki, Tı Xıdoku jıçıy bıpiyo, Xıdo Bəti bədo». İsa votışe bəy: «İştı boə bəyji bəbe». Marfə votışe Bəy: «Zıneydəm ki, Bəyji bəy vaxti, oxonə rujədə əvən bəyji bəbe». İsa votışe bəy: «Bəyji bəy iyən jimon Azim. Bəmi imon vardəkəs bımardoən, bəjiyey, jiyəkəs iyən Bəmi imon vardəkəsən hiç vaxti əmardını. Bımi imon vardeydəş?» Marfə cəvob doşe Bəy: «Bəle, ya Rəbb, imon vardeydəm ki, bə dınyo omənin bıə Xıdo Zoə Məsih Tınış». Marfə ımı vote bəpeştə şe niyoni sədo kardışe iştə hovə Məryəm iyən votışe: «Miəllim iyoye, tını sədo kardeydə». Məryəm ımı məsencən rəyrə əşte şe İsa tonə. İsa hələ dəşənıbe bə di, çə Marfə Əy pişvoz kardə vırədə mandəbe. De Məryəmi bə ico kədə bıə iyən bəy dılvandi doə Yəhudiyon vindeədə ki, əv rəyrə əşte beşe bə benton, jıqo zınəşone ki, bo bəme şeydə gəbi tonə. Bı səbəb əvonən şin çəy dumo. Məryəm oməy bə İsa bıə vırə, vındışe Əv iyən dəqınıye Bəçəy po, votışe: «Ya Rəbb, şayət Tı iyo bəbeş çımı boə nəmardi». İsa vindeədə ki Məryəm iyən çəy tonə omə Yəhudiyon bəmeydən, nıgılə ah kəşəşe iyən gərəğəydi qətişə. İsa parsəy çəvonku: «Konco noəyone əv?» Votışone Bəy: «Ya Rəbb, boy diyəkə». İsa bəməy. Bəvədə Yəhudiyon votışone: «Buni çanə piyeydəşbən Əv!» İntasi çəvonədə kali kəsi votışe: «Kuy çəşon okardə

Im Şəxs nəzni jıçıy karde ki, im odəm nəmardi?» Bəvədə İsa bərk həyəconi dilədə ujan nez oməy bə ğəbi. Ğəb qıləy mağarəbe iyən çəy qəvisə sığ penoə biəbe. İsa votışe: «Sıği peqədən». Çe mardə hovə Marfə votışe Bəy: «Ya Rəbb, həni əy bu kardəşe, çumçiko ço ruje mardə». İsa votışe: «Oxo Az bəti nıvotıme ki, imon biyoş, Xıdo izzəti bəvindəş?» De jıqo peqətişone sığ. İsa edyəşəy bə osmoni, votışe: «Ha Pıə, şukur kardeydəm Bəti ki, Mını məseydəş. Az zıneydəm ki, Tı hejo Mını məseydəş. İntasi imi voteydəm ki, Çımı qırdo mandə xəlğ bıvındı iyən əvon bovə bıkən ki, Tı Mını vıġənde». İsa ın sıxanon vote bəpeştə vanqıpurı zikkə jəşe: «Lazar, beşi bə benton!» Mardə beşe bə benton. Çəy dast-poça pepuştə bıə de kəfəni iyən dimış de sipiyə pəlu dəbastə biəbe. İsa votışe bəvon: «Okən əy iyən vadən bışu».²⁶⁷

«”Ah!” Osmani təcubiku qəv esiyə mandəbe, “se-ço ruj mardə odəmi bəyji bey barədə sıxanı izoh karde ğeyri-mımıkune”. Əy fasilə doşe, çəyo dəvom kardışe, “ıntasi az qımon kardeydım şək vardə kəson vote bəzinen ki, ə şəxs mardə nıbe, əncəxən ğəbədə bəyji biəbe. Jəqo qıləy vəziyyət heste ki, həkim ça şəxsi mardə bey təsdiğ bıkə?»

«“Həkim şəxsi mardə bey təsdiğ nıkoən dınyo har vırədə bəyjiyə odəmon de mardə odəmi vəziyyəti tanışın iyən çe mardey siptomon zıneydən” az cəvob dome, “əmma kalı vəziyyətonədə həkim həğiğətən təsdiğ kardeydə ki, jimoni klinik əloməton nıbin iyən tibbi noxtə-nəzəro şəxs mardəbe. Jıqo qıləy vəziyyət Afrikədə noxəşəxonədə mardə “Katşinyi” nomədə bıə de qıləy əġılı be. Həkimon hətto boəy marde həxədə şəhodətnomə nıvıştəşonbe. Çəyo himon ruji “Mahaş Çavda” nomədə qıləy Xıdo odəm şəhri mərkəzi meydonədə bo izdıhomi vəz kardeydəbe. Xıdo bəy votışe ki, izdıhomi dilədə i kəs heste çəy zoə maştəvoni mardə. Hejo həmon ləzədə Katşinyini pıə Mulamba oməy bə məydon iyən məsəşe çe Xıdo odəmi sıxanon. Xıdo odəmi de Mulamba dıvo kardışone, Xıdoku xahiş kardışone zoə bəyji kardey. Hejo həmonə dəğiğədə noxəşəxonə dilədə cəsədxonədə mardə iberəmədə dəmande hərəkət karde; zoə efişnişe, diknişte iyən xorək piyəşe».²⁶⁸

“Çok, qirəm inson həğiğətən mardə bıbo, həlbəttə, tibbi noxtə-nəzəro şifo izoh karde ğeyri-mımıkune. Əmə vote əzınimon ki, mardə odəm dəmononku yaan co qıləy səbəbo çok be!” Osmani ğeyd kardışe.

“Şımə rost voteydəşon. De bəşəri sıxanon imi əncəx jıqo izoh karde bəbe: inson həğiğətən mardə nıbe, əncəxən bənə mardə çiyeydəbe. İntasi jıqo mınosibət bə fakton diyə kardeyku imtino kardə bə dəvəkiyə oxşəş

doydə. Bı hikoyon har qıləyniədə kon tərəfo diyə bıkoş təsvir kardə bıə odəmon ya mardəbin, yaan jıqo ciddi noxəşbin ki, əvon ıstən çok bey zıneydənin. Bə səpo əşteədə çəvon qırdo bıə odəmon bovə kardışone ki Xıdo bəyji kardışe mardə”.

Fatimə de dıǵəti quş doydəbe iyən esət əv parsəy: “Bəs Xıdo boçi kalı odəmon bəyji kardeydə, kalı qılən bəyji kardeydəni? Boçi jıqo vəziyətən vey kam beydən?”

“İm çokə sıvole, əmma bimi cəvob doy bə ǵədərən hoston niy, çum-çiko Xıdo əncəx İstən zıneydə boçi kalı odəmon biyiyın bı dınyoədə, kalı qılən isə bışun bə zoləti. Əmə əncəx imi vote bəzinemon ki, bə divo cəvob beyro bəyji bıə im odəmon həmməy zəmini dimisə jiyeyro həniyən tikəy mihlət doə beydə. Çəy bəpeştə əvonən ya co noxəşiyonku, yaan pi beydən mardeydən, yaanki həni mardən. Əmə qımon kardeydəmon ki, Xıdo de mıəyyən məǵsədi bəvon bı dınyoədə bo jiye dəvom karde imkon doydə”..

Osman parsəy: “Mardeyku bəyji bıə odəmon co dınyoədə ıstə vındəyon barədə qəp jəşone?”

«Hakənə qəp jəşone, məsələn, Koreyədə jiye Şamueli ǵəzinə, əy votışe ki, İsa Məsih ən çokə musıǵı sədo jiyədə, bə ən ruşinə vırə bardeydaybən əy. Co vəziyətəndə təfsiləton bə yod vardə beydənin. Əmma çəmə çəvon kamişə mıddəti dılədə vındə təsvironku omute zınə çiyonədə ən əsosi əve ki, marde bəpeştə de Xıdo vındemon kardeyro çəmə hozı beye. Əmə çiç bəvotemon bə əməni Ofəyevoni?»

“Şımə rost voteydəşon!” Osmani bəyon kardışe, “iyən məhz bı səbəb Ǵironədə bıə ın hissə vey vocibe. İyo nıvıştə bıə ki, İsa Məsih oqarde Xıdo tonə bə Osmon. Əv Xıdoku ome iyən oqarde bə Osmon, im əve ki, Əv roy zıneydə!”

“Şımə vey aǵılmandə odəmiyon, Osman” az rozi bim, “sıxanı rosti İsa Məsih bo Əy piyəkəson iyən Çəy dumo bo şəkəson Osmonədə hozı kardə bıə vırəy həxədə voteydəbe. Əy votışe: «Bıdə şımə dılən bə çəkəm-çəkəm dənışun. Bə Xıdo imon biyən, Bəminən imon biyən. Çımı Pıə kədə veyə vırə heste. Qırəm nəbəy, başmə əvotim ki, Az şeydəm boşmə vırə hozı kardeyro? Şeydəm boşmə vırə hozı karde bəpeştə uǵən bomem şıməni ıstə tonə bəbardem ki, şımənən Çımı bıə vırədə bıbən».²⁶⁹

“Koreyədə bıə zoə kardey ǵəzinə!” Osmani votışe.

«Bəle, əmma İsa Məsih həmçinin votışe Bəştə dəvoməkon: “Bəçımı şə vırə bardə roy zıneydəşon”».²⁷⁰

“Be bəzine ki əvon roy zıneydəbin, əmma əmə zıneydənimon!” Osmani votışe.

«Sıxani rosti İsa Məsihi dəvoməkon qıləyniyən votışe bimi oxşar sıxan. “Tomasi votışe bə İsa: Ya Rəbb, zıneydənimon bə kovrə şeydəş, roy çoknə bəzinemon?”²⁷¹ Şımə çiç şıneydon, İsa Məsihi çi cəvob doşe bəy?»

Osmani votışe: “Zıneydənim”.

Az peqətime Şoyə Xəbə iyən İsa Məsihi cəvob doə hiss nişo kardıme. Əy handışe: «İsa votışe bəy: “Ro, həğiğət iyən jimon Azim, Çımı vositə nibi heç kəs Pıə tono ome əzini”».²⁷²

Osman ləzəy bə dumot şe, çəyo votışe: «İsa Məsih nıbo hiç kəs Xıdo tono şe əzini? Hiç co qıləy peyğəmbəri, hətto çəmə ıstən peyğəmbəri jıqo sıxan votəşnıbe. “Ğımsalə təpon” nomədə bıə Surədə peyğəmbəri votəşbe: «Bivot: “Az peyğəmbəron iminəni nim. (çımı Rəbb) demı iyən deşmə çiç bəkarde zıneydənim (co peyğəmbəron ğəzinə şahid bey, ıstə məmləkəto tojniyə bey yaan bə kufri tov vardey təqdirədə bəşmə çı cəzo doə be, bə kon fəlokəton ebəqıneyon vote əzınım, çumçiko ğeybi əncəx Xıdo zıneydə). Az əncəx bəmi vəhy kardə bıəy tabe beydəm. Az əncəx (şıməni de Xıdo əzobi) oj-oşko torsınıyə qıləy peyğəmbərim!”»²⁷³

Fatimən votışe ıstə sıxan: “Hiç qıləy peyğəmbəri bənə İsa Məsih odəmon bəyji kardəşni! Həllbətən, Əv bə Osmonon bardə roy zıneydə!”

Osman parsəy: “İsa Məsihi bəyji bey şımə boəmə qəp jə bə mardon bəyji bey oxşəş doydə?”

“Xəyr, mardon bəyji bey həxədə çımı qəp jə hikoyon İsa Məsihi marde bəpeştə bəyji beysə lap vey fərgine. Çəy bəyji bıə andom qırd fərginbe. Im bə tojə fərginə xısusiyəton molik bıə tojə andombe. Ğalınə divon jıqo həni Bəy mane bey zıneydənin, əmma İsa Məsihi tojə andom bə rufiyən oxşəş doydənibe, çumçiko Əv deştə duston hardeydəbe-peşomeydəbe iyən hətto i kərə boəvon nəfo xorəkən patışe. Im maddiyə andombe, bəy pexəviye mımkunbe. İsa Məsihi mardeyku bəyji bey şək vardə dustonədə bə qıləyni İsa təklif kardışe ki, ıstə dasti bınə bə mexon yarə rizisə iyən bıvınd. Fərg əve ki, im tojə andom həni hiç vaxtı nibəmarde. Çıl ruji bəpeştə İsa Məsih rost kardə be bə Osmonon, intasi ın dınyo mihokimə kardeyro Əv i ruj obəqarde bı dınyo. İntasi İsa iminə kərə ın dınyo xılos kardeyro oməbe iyən imkon doşe bəçəmə har qıləyni ki, Bəy imon biyəmon, çumçiko əncəx Əv əməni cəhənnımiku xılos karde bəzine iyən Osmonədə zolə jimon doy bəzine”.

Osman edyəsəy bə Fatimə, çəyo votışe: «Az Ğironədə bə ın hissə sıftə hiç vaxtı sərəseydənıbım, əmma esət mənə həniyən vey oşko be. Az esət İsa Məsihi həxədə həniyən vey zıney vocibəti sərəseydəm, çumçiko Ğironədə Xıdo bə İsa Məsihi voteydə ki, “Bəti imon vardəkəson tosə ğı-yoməti ruji kofiron səpe ğalib bəkardem”. Az bə bəyji bey ruji qorə bə İsa Məsihi imon vardey piyeydəme».

Semon 14

Kislovodsk: Qafqazədə idmon

İ kərə maştəvo az bo vite şim bə kurort şəhri biə Kislovodsk tonə biə vışəynə təpon. Qırdo-kənoədə odəmon vey kambin. Bə təpon peşey iyən Xıdo ofəyə reçinətonku zovq səy vey çəkə firsətbe. Kali təpon hələ de subı zəifə hırı edoə biəbin, əmma subı bı vaxtədə həşi şuonku ni biə şə xəzinon hələ mandəbin. Məsələn, roysə etənə biə korətəni tor qıləy incəsənət əsəribə. Ğəlizə naxş eġandey bə korətəni jıqo ġabiliyət do Ofəyevoni işorə kardeydə. Çəyo Ofəyevoni İştən əlovə kardışe bımi subı şıġ ki, həşi ruşnədə viruski biyəni. In reçinəti təxminən i saati bəpeştə ni beydə, korətəni toriyən de roy şə kiysə vilo kardeydə.

Ofəyevon çəmə ətrofədə har tərəfədə tojə incəsənət əsəron ofəyeydə iyən bı barədə ġərəyz Ofəyevoni kalı odəmi xəbəş beydə. Xıdo çe mıxtəlifətiku həzz səydə: Çəy əsəron de sənətkori dasti koy vositə nımoyiş kardə beydə. Rəssam bəiyəndi oxşər vey rəsm əsəri kəşe bəzine, əmma har qıləyni iyəndisə mıəyyən mənəodə fərgə doydə. Əmma Xıdo ofəyə “çəmə” ġəzinə əsəron har qıləyni nadir ofəyə beydə. Çəmə har qıləyniədə – anqıştə rizonədə, çəşon ranqədə, hətto quşon formədə in nadir bey vinde bəzinemon. Har qıləy pələnqi səpe biə riyəriyon nadirin. Voa qılə-qılən har qıləyni fərginə. Astovon mıxtəliffin. Çe Xıdo ofəyə kardəyon həmməy çe nadirətiku zovq sə Rəssami dasti koy işorə doydə.

Təpəku bə jiton, bəştə mandə sənətoriyə tərəf viteyədə bənəm qıləy merd mını mışohidə kardeydə. Az i ruj bənav de Ramzə vindemon kardəmbe iyən şəvi ivirədə dəvuniyəmonbe. Əv mihoribə vaxti Qrozniedə ıstə kəyku məhrum biə iyən esət Çeçenistanədə ne, ço qıləy şəhrədə jiyə çeçenbe. Deəy qəp jəy bəmi xoş oməy, əmma televizorədə nişo kardə biə dəçike idmoni birnişe çəmə sohbəti.

“Əhsən!” bəçımı vitey təcub kardə Ramzə votışe.

Az cəvob dome: “Jıqo qımon kardəm ki, bı vıronədə kam dədə bəbe ki, bo vitey beşu bənə mı, jəqo niy?” (Az həni votəmbe ki, çımı dıqlə nəvəm hestbe).

“Xəyr, əmə idmoni co novon baş qəteydəmon, piyəmerdon isə əncəx mısohidə kardeydən”.

“Ha, bə Qafqazədə jiyəkəson həmməy dəçikey xoş omeydə, jəqoni?”

“Cıvonon bə dəçikə idmoni xoş omeydə”.

“Təsəvur kardeydəm, Olimpiyə hənəkonədə əncəx Afinadə ne, həm-çinin çəyo Pekinədən Dağıstoni dəçikəkəson ujanən gızılə medal seyadə çanədə yolə şoy-şoy hestbe”.

“Şımə Mavlet Batirovi iyən Buvaysak Saytievikü qəp jəydon, jəqoni? Zıneydəbiyon ki, əvon har dıqləyni çe Dağıstoni Xasavyurt şəhrədə moəku bıən?”

“Zıneydəm. Nalçikədə moəku bıə co qıləy dəçikəkəsən hestbe. Çəy nom çiçbe?”

«Şımə “Aslanbek Xuştov”i voteydon. Əyən Pekinədə gızılə medal səşe».

“Az məsəme ki, Dağıstanijə dəçikəkəson Pekinədə seqlə gızılə iyən iqlə nıgə medal səşone. Dəçikəkəson həmməy milliyəton zıneydənim, əmma Qafqazo oməkəson ujan dəçikeyədə baş bin”.

“Bəle, hətto Uzbəkistoni təmsil kardə gızılə medal sə Artur Təhməzov Vladiqafqazədə moəku bıə!”

“Qırğızıston, Qazaxıstan iyən Azərbaycaniyən i-dıqlə nıgə iyən brıncə medal səşe, jəqo niy?”

“Bəle, Tacikistoniyə. Hiç zıneydəşon bəvon nıgə medal vardə dəçikəkəs Yusup Abdusalomov konco moku bıə?”

“Xəyr. Əmma çımı zınəy, əvən Qafqazije!”

“Mahaçqaləvije!”

“Ujan dağıstanij! Əmma dəçikey əncəx Dağıstanədə ne, həmə Qafqazədə məşhure jəqo niy?”

“Həlbəttə, hətto qurcuyonən dəçikeyədə zuninin. Əvonən i-dıqlə medal, hətto i-dıqlə gızılə medal səşone”.

“Olimpiyə hənəkonədə odəmon bə har qılə rəğibi milliyəti diyə kardeydəbin, əmma sıxani rosti cəvon həmməy ələ çıxış kardışone. Həmməy bəştə medalon loyiğbin. Əsos milliyət niy, xarakter iyən intizome”.

“Bəvon intizom lozıme, bəs xarakteri bimi çı aidiyəti hestışe?”

“İmon həmməy intizomi dılədən. Rujbəruj əvini bəçəvon ǵabiliyəti qorə məşq kardovneydən vey saaton sərf kardeydən. İntizomnıbə çəvon nailiyyəton nibəben. Bə har mikofoti qorə ǵıymət doə bıə. Bı jıqo vəziyyətədə ǵıymət – intizom iyən ehdəliqi qorə çiçiku imtino kardey dəy mıǵoyisə karde bəbe. Be bəzine ki, əvon ıstə vaxtı de çətin nıbə qıvonə roy dəvoniye piyeydəşonbe: bə televizori diyə kardey, bə duston peqınıyey yaan vey istirohat kardey! İntasi əvon çəkə fəaliyyətiku imtino kardey yaan imoni bə kam kardey səçin kardəşonbe ki, həniyən vocib bıəysə ıstə fikiron bə ico varde zıneye”.

“Az hiç çəvon imtino kardə çiyon barədə şınənim”.

“Jimonədə çe har çiy ǵıymət heste. Sıxani rosti, Xıdo İstən piyeydəşe idmonəkonon ıstə jimoni de intizomi biiyiın”.

“Həǵiǵətən? Az şıneydəbim ki, Xıdo bə idmoni xoş omeydəni!”

“Şımə boçi jıqo şıneydon?”

“Çumçiko Ğironədə idmoni həxədə vey qəp jəydənin, votə sıxanən idmoni ǵıyməti bə ji eǵandeydə”.

“Çiç voteydə ki?” «Məsələn, qıləy vırədə votə beydə: “Dınyo jimon ǵərəyz hənəki iyən şoy-şotkomə co çiy ni. Axirət bo muttəqiqonro həniyən foydəyne. Məqər dərk kardeydənişon?”²⁷⁴ Co vırədə Ğiron bə yod dənoydə: “Ə kəson ki, ıstə dini hənək (şoy-şotkomə) kardəşone iyən (faniyə) dınyo jimoni bə daşt dənoəşe əvoni. Əvon yodo bekardışone ki bomen bərəsen bı ruji iyən çəmə ayoon (zine-zine) bə həşə jəy ǵəzinə, Əmənən ımruj yodo bebəkardemon əvoni!”²⁷⁵ Co qıləy ayə voteydə: “In dınyo jimon ǵərəyz hənək-mənəki, şoy-şotkomə co qıləy çiy ni. Axirəti yurdu isə, beşək ki, zolə jimone. Keşkə zınoşonbəy! (Ehanə zınəşonbəy, axirəti dəqiş nəken bə dınyo”²⁷⁶

«Əmma Ğiron voteydəni idmon qınoye! Bərəks, mənəviyə jimoni əhəmiyəti həniyən vey ǵeyd kardeydə. Bı cəhəto Ğiron iyən Şoyə Xəbə eyni sıxanı voteydən. Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə: «Andomi məşqi kam foydəş beydə, mominəti isə bo har çiy foydə hestışe, çumçiko bımədə bo esəti iyən oməvə jimoni vəd heste».²⁷⁷

«Bəvədə şımə boçi votıyone ki, Xıdo piyeydəşe ki, əmə ıstə jimoni bənə idmonəkon biiyəmon?»

«Az votıme ki, Xıdo çəvon, həmçinin idmaniyən vey novonədə iş-tirok kardə odəmon, əlil idmanəkonən de daxil bey şərti, ıstə jimonə-

də de çəmə vində intizomi jiyey piyeydəşe. İmi voteədə az çe Şoyə Xəbə tarif kardə idmoni musbətə xısusiyəton kalı qılön nəzədə qətime. Məsələn, Şoyə Xəbə bəmə voteydə ki, çoknə idmonəkon omuteydən, də ğaydə Xıdoən əməni omuteydə. Şoyə Xəbədə vitebəhsi nımunə doə beydə. Bə həniyən bərk viteyro şıvık tankardənin bıə idmonəkə ğəzinə əmənen bəçəmə mənəviyə piyemoni mane bıə jimonədə bıə səhvə çiyon bə kəno nəəninimon. Mığəddəsə Kitobədə jıqo nıvıştə bıə: “Bı-çımıro çəmə qırdo anə şoydon izdihom be-be tərq bıkəmon har qılə şələ iyən əməni hoson dəqijniyə qıno, çəmə vədə bıə bəhsədə de tovi bıvıtəmon”.²⁷⁸

“Məqər jimon bə vite bəhsi oxşəş doydə?»

«Bəle, yaan bə co idmon novi oxşəş doydə. İntasi Şoyə Xəbədə bıə ın hissə peşo çətinətiədə petovey iyən səbri həniyən yolə nımunə nişo kardə bə İsa Məsihi işorə kardeydə. Çəy dumonə sıxani handey piyeydəmə: “Sərutəmon ıstə nəzəron bəçəmə imoni Binoəkə iyən Kamiləkə bıə bə İsa. Əy ıstə navədə noə bıə şoy-şotkoməro rısvətiş hiç zınəy, tov vardişə bə çomexi iyən nişte Xıdo taxti rostədə. Qınokoronku Bəştə vəynə bıə bı anə deşməne ti tov vardə Şəxsi barədə bışınən ki, şımə sıst nıbən iyən rufo eməqınən”.²⁷⁹

“Az i kərə təmşo kardıme bə İsa Məsihi həxədə filmi, İsa Məsihi ku-yeyku iyən bə çomex kəşeyku çanə zıllət kəşey mot haştışe mını. Şımə vote bəzıneyon ki, Əy çəmə boks hənək kardəkəson sə yaan dəçıkəkəson kom qıləynisən həniyən vey əziyət kəşəşe: hiç nıbo çəvon mıborizonədə ğaydon hestin iyən oxoədə bə marde sə qıneydəni!”

«Əv roste. İstə jimonədə bıə mırdoləti iyən zılmoti bə oşko benıkarde qorə çəmə təmizə jimoni nıpiyəkəson sənırasıti yaan etirozon diyənikardə, İsa Məsihi nımunə əməni Xıdo piyey ğəzinə jiyeyro təşviq karde bəzıne. Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə:

“Mıhokimə əve ki, bə dınyo nur oməy, əmma insonon vey piyəşone toyki nurisə, çumçıkə çəvon əməlon şərbın. Bəvəci kardə har kəs nıfrət kardeydə bə nuri iyən əvoni bə nuri tərəf ki, çəy əməlon bə oşko benışun. Bə həğığəti əməl kardəkəs isə bə nuri tərəf omeydə ki, çəy əməlon Xıdo piyeyro kardə bey bəlli bıbu”.²⁸⁰

“Çımı bə idmoni çı aidiyətiş heste? Az şıməni bə sə dəşeydənim”.

“Bəhs kardeədə əmə to sə oxoy iyən ımı bə sə jə odəmon nımunə de nişo kardey bə finiş xətti bə rəsey təşviq karde bəzınemon. Hejo jəqəon,

bı qınoynə iyən bə puçi beşə dınyoədə pok iyən rostə jimon kardey ho-son niy. Qırəm şımə piyeydonebu de Xıdo votə rostə iyən pokə standaron biiyən, yağın ki, odəmon şıməni səhv bə sə dəbəşən. Şayət şımə co odəmon bə puçi beşə standarton ğəbul kardeyku imtino kardeydonbo, əvon başmə vəynə beşə bəzinen, çumçıko şımə rostə iyən ədolətinə jimon çəvon hiləqorə iyən beləyoğətə jimoni bə oşko bekardeyde. Olimpiyə hənəkonədə ğızıl medali barde piyə çəmə idmonəkon əncəx intizom iyən təlim səydənin, əvon həmçinin bə etiroziyən baş oməninin. Çəmənən mənəviyə rəğibmon heste, ım İblis iyən çəy xıdmətəvonon bıə cınonin. Bə zılmotə hokimiyəti vəynə bıə ruhaniyə miborizədə bəmənən intizom iyən həğiğəti təlim lozime”.

“Im konco bə əməl omeydə? Əmə bə İblisi vəynə miborizə barde qorə medal səydəmon bəqəm?”

«Mıəyyən mənəədə bələ, səydəmon. Mıosir Olimpiyə hənəkonədə ğəlib oməkəson medalon səydən, əmma ğədimə Yunanıstanədə dəvoniyə bıə iminə Olimpiyə hənəkonədə bə ğəlibon zeytuni xıçono hozı kardə bıə çələnq doydəbin.²⁸¹ Roməvijon ğələbə simvolik formədə nişo kardeyro ədivə çələnqon oko doydəbin. Çımı bəpeştə podşoon dəmandin bəştə sə tac noy.²⁸² Şoyə Xəbə i-dı vırədə jıqo çələnq iyən tacon barədə voteydə ki, bə İsa Məsihi bəfomandə dəvoməkon Xıdo mikofot bədo. Nıvıştə bıə, məsələn: “Bə dəvinə petovə odəm çı baxtəvərə! Çumçıko dəvinəo beşə bəpeştə Rəbbi Boçəy piyəkəson vəd kardə jimoni tacı bəste”.²⁸³ Məhz bı səbəb İsa Məsihi bəfomandə dəvoməkon bəştə jimoni oxoy nezi zınəşone nıvıştə: “Az çokə miborizə bardəme, bə sə jəme ıstə ro, nıqo dome ıstə imoni. Esə həni hoziyə bomı salehəti tac. Ədolətinə Hokim bıə Rəbb Hıkmı ruji əy bəmi – əncəx bəmi ne, Bəçəy zuhuri orzuvoni bardəkəson həmməy bədo”.²⁸⁴

“Votey piyeydone ki, ən vey dastpoça bıəkəson ğızıl yaan nıqə medalon ruhaniyə ekvivalenti bəsten? Çımı zınəy, çəmənəon veyni nişone şans”.

«Sıxani rosti Olimpiyə vaxti doə bıə «ğızılə medal»i ekvivalent bıə tac yaan ədivə çələnqi bə çətinətiyon iyən maneyon diyənı kardə, bə bəfomand bıəkəson doə beyə. Bənə idmonəkon ımruj əmənen bo mikofoti səyro bə maneyon ğəlib ome hozı bıəninimon. Olimpiyə hənəkonsə fərğın bıəy, ğəlib oməkəs ne, bəhsi bə sə jə har kəs mikofot səydə. Xıdo bə təslim nıbəkəson mikofot doydə. İsa Məsihi esət Turkiyə ərozi hisob bıə vırədə jiyə bə imoniyon votəşbe: “Hiç mətars ıstə kəşə əzobiku. Imha, iblis şıməhonədə kali kəsi bə zindon dəbəğande ki, beşən dəvinəo. Şımə da ruj

əziyət bəkəşeyon. Bəfomand bibi detosə marde, bəvədə Az bədom bəti jimoni taci.”²⁸⁵

«Bə marde sə bıqonoən? Im çətinə!»

“Marde bə zolə jimon bardə bəye! Zolətiku diyə bıkomon bəvindemon ki, çəmə har qıləyni dınyoədə jiyədəsə ıstə şə roy həxədə bə ğəror oməni-ne. Əmə Xıdo piyəy ğəzinə jimoni bəhsədə bo ıstırok kardeyro hozımon-bu? Əmə bə çətinəti petovey iyən Xıdo de tosə oxoy bo petovəkəsonro vəd kardə zolə mıkofoti səyro hozımonbu?”

“Bəle, durum vocibe, əmma bə Behiştı nail beyro əncəx iqlə durum vəsi bəkardebu?”

“Xəyr. İdmonəkə mıkofoti əncəx bə ğaydon de itoət kardey səydə. İdmonəkon ıstə ğabiliyəton ziyodə kardeyro kalı dəmonon ğəbul bıkon, əvonı idmonə bəhsonku məhrum karde bəznen. Hətto əvon bəhsədə ğalib bonən, bə duyəvoje hərəkəti qorə ıstə mıkofotiku məhrum beydən. Jəqoən, əmə çe Xıdo bo həmməy foydəro ofəyə kardə bə jimoni ğaydon rioyət kardəninimon. In ğaydon Xıdo Mığəddəsə nıvıstəyonədə izoh kardə beydə”.

“Əmma çe Xıdo Nıvıstəyonədə bə həmə ğaydon mıvofiğ jiyey vey çətinə! İmi bıkə, əy məkə! Im faktiki be-be ğeyri-mımkunə!”

“Məhz bı səbəb bəmə ruhani məşqəvon qərəkə! İdmonəkon kitobədə nıvıstə bıə ğaydon de rioyət kardey medal səydənin! Çəvon tonə bıə iyən bəvon koməq kardə məşqəvon lozime. Məşqəvon idmonəkəy təşviq kardovneydə çəy çokə vərdisən inkişof kardovneydə, çəy səhvən duz kardeydə. Jəqoən, Xıdo Deçəy nişə kardə roy bo jiyeyro bəmə koməq karde zinə ıstə Mığəddəsə Rufi vığandeydə ki, əmə bə ğaydon mıvofiğ vitə iyən mıkofot səyro idmonə bəhsonku məhrum nıbə bə idmonəkon oxşəş bədəmon”.

“Az ıstə jimoni həniyən çok jiyeyro bəmə Xıdo koməqi barədə nafko hiç vaxtı məsəmnıbə”.

«İsa Məsihisə çan əsr bənav jiyə Yeremyə peyğəmbəri Xıdoku bəmə in sıxanon rosnişə:

«”Çə rujon bəpeştə de İsrail xəlği Çımı bastəninə Əhd jıqoye: ıstə ğənni bəçəvon ağılı dəbənom, bəçəvon dilon bənıvıstem. Az çəvon Xıdo, əvonən çımı xəlğ bəben” Rəbb jıqo bəyon kardeydə. “Çımı bəpeştə həni i kəs bəştə hamsiyə yaan bəştə boə “Rəbbi dərk bıkən” əvotni onıbəmute. Bə səbəb ki yoliku bə ruk həmə kəs Mini bəzine. Çumçiko Az bəbaxşem

çəvon taxsıron, çəvon kardə qınoon həni bə yod nibəvardem” Rəbb jıqo bəyon kardeydə». ²⁸⁶

«Şımə həğiğətən voteydon?» Ramzə ğeyd kardışe, «İm reçinə vədə! Şımə voteydaşon ki, Xıdo sıxan doydə insonon qınoon bəbaxşe iyən hətto əvoni yodo bebəkarde!»

«Jıqo nıvıştə bıə! Şımə hejo esət dıvo karde bəzıneyon iyən Xıdoku şıməni təmiz kardey, taxsıron baxşey iyən şımə qınoon həni hiç vaxtı bə yod nıvardey əjo karde bəzıneyon. Əmma çımısə həniyən veyə vəd heste. Xıdo çəmə dilonədə iyən fikironədə İştə ğanuni noy iyən nıvışteyro sıxan doydə. Əv imi çoknə kardeydə? İsa Məsihi izoh kardışe imi. İsa Məsih deyəmə jıyeyro iyən Xıdo roy bəmə omuteyro İştə Mığəddəsə Rufi vığan-deyiş sıxan doy. Əy votışe:

“İntasi Vəsodətəvon çe Pıə Deçımı nomi vığandə Mığəddəsə Ruf obə-mute bəşmə har çiy iyən Çımı votə həmə sıxanon bəşmə yod bəvarde”. ²⁸⁷

“İsa Məsihi sıxan doşe bəçəmə ruhaniyə jimoniro məşqəvoni ğəzinə İştə Mığəddəsə Rufi bəvığandə. Əmə har kəs bı parsi cəvob doəninimon: əmə boəmə ruhani məşqəvon yaan miəllim beyro çe Xıdo Mığəddəsə Rufi dəvət karde piyeydəmonebu? Şayət bıpiyimone, əmə hejo esət de Xıdo qəp jəy bəzınemon iyən bəmə koməq kardeyro Əy dəvət karde bəzınemon”.

“Sıxanı rosti az zıneydənim Bəy çiç vote lozime. Az əncəx ıştə əzbər kardə dıvon sıxanon zıneydəm. Şımə bəmi vote bəzıneşon çiç karde iyən çiç vote lozim bey?”

«Şayət piyeydonebu, jıqo qıləy dıvo karde bəzıneyon: “Mığəddəsə Xıdo, Tı əməni bo saleh, intizominə jimon jıyeyro dəvət kardeydəş, əmma az bənə intizominə Olimpiyə idmonəkon nim. Az qıno kardəmə iyən Bəştı ğaydon mıvofığ jimon jıyənim. Xahiş kardeydəm, mını bıbaxşa. Xahiş kardeydəm, bəminədə bo jıyeyro iyən bəmi mığəddəsəti, həğiğəti iyən mehıbbəti omutə İştə Mığəddəsə Rufi bıvığand. Çətin bıboən iyən hətto qırəm co kəson mını səhv bə sə dəşonən, az İştı standarton ğəbul kardey iyən Deştı həğiğəti jıyey piyeydəmə. Xahiş kardeydəm, dəqiş bıkə çımı jimoni, az deştə ıştəni ne, Deştı roy jıyey piyeydəmə”».

Semon 15

Dağıston: Mələkon

Kabardin Balkar Respublikədə Nalçikədə az bə cənub, bə Qafqazi bandon dıl səfər kardeyro peniştım bə avtovus. Marşrut vey reçinbe, şe-şe həniyən bə barziyon rost beydəbe. Mılxəs, əmə qıləy avtobusə mandəcoədə mandimon, ki piyeydəşbe de bandi kanati rost be əzni. Az dome çəy həxi iyən rost bim bə iminə mərhələ; çıyo vinde biə bandə mənzərə çökə çiyemonış hestbe. Dastədə boftə biə paşmə şəy həvatə jen nez oməy bəmi. Həlbətən əvon qam iyən vey çokbin, bı barzə vıronədə hejo bəvon ehtiyoc hestbe. Az bəy votime ki, bə jiton oqardeədə ğasbu diyə kardime bəvon.

Bə həniyən barziyon rost kardə diminə kanat hestbe. Avtobusi roməvoni bı jıqo barzə vıron penımujiyə sərnısononku xahiş kardışe ki, barziyəti-ku tarse noxəşiku ehtiyot karde lozime iyən bə diminə səviyə nışun çoke, Az bı vey reçinə mənzərə vindey imkoni dasto vanıdoy fikirədəbim! Az pemuyijəbin nisbətən bə barzə vıronədə jiyey, de jıqoy bə ğəror oməym ki, dəvom bıkəm.

Bandəbəşədə Qafqazi ən barzə noxtə biə tosə Elbrus Bandi mənzərə obeydəbe. In əzəmətinə bandəbəşon tacədə qırdə biə əsosə cəvohirotbə.

Avon qırdə-qırdə dövrə jəydəbin, hakənə mane beydəbin bo vindeyən, əncəxən az vey şobim bı əzəmətinə bandəbəşi vinde imknioro. Vey vaxti ruhaniyə podşoətiyədən çəmə vərdişon bimi oxşəş doydən. Əmə ruhani fakton viruskə qəteydəmon, əmma peso harujnə jimoni «avon» ujenən bə qırdə qəteydən əy. İntasi çəmə vində həmonə ləzon, maneyə kardə avon peştədə çiyə iyən başə ğıymət doə çiyon xatirə beydən mandeydən iyən həttə çəmə bə jimoni biə həmə vindemonon dəqiş karde zıneydən.

I kərə jıqo qıləy vindemoni ləz bəçımı dust İrinə nomədə biə i kəsi sə oməy. Çəy milliyyət başqırde (Uruson isə əy bə başqiron aid kardeydəbin), dini noxtə-nəzəro isə əv ıştəni ateist hisob kardeydəbe.

İ ruj İrinə bəmi zəq jəşe iyən votışe ki, həni bə Xıdo hesteyəti bove kardeydə, çumçiko i kərə əy vindəşbe qıləy mələk. Əv noxəş beədəsə mələk çəy səyku həvoədə mandeydəbe. İrinə hiss kardışe ki, mələk əy niğə doydə iyən əy aşış kardeydəbe. Sıftə-sıftə əv ıstə vindəyon həxədə bəştə duston bo votey tarseydəbe, çumçiko əvon əsirin bəy yaan əvotin bə səhv şəş. Əve əv bə gəror omə be ki, bəmi zəq bıkə, çumçiko əy piyeydəşbe əy bə sə dəşə iyən çəy sıxanon ciddi gəbul kardə de i kəsi qəp bijəni.

İrinə ıstə vindəyon bəpeştə dəmande bə Xıdo mevcud bey qımon karde, əmma həniyəni bə cici bove karde lozim bey zıneydəni be. Deçəy ıstə sıxanon bıvotomon, əv zıneydəni be «Buddist yaan Baptist» bibu! İntasi çəy vindəyon bəy Mıgəddəsə Kitobon handey orzuş doy, məcbur kardışe əv de oşkoə fikiron bı parson cəvob pəydo bıkə. Səkiştədə əy de Xıdo şəxsi minosibətiş pəydo karde iyən ıstə rufədə baxşə bey iyən pok beyış hiss karde.

İrinə ıstə vində məxluqi mələk bey zınəşe, çumçiko əv bə kəşinə məxluqon bıə mələkon klassikə şikilon uyğun omeydəbe. Çe mələkon mıxtəlifə novon hestışone iyən jıqo çiyeydə ki, əvon bəştə zahiri çiyemoni qorə fərginin. Yeşayə peyğəmbəri şəş qılə kəşış bıə mələkonış vində be iyən jıqo təsvir kardeydəbe ıstə vindəyon:

«Podşo Uzziyə mardə sori mı vindime Xıdovandi. Əv niştəbe İstə barzə iyən əzəmətinə taxtədə iyən Çəy libosi poçon edoəşonbe poli. Serafon mandəbin Çəy qırdo. Çe har qıləyni şəş qılə kəşış hestbe. Deştə dıqlə kəşi ıstə dimi, de dıqlə ıstə lınqon edoəşonbe, de ə dıqlə pəreydəbin. Qıləy vanq kardeydəbe ə qıləyni voteydəbe: “Ləşgəron Rəbb mıgəddəsə, mıgəddəsə, mıgəddəsə! Həmə zəmini dim Deçəy əzəməti pure”. Serafon sədokü kəybə çərçivon iyən yanı taxton pəvişkiyen, məbəəd de duyəvuli pur be. Az votime: “Vay bəçimi holi, hələk bim! Çumçiko qəvım mirdol bıə qıləy odənim, həməni mirdolə qəv bıə odəmon dılədə jiyeydəm. Bimi diyəməkə, ıstə vədə deştə çəşon vindime Podşo – Ləşgəron Rəbb”».²⁸⁸

Oj-oşko çiyeydə ki, iyo təsvir kardə bıə mələkon bə Xıdo nez bıə iyən bəvədə ibodət kardə mələkonbin. Mərağine deştə kəşon dıqləyni “ıstə dimi edoəşone”. In hissə həxədə fikir kardə qıləy Qırğızə jeni bəmi votışe ki, im bə Mərkəzi Asiyə ənənə oxşəş doydə, dıvo karde bəpeştə odəmon ıstə daston ıstə dimisə noydən. Be bəzine in adət eyini mənşəo omeydə.

Əmma mələkon həmməy bı formədə çiyeydənin bəmə. Az bə Dağıstan səyohət kardeədə zahiri çiyemoni bənə insoni bıə, kəşnıbə mələki nımunə barədə bomı qəp jəşone.

Əyo mı Nurəddin nomədə Lak milliyyəto bıə de qıləy odəmi vindemon kardıme; əy bomı çətinə rujədə bəy hiç çəşnikardə vaxtədə koməq kardə iyən geyb bıə qıləy noməluma acini həxədə qəp jəşe. Çəy hikoyə jıqoye:

Nurəddini votışe: «İ şəv çımı zoə Said bərk bə zəmin dəqıniye iyən çəy peşt arşıye– «Əy cəhd kardışe bə səpo beştı, əmma əşte nızne... çəy lınqon iflic bıəbin. Bə vaxtı çəy şəş yaan haft sin hestışbe.

«Əv noxəşxonədə hıteydəbe, çımı jen dəybe... Az bekobim, hakənə təsodufi ko pəydo kardeydəbim, çımı jen isə dəlokbe, de jıqoy çəmə gəzənc vey nıbe. Noxəşxonə həxi doyro məcbur bim həvətime ıstə kəy. Çımı qıləy tanışı votışe ki, imoniyon yığnəgədə bo Saidi divo bəkam. Az cumə şəvi şanqo şim əyo. Əyo təxminən cıl-penco kəs hestbe iyən çımı tanışı miniş bə pastori təğdim karde. Az ıstə dardi barədə boəy qəp jəyədə əy votışe: «Şimə bovə kardeydon bə har çiy ofəyə kardə İsa Məsihi?» Az bə dumot şim, ım odəm qıləy hoziye iyən parsəym boçi çımıku ımı parseydaş. Çəyo az mısılmonon tono şim iyən çəvonku bə Saidi koməq kardeyro xahiş kardıme, əmma əvonən koməq nıkardışone.

«Məçiti bəpeştə az oqardim bə kilsə. Pastori votışe ki, əv de İsa Məsihi nomi divo bəkarde. Az zıneydənıbim çiç bəbe, hiçi bə sə dəşeydənıbim. Divo kardeədə piyeydəmnıbe əvon ıstə dasti bınən çımı səpe, əmma az de səbri tov vardıme çumçiko əv koməq kardeydəbe. Əvon divo kardeədə qıləy jeni çımı zoə səpe ne, çımı səpe lənət vindışe. Şayət Xıdoku işorə bıbo, bı barədə divo karde lozime. Əvon votışone ki, əvon həm bomı, həmən boçımı zoə divo bəkarden. Pastori həmçinin bəmi votışe: «Bəpe tı ıstənən Xıdoku bıpiy». Az cəvob dome: «Az zıneydənim şimə dıvon; çımı zınə qılən əncəx Ərəb zıvonədə əzbərkardə kalı divoonin». Əy cəvob doşe: «Əv Xıdoye, Bəy lozim ni xısusiyə sıxanon; Bəy şimə dılədə bıə səmimiyət iyən rostiyyəti lozime». Çəyo az ıstə kədə beədən bə Yolə Xıdo divo kardıme. Az həni zıneydənim çoknə divo karde lozime. Əncəxən dəzino oməy ıstə dılədə bıəyon barədə dəmandim bo divo karde, beumu-beumu sədo kardıme: «Xıdo, de İsa Məsihi nomi lovə kardeydəm, piyeydəmni çımı zoə əlil bımandı. Şayət mını məseydəşbo, de İsa Məsihi nomi lovə kardeydəm, çımı zoə xılos bıbə!»

«Bo noxəşini çok bey umu beədə noxəşxonə koəkon şıkalat, şampan yaan puli gəzinə bıə peşkəşon gəbul kardeydən, əmma əvon çəmə varda peşkəşon gəbul kardeydənıbin. ım əy nişo doydəbe ki, əvon jıqo şıneydəbin ki, boçımı zoə hiç umu niy. Əvon bo Saidi hiçi karde zıneydənin. Bəvədə az emosional cəhəto qırd besəbr bıəbim iyən hiss kardeydəm ki,

çımı zu həni sə beydə.

«Çəyo cərrahi votışe ki, de əməliyatı hematoma təmiz kardeyro cəhd karde bəzine. İntasi əmə vey vaxt çəş kardəninbimon. Əməliyatı bə rə dənuy iqlə roş heste – başə mıcılə səyro bə ərizon Səhiyyə Nazirliyi iyən co yolə məmuron kəşə ğoli qırdə karde lozime. Qıləy koğəz doşone bəmi lozim biə əməliyoti barədə, niştım noxəşxonədə diyə kardıme bəy, iberdəmədə bəmi İminə Dınyo Mihoribə vaxtı biə dəbədə olət tankardə qıləy piyəmard nez oməy. Berdəmədə əy səşe çımı dastədə biə koğəzi peqətişə əv şe, az hiçi votey nıznəme. Az zıneydənibim ki, çiç bıkəm. Nıznəme ım şəxs bəkovrə şe, de jıqoy fikir kardıme ki, iyo çəş bıkom əy həniyən çok bəbe. Poplinqə tonə koridorədəbim. Ləzəy vaxt dəvarde bəpeştə həmonə odəm oməy çımı tonə iyən ə koğəzi noşə bəçımı dasti dılə. Çəyo de koridori beşe şe. Az diyə kardıme bə koğəzi bənəm Səhiyyə Naziri iyən co yolə məmuron, həkimon həmməy ğolon hestin bəvədə! Az oqardem çımı tonə biə odəmi tərəf iyən votime: «In koğəzi peqətə merdi kardışe ımı!» İntasi az diyə kardıme bə koridori, əyo hiçki nıbe! Həmonə koridori sədə seqlə kəybə hestbe, əmma əmə əvoni osə kardeədə vindımone ki, seqləynən bastəbən!

«Çəyo az həmonə koğəzi noxəşxonədə bə odəmon nişə kardeədə əvon votışone ki, jıqo çiyeydə ıştı vey çokə əloğonı heste, bəpeyə vıronədə yaan hukmətədə nezə avlodonı heste, əmma ım jıqo nıbe! Hiç qıləy avlodi bəmi koməqəti kardəşnıbe, çəyo az oqardım bə İsa Məsihi dəvoməkon yığnəğ iyən bəçəvon divoon qorə təşəkkur kardıme. Əvon uşən bomı iyən boçımı zoə divo kardışone.

«Həkimon Saidi əməliyyat karde i ruş bənəv çəy olxartə palatə kəybən bastə biəbin, əmma əy vindışe i kəs oməy çəy tonə. Həmonə odəmi olətonədə ruşnə viruskə jəydəbe. Saidi vinde zınəşnıbe çə odəmi dimi – Əv anə viruskə jəydəbe ki. Said bə Merdi edyəseədə hiç qıləy doj hiss kardeydənıbe. Ziyorət bıke ım merdi votışe bəy: “Norohat məbi, Az İştən bəti şifo bədom». Çəyo Ziyorət bıke şe. Maşkinə ruji həkimon hozı bin əməliyyat bıken əy, əmma əy votışe: “bəmi məqınənn, az çok bıəm!» İberdəmədə çəy lınqon lıvəyn iyən çok bin. Həkimı həni əməliyyat nıkardışe, oqətişə bo co ruji, çumçiko jıqo vəziyətədə əməliyyat karde nəznı.

«Bo təyin kardə ruji çımı zoə onurğə sunədə pandom ni bıəbe. Çəyo noxəşxonədə çımı zoə onurğə suni rentqen sikli kəşəşone iyən hiç qıləy arşiyəy pəydo karde nıznəşone! Həmonə ruji əvon həşt qılə şikil kəşəşone – hiç vaxtı jıqo kardeydenin, şəş kərə bə rentqen şe bəbe. Çımı jen bərk

ğəzəbin be bəvon iyən boçi anə rentqen kardey parsəy. Əvon votışone ki, piyeydəmone çəy arşiyə vırəy pəydo bıkəmon, əmma nıznəşone pəydo karde: hiç qıləy arşiyə vırə nibe!

«Az qəp jəme ımı bo imoniyon yığnəğədə bıə odəmon. Vey kəson şo bin. Çımı zoə xahiş kardışe çımiku kalı məşq iyən idmon ləvozimoti bıstənim boəy. Im bomı vey bohoyne, əmma az rozibim iyən ıstən səme əvonı. Said vey şobe. Manqinimi bəpeştə az şəbim boştə jeni iyən zoə xorək bardeyro bə noxəşxonə, noxəşxonə koəkon qıləyniku xahiş kardime ki, çımı jeni sədo bıkən. Əv oməy, əmma coylinə nibe. Sıftə az jıqo zınəme əv iyo bə çikiysə əğili diyə kardeydə: nıznəme ıstə zoə! Çımı jen sireydebe iyən qədə-qədə voteydəb: «Vindydəş əv həni nəve zineydə!»

Çəy bəpeştə çımı zoə dəmande ıstə lınqon həniyən gəym şodoy iyən həniyən çok rost kardey. Sıftə-sıftə çəy əzəlon zəifbin, əmma esət əv əla viteydə iyən ıstəni gəndeydə. Həkimon votışone ki, çəy har dıqlə lınq esə normale».

Nurəddin ıstə hikoyə sə karde bəpeştə az koğəzi peqətə iyən gəlon qırədə kardə merdi həxədə parsəym: «Şımə şineydon ki, əv mələkbe?»

Əy cəvob doşe: «Bəle, az jəqo şineydəm».

Bı vəziyədədə mələk sipiyə olətbətan iyən kəşonış bıə hestemoni çiyemoni hiç uyğun omeydənibe. İntasi Mığəddəsə Kitobo oşkoye ki, Xıdo kalı kərə bənə soyə insonon çiyə mələkon vığandeydə. Məsələn, Tovratədə İbrahim peyğəmbəri bə insonon oxşəş doə, əmma peso mələkon bey oşko bıə ziyarət bıkon gənəğ gəbul kardey barədə hikoyə heste. Mələkonədə dıqlə peşo İbrahim peyğəmbəri boəzo Luti iyən çəy xıyzoni məhv kardə Sodom şəhro xılos kardeyro oməy.²⁸⁹ Lut iyən Sodomi odəmon ım ziyarət bıkon soyə odəmon hisob kardeydəbin, əmma faktiki əvon bə Luti koməq kardeyro Xıdoku fəvqəltəbi zu iyən səlohiyə sə mələkonbin.²⁹⁰

Şoyə Xəbə elon kardeydə: «Mələkon həmməy bə xılosi ırs səkəson xıdmət kardeyro vığandə bıə xıdmətəvonə rufon nin məqər??»²⁹¹ Mələkon çe Xıdo xıdmətəvononin; əvon de vey roon xıdmət kardeydən, əmma adətən əvon bə soyə odəmon çəşniçiyə vəziyədədə beydən. İntasi hakənə Xıdo çəmə qırdo izzətinə mələkon vindeyro çəmə çəşon okardeydə. Hakənə Xıdo de xısusiyə roy bəmə koməq kardeyro bə insonon oxşəş doə mələkon vığandeydə.

İntasi bə insonon oxşəş doə mələkon səçin kardey zineydən. Əvon robot nin. Çe Xıdo yolə mehıbbət jıqoye ki, Əv həm bə isonon, həmə bə

mələkon Bəy sitoyiş kardey iyən xıdmət kardey səçini kardey imkon doydə. Kali mələkon bə Xıdo vəynə usyon kardey səçin kardışone iyən əvon şodoə bin osmono bə jiton. Çəvon rəhbər İblise, çəy mələkə koməqəvonon mıxtəlifə zıvononədə iblison, cınon, bədə rufon yaan mırdolə rufonin. Şoyə Xəbədə nıvıştə bıə:

“Osmonədə canq be. Mikayıl iyən çəy mələkon de əjdəho canq kardeşone. Əjdəho iyən çəy mələkonən deyəvon canq kardışone, əmma çəvon zu nıvışkiyəy. Osmonədə həni boəvon vırə nımande. Ə yolə əjdəho – iblis iyən Şəyton votə bıə, həmə dınyo bə daşt dənoə gədimə mor şodoə be bə zəmini dim, çəy mələkonən deəy ivırədə şodoə bin.²⁹²

Bə çəşnıciyə, ruhaniyə realətiyədə canq be, xəy iyən şərə hokimiyəton arədə şə konflikt heste. Eyni mıborizə çəmə çiyə bı dınyoədən ıstəni nişo doydə. Əmənen səçin karde zıneydəmon. Əmə ıstəni bə Xıdo hokimiyəti tabe kardovniye piyeydəmone yaan bə Xıdo roon vəynə usyon bəkarde-mon? De co sıxanı əmə bə Xıdo vəynə İblisi usyonədə ıstırok karde səçin bəkəmon yaan Xıdo iyən Çəy mığəddəsə mələkon rıyonədə bəbemon? Səçin çəməne.

İblis yaan mırdolə rufon bəmə de mıxtəlifə roon təsir karde bəzinen, hətto rufi yaan bə fiziki noxəşəti səbəb bey bəzinen. İblis osmonədə çəmə de Xıdo unsiyəti ku zovq səy əvəzi çəmə cəhənnımədə bəy xıdmət kardey piyeydəşə. Məhz bı səbəb İblis de Xıdo həğigi mınosibəti nızne iyən ıstə qınon baxşə nıstənə çı dınyoku şey piyeydəşə.

İntasi Xıdo çəmə bə iblisi vəynə mıhoribədə əməni bemıdofiyə onıqətşə. Ki bı dınyoədə odəmono bo mırdolə rufon tojniye yaan iblisi vıgəndə noxəşiyon xəş kardeyro bə səlohiyəti molike? Ki mardon bəyji karde bəzine? Əncəx İsa Məsih bı səlohiyəti molike. İsa Məsihi Bəştə imon vardəkəsonən doydə in səlohiyəti. De İsa Məsihi nomi cınon tojniye bəbe odəmono. İsa Məsih bəşmə iyo Osmoni Podşoəti doy qorə omeydə.

İsa Məsih şərə əməlon vılo kardeyro oməy.²⁹³ Nurəddini bəhs kardə zoə şifo həxədə hikoyə barədə bışınən. Şımə zınəy, bə Nurəddini zoə peqıniyero omə viruskə jə olətbətanə hestemon ki be? Əvən mələkbe? Çəy mənə bə Saidi ziyarət bıkəy votə sıxanonədəy: «Az ıstən bəti şifo bədom». Xıdo bəzine vıgənde ıstə mələkon bə odəmon dılvandi doyro iyən sulh vardeyro, şifo bıdə isə mələkon nin əncəx Xıdoyə. Xıdo voteydə: «Qirəm şımə bəştə Xıdo Rəbbi sədo quş bidon, Çəy çəşədə səhey bıbon, Çəy əmron bıməson bə həmə gənunon rıoyət bıkon, bə Misirijon sə vardə noxəşiyon hiç qıləyni nibəvam bəşmə sə. Çumçiko bəşmə şifo doə Rəbb

Azim».²⁹⁴ Bı səbəbən bə Saidi peqınıyə ım ziyorət bıkə mələkisə həniyən yolə şəxsbe. Çe Saidi ziyarət bıkəy barədə təsviri sıxanon Şoyə Xəbədə ım kəlimon bçəmə yod vardeydə:

“Şəş ruji bədiqə İsa peqətişə Deştə Peter, Yağub iyən çəy boə Yəhya, bardışe əncəx əvoni bə qıləy barzə band. Çəy vindemon dəqiş be çəvon vadə. Çəy dim dəvəşəy bənə həşi iyən Çəy libos sipi be bənə ruşnə. Musa iyən İlyas zahir bin bəvon bı ləzadə. Əvon bə qəpbin de İsa”.²⁹⁵

Adətən İsa Məsih bə soyə odəmi oxşəş doydəbe, əmma bı hodisədə Bəçəy dəvoməkon Çəy əsl təbiəti vindey imkon doə be. Əv İştəsə çan əsr bənav jiyə dıqlə yolə peyğəmbər, de Musa iyən İlyasi qəp jəydəbe. İntasi çəvon oləton bənə İsa Məsihi oləti şəfəğ jəydənibe.

İsa Məsih mələk nıbe, mələkisə həniyən yole. Jıqo nıvıştə bıə: “Zoə çe Xıdo izzəti nişo doydə iyən Çəy mahiyəti qırd surətə. Əv Deştə ğudrətinə kəlomi oqəteydə harçi. Əv qınonku pok karde oroxniye bəpeştə nişte ən barzə vıradə, mıhtəşəmə Xıdo rostədə. Mələkonsə çanə baş beyəti nomi ırs səşəbo, anədə baş be çəvonsə”.²⁹⁶

İsa Məsih esət Osmonədəy, çe Xıdo rostədə niştə. Əmma i mıddət Əv inson be iyən odəmon arədə jiyəy. Bı vaxtı mıddətədə Çəy səlohiyət rə-seydəbe iyən İştə piyə ğədərədə mələkon bəştə koməq sədo karde əzni.²⁹⁷ İntasi Əy səçin nıkardışə ın səlohiyəti oko doy! Boçi? Vey qılə səbəb heste, əmma ən iminə səbəb əve ki, Əv çəmə xəyri şıneydəbe, çumçiko bəçəmə qorə Əy bə iblisi podşoəti şeyiş səçin karde!²⁹⁸ Cəhənnımı oqəte nıznəşe beqınə İsa Məsihi.

Şoyə Xəbə ımı jıqo izoh kardeydə: “Bı səbəb ım fərzəndon xun iyən qujdo iborət beyro İsa İştənən bənə bəvon andom səşe ki, Deştə marde betəsir bıkə marde səpe səlohiyət soybi, yəni iblisi iyən ozod bıkə ıştə umri dırozi marde tarsi jiyədə əsir bıəkəson həmməy. Şək niy ki, Əv bə mələkon ne, bə İbrahimi nəsilə koməq bəka”.²⁹⁹

Xıdo İsa Məsihi mardon dılədə bəyji kardışə Əy, “...Bə marde əzobi kəşe qorə izzət iyən əzəməti tac noə be Bəçəy sə”.³⁰⁰

İsa Məsih əməni çəmə jimonədə iblisi fəoliyəti səkıstónku ozod kardeyro oməy; esə əmə Xıdo piyəy ğəzinə jiye bəzinemon.

Qirəm əmə Xıdo tərəfədə bey iyən İblisi təsiri jiyədə jiyeyku oqarde piyeydəmonebu, jıqo dıvo karde bəzinemon:

“Mığəddəsə Xıdo, tı bə har çiy Ğadıriş, kainoti iyən mələkon Ofəyevo-niş. Mını bıbaxş, çumçiko az bə bevəcə iyən mırdolə rufon votə duyon quş

doəme. Lovə kardeydəm, İblisi duyónku mını ozod bıkə ki, az İştı sədo məse bızınım. Az Bəti xıdmət karde iyən İştı mığəddəsə mələkón tərəfə-də bey piyeydəme. Bə Rəbb İsa Məsihi qorə Bəti minnətdorim, çumçiko Deştə marde bə zılmoti ğıvvon ğalib oməy iyən de bəyji bey bə marde ğalib oməy. Şukur bıbu Bəti ki, de İsa Məsihi səlohiyəti az bə iblisi ğul beyku iyən marde tarsiku ozod bey bəzınem. Xahiş kardeydəm, çımı jimonədə bıə bə həmə səhvón qorə mını bıbaşş iyən Deştə ğıvvə mını ozod bıkə. Piyeydəme ıştə jimoni Botı iyən Boştı izzəti qorə bıjiyim”.

Semon 16

Azərbaycan: Sipiyə olətbətanə peyğəmbər

Mahaçqalaku bədi cənubi səyohət karde-karde ovaştım Dərbəndiku. Dərbəndi cənubi bə hisob kardeydən bo Qafqazi. Gədimə zəmoniku Dıyo iyən bandon arədə biə tanqə zəminə riyə Dərbənd mihofizə kardeydəbe. Çımı zəvvorəti oxoy həni nez beydəbe iyən tadibəsəbim bə oxonə vırəy rəseyro. İntasi, sıxani rosti, zəvvorəti mənə oxonə təyin kardə biə vırə ne, səfəri iştəne. Odəmon həniyən vocibin vıronsə. Məhz bı səbəb az japə-dirozi de panı şə əsos marşrutiku diyəro bim, Kislovodskədə vindemon kardə Tabasarani peqiniye ğəror oməym. Əy dəvət kardəşbe mını, imkon eqineyədə bəy peqiniyero. Əv bandonədə biə diədə jiyeydəbe, əmma zıneyədə ki, az oməm bə Dərbənd, oməy demı bo vindemon kardey iyən dəştə maşını bardışe mını bəştə di.

Tosə oxonə pencə kilometrə ro dəvoştə biə, çolə-çuxurbe. İ kərə əmə mandimon iyən çəş kardənin bimon pəsə ğələ dəvardey. Əvon qətəşonbe roy həmə, əmma de itətkorəti iştə qələvonon dumə şeydəbin.

Pəson roy ovaşte çəş kardeədə çımı dusti Tabasaran edyəşəy bəmi, votışe: «İm har səfə bəçımı yod vardeydə “Zəbur” Kitobədə biə Davud peyğəmbəri xosə “Rəbb bomı qələvone” Məzmuri».

Nahaştışe az qıləy sıxan bivotım, dəmande Məzmuru əzbər bo vote:

«Rəbb bomı qələvone, mıhtoc əbınim. Əv mını kavuyə çimənonədə rohat kardeydə, aşış ru biə ovon kənoədə novneydə. Mını ujanən bəyji kardeydə, Bəştə nomi şərəfi de salehəti roon bardeydə. Marde soğnə dərədə binəvimən jıqo, şəriku nibətarsem, çumçiko Tı deminiş, İştı əso, İştı ləvo, bəmi dılvandi doydə. Çımı deşmenon vədə bomı surfə okardeydəş, bəçımı səy ətrinə ruyən dəsuayedəş, çımı masxori de tosə qəvi pur kardey-

dəş. Bəle, ıstə həmə jimoni dirozi çokiəti, mehıbbət mını rımuş kardeydə. İstə həmə umrı dirozi Rəbbi kədə bəjiyem!»³⁰¹

Az zıneydəbim çımı dust Tabasarani Mığəddəsə Nıvıştəyon piyeydəşə, əmma az çəy gəzinə ayon dəğiğ ıstə yodədə oqəte zıneydənim. Az okardıme Şoyə Xəbə iyən İsa Məsihi İstə həxədə votə kalı sıxanon handıme: “Çokə qələvon Azim, çokə qələvon ıstə jimoni doydə bo pəson. Çe pəson qələvon nıbə mıjdır isə vindeədə neçi omeydə şobədo əvoni bəvite, çumçiko əv çe pəson soyb niy. Neçən bəqəte əvoni pərən-pərən ebəğənde. Mıjdır bəvite, çumçiko mıjdire, gəygu nibəkəşe bo pəson. Çokə qələvon Azim. Az zıneydəm ıstənkıyon, Çımı ıstənkıyonən Mını zıneydən, çoknə ki, Pıə zıneydə Mını iyən Az zıneydəm Pıə. Az İstə jimoni bo pəson doydəm”.³⁰²

Deştə dust Tabasarani ro şeydəbimon. Zəvvəti bə qıləy xısusiyə vırə mığəddəsə səfər ne, de Xıdo ro şeye. Əmma çımı dust har vaxtı demı ni; Xıdo isə hejo deyəməne. De Xıdo çəmə ro şey hasor qələvoni de pəson bə ico yeyləgo bə zımsonqo kuç karde oxşəş doydə. Çəvon səfər jimonədə i kərə bıə xısusiyə səfər niy, jimoni mıntəzəm bıə hissəye. Haruj de Xıdo ro şey boəmə qıləy imkone. Sıxani bı mənəodə haruj zəvvorəti karde bəbe.

Mılxəs, bə japədirozi ro oqarde iyən bə Azərbaycanı tərəf şey vaxt oməy rəse. Deştə dusti vido kardeədə əy çımıku “Xəritə heste?” parsəşe. Az əy əmin kardıme ki, çımı xəritə demine.

«Bəle, az jəqəən fikir kardıme, tı həmçinin deştə ruhaniyə xəritə no-vneydəş!» əy gəyd kardışe. Bə Mığəddəsə Nıvıştəyon çəy bıə mehıbbət oşko çıyeydəbe. Mənəvi yaan ruhani cəhəto dənıqıjiyeyro əv jimoni səfəradə Xıdo Mığəddəsə Kitobi oko doydəbe məlumoti kitobçə yaan xəritə gəzinə. Az bəçəy bı cəhəti hurmət kardeydəbim. Im oşko be ki, Xıdo Mığəddəsə Kitobi hande-hande əv jimoni çiçədə iborət bey iyən de Xıdo roon çəkne şey sərəseydəbe.

Az çəyku iyən çəy xıyzoniku esiyədə gəhərin bim. Zıneydəbim ki, ıstə səfəri oxoyədə coylınə bəmandem. Əmma az qırd coylınə nıbim, Tacikistanədə Camşedi barədə çımı qəp jə bələdəvon demibe.

Əmma Xıdo hozı kardəşbe bomı co royhəmron – avtobusədə çımı vinədə odəmon. Vasif nomədə qıləy azərbaycanıji dəvət kardışe mını bəştə kə şəvi dəvonyero. Im Azərbaycanı şimolədə vırəbəvırə bıə ərazibə, çəvrəyjə odəmon veyni Ləzqin, əmma Vasif ıstə Azərbaycanıje.

Əmə bə Vasifi kəy rəseyədə çəy jen dəzqo peştədə nıştəbə bəştə adəti mıvofiğ xolçə bofteydəbe. Az dığət kardıme bənəm mıvzu i xəttisə dəvoş-

tə biə seqilə çomexbe.

Vasifi zəvvori gəzinə təğdim kardışe mı bəştə jeni.

Əv parsey: «Şayət şımə zəvvorəti kardeydonbu bə kovrə şeydon?»

«Az bənə İbrahim peyğəmbəri zəvvorətiadəm» cəvob dome.

Əv parsey: «Əv bə kovrə şeydəbe?»

«Sıftə əv esətnə İraqi əroziədə vırəbəvırə biə qıləy şəhrədə jiyeydəbe, əmma Xıdo sədo kardışe peyğəmbəri bə co qıləy zəmin bo kuç kardeyro. İyo İbrahim peyğəmbəri dayimi jiyə vırəş nibe, əv kuçariyon gəzinə çodionədə jiyeydəbe. Az çodiədə jiyeydənim, çumçiko şımə de iltifoti mini bəştə kə gənəğ kardiyone. Əmma İbrahim peyğəmbər ıstə dılədə ıstəni zəvvori gəzinə hiss kardeydəbe. Əv bı dınyoədə bo kuçari bey hozı be, çumçiko zıneydəbe ki, Xıdo Osmonədə bo jiyeyro həniyən çokə vırə hozı kardəşe. Mıgəddəsə Kitobədə nıvıstə biə:

“İbrahim hele kardə beədə de imoni vositə itoət kardışe, şe bə irs sənin biə zəmin. Əv dəro qıniye, şe bəştə nızınə vırə. De imoni vositə bənə açinə odəmi səbəso be vəd kardə biə məmləkətədə. Əv eyni vədi həmvarison biə de İshaği iyən Yağubi jiyəy çıdonədə. Çumçiko İbrahim bə çəşbe ə goymə bınurəynə şəhri, komqılə ki, çe memar iyən ofəyevon Xıdo İştəne”.³⁰³

Vasif de in sıxani mərəğin be iyən parsəşe: “Xıdo hozı kardə in şəhr koncoye?”

Az izoh kardime: «Peyğəmbər zıneydəbe çəy zəvvorəti bı jimonədə sə nibəbe». «Zəvvorəti oxonə noxtə osmon – Xıdo şəhre. Im boçəmə həmməy əsl zəvvorəti vırəye. Xıdo çəmə har qıləyni bı dınyoədə bo zəvvor bey sədo kardeydə, əmma gəlbi həğiği zəvvorəti bə co məmləkət fiziki səfər kardeysə həniyən çətinə. Çəmə zəvvorəti çe ağılı intizome iyən çəmə rufi durumin bey tələb kardeydə. Xıdo bəmə əmr kardeydə: “Dınyoviyə çiyon ne, ərşədə biə çiyon bışınən”.³⁰⁴ Xıdo piyeydəşe ki, bə mıgəddəsə şəhrə şə roədə zəvvori bı dınyo çiyon biə minosibət bəməku bıbu. Çəmə sə qırd dəpuşiyənini ni de məhv biə iyən tərəvətin nıbə in dınyo faniyə çiyon. Əmə bı dınyoədə bə zəvvoron oxşəş doəninimon iyən ıstə çəşon sərutəninimon bə Xıdo əməni sədo kardə şəhri zoləti realəti. Zəvvorəti əsl mənə ime».

Vasifi votışe: «Bele zəvvor bəçəmə kə vey xəş omə!»

Az cəvob dome: «Bı kədə sulh bıbu».

Vasif iyən çəy jen vey gənəğhəris iyən dastojə odəmbin. Az həmçinin vindeydebim ki, Vasif vey dındorbe iyən haruj bo nımoj vote dastpoçə beydəbe, əncəx bəştə qiy qətışe ki, hakənə nımoji vaxtı dəvoneydə.

Az parsəym çəyku: «Şimə divo kardeədə Xıdo deşmə qəp jəydə?»

Vasifi məsəşe çımı pars təcub kardışe.

Əy cəvob doşe: «Xəyr, Əv boçi de çımı gəzinə odəmi sıxan kardəni-ne?», «az peyğəmbər nim!»

Az edyəsem aşış-aşışi xolça səpe bə hənək kardə Vasifi qədə zoə.

Az parsəym: «İştı zoə Sadiq omeyədə detı qəp jəyədə bəti xoş omeydə?»

«Həlbəttə! Bəmi xoş omeydə deəy vocibə çiyon həxədə qəp jəy. Əv bəmi parson doydə, azən boəy harçi izoh kardeydəm. Im vey xose».

Az parsəym: «Şimə zınəy, Xıdo çəmə Deəy minosibəti həxədə eyni fikirədə niy?», «Xıdo bo unsiyəti qorə ofəyəşe insonon. Siftədə Adəmi iyən Həvo de Xıdo nezə dustiyəti minosibəton hestbe, əvon ivirədə boğədə nəveədə qəp jəydebin, əmma həyf ki, çəvon qınon səbəbo im qın kardə be. İntasi Xıdo çəmə har qıləyni Deəy əncəx de sıxan karde ne, həmçinin Bəy quş doyro vaxt dəvoniyeş piyeydə».

Vasifi etirof kardışe: «Az nafko hiç vaxtı bı barədə şinə nim, “Əmə çoknə məse bəzinemon Xıdo? Əv de barzə vanqı qəp jəydə?»

«Xıdo de vey mıxtəlifə roon deyəmə qəp jəy bəzinə. Ən vocibi isə de Mığəddəsə Nıvıştəy vositəyə. Şayət əmə Tovrat, Zəbur iyən İncilən de daxil bey şərti Xıdo Mığəddəsə Nıvıştəyon həmməy bahandımon, deçəmə dilon qəp jə Xıdo sədo məse bəzinemon. Az Mığəddəsə Kitobi bo hande bino kardeədə hejo Xıdoku xahiş kardeydəm ki, demı qəp bijnı. De cədvəli haruj Mığəddəsə Kitobi qıləy hissə handey çoke, hətto i semon yaan i səhifə bıboən jıqo».

«Həlbətən, Xıdo de peyğəmbəon vositə qəp jəşe iyən az rozi beydəm ki, Çəy votəyon handey vey vocibe. Əmma şimə çımıku qəp jə Xıdo həxədə parseədə az şinəym ki, şimə həniyən şəxsi qıləy çiy barədə parseydebişon».

«Bəle, az həmçinin çe Xıdo deyəmə şəxsən qəp jə roon nəzədə qətime. Çoknə şıneydon, Xıdo həni de kon roy deyəmə qəp jəy bəzinə?»

«Az dəğiğ zıneydənim. Əmma hakənə çımı jimonədə kalı hodison beydən iyən az əminim ki, Xıdo ımonı təşkil kardeydə iyən ımon qıləy təso-duf be əzınin».

«Əmma Xıdo de co roonən qəp jəydə».

«Məsələn?»

«Şiməku jəqo xısusiyə vaxton bən ki, Xıdo xısusən bəşmə nez bıə?»

«Bəle, kalı kərə az daştədə təbiətədə beədə, xısusən bandonədə beədə az şanqone bə astovon diyə kardeydəm iyən çe Xıdo yoliəti hiss kardeydəm, az əncəxən mandeydəm Bəy sitoıış kardeydəm».

«Im vey çoke. Həlbətən, Xıdo de təbiəti vositə qəp jəyde. Çəy ofəyə har çiy bə Ofəyevoni mıvcud bey işorə kardeyde. Xıdo de co qıləy roy deşmə qəp jəşe bəqəm?»

«Hımm... Çiç isə heste, əmma izoh karde çətinə».

«Cəhd kardey piyeydone?»

«Sıftə-sıftə bı barədə bo hiçki, hətto boştə jeniyan qəp jəmni, çumçiko az çimi səheyə mənə bə sə dəşeydənim. İntasi az hejo eyni hanı vindeydəm: gədimə olətbətanə peyğəmbərə, çəy oləton sipiyə şəvəx jəyden. Əv mini sədo kardeyde iştə tono, jıqo bızın piyeydəşe ki, az çəy dumo bışum».

«Im vey mərəğine. Həlbətən, Xıdo deşmə de hanı vositə qəp jəyde».

«Im peyğəmbər vey xəymand iyən tıvox çiyeyde, əmma az çı peyğəmbəri ki bey zineydənim».

«Be bəzine ki, Mıgəddəsə Nıvıştəyon bəmə koməq karde bəzinen. Az bə qıləy odəmi çiyə peyğəmbəri təsviri boşmə hande bəzinem?»

«Lutfən, bahandən».

Az okardıme Mıgəddəsə Kitob iyən dəmandım bo hande:

“Bəvədə odyəsəym ki, bıvındım kiye demı qəpəjən. Odyəsəyədə bənəm haft qılə gızılə şamdon. Şamdonon arədə dırozə libos tankardə, Bəştə sinə gızılə kışti jə bənə bəşəri zoə qıləy Şəxs hestbe”.³⁰⁵

«Bəle!» votışe, Vasifi bırnışe çimi sıxan, “Çımı hanədə vındə peyğəmbəri gızılə kışti hestışbe! Im peyğəmbər kiye?»

Az votime: «İcozə bıdən həniyan bahandım», «bunəmon co təfsilətonən deşmə vındəyon eyni omeydə? “Çəy sə iyən muyon bənə sipiyə paşmə iyən voa, Çəy çəşon bənə yəlovinə otəşibin. Çəy lınqon bənə kurədə sof kardə bıə şəvəxinə bırnici, Çəy sədo bənə qurə ovon sədobe. Əy İştə rostə dastədə haft qılə astovə qətəşbe, Çəy qəvo dıqəvinə tijə şımşı beşeydəbe. Çəy dim bənə şəvəx jə həşibe”.³⁰⁶

Bı təsviri barədə çı fikirədəyon?»

«Kali qılən vey çok uyğun omeydən, xısusən vuriskə jə sipiyə oləti barədə bıə hissə, əmma çəy qəvədə şımşı təsvir kardə hissə uyğun omeydəni».

«Az şıneydəm ki, ın hissə simvolik mənə doydə iyən bə Xıdo Kəlo-mi işorə doydə. Mığəddəsə Kitobi co vırədə nıvıştə beydə: “Xıdo kəlom bəyjiye iyən təsir nişo doydə, əv tije çe har curə dıqəvinə şımşısə, conı rufiku co karde-karde, bandənon ilıqıku dəvardəydə şeydə, dılı fikiron iyən niyəton mihokimə kardeydə. Ofəyemonədə hiçiy niyoni be əzini çe Xıdoku. Harçi Çəy çəşon vədə qucili iyən oj-oşkoye. Əmə hisobot bədomon Bəy”.³⁰⁷

«Xıdo Kəlom simvolik mənəədə şımşı gəzinə təsvir kardə beədə bomı mənə bəlli beydə, əmma şımə çəyo Çəy çəşon həxədə handəyon “Harçi qucili iyən oj-oşkoye Çəy çəşon vədə. Əmə hisobot bədomon Bəy”.» In sıxanon çımı hanədə vində bə peyğəmbəri çəşon vey oxşəş doydən. Az çəy çəşon təsvir karde zıneydənim, əmma bəmi jıqo oməy ki, əv bəçımı dılı dılə dəşə».

“Əv bəştı dılı dılə dəşəədə şımə çiç hiss kardeydəbiyon?”

«Ğəribəye, əmma diyəməkə ki, çımı dılədə anə çırkinəti iyən zılmot heste az hiss kardıme ki, əy piyəşə iyən gəbul kardışə minı. Jıqo bızın peyğəmbər minı bə sə dəşeydə iyən piyeydəşə minı».

«Be bəzine hejo ım şımə hanədə vində peyğəmbəri kibey bəşmə nişo bəkarde».

«Az məsəme ki, həğiğətən piyəkəs iyən odəmon gəbul kardə Şəxs İsa Məsihe».

“Şımə həni çiç zıneydon? İsa Məsihi barədə jıqo nıvıştə bıə: “Ehtiyoci nıbəşə odəmon barədə kiysə jıçiy bıvotı Bəy, çumçıko zıneydəbe insoni dılı fikiron”.³⁰⁸ Çımı boşmə Şoyə Xəbədə handə təsvir bə osmonon oqardə İsa Məsihi barədəbe».

Vasifi votışə: «Az ujen çiçsə bəvotem bəşmə» «Hanədə az sədo məsəme, əmma ıstə dılədə hiss kardıme ki, sıxanon jıqo bızın bəmi rosnıyə beydəbin. Jıqo bızın peyğəmbər bəmi voteydəbe: «Ro Azim. Çımı dumo boy».

Az votıme: «Vasif, ım şıməni Çəy dumo bo şey sədo kardə İsa Məsihe. İcozə bıdən İsa Məsihi votə co sıxanonən bıvotım bəşmə. İsa votışə: “Ro, həğiğət iyən jimon Azim. Çımı vositə nıbo hiç kəs Pıə tonə omə əzini”.³⁰⁹

«Qirəm İsa Məsih de hanı vositə demı qəp jəydəbo, az gərəyz Çəy votəy çiç karde bəzınem? Əv çımı həxədə har çiy zinə, əmma hələn minı piyə iyən gəbul kardə peyğəmbərə. Qirəm Əv minı ıstə tonə sədo kardeydəbo iyən Əv Royebo, həlbətən az Çəy dumo şəninim».

Semon 17

Xıdo Band

Vasifi kəy vədə, soədə bəleti vədə bə doy dəbastə bıə qıləy pəs hestbə. Vasifi izoh kardışe ki, əvon bo yolə ziyofəti pırpaz qəteydən, əve səşone ın pəsi; əvon pəsi ğırbon obırniye bəpeştə çəy qujdi bə hamsiyon yaan bə beçizə odəmon bədon.

Az parsəym: «Bəle, ın ziyofət Ğırbonə İd ni bəqəm?»

«Bəle. Azərboycon iyən co zıvononədə əmə bəy “Ğırbonə İd” voteydamon, Tataron isə “Korban bayramı” voteydan. Çımı zınəy, Ərəb zıvonədə əv İd Bayramı yaan Eid-ül-Adha nomədəye”.

“İdi mənə barədə bomı çiçsə qəp jəy bəzineyon?”

«Az əncəx ımı zıneydəm ki, İbrahim peyğəmbər ıştə zoə bo ğırbon varde hozı beydəbə. İntasi ən oxonə dəğiğədə Xıdo de peyğəmbəri qəp jəşe iyən votışe bəy ıştə zoə məkişt, çumçiko Xıdo qıləy əvəz doşe bəy. Peyğəmbər edyəsəy vindişe bə kuli pepuşiye qıləy ğoç heste; çəyo peqətişe əv ğırbon vardışe. Məhz bı səbəb əmə esət pəs ğırbon vardeydamon ın hodisə bə yod dənoydamon».

«Jıqo çiyejdə şımə mığəddəsə kitobon çok zıneydəşon. Şımə zınəy ın hodisə boçı jıqo vocibe ki, hətto esətən həzo-həzo soron dəvarde bəpeştən, ımı jıqo milyon-milyon odəmon ğeyd kardeydan?»

«Az qımon kardeydəm ki, ım jıqoye, çumçiko Xıdo piyejdəşni kali bıtpərəstə xəlğon kardey ğəzinə insoni ğırbon biyən».

«Be bəzine, şımə vey rost voteydon, əmma az şıneydəm ki, iyo həniyən nığılə mənə heste».

«Çiçe ki?»

«Vocibə fakt əve ki, Xıdo ğırboni əvəz vığandışe. Çımı mənə əve ki, peyğəmbəri zoə mardəninbe. In həğiğət boçəmə həmməy əhəmiyyətline,

çumçiko çəmə har qıləyni bə İbrahim peyğəmbəri zoə oxşəş doydəmon».

«Əmə çəkne bə peyğəmbəri zoə oxşəş doy bəzinemon?»

“Şımə zıneydon hiç vaxt qıno nıkardə qıəly odəm?”

«Xəyr, əmə həmməy qıno kardəmon».

“Roste! Əmma qıno bə marde vardeydə. İminə inson biə Adəm qıno kardeədə, əv zıneydəbe bə marde məhkum biə iyən i ruj bome əv bəmarde. Mıgəddəs Kitobədə nıvıştə biə: “Çumçiko qıno əvəz mardeye, Xıdo ənom isə çəmə Rəbb Məsih İsad biə zolə jimone”.³¹⁰ Im əncəx fiziki marde ne, həmçinin cəhənimədə çe Xıdoku zol co bey nəzədə qəteydə. Məhz bı səbəb əməni həmməy marde çəş kardeydə İbrahim peyğəmbəri zoə gəzinə əmə həmməy mardənin bimon, əmma peso Xıdo İştən əvəz vıgəndişe.

“Bəs bəçəmə qıno qorə əvəz ki iyən çiç be bəzine? In pəs çımı qıno peqəte bəzine?»

«Qirəm in pəsi çəmə qıno peqəte zınəşbəy, boçi hasor tojadən gırbon vardeydəşon?»

«Çumçiko az hasor qıno kardeyədə dəvom kardeydəm!»

«Əmə həmməy qıno kardeydəmon! Məhz bı səbəb həyvon hejo kifoyət biə mıkəmmələ gırbon be əzini. Həyvon insoni qıno qırd peqəte zıneydəni. Hiç kəsi vıradə co geyri-mıkəmmələ insonən gırbon be əzini, çumçiko çəmə har kəsi şəxsi qıno hestışe. Çırkinə ov çirki şışte əzini: bə təmizə ovi ehtiyoc heste!»

“Bəvədə əmə çıkonco təmizə iyən pokə gırbon pəydo karde bəzinemon?”

«Əncəx beqıno biəy təmizə gırbon be bəzine bo qınokori”.

“Hiç jıqo gırbon be bəzine? Beqıno ki bey bəzine? Hətto şayət kiysə beqıno bıboən jıqo, bo co kəson gırbon bey bəpiyəşe məqəm?»

«Əncəx ikəs qırd beqıno biə – İsa Məsih. İsa Məsih həmon ə mıkəmmələ gırbone ki, əncəx Əv qırd beqıno be. Əmə həmməy ehtiyoci hes-tımone bə hejo təsirış biə gırboni! Çımı esə handə Mıgəddəsə Kitobədə biə hissə voteydə ki, qıno əvəz mardeye, əmma peşo umu barədə xəbə rosneydə. Əv dəvom kardeydə: “Çumçiko qıno əvəz mardeye, Xıdo ənom isə çəmə Rəbb Məsih İsadə biə zolə jimone”.³¹¹

«Jəqoy isə? Şımə vtəy piyeydone ki, Əv pəsi gəzinə gırbon be, çumçiko əncəx beqıno Bıəkəs, gəlbiş çımı gəzinə çirkin biə kiysə qıno peqəte bəzine?

«Roste. Əmma əmə çəyku çəmə qınon peqəteyro xahiş kardəninimon. İbrahim peyğəmbəri vadə səçin kardeyro imkon hestbe: boştə zoə kıştə dəvom kardey, yaan Xıdo vığandə ğırboni ğəbul kardey. Yəni, əy okardışe ıstə zoə daşt-po iyən çəy əvəzi peqətişe pəs. Əmənən səçin karde vadəmon: deştə roy şe ıstə koon kardey, yaan Xıdo de İsa Məsihi vositə təklif kardə betəmənoə zolə jimoni peşkəşi ğəbul kardey».

«Betəmənoə peşkəş? Im çımı çokə yaan bevəcə əməlonku bəşikrə ni?»

«Im, Xıdo bə İbrahim peyğəmbəri doə pəsi ğəzinə betəmənnoye».

«İmon vey çokə xəbonin! Az jıqo betəmənnoyə peşkəşi ğəbul karde bəpime».

«Şimə əncəx Xıdoku xahiş kardəninışon. İstə qınon baxşey Xıdoku bıpiyənen iyən çəy əvəzi Xıdo İsa Məsihədə doə mıkəmmələ ğırboni ğəbul karde orzu bivotən».

Maşkinə ruji nəfo harde vaxti Vasifi co qıləy pars doşe bəmi.

«Zinə əmə Xıdo vığandə ğırboni həxədə qəp jəmonə. Im koncobe? Az məsəmbə ki, im koncosə bandədə bıə, əmma həmçinin bəmi votəşonbe ki, im Yerusəlimədə bıə. Ki səhey voteydə?»

«Tovrat nıvışteydə ki, im “Moria zəminədə”³¹² vırəbəvırə bıə qıləy bandədəbə. Əmə zineydəmon ın band koncoye, çumçiko peso Suleyman peyğəmbəri Xıdo məbədiş “Moria bandədə” doşe dutey.³¹³ Şimə zineydəşon Suleyman peyğəmbəri konco dutişə bo Xıdo məbədi?»

Vasifi cəvob doşe: «Az jıqo şineydəbim ki, im Yerusəlimədəbə».

«Roste! İbrahim peyğəmbəri ıstə zoə ğırbon varde piyə vırə, əmma çəy əvəzi Xıdo ğırbon vığandə vırə Yerusəlimi əroziyədəbə. Im çe Xıdo əvəzə ğırbon doə həmonə vırədəbə. Xıdo İbrahimi zoə əvəzi pəsi vığandə boəmə ğırbon bıə İsa Məsihi bə çomex kəşe kışteyiş icozə doşe.

«Həmon vırədə! Bəvədə, əvəzə ğırbon vardə bey qorə peyğəmbəri zoə ozod kardəbə şe ğəzinə, əmənən bə İsa Məsihi marde qorə xılos be bəzinemon!»

«Roste! Məhz bı səbəb, Yəhya peyğəmbər İsa Məsihi vindeədə votişə: “Maşkinə ruji Yəhya vindişə İsa bədi əy omeydə votişə: «Dınyo qıno arəo peqətə Xıdo Ğırbonə Pəs ime!”³¹⁴

Vasifi ləzəy ın sıxanonış no-peqət karde, çəyo qıləy nığılə sıxan votişə.

«Im nişo doydə ki, Yerusəlimədə bıə Moria band xılosi bande. Bəmi jıqo omeydəbə ki, Xıdo bə Musa peyğəmbəri əmron doə ğanuni bandi

barədə vey şineydəmon, əmma həlbətən əmə xılosi bandi barədə həniyən vey şinənimon. Əmə hasor göçon ǵırbon vardeydəmon, əmma ıstə kardəy mənə zineydənimon».

«İsa Məsihi vaxtədən jıqo bıə! Yəhudiyaon bə Xıdo sitoyış kardeyro qıləy bandi, Samariyəviyon co qıləy bandi «mıvofıǵ» hisob kardeydebin. Samariyəviyə jeni parsəşe İsa Məsihiku: “Çəmə dədə-bobon bı bandədə ibodət kardəşone, əmma şımə voteydəşon ki, ibodət kardeyro qərəkə vırə Yerusəlimədəye”^{.315} Şımə çoknə şineydon, İsa Məsihi çı cəvob doşe bı parsi?»

«Az zineydənim. Ehanə ım Nezə Şərgədə beysə, ım bə dave varde bekarde əzni, az jıqo təxmin kardeydam!»

«İsa Məsih vindeydəbe ki, vocib bıəy çəmə konco çiç kardey ni, çəmə dilon minosibəte. Xıdo bə dili diyə kardeydə. İsa Məsihi cəvob doşe: «Ha jen, bovə bıəkə Bəmi, həni ə vaxt rəsəy ki, nə bı bandədə, nəen Yerusəlimədə ibodət bəkardeyşon bə Pıə»^{.316} Bo İsa Məsihi ibodəti vırəy əhəmiyətiş nıbey».

Vasif parsəy: “De jıqoy, əhəmiyətin bıəy çiçə?»

«İsa Məsihi dəvom kardışe həniyən vocibə həǵiǵəton nişo kardışe. Əy votışe: “Əmma ə vaxt omeydə iyən həni oməy ki, bə Pıə həǵiǵiyə ibodət kardəkəson ruhən iyən həǵiǵətədə ibodət bıkən. Pıən nəveydə Bəştə bo jıqo ibodət kardəkəson. Xıdo Rufe iyən Bəy ibodət kardəkəson ruhən iyən həǵiǵətədə ibodət kardəninin”^{.317}

Vasifi no-peqət kardışe ın sıxanon, çəyo votışe: «Bəvədə şımə votey piyeydone ki, Xıdo əsl ehtromnə ibodəti vırə bə fiziki məsəlon bə ǵaydon aid bıə məsələ niy. Şımə votey piyeydone ki, əsos məsələ dili vəziyəte, insoni dili bə Xıdo roon qırd həsr kardə beye? Co curə bıvotomon ım ǵaydoon nin, əloǵonin?»

Ruji dırozi mışǵol bey bəpeştə, şanqo ujan həmə xıyzon bə i vırə oməyn, Vasif ujanən dəmande parse.

«Şayət İsrailədə bıə Moria Bandi xılosi bandeyse, boçi Xıdo bə Musa peyǵəmbəri ıstə əmron Sina bandədə doşe?»

Az edyəsem bə piçi nezə vırədə dəştə koklə hənək kardə bə qədə Sadiqi.

Az parsəym: «Şımə çan kərə bə Sadiqi bə piçi məqın yaan deyə hənək məkə votəyone?»

Vasifi cəvob doşe: «Çan kərə votəmə!» «Hakənə əv diyəro şeydə, əmma hakənə nez şə vaxtonən beydən”.

Az votime: «Şımə doə parsi cəvob hejo ım be bəzine». «Şımə Sadiqi piyəy gəzinə, Xıdoən piyeydəşe əməni. Əmma məhz bı səbəb şımə bə Sadiqi çokə gəydon omuteydon ki, bəştə zərər niyəni. Sina bandədə Xıdo İştə xısusiyə gənanon doşe bə Musa peyğəmbəri – cəvon ən məşhurə qılə Daqlə Əmre. İmon bəmə bə Xıdo ehtirom nişo kardey iyən bə co kəson, bəçəvon xıyzoni jimoni iyən mılki çoknə de hurməti nez bey omuteyde. Sina bandədə Xıdo həniyən co gənanonən doşe bə Musa peyğəmbəri. İntasi İsa Məsihiku parseədə çı əmron kom qıləyni həniyən yole, Əy həmə gənanuni mahiyətiş de vey kirtə cəvobi doşe. İsa cəvob doşe ki, ən vocibə əmr ime: «Əmron ən əsosə qılə ime: “Quş bədə, ha İsraila! Çəmə Rəbbə Xıdo iqlə Rəbbe. Bıpi iştə Xıdo Rəbbi dılisıxtə, dəştə həmə hestemoni, həmə şını iyən həmə zuy. Dımınəniyən ime: “Bənə iştəni bıpi iştə ham-siyə”. Çımonsə yolə əmr ni”».³¹⁸

Vasifi votışe: «De jıqoy, ujanən maştəvo votəy gəzinə», “əsos De Xıdo minosibətə”.

Az cəvob dome: «Şımə rost voteydon, Vasif», «Im bə valideyn-fərzənd yaan jen-suyə arədə biə ailə minosi-bət-on oxşəş doydə. Məhz bı səbəb Mıgəddəsə Kitob de Xıdo çəmə minosibəti həxədə voteyadə, iştə pəvəndi çəş kardə dərostə biə vəyuku voteyde. Xıdo jıqo bızın İsa Məsihədə kinəro doəşe iyən esə Xıdo zoləti deəy beyro vəyuəkinə hozı kardeyde. Xıdo plani oxonə məğsəd – ittifoğə. Ə ittifoğ – “Az mıgəddəsə şəhri – tojə Yerusəlimi osmono, çə Xıdo tonə evoəy vindime. Şəhr boştə bəqiro dərostə biə vəyuəkinə gəzinə hozı biəbe”».³¹⁹

«Bəvədə İbrahim peyğəmbəri gırboni vardey iyən çəmə qınon qorə İsa Məsihi mardey oxoy ni, sıftəye?»

«Az qımon kardeydəm ki, imi jıqo votey bəbe. Bəle, xılosi oxonə vırə osmonədə biə şəhre, Xıdo zınə iyən Xıdo tərəfo zınə biə odəmon ittifoğ».

«Şımə zəvvorətiədə şə vırən be bəzine?»

«Bəle, əmma çəmə həmməy bə zolə şəhr bo zəvvorəti şeyro sədo kardə biəmon».

«Şımə bəmi votıyone ki bə mıgəddəsə band şəyon? Az şınəym ki, şımə Qafqazədə biə bandi nəzədə qəteydebiyon».

«Sıxani rosti, koncosə iyo mıgəddəsə band biənine, əmma az zıneydənim əv kom bande».

«Çiç votey piyeydone ki?»

«Koncosə dınyo qıləy vırədə Yola Ovbarzi bəpeştə Nuh peyğəmbəri

iyən çəy xıyzoni biə yolə qəmi nişte bandisə».

«Az şineydəbim ki, əv Turkiyə şərg sərhədədə biə Ararat Bandibe».

«Vey odəm jıqo şineydə iyən be bəzine jəqoye. İntasi Tovrat voteydə ki, peyğəmbəri yolə qəmi bə “Ararat bandon” (“Haftminə manqi havdə-minə ruji qəmi Ararat bandonədə mande”) ³²⁰ oməy.

“Şımə «band» ne, «bandon» votiyone? Az Ararat Bnadi konco bey zıneydəm, bəs «Ararat bandon» koncoye?”

«Ğasbu çəməku veyən diyəroədə ni!» – az okardıme Mığəddəsə Kitobi iyən e.b. haftminə əsrədə Aşşuri podşo Sanxerivini marde həxədə bəhs kardə tarixi hodison kitobədə handıme: çəy Adrammelek iyən Şareser nomədə diqlə zoə kıştışone ıstə piə iyən “bə Araratə zəmin vıtey” (“Əy boştə xıdo Nisroki məbədədə səcdə kardeədə çəy zoon Adrammelek iyən Şareser de şımşı kıştışone iyən vitin bə Urartu məhol. Sanxerivini vırədə çəy zoə Esar-Xaddon podşo be”).³²¹ Çəyo az izoh kardıme bo Vasifi: «Yəhudion nom doə «Ararat» əncəx bandi nom ni, siyosi terminə. Aşşuri nıvıştəyonədə bimi Urartu məholi votə beydə. Yeremyə peyğəmbərən Babil şəhəri rıjniyero kifoyət gədərədə zunin biə Ararat podşoəti barədə bəhs kardeydə. “Zəmini dimisə boydəğ rost bıkən! Milləton arədə şeypur bijənən! Milləton bə Babili vəynə canq hozı bıkən! Urartu, Minni iyən Aşkenaz podşoətiyon qırdə bıkən bəçəy vəynə. Bəçəy vəynə qıləy sərkərdə təyin bıkən, çəy səpe çəkürkə qələ gədər aspon bıvıgəndən”.³²²

«Az Urartu barədə məsəmə» Vasifi geyd kardışe, «Qafqazi bı hissədəbe, əmma az şineydəm ki, im Ermənistoni əroziyədə, haliyədə Ararat Bandi biə vırədə biə».

Az dəvom kardıme: «İşkil bəvədəye ki», «Yolə Ovbarz Yeremyə peyğəmbəri vaxtiku xəyli bənav biə iyən çe Urartu sərhədon be bəzine Nuh peyğəmbəri vaxtədə “Ararat bandon” votə biə vırə biəni. Im e.b. nəvminə əsrədə biə: gədim podşoəti Urartu tosə Qafqazi şimol istiqomətədə qeş kardə biə, əmma Nuh peyğəmbər çəysə xəyli bənav jiyə. Tovratədə Nuhi Qəmi omə vırə nom dəğig geyd kardə biəni, çumçiko gədimə İbrani (həmçinin Ərəb) zıvonədə saitəon oko doə beydənin, əncəx samitəon oko doə beydən. Tovratədə həmonə vırəy nom İbrani zıvonədə jıqo geyd kardə bedə «rrt» – im həm “Ararat”, həmən “Urartu” be bəzine. Yolə ovbarzi barədə bəhs kardə Şumer epopeyə biə Qılqamesi epopeyədən bə xıdon məskəni işorə kardeydə «rrt» samitəon oko doə beydən.³²³ Əmə qırd əmin be bəzinemon Qəmi haliyədə Ararat Bandədə nişte vote əzinimon, əmma im koncosə dınyo bı hissədə biənine».

«Əmma Ararat Bandi iyo ən yolə iyən əzəmətinə bande, har vəziyyətədə ehtimol kardə beydə ki, ə bande!» Vasifi cəvob doşe, «Har vəziyyətədə», əy dəvom kardışe, «Turkiyə iyən Ermənistoni arədə Azərboyconı Naxçıvan votə biə ərozi heste. Çəy vırəy nom iminə jimoni vırə yaan Nuh peyğəmbəri iyən çy xəyzoni Qəmio beşə məskən eğandə səfoynə vırəy nomo omeydə».³²⁴

«Ehanə im rostebu, bəvədə peyğəmbəri jiyə vırə esətnə Azərboyconı əroziye!»

Vasifi cəvob doşe: «Az nafka hiç vaxtı bı barədə fikir kardəmnıbe!»
«Az hejo fikir kardəmbe ki, əv Ermənistonədə jiyə!»

Az əlovə kardıme: «Sıxani rosti əy bə Qurcustonən kuç kardəşbəy, az hiç təcub nəkəym!»

«Şimə boçi jıqo voteydon?»

«Vey vaxtı əmə Nuh peyğəmbəri bənə yolə ğəhrəmoni təsəvur kardeydəmon, əmma Tovrat çe Xıdo nom-sandinə odəmon barədə həğiğəti nıvışteydə iyən həmçinin cəvon həxədə vey çok nıbə çiyonən bə yod vardeydə. Çan kəs zıneydə ki, Nuh peyğəmbər şərov hozı kardeydə iyən hətto sərxoş beydəbe!» «Nuh dəmande zəmini kaştı-qıl karde iyən eğandışe qıləy anqıə boğ. Əy şərov peşoməşe sərxoş be iyən ıştə çodiədə quçili olxarte».³²⁵

«De jıqoy, fikir kardeydon ki, Qurcustonədə iminə odəm əv biə, anqı kaştəşe?»

«Be bəzine. İyo Qurcuston şərov istehsal kardeyədə məşhure. Vey zıvononədə bo «şərov»i oko doə biə sıxanon bə Latin vinum yaan Yunan oinos sıxanon əsosin beydə. Qurcustonədə bəmi votışone ki, kali alimon voteydan ki, Roməviyon iyən Yunanon ıştə «şərov» sıxanon Qurcu qvino sıxano peqətəşone. Ğərəyz bımian əvon bə «arxeoloji dəlilon ehtimoli qorə çe anqı ferment bey ro şərovi ən rə istehsal kardey İsrailədə, Qurcustoni iyən İroni əroziədə biə».³²⁶

«Ehanə Nuh peyğəmbər həmçinin Qurcustonədən jiyəbəy, be bəzine ki, çəy qəmi çəmə imruj Ararat votə bandi səpe ne, bə Şimoli Qafqazi bandon omə?»

«Ğasbu im qıləy fərziyəye. Haliyədə imi yəğın karde ğeyri-mımkune. İntasi vocibə çiy bandi vırə ne, çəy mənəviyə əhəmiyəte. In şəhr çəmə qəp jəy ğəzinəye».

«De jıqoy, Nuh peyğəmbəri qəmi nıştə bandi mənəvi əhəmiyyət çiçe?»

«Im tojə əvəbe. Kanə Dınyo de yolə ovbarzi məhv kardə be, əmma Xıdo

tojədən bino kardeyro kifoyət gədən odəm iyən həyvon xılos kardışe».

«Az nafko jıqo fikir kardeydənibim: Nuh peyğəmbəri band tojə əvə bande. De jıqoy, Ərəb nimələpəkədə çe ğanuni band heste – çe Musa Sina band.³²⁷ Həniyən bədi şimoli, İsrailədə, sıxanı rosti, Yerusəlimədə, xılosi band heste – İbrahimi iyən həmçinin İsa Məsihi band. Həniyən bə peşo şimolədə, iyo, Qafqazədə, Nuh peyğəmbəri tojə əvə band heste!»

Az ğeyd kardime: «Azən nafko bı barədə fikir kardəmnıbe!»

Vasif ujen fikriku hədəyon mande. Əy dəvom kardışe:

«Çəmə miosirə dınyoədə vey kəson voteydən ki, əmə iştə fikri ğanuni doə bıə bandədə cəm kardəninimon. Co kəson voteydən ki, əmə iştə fikri xılosi bandədə cəm kardəninimon. Yəğin ki, çəmə həmməy de iyəndı iyən de Xıdo tojə mınosibəton ofəye vaxte. İştə ruhaniyə jimonədə əmə həmməy məcaziyən bıbo, bə tojə əvə bandi zəvvorəti kardəninimon».

«Az şineydəm ki, şımə rost voteydon, Vasif» az deçəy fikri rozi bim, «Əmə həmməy jimonədə bə har çiy tojədən bino kardeyro ehtiyoc hiss kardeydəmon. Əmma işkil bəvədəye ki, əmə iştəni çe dılətono dəqiş karde zineydəninimon. Əncəx çe bentono, Xıdoku bıə ğıvvə bəmə tojə əvə doy bəzine».

Vasif ləzəy bı barədə şınəy. Tojə əvə bandi fikri həyəconin kardışe əv, əmma çiyeydəbe ki, əy piyeydəşbe ziney bı vəziyətədə çoknə tojədən bino karde bəbe. Milxəs əv parsəy: «Xıdo bəmə tojə jimoni çoknə doy bəzine? Xıdo əməni çe dılətono çoknə dəqiş karde bəzine? Bıçımı qorə çiç lozime?»

Çəy cəvobədə handime İsa Məsihi sıxanon: «İsa cəvob doşe bəy: «Rosti, rosti voteydəm bəti: şəxsi sənibəton bə jimon dənışo, vinde əzini Xıdo Podşoəti».³²⁸

Vasif parsəy: «İnson sənibəton çoknə bə jimon ome bəzine?»

«De İsa Məsihi qəp jə dini rəhbərən sənirəsən Bçəyi bı sıxanon! Əv parsəy İsa Məsihiku ki, “Sinin bıə qıləy odəm çoknə sənibəton bə jimon ome bəzine? Əv bəzine dımınə kərə bəştə moə bolo dəşe ijən moəku bey?”³²⁹ İsa cəvob doşe: “Rosti, rosti voteydəm bəti: şəxsi ki, ovo iyən Rufo bə jimon nıvo, dəşe nibəzine bə Xıdo Podşoəti. Bəşəro bə jimon oməkəs bəşəre, Rufo bə jimon oməkəs rufe”.³³⁰

“Şımə İsa Məsihi xısusən səçin kardə bıə ənəbusətə kinəo moəku bey təsvir kardə Ğironi ayon barədə qəp jəydon?”³³¹ Vasif parsəy “yaan çəmə həmməy de Xıdo tojə mınosibətiku qəp jəydon? Əmə çoknə Rufo, tojədən bə jimon ome bəzinemon?”

«Im bəçəmə həmməy yaan bə səy piyəkəson aid bıə qıləy çiyə. Roste ki, İsa Məsih xısusı iyən de nadir qıləy roy fiziki cəhətə moəku be. Imi İsa Məsihi ənəbusətə moə bə Məryəmi xəbə rosniyə mələki çimi çoknəy bey izoh kardışe. Mələki cəvobədə votışe: “Mığəddəsə Ruf bome ıstı səpe, Xıdo-vandi-Aləmi ğudrət soğnə səbəğənde bəti, əvə bəştı zandə Mığəddəsi Xıdo Zoə bəvoten.”³³² De jıqoy, İsa Məsihi de Xıdo xısusiyə minosibətiş hestbe. İntasi İsa Məsihi həmçinin votışe ki, cəməhon har qıləyni bə Xıdo Podşoəti dəşeyro sənibəton Rufo bə jimon oməninimon. Rufo ruf bə jimon omeydə».

Vasif parsəy: «Im ruf Kiye ki?»

«Əv Xıdo Mığəddəsə Rufe. Əv kainoti sıftə ofəyə kardeədə fəolbe. “Zəmin besoxtemon iyən təybe. Toyki hestbe nıgılə ovon səpe. Xıdo Ruf pərvəz kardeydəbe ovon səpe”.³³³ Şayət esət əmə ıstə jimonədə çe Xıdo Mığəddəsə Rufi ğəbul bıkomon, əmə sənibəton Rufo bə jimon omə insonon bey bəzinemon. Əv bəçəmə de Xıdo minosibəti tojə keyfiyət əlovə kardeydə. Nıvıstə bıə ki, İsa Məsihi ğəbul kardeədə əmə həmçinin çe Xıdo Mığəddəsə Rufiyən səydəmon. Mığəddəsə Ruf bəmənadə jiyeydə iyən cəmə iyən Xıdo arədə valideyn iyən fərzəndi ğəzinə xısusiyə minosibət ofəyeydə. Mığəddəsə Kitobədə nıvıstə bıə ki, har kəsi ki ğəbul kardışe İsa Məsih, imon vardışe Bəçəy nomi, Əy ixtiyor doşe bəçəvon həmməy ki, çe Xıdo fərzəndon bıbun. Əvon nə xuno, nə cisoniyə orzuyo, nəən merdi piyəyo ne, əncəx Xıdoo bə jimon oməyn”.³³⁴

Vasifi cəvob doşe: «Az çe Xıdo fərzənd bey piyeydəmə», «az pieydəmə im Mığəddəsə Rufi bıstənim».

«Bəvədə şımə ıstən deştə sıxanon de Xıdo qəp jəniniyon iyən Çəyku əjo kardəniniyon ki, şımə rufi tojə bıkə. Şımə jıqo qıləy divo karde bəzineyon:

“Mığəddəsə Xıdo, az piyeydəmə ıstə ruhaniyə jimoni tojədən bino bıkəm. Az sərəseydəm ki, ıstə jimoni ıstə piyəy jiyeyro dastpoçə bıəm iyən vey çiyədə səhv kardəmə. Xahiş kardeydəm, har çiy Bəştə nəzorəti ji peqət, mını İstə fərzənd bıkə. İstı votəyon məse piyeydəmə, ıstə jimoni ıstə piyey ne, İstı piyey ğəzinə bıjiyım. Bıbaxş çimi həmə qınon. Şukur kardeydəm Bəti ki, İsa Məsih pok iyən mığəddəsə ğırboni ğəzinə bomı mardə. İbrahim peyğəmbəri İstı vığəndə pəsi ğəbul kardey ğəzinə, azən bəçımı qıno qorə İstı ğırbon doə əvəzə ğırboni ğəbul kardeydəm. Az esət tojə əvə vıradəm. Nafko az bə ğanuni bandi əsosin bıə jimon jiyeyro dastpoçə beydəbim, əmma esət az həmçinin piyeydəmə ğəbul bıkəm İstı xılosi bandədə doəyonən. Xahiş kardeydəm mını dılətono təmiz kardeyro iyən bəmi çimi jimonədə tojə əvə doyro İstə Mığəddəsi Rufi bıvığənd”.

Qeydon

- 1 İncil, Mat. 1:21.
- 2 Diyəkə: <http://www.china.org.cn/english/kuaixun/74860.htm>;
http://en.wikipedia.org/wiki/Mogao_Caves;
http://www.chinamuseums.com/dunhuang_mogao.htm;
http://en.wikipedia.org/wiki/Buddhas_of_Bamyan;
<http://weekly.ahram.org.eg/2001/565/11wa1.htm> (hande tarix 4 aprel 2009).
- 3 Əfqanıstanədə Buddizmi Tarix;
<http://www.4ui.com/eart/144eart1.htm>; həmçinin diyəkən:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/83184/Buddhism/68669/Central-Asia-and-China> (hande tarix 4 aprel 2009)
- 4 İncil: Həv.2:9. Bı semonədə təsvir kardə bıə hodison çe yəhudiyon Şavuot (Həfton) idi vaxtı beydə. In id, çe Pəsə idisə haft həftə bəpəşo dəvoniyə beydə. Pəsə idisə bənav İsa Məsih kıştə be iyən dərhol peş bə idi mardon dılədə bəyji be. Parfiyə xəritə dıjdə miqyasədə vindeyro diyəkən: http://www.parthia.com/map_extent.htm (hande tarix: 16 Sep. 2009). İncilədə bıə gərəyz bı dəlili, ‘ğədimə rəvovəton bəhs kardeydən ki, Tomasi iyən Andrey Həvəriyon Fars İmperiyədə jiyə bə mıxtəlif əğədimə xəlğon vəz kardəşone; çimon dılədə Miyonə Asiyə xəlğon – Baktrianon, Skifon iyən Soqidianon bıən’ (Mark Dickens ‘Nestorian Christianity In Central Asia’ http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf (19 Sep. 2009, p.1).
- 5 Fəridə Məmmədova Qafqaz Albaniyədə Xristianəti <http://www.visions.az/history,150> (22 aprel 2011)
- 6 Rəşid Əzizov “Табасаранцы: кто они?” [Tabassaranlılar: Əvon kin?] (Kazan: Zaman nəşriyyatı, 2002), səh. 10.
- 7 Zurab Konançev Udiyon imruj http://azer.com/aiweb/categories/magazine/ai113_folder/113_articles/113_udins_konanchev.html (hande tarix: 22 aprel 2011)
- 8 East of the Euphrates: Early Christianity in Asia by T.V. Philip, Chapter 8 Christianity In Other Places In Asia <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=1553&C=1365> İncil: Mat.20:1-16. 2009);
http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Nestorian_Christianity (oxunma tarixi: 19 Sep. 2009);
<http://www.touchstonemag.com/archives/article.php?id=20-03-030-f> (oxunma tarixi: 19 Sep. 2009); Mark Dickens ‘Nestorian Christianity In Central Asia’ (http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf, səh. 1-6 (19 sentyabr 2009)
- 9 Манарбек Байеке История Христианства в Центральной Азии и в Казахстане [Manarbek Baieke Mərkəzi Asiya iyən Qazaxstanədə Xristianəti tarix] (Almatı, 2009), səh. 131.
- 10 Mark Dickens ‘Nestorian Christianity In Central Asia’ http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf, səh. 5 (oxunma tarixi: 19 Sep. 2009)
- 11 <http://en.wikipedia.org/wiki/Sogdiana>; http://east-asian-history.suite101.com/article.cfm/the_sogdians (hande tarix: 19 Sep. 2009)
- 12 Mark Dickens ‘Nestorian Christianity In Central Asia’ <http://www.oxuscom.com/>

- Nestorian_Christianity_in_CA.pdf, səh. 5 (hande tarix: 19 Sep. 2009)
- 13** Hugh səh. Kemp Steppe by Step (London: Monarch Books, 2000), səh. 47-118; Mark Dickens 'Nestorian Christianity In Central Asia' http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf, səh. 8-10 (hande tarix: 19 Sep. 2009)
- 14** Christianity among the Mongols http://en.wikipedia.org/wiki/Christianity_among_the_Mongols (hande tarix: 9 Sep. 2009)
- 15** (Mark Dickens Nestorian Christianity In Central Asia http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf, səh. 12-14 (hande tarix: 22 aprel 2011))
- 16** Манарбек Байеке История Христианства в Центральной Азии и в Казахстане [Manarbek Baieke Miyonə Asiyə iyən Qazaxstanədə Xristianəti tarix] (Almatı, 2009), səh. 300-304; Mark Dickens Nestorian Christianity In Central Asia http://www.oxuscom.com/Nestorian_Christianity_in_CA.pdf – bə mətni aid şərhon iyən əlovon, p.11 (hande tarix: 22 aprel 2011); <http://www.oxuscom.com/graves.htm> (hande tarix: 4 sentyabr 2009); http://www.archive.org/stream/MN41565ucmf_1/MN41565ucmf_1_djvu.txt (hande tarix: 4 sentyabr 2009)
- 17** Diyəkə. in ğəbi sıġı şikil – Christianity among the Mongols http://en.wikipedia.org/wiki/Christianity_among_the_Mongols. (hande tarix: 9 Sep. 2009)
- 18** Nımunon Manarbek Baieke- kitobədə nımoıyış kardə beydə: История Христианства в Центральной Азии и в Казахстане [Miyonə Asiyə iyən Qazaxstanədə xristianəti tarix] (Almatı, 2009), səh. 134, 173, 178 və 291.
- 19** Манарбек Байеке История Христианства в Центральной Азии и в Казахстане [Miyonə Asiyə iyən Qazaxstanədə xristianəti tarix] (Almatı, 2009); Fəridə Məmmədova Christianity in Caucasian Albania (<http://www.visions.az/history>, 150 (hande tarix: 22 aprel 2011); Рашид Азизов Традиционная духовная культура Табасарана XIX-XX вв. [Rəşid Əzizov Tabassaranıjon ənənəvi ruhani mədəniyyət] (Махаçкала, 2007)
- 20** http://www.crc-internet.org/CCR/2009/77-Saint-Thomas_China.php (hande tarix: 6 Jun. 2011)
- 21** http://www.christianityinchina.org/Common/Admin/showNews_auto.jsp?Nid=304; Christian Designs Found in Tomb Stones of Eastern Han Dynasty http://www.chinaartnetworks.com/news/show_news.php?id=1369 (oxunma tarixi: 20 aprel 2011)
- 22** Nestorian Christianity in the Tang Dynasty <http://www.orthodox.cn/localchurch/jingjiao/nest1.htm>; <http://ricci.rt.usfca.edu/hist3.html> (both hande tarix: 20 aprel 2011)
- 23** Bə vaxtı şəhr Çanqan nomədə be iyən Tanq sulalə sərşəhrbe.
- Nestor lovhon ekspozisiyə «Salon vişə» Muzeyi 2N-li otağən nımoıyış kardə beydə (西安碑林博物館 – Xi'an Beilin Bowuguan) Xi'an zıvonədə (西安). http://www.absoluteastronomy.com/topics/Nestorian_Stele#encyclopedia. Əlovə məlumoti qorə diyəkə. <http://www.aina.org/articles/dasotns.pdf>; <http://www.cf.ac.uk/clarc/projects/chinesenestorian/index.html>; <http://www.statemaster.com/encyclopedia/Nestorianism-in-China>; <http://www.usfca.edu/ricci/christianity/index.htm>; http://wapedia.mobi/en/Nestorian_Stele; http://www.reference.com/browse/wiki/Nestorian_Stele; [178](http://www.statemas-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- ter.com/encyclopedia/Nestorian-Stele; http://en.wikipedia.org/wiki/Nestorian_Stele (oxunma tarixi: 19 sentyabr 2009)
- 24 <http://www.crystalinks.com/chinacaves.html>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Dunhuang> (hande tarix: 20 aprel 2011)
- 25 Patrick Johnstone *The Church is bigger than you think* (Fearn, Scotland: Christian Focus Publications, 1998), səh. 73. Kenni Josef iyan çay eyni nomədə bə zoə hisob kardeydən ki, həmonə dovrədə xristianəti bə Yaponiyan omə beşəbe: dəlilon Yapon zivonədə nıvıştə bə kitobonədə təğdım kardə beydə 十字架の国 – 日本 [Jujika no kuni – Nihon] (Tokyo: Tokuma Shoten, 2000).
- 26 Philip Jenkins *The Lost History of Christianity: The Thousand-Year Golden Age of the Church in the Middle East, Africa, and Asia – and How It Died* (Harper One nəşriyotı, 2008); ‘Christianity’s Lost History: Recovering a Forgotten Chapter’ <http://www.aina.org/ata/20090429174105.htm>; T.V. Philip *East Of The Euphrates: Early Christianity In Asia* <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=1553&C=1368> (oxunma tarixi: 4 sentyabr 2009)
- 27 Рашид Азизов Традиционная духовная культура Табасарана XIX-XX вв. [Rəşid Əzizov XIX və XX əsronədə Tabassaranıjon ənənəvi ruhani mədəniyyət] (Məxaçkala, 2007), səh. 120
- 28 *ibid.*, səh. 123 [Mığəddəsə Kitobi Rus Sinodal tərcumədə – (Xalax); bə Rəşid Əzizovi qorə, vırə Tabassaran nom jıqoye: ‘Xalax’.]
- 29 <http://www.bethelcog.org/church/the-origin-of-our-western-heritage/the-captivity-and-deportation-of-israel>; http://en.wikipedia.org/wiki/Assyrian_captivity_of_Israel; <http://www.ucgsp.org/lit/booklets/usbbp/ch3nkingdom.html>; <http://www.ucg.org/booklets/US/northernkingdom.asp> (hande tarix: 10 sentyabr 2009)
- 30 Ehtimol kardə beydə, Dağıstanədə jiyə Tabassaran xəlgi çe yəhudionku heyve bən: Rəşid Əzizov, səh. 6-7 ‘The Tabassarans: Who are they?’ (Kazan: Zaman nəşriyyatı, 2002). Diyəkə. Рашид Азизов Табасаранцы: кто они? (Казань: Издательство «Заман», 2002), istinod: Г.-Э. Авкарди Ассари Дагестан (Махачкала, 1929, səh. 13) iyan həmçinin mıəllifi in əsər: Очерк Кайтаго-Табасаранского округа (Кавказ, 1867, №. 7).
- 31 Манарбек Байеке История Христианства в Центральной Азии и в Казахстане [Manarbek Baieke Mıyonə Asiye iyan Qazaxstanədə xristianəti tarix] (Almatı, 2009), səh. 33-34; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/530361/Scythian>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Scythians>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Sakas>; <http://www.livius.org/sao-sd/scythians/scythians.html> (hande tarix: 22 aprel 2011).
- 32 http://en.wikipedia.org/wiki/Khazars#Khazar_religion; <http://www.khazaria.com/khazar-history.html>; <http://www.doingzionism.org.il/resources/view.asp?id=140>; Paul Meerts *Assessing Khazaria* (I.I.A.S. Xəbə nomə, numrə 34, iyul 2004) http://www.iias.nl/nl/34/IIAS_NL34_15.pdf (hande tarix: 22 sentyabr 2009)
- 33 http://en.wikipedia.org/wiki/Khazars#Khazar_religion; <http://www.khazaria.com/khazar-history.html>; Paul Meerts *Assessing Khazaria* (I.I.A.S. Xəbə nomə, numrə 34, iyul 2004)

- http://www.ias.nl/nl/34/IIAS_NL34_15.pdf (hande tarix: 23 sentyabr 2009)
- 34** Tovrat: Beşe.3:6
- 35** <http://en.wikipedia.org/wiki/Nasreddin>; <http://www.allaboutturkey.com/nasreddin.htm> (hande tarix: 5 sentyabr 2009)
- 36** <http://en.wikipedia.org/wiki/Nasreddin> (hande tarix: 5 sentyabr 2009), istinod: Idris Shah The Sufis (London: W. H. Allen, 1964).
- 37** İncil: Lukə 18:38.
- 38** İncil: Lukə 18:41.
- 39** Tovrat: Ğanun.8:3.
- 40** İncil: Mat.4:4; Lukə 4:4
- 41** Ğiron, Surə 10 (Yunus): 94. cited from M.H. Şakir's searchable translation of the Quran at <http://etext.virginia.edu/toc/modeng/public/HolKora.html> (oxunma tarixi: 17 Jan. 2009). [Əli in ayə mivcud bey barədə zineydəbe, intasi bəy dəğiğ istinod karde zineydənibe. Bı səbəbn, çe ayə mətn iyo doə beydə. Həmçinin, Tovrat, Zəbur iyən İncil ayon nişo doə beydə.]
- 42** İncil: 2 Kor.3:2.
- 43** 非常好, 非常好
- 44** İncil: 2 Kor.9:7.
- 45** İncil: Mark 12:41-44.
- 46** Taicang yi su (太倉一粟)
- 47** İncil: Yağ.1:27
- 48** Tovrat: Ofə.22:11-12
- 49** İncil: Yəh.1:29.
- 50** İncil: 1Peter 2:22; 1Yəh.3:5.
- 51** İncil: Yəh. 8:46.
- 52** Ğironədə (3:45) Isa Məsih kalimatullah (Xıdo Kəlom) nom doə bıə. İncili ayon numrə jitonə doə beydə.
- 53** İncil: Yəh.1:1-4
- 54** İncil: Yəh.1:14
- 55** İncil: Yəh.1:10-13
- 56** İncil: Rom.8:31-32.
- 57** Elza-Bair Guchinova The Kalmyks (London and New York: Routledge, 2006), səh. 214-215
- 58** Hazara xəlği aid, diyəkə. məsələn: http://en.wikipedia.org/wiki/Hazara_people; <http://www.hazara.net>; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/257908/Hazara>. Yunnan viloyətədə jiyə monqolon barədə məlumot: <http://english.cnyntour.com/printpage.asp?ArticleID=3810>; http://en.wikipedia.org/wiki/Yunnan_Mongols; <http://www.paulnoll.com/China/Minorities/min-Mongolian.html>;

http://www.hamagmongol.narod.ru/splinters/myunnan_e.htm (hande tarix: 26 Jan. 2010)

59 Vaiz 1:11

60 İncil: Yəh.5:5-6

61 İncil: Mat.6:16-18.

62 İncil: Lukə 4:2.

63 İncil: Mat.4:4

64 Yeş.58:3-7

65 İncil: Mat.22:37-40

66 İncil: Lukə 15:11-32

67 Tovrat: Ofə. 6:5-6

68 İncil: Fil.2:3-8

69 İncil: Yəh.4:14

70 İncil: Yəh.7:37b-39a

71Tovrat: Ofə.41

72 İncil: Mat.27:19

73 İncil: Mat.6:9-13.

74 İncil: Lukə 17:26-30

75 Yoel 2:30-32a.

76 Yoel 2:28-29.

77 İncil: Həv.2

78 İncil: 1Tim.2:5-6.

79 http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Nestorian_Christianity;
<http://www.statemaster.com/encyclopedia/Nestorian-Stele>;
http://www.absoluteastronomy.com/topics/Assyrian_Church_of_the_East_in_China;
<http://www.touchstonemag.com/archives/article.php?id=20-03-030-f> (hande tarix: 28 noyabr 2009)

80 Tanq sulalə dövrədə Çinədə müsəlmonon bən iyən əvon əsosən Quanqzhou, Han-qzhou yaan Çanq'an gəzinə dijdə şəhronədə jiyə ərəb iyən fars toçiron bən. (http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_China, hande tarix: 28 noyabr 2009).

81 <http://en.wikipedia.org/wiki/Shangdi> (hande tarix: 1 iyul 2008); Chan Kei Thong Faith of Our Fathers: God in Ancient China (Shanghai, China: China Publishing Group Orient Publishing Center, 2006), səh. 79-106

82 İncil: Mat.20:1-16

83 İncil: Rom.12:13

84 İncil: 1Pet.4:9

85 İncil: İbr.13:2

86 Tovrat: Ofə.18:1-14.

87 Tovrat: Beş.16:4-5, 13-18, 21-31, 35.

88 İncil: Yəh.6:1-13.

89 İncil: Yəh.6:26-40.

90 Yeş.25:6.

91 İncil: Mat.8:11.

92 İncil: Vəhy 3:20.

93 Tovrat: Ofə.15:5

94 İ kərə Dağıstanədə beədə qıləy Kumık milliyyətə biə merdi co cürə izoh kardışe çımı səbəbi.

95 Həmonə tədbirədə çımı nitq kirtbe, intasi əsosə bəndono iborətbe. Kali bəndon barədə az iyo həniyən ətrofin iyən de təfəsiləton nıvıştəme.

96 Tovrat: Ofə.11:31 ‘Həliyədə vey kəson tərəfo bə gəbul kardə biə nəzəriyə qorə, Ur miosir Muqheir-e (yaan Muğayyar, “barzə vırə”) şimoli Babilədə, Urumma yaan Urima, peşonə dastəni vıştəyonədə isə Uru nomədəye.’ (<http://bibleatlas.org/ur.htm>). Miosir İraqədə çay vırəy nişo karde bəbe: http://www.traveljournals.net/explore/iraq/map/m4398374/ur_of_the_chaldees.html.

Ğədimə Ur şəhri vırəy aid co ehtimolonən hestin. Vey miəllifon hisob kardən ki, əv konco isə ‘mərkəzi-cənubi Türkiyədə, bə Suriyə sərhədi’ neze. (<http://members.bib-arch.org/search.asp?PubID=BSBA&Volume=3&Issue=2&ArticleID=5&UserID=0&>) və ya Ararat bandon ərozi co vıronədə (<http://home.clara.net/arlev/genabraham.htm>), be bəzine, miosir Türkiyə iyən Ermənistanı sərhədədə. Im miəllifon eyni fikr ni, intasi İraqi şimolədə vərəbəvırə bey əminin. Ehtimol heste ki, peyğəmbər esətnə Qafqaz yaan Miyonə Asiyədə jiyə. (hande tarix: 30 noyabr 2009)

97 Tovrat: Ofə.11:31 ‘Həliyədə vey kəson tərəfo bə gəbul kardə biə nəzəriyə qorə, Ur şəhri Cənubi Babilədə vırəbəvırə biə miosir Mugeyir yaan Muğayyar “barzə vırə” nomədə biə vırəy əloğəyne; peşonə dastəni vıştəyonədə çay nom Urumma yaan Urima, lap oxoədə isə Uru be. (<http://bibleatlas.org/ur.html>). In vırə esət miosir İraqi əroziədə vırəbəvırə biə ihtp://traveljournals.net/explore/iraq/map/m4398374/ur_of_the_chaldees.html. İntasi ğədim Ur şəhri vırə barədəco fərziyonən hestin. Bə vey miəllifon fikro in vırəce Türkiyə cənubi mərkəzədə, bə Suriyasərhədi neze (<http://members.bib-arch.org/search.asp?PubID=BSBA&Volume=3&Issue=2&ArticleID=5&UserID=0&>) yaan Ararat bandonədə vırəbəvırə biə əroziədə (<http://home.clara.net/arlev/genabraham.htm>), vey qımon ki, Türkiyə iyən Ermənistanı arədəye. Çe İraqi şimolədən vırəbəvırə beyən ehtimol kardə miəllifonən hestin. Be bəzine, peyğəmbər Qafqazi əroziədə yaan Miyonə Asiyədə jiyə. (bi unvononədə biə məlumoti 30 noyabr 2009-nə sori tarixədə diyə kardə biə).

98 Tovrat: Ofə.12:1-3

99 Tovrat: Ofə.11:31. Haran Türkiyə cənubi-şərgədə miosir Urfa şəhri neziədə vırəbəvırə biə. Məsələn, diyəkən: http://www.bible-history.com/maps/patrarch_wanderings.html; <http://www.traveljournals.net/explore/turkey/map/m1075308/haran.html>; <http://www.greek-language.com/bible/palmer/04geohist.html> (30 Nov. 2009).

- 100 Tovrat: Ofə.12:4-7.
- 101 Tovrat: Rom.15:2-5.
- 102 Tovrat: Ofə.15:6.
- 103 Tovrat: Ofə.16:1-4.
- 104 Tovrat: Ofə.16:15.
- 105 Tovrat: Ofə.17:1b-2.
- 106 Tovrat: Ofə.17:4-8.
- İncil, Ef.2:8-9
- 107 Tovrat: Ofə.17:9-16.
- 108 Tovrat: Ofə.17:17.
- 109 Tovrat: Ofə.17:19-21.
- 110 Tovrat: Ofə.17:23-27.
- 111 Yer.9:25-26.
- 112 Diyəkə. İncil: Kol.2:11
- 113 Diyəkə. İncil: Rom. 4:11-12
- 114 Diyəkə. İncil: 1Kor.7:19
- 115 Diyəkə. İncil: Qal. 6:15
- 116 İncil: Mat.28:20.
- 117 İncil: Yəh.16:7.
- 118 İncil: Yəh.14:16-18.
- 119 İncil: Həv.16:7.
- 120 İncil: Yəh.14:26.
- 121 <http://members.tripod.com/~khorasan/Miscellaneous/aspand.html> co qıləy sayto peqətə bı: <http://www.luckymojo.com/aspand.html>, 15 iyul 2008. (Aaz bı sayt dəşe nızəym.). Dıvo bı saytədə doə beydə: http://tajikam.com/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=37 (21 Dec. 2011). Bı mənbon qorə,nom ‘aspand’-e, Taciki zıvonədə isə “испанд”-e. Latinzıvonədə nom – Peganum harmala, ingilisi zıvonədə – harmal: əlovə məlumatı qorə diyəkə. <http://en.wikipedia.org/wiki/Harmal> (21 Dec. 2011).
- 122 <http://www.luckymojo.com/aspand.html> (15 iyul 2008); <http://herb-magic.com/aspand.html> (21 Dec. 2011)
- 123 Əyyub 3:25.
- 124 Əyyub 1:4-5.
- 125 Əyyub 42:1-6.
- 126 İncil: Mat.6:25-34.
- 127 Zəbur: Zəbur 111:10.
- 128 Zəbur: Zəbur 111:10.
- 129 Sul.1:7.

- 130** Tovrat: Ofə.3:15.
- 131** İncil: Mat.10:8; Mark 16:17; Həv.16:18; Fil.2:9-10 h. co.
- 132** İncil: Rom.8:38-39.
- 133** İncil: 1Yəh. 4:16b-18.
- 134** Diyəkə. İncil: Yəh.10:10.
- 135** Əyyub 1:1-3.
- 136** Mərs. 4:21 və Yer. 25:20; nomon həmçinin miğoyisə bıkən Ofə.10:23, 22:21 və 36:28 həmçinin 1 Par.1:17.
- 137** Əyyub 1:6-12.
- 138** Əyyub 1:18-19.
- 139** Əyyub 1:18-19.
- 140** Əyyub 1:18-19.
- 141** Əyyub 1:20-22.
- 142** Əyyub 2:1-10.
- 143** İncil: Yəh.9:1-7.
- 144** İncil: Mat.9:35-36.
- 145** Əyyub 42:3
- 146** Əyyub 42:7b.
- 147** Əyyub 19:25-27.
- 148** İncil: Bə Titi 2:11-14.
- 149** İncil: Bə Titi 2:11-14.
- 150** Daniel 7:13-14.
- 151** Daniel 7:13-14.
- 152** İncil: Mat.26:63-66. (Həmçinin Lukə 22:67-71-ə diyəkə).
- 153** 1 Par.17:11-14.
- 154** İncil: Yəh.1:49.
- 155** İncil: Mark 15:39. Həmçinin miğoyisə bıkən: Mat.27:54, İsa Məsih mardə vaxtı quniyə buməlarzə barədə nivişteyde. Im Xıdo tərəfo doə biə qıləy işorəye, çumçiko İsa Məsih həğiğətən xısusiyə təbiət həstışbe.
- 156** İncil: Yəh.14:9.
- 157** İncil: 1 Peter 2:21-23.
- 158** İncil: 1 Peter 2:24.
- 159** Nafko bı vırədə marzi dəvardəco biə. Esət dəvardəco co vırədəye.
- 160** Tovrat: Ofə.1:28.
- 161** “Allah enjoins you concerning your children: The male shall have the equal of the portion of two females; then if they are more than two females, they shall have two-thirds of what the deceased has left, and if there is one, she shall have the half; and as for his parents, each of them shall have the sixth of what he has left if he has

a child, but if he has no child and (only) his two parents inherit him, then his mother shall have the third; but if he has brothers, then his mother shall have the sixth after (the payment of) a bequest he may have bequeathed or a debt; your parents and your children, you know not which of them is the nearer to you in usefulness; this is an ordinance from Allah: Surely Allah is Knowing, Wise.” (Ğiron 4.11)

162 “Xıdo şımə fərzəndon həxədə bəşmə tovsiyə hamyeydə ki, bə zoə dıqlə kinə baxşə ğədərədə baxşə rəseydə. Qirəm (mardə şəxsi) kinon hisob dıqləsə veyəbo, merisi seədə dı hissə bəvon rəseydə. Qirəm əncəx iqlə kinə bıbo, merisi niməy çəye. Fərzənd bıə vırədə mardə kəsi bə pıə moə har qıləyni merisi şəşədə i ğısım doə beydə. Ehanə çəy fərzənd nıbo, varis əncəx pıə moəybo, (moli) seədə i ğısım bə moə rəseydə. (Əmandə hissə həmməyəvo bə pıə rəseydə). Ehanə mardə şəxsi hovə -boəş bıbo, moə hissə şəşədə iye. (Əmandə hissə ijən bə pıə baxşə eqıneydə). In paybaxş kardey mardə kəsi vəsiyət bə vırə rosniye bəpeştə yaan çəy ğarzdə bəpeştə bardə beydə. Şımə valideynonədə ijən fərzəndonədə kom qıləyni (xeyr iyən) mənəfət cəhəto bəşmə həniyən nez bey nıznəy qorə in (baxşıpo) Xıdo tərəfo mıəyyən kardə bıə. Həğiğətən, Xıdo (har çiy) bızine, hikməti soybe!” (Ğiron 4.11)

163 “(Kali kəson fəxr kardə) tənxo, zoə-kinə (zoon) çı dınyo bər-bəzəqe. Zol mandə çiy çokə əmalon isə Rəbbi tonə həmə səvəb, həmə (bə Xıdo mərhəməti) bo umuro həniyən fəydəy! Wealth və children are an adornment of the life of this world; və the ever-abiding, the good works, are better with your Lord in reward və better in expectation. (Ğiron 18.46)

164 Zəbur: Zəbur 127:3-5.

165 Zəbur: Zəbur 103:13.

166 İncil: Lukə 3:38.

167 Tovrat: Ofə.2:7.

168 Mal.2:10.

169 Yeş.1:2.

170 Sul.3:11-12.

171 İncil: İbr.12:5-11.

172 Tovrat: Beşə.20:15; İncil: Ef.4:28

173 İncil: Rom.2:14-15.

174 İncil: Rom.5:3-5.

175 İncil: Rom.8:15

176 İncil: Rom.8:14-17.

177 İncil: Qal.5:16-25.

178 İncil: Yəh.16:7-15.

179 Tovrat: Lev.19:32.

180 Sul.14:29.

181 Sul.19:11.

182 Sul.25:15.

- 183** Sul.10:4-5.
184 Sul.12:11.
185 Sul. 6:6-11.
186 Sul.12:19.
187 Sul.14:25.
188 Sul.12:22.
189 Sul.16:13.
190 Tovrat: Ofə.1:26.
191 Tovrat: Ofə.5:1-3.
192 Tovrat: Beşe.35:30-35.
193 İncil: 2Tim.2:15.
194 İncil: Kol.1:15-17.
195 İncil: Yəh.1:1-3.
196 İncil: Ef.2:10.
197 İncil: Həv.10:38.
198 Diyəkə. Ğiron, Surə 3 (İmrani xıyzon): 49
199 İncil: Yəh.6:29.
200 Yeş.53:7.
201 İncil: Lukə 23:32-34.
202 Sul.8:11.
203 İncil: Yağ.1:5-8.
204 Sul.9:10.
205 Sul.18:22.
206 İncil: Mat.6:31-33.
207 Tovrat: Ofə.24:3-4.
208 Tovrat: Ofə.24:12-15.
209 Tovrat: Ofə.24:17-20.
210 Tovrat: Ofə.24:15-16.
211 Tovrat: Ofə.24:58.
212 Tovrat: Ofə.24:53.
213 İncil: 1 Peter 1:18-19.
214 İncil: Yəh.15:13-14.
215 İncil: Titə 3:4-6.
216 İncil: Ef.5:25-33.
217 İncil: 1Yəh.4:7-8, 16-19.
218 Tovrat: Ofə.2:18.
219 İncil: Yəh.14:26-27.

- 220 İncil: Vəhy 21:1-4,
 221 İncil: Vəhy 22:17.
 222 Tovrat: Beşə.20:12,
 223 Tovrat: Ğanun.8:19-20, 28:58-68
 224 Tovrat: Ofə.17:3-8
 225 İncil: Mat.3:7-10.
 226 İncil: Yəh.8:34-44.
 227 Yeş.1:2-3.
 228 Yeş.63:15-16.
 229 Mal.2:10.
 230 İncil: Lukə 3:23-38.
 231 Yeş.8:19
 232 Tovrat: Lev.19:31. Bımi oxşər təlim həmçinin: Ğanun.18:10-13: “edf”.
 233 İncil: Mat.10:8; Mark 16:17; Lukə 10:17-20
 234 İncil: Lukə 11:24-26
 235 Tovrat: Lev.19:28; Ğanun.14:1-2
 236 Tovrat: Ğanun.26:13-14
 237 İncil: Mark 7:9-13.
 238 Diyəkə. məsələn, Neh.7:5-65-ədə əhəmiyyətində ailə geydon heste. İntasi Mığəddəsə Kitobədə jıqo nımunon veyin: 1Par.1-9.
 239 Tovrat: Ofə.9:12-17
 240 İncil: 1 Peter 1:3-5.
 241 İncil: Ef.1:13-14.
 242 İncil: Qal.4:6-7.
 243 İncil: İbr.1:1-2.
 244 İncil: İbr.9:16-17.
 245 İncil: Yəh.10:14-18.
 246 İncil: Kol.1:10-12.
 247 Elza-Bair Guchinova The Kalmyks (London and New York: Routledge, 2006), səh. 183
 248 ibid.
 249 Sul.30:18-19.
 250 Sul.30:24-28.
 251 Elza-Bair Guchinova, op. cit., səh.183
 252 Əv alman zıvonədə nıvışteydəbe, bı səbəbən dınyo co vıronədə çay nıvıştəyon məşhur nin. Əsos ideyon bə inqilisi zıvon tərcumə: Wilhelm Schmidt The Origin and Growth of Religion: Facts and Theories, tərcumə əkə H. J. Rose (Methuen, London, 1931) və Wilhelm Schmidt Primitive Revelation, tərcumə əkə Joseph Abierl (St.

- Louis: R. Herder Publishers, 1939) – kitob sıftənə nom: Der Ursprung der Gottesidee [Xıdo anlayışı mənşə], dərc karde tarix 1934.
- 253** Rafael Bezertinov Old-Turkic Deities [From His Book Tengrianizm – Religion Of Türks və Mongols (Naberezhnye Chelny, Tatarstan, Russian Federation, 2000), Chapter III Deities, səh. 71-95, bə inqilisi zıvon tərcümə: http://aton.ttu.edu/OLD_TURK_DEITIES.asp (hande tarix: 21 noyabr 2008)
- 254** <http://wapedia.mobi/en/Shangdi>; http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Shangdi#Meaning_.26_Use_of_Name; <http://en.wikipedia.org/wiki/Tian> (oxunma tarixi: 21 noyabr 2008); Chan Kei Thong Faith of Our Fathers: God in Ancient China (Shanghai, China: China Publishing Group Orient Publishing Center, 2006), səh. 79-106
- 255** <http://wapedia.mobi/en/Shangdi>; http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Shangdi#Meaning_.26_Use_of_Name; <http://en.wikipedia.org/wiki/Tian> (oxunma tarixi: 21 noyabr 2008); Chan Kei Thong Faith of Our Fathers: God in Ancient China (Shanghai, China: China Publishing Group Orient Publishing Center, 2006), səh. 79-106
- 256** Rick Brown Who was ‘Allah’ before Islam? (1) (<http://www.themicahmandate.org/2009/03/who-was-%E2%80%99allah%E2%80%99-before-islam-1/>) (15 fevral 2010)
- 257** Tovrat: Beşə.3:13-15.
- 258** 3.42-3.55, M.H. Şakirin Quranın tərcüməsi <http://www.hti.umich.edu/k/Quran> (hande tarix: 15 Jan. 2008).
- 259** İncil: Mat.28:18,
- 260** İncil: Mat.10:1.
- 261** İncil: Mat.10:1.
- 262** İstinad edən David Pytches Come, Holy Spirit: Learning to Minister in Power (London: Hodder iyən Stoughton, 1985), səh. 238-9
- 263** İncil: Lukə 8:49-55.
- 264** İstinod əkə David Pytches Come, Holy Spirit: Learning to Minister in Power (London: Hodder iyən Stoughton, 1985), səh. 236-7
- 265** 1Pad.17:17-24.
- 266** İstinod əkə David Pytches Come, Holy Spirit: Learning to Minister in Power (London: Hodder and Stoughton, 1985), səh. 235
- 267** İncil: Yəh.11:1-3, 17-44.
- 268** İstinod əkə Jack Deere Surprised by the Power of the Spirit: Discovering How God Speaks and Heals Today (Zondervan Publishers, 1996), səh. 205-206 – istinad: Mahesh Chadva Only Love can make a Miracle (Tunbridge Wells, England: Monarch Books, 1991).
- 269** İncil: Yəh.14:1-3.
- 270** İncil: Yəh.14:4.
- 271** İncil: Yəh.14:5.
- 272** İncil: Yəh.14:6.

- 273 46.9 M.H. Şakiri Ğironi tərçüməo <http://www.hti.umich.edu/k/Quran> (15 Jan. 2008).
- 274 6.32 – M. H. Şakir <http://www.hti.umich.edu/k/Qur'an> (4 sentyabr 2006).
- 275 7.51 – M. H. Şakir.
- 276 29.64 – M. H. Şakir op. cit.
- 277 İncil: 1Tim.4:8.
- 278 İncil: İbr.12:1.
- 279 İncil: İbr.12:2-3.
- 280 İncil: Yəh.3:19-21.
- 281 <http://www.liza-kliko.com/laurel-wreath/olympic.htm> (4 sentyabr 2006).
- 282 <http://www.liza-kliko.com/laurel-wreath/romanempire.htm> (hande tarix : 4 sentyabr 2006).
- 283 İncil: Yağ.1:12.
- 284 İncil: 2Tim.4:7b-8.
- 285 İncil: Vəhy 2:10.
- 286 Yer.31:33-34.
- 287 İncil: Yəh.14:26.
- 288 Yeş.6:1-5.
- 289 Ğironədə İbrahim peyğəmbəri nəvə nom Lute (həmçinin Surə 15, ayələr 59-61) İbrani Tovrat kitobədə bəy Lot votə beydə.
- 290 Tovrat: Ofə.18:16-22; Yar.19:1-29. Tovrat Ofə.19:1-də ğeyd kardeydə: Bo Luti xılos kardeyro vıǵandə bıə mələkonbə odəmi oxşəş doydəbin.
- 291 İncil: İbr.1:14.
- 292 İncil: Vəhy 12:7-9.
- 293 İncil: 1Yəh.3:8
- 294 Tovrat: Beşe.15:26.
- 295 İncil: Mat.17:1-3.
- 296 İncil: İbr.1:3b-4.
- 297 İncil: Mat.26:53
- 298 İncil: 1 Peter 3:18-22
- 299 İncil: İbr.2:14-16.
- 300 İncil: İbr.2:9.
- 301 Zəbur: 23:1-6.
- 302 İncil: Yəh.10:11-15.
- 303 İncil: İbr.11:8-10.
- 304 İncil: Kol.3:2.
- 305 İncil: Vəhy 1:12-13.

306 İncil: Vəhy 1:14-16.

307 İncil: İbr.4:12-13.

308 İncil: Yəh.2:25.

309 İncil: Yəh.14:6.

310 İncil: Rom.6:23.

311 İncil: Rom.6:23.

312 Tovrat: Ofə.22:2.

313 2 Par.3:1.

314 İncil: Yəh.1:29.

315 İncil: Yəh.4:20.

316 İncil: Yəh.4:21.

317 İncil: Yəh.4:23-24.

318 İncil: Mark 12:29-31.

319 İncil: Vəhy 21:2.

320 Tovrat: Ofə.8:4.

321 2Pad.19:37.

322 Yer.51:27

323 In eposi ən ğədimə nusxə bə ğədimə Babil dovri aide (1800 – 1600 e.ə.) – siyasi Urartu dövlətişə i-di əsr bənav. Diyəkə. Maureen Gallery Kovacs The Epic of Gilgamesh (Stanford University Press, 1989), Introduction səh. xxii.

324 Bə nomon etimologiyə həniyən hoston mızokirəro diyəkə. <http://en.wikipedia.org/wiki/Nakhchivan>. Azərboyconı mənboon voteydən ki, çəy mənə ‘Nuhi mustəmləkə’-ye (<http://www.azerb.com/az-nakhchivan.html> (hande tarix: 4 aprel 2009).

325 Tovrat: Ofə.9:20-21

326 <http://www.reference.com/enc?q=wine&search=search> (15 Jan. 2009)

327 Romə İmperiyə dövrədə in band Arabia Petraea yaan Arabia viloyətədə vırəbəvırə bıbə. In ərozi Sinai nımələpəki,esətnə Səudi yyə Ərəbistani şimoli-ğərbi hissə, həmçinin miosir İordaniya iyən Suriyə bə ico vardeydəbə. (http://en.wikipedia.org/wiki/Arabia_Petraea (hande tarix 15 Jan. 2009). In vırə həmçinin ‘Arabia’ nomədəyə, bı səbəb Romə dövrədə nıvıştə bıə İncil Sina bandi ‘Arabia’-də bey ğeyd kardeydə (İncil: Qal. 4:25).

328 İncil: Yəh.3:3.

329 İncil: Yəh.3:4

330 İncil: Yəh. 3:5-6.

331 Ğiron, Surə 3 (İmrani xıyzon): 43-47

332 İncil: Luka 1:35.

333 Tovrat: Ofə.1:2

334 İncil: Yəh.1:12-13.

